



**National Library  
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924:27

ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET



BETÄNKANDE

MED

FÖRSLAG

TILL

ETT SYSTEMATISKT UTFORSKANDE  
AV DEN SVENSKA ALLMOGE-  
KULTUREN

AVGIVET AV DÄRTILL UTSEDDA SAKKUNNIGE

II.

ALLMOGEFORSKNINGEN I SVERIGE OCH DESS  
NORDISKA GRANNLÄNDER

---

S T O C K H O L M

1 9 2 4

# Statens offentliga utredningar 1924

## Kronologisk förteckning

1. Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. Promemoria, avgiven av chefen för utrikesdepartementets speciella handelsavdelning. Marcus. 28 s. **U.**
2. Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. Av L. Nannesson. Meddelande från Kungl. Lantbruksstyrelsen nr 247 (nr 6 1923). Svanbäck. (6), 107 s. **Jo.**
3. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. Beckman. 47 s. 2 kart. **Jo.**
4. Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. Stat. Repr.-anst. 10 s. **Ju.**
5. Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Eklund. vij, 208 s. **E.**
6. Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Vänerin, Göta kanal, jämte bihang, innefattande preliminär utredning rörande vattenväg mellan Hjälmaren och Vänerin, Svea kanal. Meddelande från Kungl. Kanalkommissionen. Nr 4. Hæggström. 173 s. 3 kart. **K.**
7. Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xj, 511 s. **E.**
8. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 13. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Västmanlands län. Beckman. 36 s. 2 kart. **Jo.**
9. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 14. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Värmlands län. Beckman. 52 s. 2 kart. **Jo.**
10. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 11. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Blekinge län. Beckman. 32 s. 2 kart. **Jo.**
11. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 15. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Jämtlands län. Beckman. 32 s. 2 kart. **Jo.**
12. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 18. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Gotlands län. Beckman. 19 s. 1 karta. **Jo.**
13. Förslag till lönereglering för befattningshavare vid rikets allmänna läroverk samt vid folk- och småskolor m. fl. läroanstalter. Tullberg. 413 s. **E.**
14. Iakttagelser rörande socialiseringen i Österrile 1918—1922. Av Nils Karleby. Tiden. vij, 111 s. **Fi.**
15. Det svenska tobaksmonopolet. En undersökning av dess verksamhet 1915—1922. Av M. Marcus. Tiden. vij, 106 s. **Fi.**
16. Betänkande med förslag till gruvlag. Norstedt. 400 s. **Ju.**
17. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 19. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Västernorrlands län. Beckman. 77 s. 2 kart. **Jo.**
18. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 9. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Hallands län. Beckman. 146 s. 3 kart. **Jo.**
19. Anvisningar rörande vägväsendet och automobiltrafiken. Blom. 24 s. **K.**
20. Skeppstjänstkommittéens betänkande. 3. Förslag till lag om särskild pensionsförsäkring av sjöfolk. Marcus. 123 s. 1 tab.-bil. **H.**
21. Fastighetsregisterkommissionens meddelanden. 13. Sammandrag av inkomna yttranden över fastighetsregisterkommissionens förslag den 21 augusti 1923 angående tillsynen å fastighetsregistreringen m. m. Palmquist. 79 s. **Ju.**
22. Statens järnvägar. Kortfattad översikt av deras tillkomst, ekonomi och organisation. Av M. Marcus. Tiden. vij, 149 s. **Fi.**
23. Handledning vid utarbetandet av brandordningar för landskommuner. Marcus. 16 s. **K.**
24. K. skolöverstyrelsens utlåtande över skolkommissionens betänkanden 1—5. Norstedt. 346 s. **E.**
25. Normalbestämmelser för leverans och provning av cement (cementbestämmelser) samt för byggnadsverk av betong och armerad betong (betongbestämmelser). Norstedt. 42 s. **K.**
- 26—27. Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen. 1. Huvudbetänkande och förslag. vijj 156 s. 1 pat.-tab. 2. Allmogeforskningen i Sverige och dess nordiska grannländer. iv, 201 s. V. Petterson. **E.**

**Anm.** Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.



BETÄNKANDE

MED

FÖRSLAG

TILL

ETT SYSTEMATISKT UTFORSKANDE  
AV DEN SVENSKA ALLMOGE-  
KULTUREN

AVGIVET AV DÄRTILL UTSEDDA SAKKUNNIGE

II.

ALLMOGEFORSKNINGEN I SVERIGE OCH DESS  
NORDISKA GRANNLÄNDER

STOCKHOLM 1924

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG





BETÄNKANDE  
FÖRSLAG  
TILL  
EIT SYSTEMATISKT UTFÖRSKANDE  
AV DEN SVENSKA ALLMOGE-  
KULTUREN

ALLMOGEFORSKNINGEN I SVERIGE OCH DES  
NORDISKA GRÄNSLÄNDER

STOCKHOLM 1904  
VICTOR BERTILSONS BOKFÖRLAGS-  
BOKTRYCKERI

## INNEHÅLL:

SVENSK ALLMOGEFORSKNING FÖRE 1860 .....	s. 1.
Memorial av 20 maj 1630, s. 1. — Folklivsforskning före 1740, s. 2. — Folkmålsforskning, före 1740, s. 5. — Vetenskapsakademiens insats, s. 6. — Intresset för muntliga traditioner under 1700-talet, s. 7. — 1800-talet, Götiska förbundet, s. 9. — Dialektintresset efter 1840, s. 10. — Göterna och folkets liv, s. 11. — Folklivsintresset efter 1840, s. 11. — Topografisk forskning, s. 12.	
SVENSK ALLMOGEFORSKNING OCH DESS ORGANISATION EFTER 1860...s. 13.	
A. DEN STATLIGA INSAMLINGSVERKSAMHETEN .....	s. 14.
<i>Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien</i> .....	s. 14.
<i>Musikaliska akademien</i> .....	s. 15.
<i>Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning vid Lunds universitet</i> .....	s. 17.
<i>Undersökningen av svenska folkmål i Upsala</i> , s. 22. — Undersökningens tillkomst, s. 22. — De äldsta landsmålsföreningarna, s. 24. — Landskapsstyrelserna för dialekt-topografiska undersökningar, s. 29. — Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål, s. 33. — Styrelsen för undersökning av Smålands och Ölands folkmål, s. 35. — Styrelsen för undersökning av Södermanlands och Närke's folkmål, s. 35. — Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål, s. 36. — Styrelsen för undersökning av Östgötamälen, s. 38. — Styrelsen för undersökning av Värmlands folkmål, s. 39. — Styrelsen för undersökning av Västmanlands och Dalarnes folkmål, s. 40. — Norrländska folkmålsundersökningen, s. 40. — Undersökningen av Gestriklands och Helsinglands folkmål, s. 41. — Norrländska studenters folkbildningsförening (hembygdsförening), s. 41. — Uplands nations folkmusikkommitté, s. 43. — Undersökningen av svenska folkmål i Upsala, s. 43. — Västgöta folkmålskommitté, s. 49. — Sammanfattande översikt över Undersökningen av svenska folkmål i Upsala s. 50.	
B. DEN STATSUNDERSTÖDDA INSAMLINGSVERKSAMHETEN .....	s. 58.
<i>Landsmålsföreningarna med den för dem gemensamma Centralstyrelsen i Lund</i> s. 58. — De äldsta landsmålsföreningarna, s. 58. — Centralstyrelsens tillkomst, s. 59. — Landsmålsföreningarna i Lund, s. 61. — Föreningen för Smålands minnen, s. 61. — Göteborgska nationens förening för hembygdens minnen, s. 62. — Öländska landsmålsföreningen, s. 62. — Blekinga nationens landsmålsförening, s. 62. — Västgöta landsmålsförening, s. 62. — De nu verkamma landsmålsföreningarna Lund. Allmänna anmärkningar, s. 62. — Skånska landsmålsföreningen, s. 63. — Smålands landsmålsförening, s. 65. — Halländska landsmålsföreningen, s. 66. — Landsmålsföreningen för Blekinge och Kalmar län, s. 67. — <i>Nordiska museet</i> , s. 67. — Tidigaste verksamhet, s. 67. — Arkiv för svensk folklivsforskning, s. 68. — Byggnadsarkivet, s. 70. — Byundersökningarna, s. 71. — Prästgårdsarkivet, s. 74. — Borgerlig odling, s. 76. — <i>Musikhistoriska museet</i> .....	s. 76.
<i>Folkmusikkommissionen</i> .....	s. 77.
C. DEN ENSKILDA INSAMLINGSVERKSAMHETEN .....	s. 85.
<i>Institutet för ornamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola</i> .....	s. 85.
<i>De kulturhistoriska föreningarna och därmed likställda organ</i> , s. 88. — Fornminnesföreningarnas och de kulturhistoriska föreningarnas och museernas uppkomst och verksamhet, s. 88. — Särskilda föreningar, som varit verkamma på hithörande områden, s. 97. — Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen (Föreningen Örebro läns museum), s. 97. — Södermanlands fornminnesförening, s. 98. — Dalarnes fornminnesförening, s. 99. — Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening, s. 100. — Helsinglands fornminnessällskap, s. 101. — Västergötlands fornminnesförening, s. 102. — Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, s. 102. — Västerbottens läns fornminnesförening, s. 103. — Blekinge museiförening, s. 103. — Norra Smålands fornminnesförening, s. 103. — Föreningen för norrländsk hembygdsforskning, s. 104. — Jämtslöjd, förening för hemslöjd och kulturella mål, s. 106. — Jämtlands läns fornminnesförening, s. 108. — Folkminnesföreningen i Lund, s. 108. — Skånska föreningen för byggnadskultur, s. 108. — Dalarnes hembygdsförbund, s. 109. — Västmanlands	

fornminnesförening, s. 113. — Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag, s. 115. — Sällskapet för gotländsk forskning, s. 116. — Västsvenska folkminnesföreningen, s. 117. — Helsingborgs museum, s. 120. — Gestriklands kulturhistoriska förening, s. 120. — Västerbottens läns hembygdsförening, s. 121. — Hylltén-Cavalliusföreningen för hembygdsvård och hembygdsforskning, s. 122. — Föreningen skänkt folkminnesarkiv, s. 122. — Hallands hembygdsförbund, s. 122. — Föreningar m. m. som mera tillfälligt sysslat med hithörande verksamhet inom: Dalsland, s. 124. — Helsingland, s. 124. — Närke, s. 124. — Småland, s. 124. — Västergötland, s. 125. — Västmanland, s. 125. — Öland s. 125.

*Hemslöjdsföreningarna*, s. 125. — Hemslöjdsintressets och hemslöjdsföreningarnas uppkomst, s. 125. — De särskilda hemslöjdsföreningarna, Föreningen för svensk hemslöjd, s. 127. — Malmöhus läns hemslöjdsförening, s. 128. — Föreningen Konstfliten i Göteborg, s. 130. — Föreningen Värmlands hemslöjd i Karlstad, s. 130. — Föreningen Jämtslöjd, s. 131. — Ängermanlands hemslöjdsförening, s. 131. — Västerbottens läns hemslöjdsförening, s. 131. — Övre Helsinglands hemslöjdsförening, s. 131. — Upsala läns hemslöjdsförening, s. 132. — Västmanlands läns hemslöjdsförening, s. 132.

*Folkhögskolorna*, s. 133. — Östergötlands folkhögskola i Lunnevad, s. 134. — Jönköpings läns folkhögskola i Nässjö, s. 134. — Norra Kalmar läns folkhögskola i Gamleby, s. 134. — Tomelilla folkhögskola, s. 134. — Hvilans folkhögskola, s. 134. — Hallands läns folkhögskola å Katrineberg, s. 134. — Billströmska folkhögskolan å Tjörn, s. 135. — Folkhögskolan i Vendelsberg, s. 135. — Älvsborgs läns folkhögskola i Herrljunga, s. 135. — Värmlands läns folkhögskola i Molkom, s. 135. — Fellingsbro folkhögskola, s. 135. — Mora folkhögskola, s. 135. — Malungs folkhögskola, s. 135. — Gestriklands folkhögskola i Västerberg, s. 135. — Håla folkhögskola, s. 135. — Birka folkhögskola, s. 136. — Västerbottens läns folkhögskola i Degerfors, s. 136.

*Ungdomsföreningar*, s. 136. — Jordbrukare-Ungdomens förbund, s. 136. — Folkdansföreningar, s. 137. — Svenska ungdomsringen för bygdekultur, s. 139. — Folkvisedanslaget, s. 139.

*Den fria folkbildningsverksamheten*, s. 140. — Studiecirkelarna, s. 140. — Örebro läns allmänna bildningsförbund, s. 141.

D. ENSKILDES SAMLINGAR.....	s. 143.
E. ÄLDRE UPPTECKNINGAR M. M. I OFFENTLIGA BIBLIOTEK OCH ARKIV .....	s. 145.
Kungliga biblioteket i Stockholm, s. 145. — Universitetsbiblioteket i Upsala, s. 146. — Universitetsbiblioteket i Lund, s. 147. — Göteborgs stadsbibliotek, s. 147. — Vetenskapsakademien, s. 147. — Vitterhetsakademien, s. 148. — Lantbruksakademien, s. 148. — Musikaliska akademien, s. 148. — Karolinska institutet, s. 148. — Stifts- och gymnasiebibliotek, s. 148. — Riksarkivet, s. 148. — Landsarkiven, s. 149. — Domkapitlen, s. 149. — Lantmäterikontoren, s. 149. — Hushållningssällskapen, s. 151.	
ALLMOGEFORSKNINGEN I DANMARK, NORGE OCH FINLAND .....	s. 152.
Europeisk allmogeforskning i äldre tider .....	s. 152.
DANMARK .....	s. 154.
Folkemindesamling. Enskild insamlingsverksamhet, s. 154. — Dansk Samfund til Indsamling af Folkeminder, s. 156. — Dansk Folkemindesamling och föreningen Danmarks Folkeminder, s. 156. — Föreningen Folkedansens Fremme, s. 157. — Dansk Folke-museum, s. 157. — Folkmålsundersökningarna i Danmark, s. 159. — Ortnamnsforskningen s. 159.	
NORGE .....	s. 160.
Äldre folkklivsforskning i Norge, s. 160. — Folkemindesamling. Enskild insamlingsverksamhet, s. 161. — Norsk Folkemindesamling, s. 162. — Norsk Folkeminnelag, s. 164. — Landslaget for Folkemindesamlarar, s. 164. — Norsk Folkemuseum, s. 165. — Dialektforskningen i Norge, s. 166. — Ortnamnsforskningen i Norge, s. 169.	
FINLAND .....	s. 171.
Äldre folkklivsforskning i Finland, s. 171. — Finska litteratursällskapet, s. 174. — Kalevalasällskapet i Helsingfors, s. 176. — Statens historiska museums etnografiska avdelning, s. 176. — Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors, s. 177. — Svenska litteratursällskapet, s. 179. — Föreningen Brage, s. 184.	
ÖVERSIKT ÖVER FORSKNINGAR RÖRANDE DEN SVENSKTALANDE BEFOLKNINGEN I ÖSTERSJÖPROVINSERNA OCH GAMMALSVENSKBY.....	s. 188.
SAMLINGAR OCH DESIDERATA RÖRANDE DE SVENSKA LAPPARNAS SPRÅK, ORTNAMN, FOLKLORE, RELIGION, SÅNG OCH ETNOGRAFI, fört. av prof. K. B. Wiklund .....	s. 194.

## Svensk allmogeforskning före 1860.

Memorial, effter hwilken H. K. M:t nådigest will, att dhe, som antagne äro att wara rijkzens antiquarij och häfdesökiare, sigh flijtelighen rätta skole. Actum Stockholm den 20 maj anno 1630.

1. Först will H. K. Maj:t, att dhe allehanda gamble monumenter och saker sökia skole och sambla, som fädherneslandet kan blifwa illustrerat medh, förnembbligasth alle gamble runaskriffter, så wäl i böker som af stenar, bådhe söndrughe och heela, och derhoos vptächna, huru the äru fatte, huru många i hwar sochn grannelighen upspana, och hwadh gamble sagur om hwar sten finnes, vpskrifwa etc.

2. Dernäst jcke alenasth alle calendaria, computos och runstafwar i hwadh form eller skippelser dhe wara kunne, affskrifwa eller sambla och dheras åthskildna(t) vthleeta, vtan och förfahra, huru äganderne sielfwe dem förståå, deras namn som der i kloka finnas, them till berömelse antächna, så och huru många i hwar sochn äro fundne.

3. Vps(p)öria allehanda gamble laghböcker, såssom Wästgötha laghen, Wästmannas och Sudermannas och Tjihäreds eller Smålandz laghen, och flere som än icke äro trychte, jemväl och sådana som redha tryckte äro etc. Item allehanda skråeer och recesser, statuter, privilegier och ordningar, som kunna komma wår Kon. Hoofrätth till någon nytto häfd och rättelse.

4. Sammaledhes allehanda krönikor och historier, vhrminnes sagur och dicker om drakar, lindormar, dwergar och resar. Item sagur om nampnkunnighe personer, gamble klöster, borger, konungasäter och städher, der af man kan hafwa någon rättelse, hwadh fordom warit hafwer, gamble kämpe och runewijsor, deres toner icke förgäta att vthspana.

5. Allehanda gamble bref ransaka, afskrifwa eller där vthttaga, som till rättelse tiänar, anten till mynte werderningar, adel, slechter eller wapner, och annat som till crönicko häfd tiäna kunde.

6. Allehanda gammalt mynt och penningar vpspöria och samka.

7. Allt sådant kan så wäl hoos åldrighe bönder och borgare och andre såsom och hoos adelen, präster, fougter och laghläsare vthfrågas, jemwäl i kyrkior och andra biblioteker, så wäl i städerne som på landzbygden vthleetas.

8. Der som the framreesa kunna the grannelighen förspöria och antächna landzens lägenheter, medh siögar salte och färske, elfwer, strömar och forfall, berg, skogar och slät mark, besatt eller obesatt, huru widt huar ordt ligger ifrå den andra. Hwadh wägar där äro, om the kunna giöras, så att man kunde fara medh wagn eller kärro. Hwadan strömar hafwa sitt ursprung, hwart vth the löpa, i siögar eller haf, om the kunna giöras båatnyttighe eller navigabiles eller medh slysor förbättras, och hwadh nytto där mz kunde wara: Allt således observerat och stelt, att man kan där af hafwa godh rättelse att giöra tabulas geographicas speciales öfwer hela riket Swerige.

9. Allehanda jordmätning, såsom mark, öre och ortigland, settung, ottung, sedhland, skattmarker och bogaland jord etc. Huru myckit thet kan räknas moot hwart annat, och huru mycket å hwario såås kan, huru högd t huart pläga



säljas eller köpas nu eller fordomdagz. Huru i hwart landskap rächnas heel eller half jord, meer eller minder moot huart annat. Huru bya fordomdagz äro lagde i öre och ortugar effter skog, fiskwatn, mulebeet eller annat sådant. Hwar lägenheet finnes åker och eng vpptagas.

10. Allehanda slagz röör och råågång vtleeta, så wäl rijkzens landamäre, landskapernes och häreders, så och sochne råår. Så och huru fordomdagz temp-terähr och vthiorder äro afskildee.

11. Allehanda malmstrek förspöria och vtleeta, gamble grufwor deras hitte-stellen, slagghögar och smelteugnar, och der af taga rättelser, om der och kunde några nye malmstrek vpfinnas. Item swafwel, wichtril, saltpetter jord, salt-brunnar kunna och finnas här i riket. Qwicksilfwer mångestädes, blyartz, operiment, tripell, galmeij, terra sigillata och annat sådant. Item ädelstenar, demanter, rubijnar, christall, hyacinter, örnstenar, paddestenar och perlor, hwar deras strömar äro, och huru thee i hwart landskapp fångas, och huru tijdz om sommaren. Item marmor och qwarnstens grythe.

12. Item effterfråga om huushåldz böker och förfara om allehanda œono-miske saker, såsom om åkerbruk, huru the i hwart land bruka sin åker, hwilket sädesslagh bästh tager lagh. Lära kenna allehanda slagz jord, hwilken den bäste och den sämbste är, hwar man kan komma till trädha huart åhr och såå, hwar wår rogh och hwete kan såås till kofring. Hwarest hwart slagz boskapp kan medh nytto födhas, hwadh hwart landh skill derutinnan från ty andro. Item diurfång, giller och wåhner, särdeles biörn, warg, räf, jerf, mård, sobbell, otter, biur, hermelin etc. Huru hwart kan och plägar fångas, och i hwadh landskapp och skogar hwart mästh finnes. Allehanda fiskerij, hwadh woner där till bru-kas i hwar landzända, och här effter brukas kunne med tijdhen. Någorledes vtleeta hwadh art hwart slagh hafwer, der vtaf man kan lära fångat. Alle fiske-grund, strömar och siögar vptächna, och hwadh slagz fisk i hwar är mästh till fångz.

13. Allehanda medicinska saker optächna och läkiare böker vpleeta, alle örters namn vpspöria och träslagh. Allehanda tijdemmerker om tillkommande wäderlekz arst, där om dhe, nästh siöösijdan boende äro, pläga tämlighen wara förfarna vthi etc. Allehanda klädedrächt och wapner i huart landskap af ålder i bruk, och om deras dryckekekärel, kosor, horn och annat sådant vptächna etc.

14. Och mädan till itt fullkomligt lexicon tarfwes allehanda redskapz namn, skole thee granneligha vpskrifwa allehanda åker redskapp, fiske redskap, smijdh och snickare tygh, skepz redskap och alle sådane saker etc. Sammaledhes alle häraders, sochnars, byars, skogars, strömars, siögars, bergz, öijars och holmars, vddars, grundz namn, der medh frågandes, hwadan hwart hafwer fått sitt namn.

15. Till thet sidsta grannelighen vthleta hwadh sannelagh hwardt landskapz folk hafwer, som man seer af historiae skribenter mästedels intet förgätet warda etc.

Detta av Gustaf II Adolf den 20 maj 1630 utfärdade memorial för dem, »som antagne äro att wara rijkzens antiquarij och häfdesökiare», är det allsidigaste program, som någonsin förelegat för svensk kulturforskning. Vissa av de här angivna uppgifterna hava senare upptagits inom en mera begränsad ram; så är förhållandet med den antikvariska forskningen. För andra i memorialet upptagna forskningsuppgifter, framför allt de etnografiska och språkliga, skulle det dröja mera än ett fjärdedels årtusende innan de ånyo blevo föremål för ett statligt intresse.

Däremot har den forskning, som här anbefalles, icke helt saknat föregångare i vårt land. Olaus Magnus' år 1555 i Rom utgivna arbete om de nordiska folkens liv bör väl snarast förstås såsom en den enskilde forskarens minnen från hans ungdom, klarnade under hans långa landsflykt och återgivna i form av en brett lagd geografisk skildring inför Söderns folk av det fjärran liggande Norden. Redan vid 1500-talets slut kunna vi fastställa ett intresse inom landet att tillvarataga uppgifter om folkets levnadssätt och muntliga traditioner. Det äldsta exemplet härpå torde vara ett uppdrag, som år 1593 gavs åt prästerskapet i Västerdalarne att uppteckna de minnen om Gustaf Vasas färder häruppe, som ännu levde på folkets läppar. Visserligen faller ett sådant uppdrag inom historieforskningens gränser, men det är tillvägagångssättet — att anlita folkminnet som källa — som är anmärkningsvärt. Och snart erhålla vi folkminnesuppteckningar i modern mening, verkställda av Johannes Bureus, sedermera av Gustaf II Adolf utnämnd till kunglig antikvarie, den förste svenske riksantikvarien. År 1599 uppdrogs åt honom att på statens bekostnad »dragha kringom i hela riket at afskrifva runestendar», och i det anteckningsband »Sumlen» som av hans hand förvaras i Kungl. Biblioteket i Stockholm, finna vi från 1500-talets sista år och in på 1600-talet talrika uppteckningar rörande folkseder och folkstro ävensom sägner, dialektord och annat.

Ännu ett initiativ hava vi att anteckna från 1600-talets första årtionden. Detta var emellertid av rent enskild natur och gällde riddarvisorna. I företalet till sin år 1613 tryckta Swanhvita säger sig Johannes Messenius hava för avsikt »att sammanhämta de äldsta och skönaste Sveriges kämpavisor — — och låta dem på tryck utgå». Planen blev aldrig utförd mest kanske på grund av Messenii år 1616 inträffade olyckor, den torde emellertid mindre hava avsett i folkminnet levande visor än sådana, som voro att finna i samtida visböcker. Slutligen hade redan den 16 dec. 1628 av ärkebiskop P. Keniccius utfärdats ett cirkulär, vari samtliga prästerskapet anbefalles att gå Johannes Bureus tillhanda vid hans forskningar.

1630 års memorial utgör fortsättningen på den statliga verksamhet, som år 1599 hade erhållit en blygsam början. Så vitt för närvarande är utrett, motsvaras den i memorialet storstilat tecknade planen icke av de resultat, som i verkligheten vunnos. De tre antikvarier, som under 1630-talet upptogo utforskandet av landets minnesmärken, materiella som andliga, äro Johan Axehiell, Martin Aschanæus och Johan Rhezelius. Om den förstnämndes forskningar veta vi icke mycket. Bättre underrättade äro vi om de två senares. Men frukterna av deras forskningar tillhöra övervägande det historiskt-antikvariska området. Uppgifter rörande samtida svenskt folkliv saknas visserligen icke i deras skrifter, men de intaga vid sidan om det övriga innehållet en avgjort underordnad plats.

De följande årtiondenas politiska händelser medförde, att de av Gustaf Adolf instiftade antikvariebefattningarna mera blevo en syssla på papperet än i verkligheten. År 1666 upptogs tanken på nytt kraftigare formad men till sitt innehåll mera begränsad genom det den 28 nov. detta år utfärdade »Kongl. Mayt:s Placat och Påbudh om Gamble Monumenter och Antiquiteter i Rikjet». Plakatet avsåg huvudsakligen minnesvården, i sin tillämpning fick det emellertid någon betydelse även för folktraditionerna. Genom särskilda kungl. cirkulär av den 18 dec. samma år anbefalldes nämligen alla guvernörer och landshövdingar samt ärkebiskopar, biskopar och superintendenter att vaka över plakatets noggranna efterlevnad med särskild befallning till de andliga myndigheterna »att förmå alla kyrkoherdar, det de tillika med kyrkovårdarne och sex-

männerna låta hvar i sina socknar och prästegäll flitigt och granneligen eftersöka och uppspana alla antikviteter — — — att de dem samma icke allenast uppteckna utan och granneligen eftersörja hvad traditioner och sagor om hvardera för sig ifrån forna tider hafva varit och ännu äro, låtandes sedan Kongl. Maj:t en förteckning och relation deraf underdånigst tillskickas». Att omhändertaga de inkomna relationerna uppdrogs åt det året efter plakatets utfärdande inrättade Antikvitetskollegiet.

Till »gamble monumenter och antikviteter» räknades sålunda icke blott de synliga minnesmärkena utan ock vid dem knutna eller på annat sätt kvarlevande muntliga berättelser. Samma vidsträcktare uppfattning rörande forntida minnesmärken kommer till synes även i den fullmakt och pass, som den 28 april 1676 av Kungl. Maj:t utfärdades för Johan Hadorphs antikvariska resor i riket där såsom särskilda punkter finnas upptagna: »gambla Offrelundar, Offrekällor, Offrestenar, eller Runda Kättlar i Bärg ingraffne, etc. ther fordom någon dyrkan hafwer varit, samt hwad sägn om sådana ännu finnes», ävensom »gambla Kämpe- och Historiewijsor, som aff forna tijder nogh i Landet hafwa sungne varit, och ännu aff många siungas, at the noga effterfrågas och antecknas, effter som ther vthi aff Förfädernes gamla bedriffter myekin sanning finnes.» Vad som rörande denna senare grupp av »fornlämningar» erhöles är icke känt, men genom att de antikvariska forskningarna i stor utsträckning riktades på vad vi skulle kalla fasta fornlämningar och naturföremål, vid vilka åldriga sägner och bruk äro fästade, räddades icke så få lokalsägner och ålderdomliga sedvänjor åt eftervärlden.

Samtidens uppfattning om det nära sammanhanget mellan fornforskning och ännu levande muntliga traditioner kom även till uttryck i den svenska storhetstidens monumentalaste verk, Olof Rudbecks under 1680-talet utgivna *Atlantica*, varest fornhistoriska gestalter och förhållanden äro sammanflätade med ännu levande folkbruk och sägner. *Atlanticans* syfte att uppvisa svenskarnas urgamla besittningsrätt till sitt land hade till följd, att forskningen ännu starkare än förut inriktade sig på de rent antikvariska uppgifterna, och sedan 1667 års Antikvitetskollegium 1692 ombildats till blygsammare mått och under namn av Antikvitetsarkivet inordnats under Kanslikollegium vid sidan av Kungl. biblioteket och Riksarkivet, glider det snart över till en helt och hållet minnesvårdande verksamhet. Snart skulle också den tiden komma då man fick annat att syssla med än storhetsdrömmarna från 1600-talet och då den äldre Peringskiöld år 1720 går till vila har även Antikvitetsarkivet tillryggalagt sin mannaålder. Samtidigt härmed hava vi dock att anteckna ännu ett monumentalverk över svensk odlingshistoria. Det är Olof Bromans *Glysisvallur*, vår första stora ekonomiskt-topografiska beskrivning med ett oerhört rikt stoff till kännedom om det dåtida levnadssättet i Helsingland.

Ehuru grundat i den högnationella atmosfär som Rudbecks *Atlantica* skapat, varslar Bromans verk likväl om den nya riktning inom den fosterländska forskningen, som skulle komma att präglade tiden omkring 1700-talets mitt. Den nya tiden inledes av 1739 års riksdag, då Arvid Horns försiktiga politik störtas och hattpartiet tar ledningen av Sveriges öden. Årsbarn med denna nya riktning inom politiken är Vetenskapsakademien, vilken nu för en tid övertar målsmanskapet även för den svenska kulturforskningen. Det ligger i sakens natur, att denna i händerna på Vetenskapsakademien erhåller ett helt annat skaplynne än det den erhöles under Antikvitetskollegiets beskydd.

Innan vi gå över till folklivsforskningens gestaltning under det tidevarv, som nu kommer, hava vi att ägna vår uppmärksamhet åt en annan vetenskaps-

gren, som även den skulle under den närmaste tiden bliva föremål för Vetenskapsakademiens intresse, folkmålsforskningen.

Liksom folklivsforskningen så kan även dialektforskningen och svensk språkforskning i sin helhet återföras till Bureus. Han gjorde redan systematiska iakttagelser över vårt språks uttal, skrivsätt och ordböjning, även fast mera tillfälligtvis uppmärksammande folkmålen. I den ovan anförda Sumlen såväl som i andra skrifter av hans hand möta notiser rörande dialektuttryck, någon gång t. o. m. åtföljda av en hastig teckning av det föremål benämningen avser. Senare delen av hans liv upptogs också av hans arbete med en svensk ordbok, vilken i fyra volymer år 1651, året före hans död, avlämnades till Kungl. Maj:t; av dessa är numera endast en i behåll.

Dessförinnan hade emellertid, såsom av 1630 års memorial framgår, intresset för folkmålen kommit till ett direkt statligt uttryck, då i nämnda skrivelse anbefalles upptecknandet av allehanda till allmogekulturen hörande redskaps namn, som skulle inflyta vid utarbetandet av ett fullständigt lexikon över svenska språkets ordförråd. Och samtidigt grundlägges av Georg Stiernhielm ett studium av modersmålet i större stil och med djärvare syftning än hos Bureus. Stiernhielms språkintresse är av på en gång vetenskaplig och patriotisk art. I det språk som talas i Sverige ser han världens äldsta och ädlaste tungomål, och han upptar i sitt ordsamlingsarbete även ord ur folkmålen samt ger karakteristiker av olika dialekter. Änjo löpa trådarna samman i Rudbecks *Atlantica*, det verk där allt, vad vårt 1600-tal ägde av lärdom och storsvensk tanke samlar sig liksom i en enda brännpunkt. I sin i *Atlantica* uttalade uppfattning om dalmålet såsom ett fristående språk för sig, ett systerspråk till fornsvenskan, gotiskan o. s. v., har Rudbeck sannolikt haft Stiernhielm till läromästare. I en dylik uppfattning hava vi tydligen också att söka anledningen till, att dalmålet blev den första dialekt, som gjordes till föremål för en tryckt vetenskaplig behandling i Reinhold Näsman's år 1733 utgivna dissertation *Historiola linguae dalecarlicae*.

Den första ansatsen i riktning mot ett systematiskt utforskande av folkmålen över hela landet bevittna vi kort innan den nyssnämnda skriften av Näsman utkom. Initiativtagaren är dåvarande professorn vid Upsala universitet, sedermera ärkebiskopen Eric Benzelius d. y., vilken delvis med stöd av den år 1719 instiftade Vetenskaps societeten i Upsala sökte intressera och även instruerade studenter vid akademien att uppteckna och till honom avlämna redogörelser för provinsialismer i deras respektive hemorter. Tanken var icke alldeles ny, den hade uttalats redan av Nils Tiällman i hans år 1696 utgivna svenska grammatika dock utan känt resultat. Sedan Benzelius lämnat Upsala, fortsatte han såsom biskop först i Göteborg och sedan i Linköping att av prästerna i stiftet infordra upplysningar i samma ämne. Han uppgives även vid någon riksdag hava fört saken på tal i prästeståndet. De dialektuppteckningar, som på dessa vägar sammandrogos, voro avsedda att läggas som grund till en svensk dialektordbok, fast Benzelius själv synes hava uppgivit tanken på att få slutföra ett sådant arbete. Efter hans död överlämnades samlingarna år 1748 till Vetenskapsakademien och denna ger troligen år 1753 i uppdrag åt Upsalaprofessorn Johan Ihre att fullfölja detta Benzeli's verk. Inom akademien synas under dessa år planer på en svensk ordbok hava förefunnits, vari jämväl dialekternas ordförråd skulle upptagas, planer, som om de fullföljts, skulle hava gjort akademien till målsman för 1700-talets svenska folkmålsforskning, liksom den under sina första år blev det även för folklivsforskningen, till vilken sistnämnda vi nu återvända.

I överensstämmelse med de fysiokratiska tendenser, som längre fram under 1700-talet skulle erhålla en så stor betydelse, blev det för statsmakterna och den nyinstiftade Vetenskapsakademien en nära liggande angelägenhet att utröna i vad mån landets egna tillgångar kunde läggas till grund för dess ekonomiska utveckling, men även i vad mån besparingar eller förbättringar i den hittillsvarande hushållningen kunde tillföra befolkningen ett större välstånd. För detta ändamål måste en grundligare kännedom om landets natur och näringsförhållanden införskaffas än den man för ögonblicket ägde. Och en för en sådan uppgift synnerligen skickad person fann man i den unge läkaren Carl Linnæus. Genom tidigare resor i Norrland och Dalarne hade han dokumenterat sig för uppdraget. Enligt förordnande av riksdagen och en av manufakturkontoret den 27 april 1741 utfärdad instruktion om vad som därunder borde iakttagas företager han samma år resan till Småland, Öland och Gotland, senare besöker han i särskilda resor Västergötland och Skåne. Det material till kännedomen om allmogens näringar och hushållning, seder och levnadssätt, som av Linné själv och senare av hans lärjungar insamlats och som offentliggjorts dels i reseberättelser, dels i akademiska avhandlingar, är av oskattbart värde för folk-livsforskningen.

Genom Vetenskapsakademien togs även ett initiativ till en livligare medverkan från allmänhetens sida för vinnande av större kännedom om land och folk. Inför akademien framlade nämligen lantmäteriinspektören Jacob Faggot under titeln »Tankar om Fäderneslandets Känning och beskrifvande» ett schema till »hvarje landsorts och höfdingedömes beskrifvande», som finnes tryckt i akademiens handlingar. Faggots »Tankar» är närmast att jämföra med de för våra dagars folkminnesundersökningar författade s. k. frågeböckerna. Den upptar följande tolv huvudrubriker, fördelade på 162 punkter: 1. Om jordmånerne, åkerbruket och swedjeland, 2. Om äng och beteshagar, 3. Om skog, utmark, mulbete och ödemarker. 4. Om boskapsskötsel. 5. Om jagt, djurfång och pälterier. 6. Om sjöar, strömmar och skärgårdar, samt fiskerier, rörliga värk och båtsfarter, 7. Om hälsobrunnar, mineralvatten och salpetersjuderier, samt om kalkbränning och tegelbruk. 8. Om grufwor, stenbrott, ler- jord- och bärgarter. 9. Om hyttor och smältverk, samt om hammarsmidjor, factorier och qvarnar, 10. Om landets prydnader. 11. Om landtmannens utskylder, byggnad, hushållning, näring och seder, samt om landets utvärtes skeppelse. 12. Om städernes handel, slögder och rätta näringssätt.

Den direkta frukten av Faggots program blev ett antal bygdebeskrivningar, av vilka några finnas tryckta i akademiens handlingar, andra förvaras otryckta i dess arkiv. Indirekt verkade programmet genom att det fäste uppmärksamhet vid och ett allmännare intresse för lokalhistorien och kan sålunda på visst sätt sägas blivit grundläggande för det författarskap av hithörande slag, som i våra dagar alltjämt fortsättes.

Akademins andra uppgift av intresse för här föreliggande ämne blev omhändertagandet av Eric Benzeliuss påbörjade svenska dialektordbok. Såsom redan nämnts lämnades detta i uppdrag troligen år 1753 åt Johan Ihre. I den år 1750 uppgjorda planen för hans senare utgivna Glossarium suiogothicum framhåller Ihre dialektmaterialets ålder och värde samt säger sig hava inlett förbindelser med vänner i landsorten att skaffa sig uppgifter av hithörande slag. Efter emottagandet av Vetenskapsakademins uppdrag organiserade han för komplettering av Benzeliuss redan befintliga samlingar enligt dennes förebild en stab av medarbetare, präster och andra ämbetsmän i olika ställningar; vid 1756 års riksdag gjorde han även en hemställan till prästeståndet i liknande

syfte. Med det härigenom fullständigade materialet som grund utkom vår första svenska dialektordbok av trycket år 1766. Med utgivandet av sitt Swenskt dialectlexicon ansåg Ihre dock icke saken slutförd; insamlingen från hans ombud i landsorten pågick alltjämt och i hans först år 1769 utkomna Glossarium finna vi värdefulla kompletteringar till dialektordboken. Både före och efter denna tidpunkt gav han dessutom sina lärjungar i uppdrag att i form av akademiska avhandlingar bearbeta hithörande frågor; bland sådana avhandlingar må här endast nämnas Sven Ullgrund, *De dialectis lingvæ sviogothicæ*, I 1756, II 1758, där dialekternas betydelse för språkforskningen i allmänhet utredes.

Utom i de samlingar, Ihre genom sina medarbetare hopförde, och vilkas resultat ännu icke blivit av forskningen till fullt utnyttjade, blev hans verksamhet av betydelse även så till vida, att ett antal personer uppkallades till enskild samlarverksamhet. Såsom de mest betydande samlingar vid denna tid, till en del en frukt av Benzeli tidigare impulser, kunna nämnas Sven Hofs för Västergötland, D. Herweghrs för Västmanland och C. Nyréns för Östergötland. Den dialektinsamling, som av Benzelius påbörjades under 1700-talets andra årtionde och efter honom av Ihre och andra fortsattes, börjar på 1770-talet upphöra. Det kommer nu att dröja mera än en mansålder, innan dialektintresset upptages på nytt.

Den betydelse Vetenskapsakademien erhöll för folkmålsforskningen blev den att vara testamentsexekutor för det Benzeliska arvet. I övrigt var det senare 1700-talets dialektinsamling helt det enskilda initiativets verk. I än högre grad är detta fallet beträffande insamling av traditioner rörande folklig tro och diktning. Om vi frånsä vad som kunde få plats i skillingstrycken, ägnades före 1800-talet föga eller ingen uppmärksamhet åt folkdiktningen. Härutinnan har 1700-talet dock att uppvisa ett undantag, för den historiska sägnen, genom de efterforskningar rörande Gustav Vasas äventyr, som kamrer Jacob Brandberg lät anställa i Dalarne i samband med ordnandet av Vasa-museet i Ornässtugan och som lågo till grund för en dissertation av J. Reinh. Schultze år 1758, betitlad *De prædio Ornäs*.

Större var det intresse, som ägnades folktron, men som uteslutande uppbars av den enskilda insamlingsverksamheten. Ett av de äldsta uttalandena över huvud vi i vår litteratur äga om betydelsen av ett vetenskapligt insamlande och studium av s. k. skrock och vidskepelse, återfinna vi i Linnés Öländska och Gothländska resa, där han under ett uppehåll i Växiö fyller ett helt dagboksblad med hithörande notiser och till dem fogar: »Emedlertid är märckvärdigt med desse och flere widskeppelser huru de blifwit behållne af nation ifrå urminnes tider och Hedenhös. En dehl får man igen hos Poeter straxt efter eller förr Christi tid; en dehl äro lemningar ifrå Hedendomen i Swerige; en dehl ifrå påwiska tiden, en dehl äro med konst uptäkte at förekomma något annat. Jag håller före det skulle wara et artigt argument, om någon af widskeppelse wille giöra en ansenlig sambling, och wisa hwar ifrå hwar och en först kommit.» Vilken direkt betydelse, denna Linnés wädjan fick, känna vi icke. Men redan vid mitten av 1740-talet påbörjas en av våra viktigaste äldre folktrossamlingar, Linköpingslektorn J. Törners rörande småländska vidskepelse, och de följande årtiondenas dissertationslitteratur visar, att man även inom akademiska kretsar beaktade den betydelse kändedomen om allmogens vidskepliga bruk och åskådningar kunde för en vetenskaplig forskning äga.

Ett mera målmedvetet uttryck erhöll insamlandet av hithörande företeelser genom det upprop, även detta av enskild natur, som år 1771 utfärdades för tillvaratagande av sådant material, som skulle tjäna till en beskrivning av

Swenska och Finska Allmogens Seder och Klädedrägt m. m. upptagande »1. Allmogens sinnelag. 2. Dess seder wid de årlige Högtider, Jul, Påsk, Pingst — — —. 3. Dess seder wid Frieri, Förlofningar, Bröllop, Barndop och Begrifningar. 4. Dess widskepelse — — — och grundorsakerna dertill — — —. 5. Allmogens klädedrägt — — — hwilken ock tillika afritas om möjeligt är — — —. 6. Folkets lefnadssätt i mat och dryck — — —.» Uppropet var utfärdadt av dåvarande pagehovmästaren i Stockholm, sedermera akademiräntmästaren i Upsala, Frans Westerdahl och offentliggjordes i tidningar. Såvitt man för närvarande känner hava fyra lokalbeskrifningar utförts enligt uppropets mönster, varjämte några smärre sockenschildringar efter samma förebild offentliggjorts i samtida finska tidningar. De fyra utförliga beskrifningarna härstamma från Västbo härad i Småland, Danderyd och Lidingö i Upland, Grangårde i Dalarne och Strömsholms socken i Västmanland. Av dessa blev endast den förstnämnda, som till författare hade prosten J. Gaslander i Burseryd, befordrad till trycket (1774). I den oblidna kritik som mötte denna första frukt av de Westerdahlska planerna, ha vi förmodligen att se orsaken till, att det hela avbröts. Kritiken gällde emellertid icke den Gaslanderska skriften utan företaget såsom sådant, då det ansågs löjligt att skänka allmogens barnsligheter eller dårskaper denna uppmärksamhet.

Intresset för folkets sägner och widskepelse var emellertid icke omedelbart slut. Det upptogs nu av upsalaprofessorn J. F. Neikter, som i en rad akademiska avhandlingar belyste hithörande företeelser. För den sista av dessa dissertationssviter, som handlade om troll och andra i folksägner omtalade väsen, vari Neikter såg minnen av forntida folkslag (De gente antiqua troll 1793—1799), synes han ha blivit föremål för mycken ironi från sina kollegers sida. Neikter, till sin historiska och filosofiska åskådning en representant för »upplysningstiden», den kanske mest framstående vårt land ägde, synes dock ha stått ganska ensam i sitt på flerfaldigt sätt betygade, djupa intresse för vad han betraktade som folkets minnen av »naturmänniskan»; själv väntade han erkännande först av en mera förstående framtid. Med 1700-talets sista år går även intresset för insamling och utforskning av folketro och folkseder till vila.

Vid denna tid har emellertid redan en röst höjts för den grupp av folktraditioner, som hittills varit mest förbisedd, folkdikningen. Inom det dåtida Sveriges gränser hade redan 1778 uppmärksamheten fästs vid en viss grupp av folkdikning, den finska, genom åboprofessorn H. G. Porthans detta år utgivna tredje del av en redan 1766 påbörjad avhandlingsserie om den finska poesien. Impulsen härtill utgår i väsentlig mån från den uppmärksamhet, som Ossiansångerna hade väckt i Europas bildade kretsar. I Sverige fästes år 1798 uppmärksamhet vid nationens »gamla Kämpvisor och Sånger» av Eric Skjöldebrand vid hans inträddestal i Vitterhetsakademien. Maningen emottogs till en början kallsinnigt. Under det följande årtiondet påbörjar emellertid L. Fr. Rääf sina folkviseuppteckningar och 1814 börjar utgivandet av Geijer-Afzelius' Svenska folkvisor.

Det är en ny tid, som nu kommit. 1700-talets av nyklassicismen och upplysningstiden präglade politiska och kulturella uppfattning vek tillbaka för nyare idéströmningar, varibland romantiken blev av särskild betydelse för det runt om i Europa under nya former vaknande intresset för folkdikningen, folkspråket och i större eller mindre mån även folklivet i övrigt. De omstörtningar, som vid sekelskiftet övergått Europa och även kommit Sveriges grundvalar att darra, synas också ha på många håll verkat, om ock blott indirekt, som en väckelse av sådana nationella intressen, vilka vände sig till det av de

internationella kulturströmningarna mera oberörda »folket». Det var helt naturligt bland den unga generationen, som en dylik nationell väckelse fann sin bästa jordmån. I vårt land trädde härvid i främsta rummet den lilla krets av likasinnade unga män, vilka under intrycket av statsvälvningen 1809 och fredsslutet i Fredrikshamn samma år, bildade Götiska förbundet. Denna enskilda sammanslutning skulle komma att få en större betydelse, direkt och indirekt, för studiet av svenska folkets traditioner, än någon av de institutioner, som funnos i riket.

Götiska förbundets upprinnelse (1811) synes vara rent svensk, utan förebild i utlandet, och grundad direkt i stiftarnas egen känsla av vad fäderneslandets hotade framtid krävde. Bland förbundsbrödernas intressen spelade de vetenskapliga och de litterära en förhärskande roll. I sin vetenskapliga verksamhet liksom i sin diktning vände de sig framför allt till tvenne föryngringskällor, nämligen utom till folktraditionen till forntiden. Av folklivets alla sidor var det en som från början tilldrog sig uppmärksamheten, nämligen den gamla folkdiktningen. I ord och toner levde denna då ännu ett kraftigt liv på folkets läppar. Det särskilda intresset för gamla ballader, visor och melodier stod också i sammanhang med en vid denna tid allmänt omfattad teori, som någon gång uttrycktes så, att poesien varit »mänsklighetens barndomsspråk», d. v. s. att under äldsta tider folkens historiska traditioner, deras lagar, deras religiösa urkunder varit avfattade i poetisk form. Redan i första häftet av förbundets årsskrift *Iduna* finna vi såsom ett begynnelseecken till intresset för folkmusiken den första uppteckningen av en av vårt lands vackraste folkmelodier, Näckens polska.

Under det första och verksamaste årtiondet av förbundets tillvaro bedrevs ett omfattande arbete i fråga om arkeologi och folkdiktning; den förnämsta frukten härav var utgivningen av Svenska folkvisor 1814—1817 genom de båda förbundsbröderna Geijer och Afzelius. Så vitt man kan se, ha däremot andra sidor av folklivet än folkdiktningen och folkmusiken ej varit föremål för något avsevärt insamlingsarbete från götarnas sida under förbundets första tid. Småningom framträder emellertid hos enskilda göter under följande årtionden, då förbundsverksamheten som sådan förde ett mera tynande liv, en mångsidigare verksamhet för tillvaratagandet jämväl av folkspråket och av folkminnen i vidare mening. De som då uppbära dessa intressen äro alla gamla göter, och bland dessa är Jacob Adlerbeth ända till sin död (1844) den sammanhållande länken och den outtröttlige befrämjaren av deras olika samlingsverksamhet.

Vid sidan av forntidshistorien och den antikvariska topografien synes folkspråket ha varit föremål för Adlerbeths intresse. I brev till lektor J. H. Wallman i Linköping, även han göt, uppmuntrar Adlerbeth till uppteckning jämväl av dialektord på de antikvariska forskningsresorna och framställer en plan på utarbetande av en ny svensk dialektordbok. Endast i ett fall synes emellertid Adlerbeths uppmaningar till dialektuppteckning hava burit frukt i ett mera betydande arbete. Detta var då kyrkoherden J. J. Lagergren i Tofteryd i Småland, även han göt, efter mångårigt arbete till Götiska förbundet insänder sina stora, efter hand ökade samlingar till en småländsk ordbok. Jämte honom var det bland göterna endast Råäf, som åstadkom något betydande bidrag till den svenska folkmålsuppteckningen, nämligen *Ydreordboken*.

När så på 1840-talet och senare även utanför götarnas krets intresset för dialektundersökningar började framträda på flera håll, visserligen ofta i arbeten, som ej ledde till stora resultat, synes detta intresse vara av inhemsk upprinnelse snarare än en verkan av en internationell vetenskaplig tidsströmning.



Göternas impulser spelade nog länge en viktig roll även sedan förbundet upphört att finnas och även inom mera vidgade intressesfärer än dem, som ursprungligen voro deras. Ett fall, där ett påtagligt sammanhang föreligger mellan göternas strävanden och en senare tid, må här framhållas, även om det ej i och för sig är av större betydelse. Från göternas verksamhet går en linje ner i 1870-talets landsmålsrörelse i Upsala. För att erhålla uppteckningar från bygderna hade Wallman begagnat sig av gymnasisterna i Linköping; denna metod fortsattes sedan av lektorn därstädes L. C. Wiede för åvägbringandet av hans stora samling svenska folkvisor. År 1860 organiseras bland gymnasisterna i Linköping såsom en utbrytning ur den äldre »Föreningen för Forntida Minnen och Historien» en särskild sammanslutning med namnet Föreningen för svenska språket. Uppteckning av hemortens dialekter var en huvudpunkt på dess program. Den äldre gymnasistföreningen i Linköping hade på Wallmans tid stått i korrespondens med Götiska förbundet. Å andra sidan står Linköpingsgymnasisternas sammanslutning i det förhållandet till den hösten 1872 bildade Östgöta landsmålsförening i Upsala, att såväl medlemmar som arbetsformer i Upsalaföreningen voro till stor del desamma som i Linköpingsföreningen.

Som redan i det föregående nämnts, började på 1840-talet ett allmännare intresse för dialektuppteckningar framträda oberoende av göterna, om än stundom ej utan ett medvetet eller omedvetet sammanhang med deras strävan. 1840-talets och de närmast följande årtiondenas dialektintresse saknade varje organisation, men sammanslöt sig dock väsentligen kring två män: professor Carl Säve i Upsala och prosten Johan Ernst Rietz i Tygelsjö i Skåne. Den förra har utom egna samlingar från Gotland, Dalarne och Helsingland åstadkommit, att ett betydande antal vänner och lärjungar var i sin stad ägnat sig åt dylika uppteckningar, främst brodern, Per Arvid Säve i Visby. Rietz har med beundransvärd energi utarbetat ett nytt svenskt dialektlexikon, färdigtryckt 1867, året före hans död. Det var då 100 år efter utgivandet av Ihres dialektlexikon. Till detta verk samlade Rietz bidrag från intresserade medarbetare i alla delar av Sverige. Det ekonomiska understöd, som behövdes för verkets utgivande, kunde han däremot endast i ringa mån erhålla inom landet. Utan den hjälp som frikostigt skänktes av förre brittiske chargé d'affaires i Stockholm Charles Manners S:t George hade utgivningen ej blivit möjlig.

Nu hade emellertid redan en ny föreningsbildning utvecklats, som alltjämt bildar en av huvudorganisationerna för den svenska kulturforskningen i och med grundandet av de första fornminnesföreningarna i landsorten. Den som inleder denna nya tid — nutiden i den svenska allmogeforskningens historia — är Nils Gabriel Djurklou. Redan under sin upsalatid hade han intresserat sig för dialekterna. Efter sin bosättning i Närke tog han upp saken i ett vid Nerikes präst- och lärareförenings sammankomst i Örebro den 7 juni 1856 hållet föredrag betitlat Några ord om de svenska landsmålen och uppmanade därvid till bildande av en förening för tillvaratagande av de närkingska bygdemålen. Föreningen konstituerades den 1 okt. samma år och erhöi därvid namnet Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen. Efter dennas mönster bildades under 1860-talet liknande föreningar under namn av fornminnesföreningar inom ett flertal landskap. Även om folkspråket officiellt ingick i deras verksamhetsområde, kom deras intresse dock att huvudsakligast beröra folklivet och antikviteterna. Detsamma blev i viss mån fallet även med ett par liknande föreningar, som under 1860-talet bildats bland studenterna vid Lunds universitet. Först med stiftandet den 5 oktober 1872 in-

om Västgöta nation i Upsala av Västgöta landsmålsförening erhöll folkmålsstudiet en bestående organisation i svensk forskning.

I mindre grad än för folkspråket — samt antikviteterna som alltjämt sysselsatte dem — intresserade sig göterna under förbundets senare år för folklivet. Folkviseintresset från förbundets ungdom uppehölls alltjämt av Rääf och Wallman. Deras samlingar lades till grund för Arwidssons år 1834—1842 utgivna Svenska fornsånger, utgivna delar återfinnas huvudsakligast i Kungl. biblioteket. Detta intresse fortsattes, såsom redan nämnts, av L. C. Wiede i de omfattande samlingar, varav större delen efter hans död hamnade hos Vitterhetsakademien. Den grupp av folkdiktning, som med början från bröderna Grimm kom att spela en stor roll för insamlingsverksamheten i våra västra grannländer, folksagorna, blev emellertid hos oss i mindre grad föremål för uppmärksamhet. Väl hade Lorenzo Hammarskjöld år 1819 offentliggjort en samling Svenska folksagor och åren 1844—1849 följde Stephens och Hyltén-Cavallius' Svenska folksagor och äventyr, men de samlingar av detta slag, som i övrigt gjordes under 1800-talets förra hälft synas vara rätt blygsamma. En grupp av folktraditioner, som måste ligga göternas intressen mycket nära, var däremot de historiska sägnerna. Dessa blevo särskilt föremål för uppmärksamhet av A. A. Afzelius i hans i elva band utgivna Svenska folkets sagohävd eller fäderneslandets historia såsom hon levat och lever i sägner, folksånger och minnesmärken (1839—1870).

Den av göterna, som framför allt upptog 1700-talets intresse för »vidskelpelserna» var L. Fr. Rääf och resultatet härav finnes nedlagt i hans Svenska skrock och signerier, som i sju digra band år 1863 överlämnades till Vitterhetsakademien. Vad som i övrigt under 1800-talets fyra första årtionden åstadkoms på hithörande område liksom för övriga sidor av folklivet är i regel strögdods erhållet vid sidan om topografiska och antikvariska forskning. Med 1840-talet inträder en större livaktighet, och en av orsakerna härtill hava vi utan tvivel att söka i grundandet år 1842 av vår första fornminnestidskrift, Richard Dybecks Runa. Det är icke så alldeles lätt att följa alla de faktorer, som leda fram till detta nya intresse. Ett par av dessa må dock här antydas, den insats för inriktning på folklivet, som göres av konstnärer och litterära författare. Den första av våra konstnärer, som mera ingående sysselsatt sig med allmogen, är Per Hilleström i hans talrika folklivsscener från 1700-talets slut. En efterföljare erhöll han i Kr. D. Forsell genom dennes år 1827—1835 utgivna Ett år i Sverige. Men under det att Hilleströms målningar äro holländskt komponerade genrestycken med svenskt allmogestaffage, äro Forsells allmogebilder framställda för folkets och för folkdräktens egen skull, sceneriet har här en underordnad betydelse. Inom litteraturen hade allmogen redan i 1700-talets rousseauanskt färgade diktning spelat en stor roll, i Geijers Odalbonden återfinna vi samma ämne, från nyromantikens efterblomstring kunna vi blott erinra om Almqvists folklivsskildringar.

I Dybecks Runa förenade sig hela samtidens fornminnesintresse med fornminnen fattade i sin vidaste betydelse, antikviteter, folkvisor, vallåtar, folkdräkter, folk mål, sägner och folkstro. Genom Runa riktades uppmärksamheten bland allmänheten på de rika skatter folkminnet gömde och nu börjar en allt kraftigare brodd spira på den svenska folklivsforskningens marker, utan tvivel även befruktad från den sagovärld, som blottades av Moes och Asbjörnsens påbörjade samlingar i Norge. De stora namnen hos oss bliva Richard Dybeck, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius och Per Arvid Säve. Under 1850-talet tar Nils Gabriel Djurklou vid; nu börjar såsom redan i det föregående berörts även ska-

pandet av bestående institutioner för den svenska »fornminnes»-forskningen, inlett 1856 genom stiftandet av Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen. Och med den under 1850-talets sista år företagna nydaningen inom Vitterhetsakademien kommer det etnologiska intresset till ett direkt statligt uttryck vid inrättandet år 1860 av en antikvitetsintendentur, i vilkens åliggande även tillvaratagandet av folklivets olika företeelser ingick. 1860-talet är den första blomstringstiden för den svenska folk-livsforskningen. Ett rikt stoff insamlas såväl genom antikvitetsintendenterna som genom de allt talrikare fornminnesföreningarna i landsorten, 1863—1868 erhålla vi i Hyltén-Cavallius' verk Wärend och Wirdarne vår första och ännu i dag fullt aktuella vetenskapliga behandling av den svenska etnologien, och 1869 stiftas den första vetenskapliga föreningen för hithörande syfte, Svenska fornminnesföreningen, vilken enligt sina den 29 november detta år antagna stadgar skulle hava till ändamål att »efterforska, undersöka och bekantgöra svenska minnesmärken och muntliga överlämningar från äldre tider, för så vitt de äro av intresse i etnologiskt, kulturhistoriskt och konsthistoriskt hänseende samt även att i sin mån bidra till bevarande av landets fornlämningar». Föreningen kom under sin fortsatta verksamhet att allt mer dragas över till forn-kunskapen. Den vägen hade Vitterhetsakademien gått redan 1870 genom in-dragandet av antikvitetsintendentsbefattningen. Men redan två år därefter stod Nordiska museet under bildande.

En sida av hithörande verksamhet, som ännu förtjänar att med några ord beröras, är den topografiska forskningen. Såsom redan nämnts kan denna till sin huvudsakliga del räkna sin tillkomst från tiden strax före 1700-talets mitt. Ansatser dessförinnan hade dock icke saknats, såsom framgår redan av dissertationslitteraturen från århundradets början, nu erhåller detta intresse emellertid en kraftig väckelse, dissertationslitteraturen företer på en gång en stor rikedom på landskaps- och sockenbeskrivningar, vi finna dylika i Vetenskapsakademien handlingar eller som ännu utgivna manuskript i våra offentliga bibliotek. Vi erhålla även utförligare topografiska skildringar i sådana arbeten som Oedmans Bohusläns beskrivning (1746), Crælius' beskrivning över Tunaläns, Sevede och Aspelands härader i Kalmar län 1774 m. fl. samt framför allt A. Hülphers' skildringar av Dalarne och norrländska landskap och städer (1762—1797). Efter någon avmattning under 1800-talets första år börjar strömmen av dissertationer eller enskilda topografiska samlingar på nytt omkring 1820. Till de senare kunna bl. a. räknas Eric Havtons i Västerviks läroverk förvarade samlingar, påbörjade 1818 samt de samlingar Rääf verkställde för sitt arbete om Ydre härad (utg. 1856—1875), ävensom J. Allvins småländska hä-radsbeskrivningar (1839—1859), Wieselgrens smålandsbeskrivning (1844—1846) och A. E. Holmbergs bohuslänska arbete (1842—1845). Värdet av denna forskning kom även till offentligt erkännande genom k. brev den 12 dec. 1845 rörande formulär till sockenkartor och sockenbeskrivningar, vari lantmä-tarna i riket ålades att upprätta sockenbeskrivningar upptagande följande rubriker: 1. Socknens allmänna beskaffenhet. 2. Invånare. 3. Näringar. 4. Politisk författning och 5. Fornlämningar. Ett flertal dylika beskrivningar förvaras i våra lantmäteriarxiv.

Det säger sig självt, att denna topografiska insamlings- och författarverk-samhet tillfört även kändedomen om svenskt folkliv och folkspråk ett bety-dande material.

## Svensk allmogeforskning och dess organisationer efter 1860.

Ehuru utforskandet av folkliv och folkspråk har gamla anor i vårt land, kan dock våra dagars intresse för tillvaratagande av den svenska allmogekulturen knappast räknas sina direkta förutsättningar längre tillbaka än till 1830-talet. I äldre tider uppbars detta intresse oftast av enskilda forskare, ehuru dock icke offentliga institutioner saknats, som visat sig behjärta räddandet av den muntliga traditionen och kännedomen om allmogens levnadssätt och ekonomiska förhållanden.

Sedan mitten av 1800-talet har intresset för hithörande grenar av kulturforskningen varit i stadig och oavbruten tillväxt samtidigt med att detsamma varaktigt övergått till att bliva ett institutionsintresse vid sidan om och byggnad på den enskilda forskningsverksamheten. De organ, som under den första tiden voro i arbete, hava visserligen numera upphört eller specialiserat sig på andra uppgifter, men deras verksamhet har då ständigt övertagits av nya sammanslutningar. Med den institutionsbetoning samlingsverksamheten från tiden omkring 1860 erhåller, sker därför översikten över den tid, som nu följer, lämpligast med de på området sysselsatta organisationerna som utgångspunkt.

Ur den allmänna förvaltningens synpunkt sönderfaller denna samlingsverksamhet i den statliga, den statsunderstödda och sådan samlingsverksamhet, som utan understöd från statens sida utföres av enskilda institutioner och personer. Till den förstnämnda är att räkna den verksamhet, som bedrivits eller bedrivs av Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, Musikaliska akademien, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning vid Lunds universitet samt Undersökningen av svenska folkmål i Upsala. Till den statsunderstödda räknas den verksamhet, som bedrivs av Landsmålsföreningarna i Lund, med den för dem gemensamma Centralstyrelsen, Nordiska museet, Musikhistoriska museet och Folkmusikkommissionen med Nils Anderssons musiksamlingar. Av helt enskild natur är den insamling, som bedrivs av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola, av kulturhistoriska föreningar och museer i landsorten, av hemslöjdsföreningar, folkhögskolor m. fl. Såsom en verksamhet för sig och fallande inom det statliga undersökningsarbetet är slutligen att räkna den, som utförts av den år 1902 tillsatta Ortnamnskommittén, vilken genom k. brev den 30 november 1922 förklarats vilande från och med 1923 års ingång.

## A. Den statliga insamlingsverksamheten.

### Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien.

Ehuru icke numera sysselsatt med folklivsforskning har Vitterhetsakademien dock under en följd av år haft sitt intresse riktat på detta område och dessutom under en kortare del av den tidrymd den här ifrågakvarande översikten omfattar, offentligen åtagit sig även allmogeforskningar bredvid den antikvariska. De hithörande intressena inom Vitterhetsakademien kunna räkna sin begynnelse från den tidpunkt, då Bror Emil Hildebrand tillträdde riksantikvariebefattningen år 1837. Hildebrands eget behjärtande av denna forskning kom till synes i tvenne i Vitterhetsakademien förvarade, av honom författade manuskript innehållande folksånger samt anteckningar om skrock och allmogeseder. Av hans brevväxling med Leonard Fredrik Rääf framgår, att han under 1850-talet umgicks med planer på att inom Vitterhetsakademien skapa ett svenskt folkminnesarkiv, för vilket Rääfs till akademien år 1863 överlämnade samlingar skulle utgöra en huvudstomme. Till direkt uttryck kommo dessa strävanden i den av riksantikvarien utfärdade instruktionen för antikvitetsintendenten.

Denna befattning hade tillkommit efter motion inom prästeståndet av F. F. Carlson, vilken motion föranledde en skrivelse från ständerna till konungen av 6 juli 1857 i syfte att erhålla bättre skydd för rikets fornlämningar. I med anledning härav infordrat yttrande till Kungl. Maj:t av 27 oktober 1857 föreslog Vitterhetsakademien såsom en av de nödiga åtgärderna tillsättandet av tvenne antikvitetsintendenter för att i och för antikvariska forskningar beresa landet. Sedan 1859 års riksdag beslutat inrättandet av en sådan intendents-tjänst, utfärdade riksantikvarien den 7 maj 1861 enligt Kungl. Maj:ts föreskrift den ovannämnda instruktionen. Denna innehåller huvudsakligast föreskrifter rörande antikvitetsintendentens antikvariska åligganden. I den 10:de punkten stadgas emellertid: »Antikvitetsintendentens uppmärksamhet bör även ägnas sådana forntidsminnen, som ännu kvarleva hos folket i form av sånger, folkvisor, vallsånger och lekar med tillhörande melodier, vidskepelser, huskurer, märkedagar, ordspråk m. m., och bör han av sådana uppteckna och akademien meddela, vad han kan överkomma.» I den 11:te punkten heter det vidare: »Dokumenter på pergament eller papper från medeltiden och andra i något avseende märkvärdiga handskrifter bör Antikvitetsintendenten efterforska och anteckna samt därjämte meddela underrättelse, om sådana kunna få inköpas eller åtminstone utlånas till avskrivning.»

Till antikvitetsintendent utsågs samma år Per Arvid Säve i Visby, och år 1865 efterträddes han av Nils Gabriel Djurklou. Befattningen upphörde år 1870 och ersattes då av tvenne ordinarie amanuensjänster vid Statens historiska museum, till vilkas innehavare utsågos Hans Hildebrand och Oscar Montelius.

Antikvitetsintendenternas berättelser, av vilka de Säveska äro i utdrag tryckta i Antikvarisk tidskrift, band I—III, innehålla vid sidan om det antikvariska materialet ett ej obetydligt etnologiskt såväl i bild som text. Såsom exempel på det intresse, som ägnades folklivet, kan anföras följande utdrag ur

det »förslag till arbetsplan för antikvitetsintendenten under 1865—1866», som den 20 oktober 1865 av Djurklou insändes till riksantikvarien:» — — — vintermånaderna. Redaktion av redan insamlade folkvisor, folklekar, sagor, sägner, skrock, vidskepelse, läsningar, bestämda att åtfölja berättelsen till akademien.»

Bland de akademien tillhöriga uppteckningssamlingar, som tillkommit åren 1840—1870, må förutom de redan nämnda anföras: L. Borgströms av folkliv och folkspråk från Värmland (1840—talet), M. Hultins av folkdiktning och folksed från Småland (1852), metallarbetaren G. Ericssons av folkliv och folkspråk från Södermanland (före 1873), en samling folksagor omfattande omkring 300 folioblåd, O. R. Bellanders ortnamnssamlingar (före 1873) samt en fascikel svar på W. Mannhardts frågelista rörande jordbruksplägseder, vilken distribuerats av akademien. Härtill kunna slutligen läggas de under denna tid gjorda Dybeckska »folklore»-samlingarna och L. C. Wiedes samlingar av folkvisor från Östergötland.

Med antikvitetsintendenturens ersättande av två ordinarie tjänstemän vid Statens historiska museum övergick Vitterhetsakademiens verksamhet till en rent förhistorisk. Några år efteråt erhöles dessutom de inhemska etnologiska intressena en egen centralpunkt i de Skandinavisk-etnografiska samlingarna, det senare Nordiska museet. Vad som efter 1873 tillfördes Vitterhetsakademiens arkiv av folklivsuppteckningar, är därför också av mindre betydelse.

#### Musikaliska akademien.

Under slutet av 1870-talet igångsattes av Musikaliska akademien en undersökning av svensk folkmusik. Liksom inom Vitterhetsakademien blev företaget även här blott en ansats, men dock märklig såsom varande det första försöket till skapande av ett organ för svensk folkmusikforskning och för denna forsknings planmässiga genomförande.

Intresset för svensk folkmusik hade genom Richard Dybecks vid århundredets mitt anordnade soaréer erhållit en kraftig väckelse. Helt naturligt upptog antikvitetsintendentens instruktion även folkmusikens studium, och det samma var fallet med programmen för de under 1860-talet stiftade fornminnesföreningarna. Inom den år 1869 stiftade Svenska fornminnesföreningen väcktes uppmärksamheten på folkmusiken vid dess årsmöte i Örebro i juni 1871 av direktör C. E. Södling i Västervik, och vid årsmötet i Göteborg 1875 hade såsom diskussionsfråga uppställts: »Huru bör man gå till väga för att noggrant uppteckna, vad som ännu återstår av folkmusik, folklekar och folkdanser i vårt land? Vilken plan bör för detta ändamål följas?» — Vid samma möte hölls av Södling även ett föredrag rörande folkmusik.

Samtidigt härmed hade Södling väckt frågan om folkmusiken till liv inom Musikaliska akademien, av vilken han sedan 1857 var »associé». I november 1871 erhöles han tillstånd att få använda akademiens stora sal för några föreläsningar om skandinaviska folkmusikens ursprung, vilka föreläsningar väckte stort intresse och i sin mån bidrog att fästa uppmärksamheten vid vårt lands folkliga tonkonst. Följande året begärde han understöd för utgivning av ett arbete Skandinaviska folkmusikens historia, och efter avslag denna gång återkom han på nytt med en liknande anhållan 1877, även nu med negativt resultat. Nu hade emellertid saken på allvar upptagits inom akademien efter ett av O. Byström den 23 november 1876 väckt förslag om åtgärders vidtagande för upp-

teknande och bevarande av folkmusiken. Förslaget remitterades till direktionen och den 30 maj 1877 beslöt akademien att uppmana allmänheten att uppteckna och till densamma insända folkvisor och folkdanser. Den 27 januari 1878 utsändes slutligen ett uppprop till insamling av folkmusik, i vilket det bl. a. heter:

»Kungl. Musikaliska akademien, som på det område för henne blifvit utstakat söker verka i fosterländskt intresse, har ansett sig böra taga denna angelägenhet i öfvervägande. Det ligger i öppen dag af huru stor vigt en offentlig för forskaren tillgänglig, så vidt möjligt är fullständig samling uppteckningar i första hand af folkmelodier skulle vara, och akademien ställer därför till den musikalskande allmänheten en uppmaning att verka för ett sådant ändamål. Främst vänder hon sig till de personer som i kyrkans, skolans eller annan offentlig myndighets tjänst utöfva musikalisk verksamhet, men hon hoppas äfven, att de många enskilda, som med förkärlek omfattat studiet af den nationella musiken, ej skola undandraga sig att lämna bidrag till en sådan samling som till den här ifrågasatta. De som nitälska för framgången af detta företag behagade sålunda låta sig angeläget vara att uppteckna och till akademien insända, helst utan harmonisk behandling: 1:o melodierna till de nationella visor och sånger från äldre eller nyare tider som mer eller mindre allmänt sjungas i orten, eller genom äldre uppteckningar blifvit bevarade, jämte orden, så fullständigt ske kan, till dessa melodier, med varianter om sådana äro kända, och 2:o melodierna till danser och annan folkmusik af hvad slag som helst, spelade på hvilket instrument som helst. Därjämte torde afsändaren, under den samling af flere eller färre melodier han sålunda komme att till akademien öfverlämna, utsätta jämte eget namn och yrke, den församling eller socken där hvarje melodi upptecknats, namn på den person hvars sång eller spel tjänat till ledning och, för den händelse melodien blifvit spelad, äfven det instrument på hvilket utförandet ägt rum. Slutligen anser akademien sig böra nämna, att förut kända melodier ingalunda äro uteslutna, samt att äfven de minsta bidrag kunna tjäna ändamålet. Meddelande rörande denna sak torde benäget ställas till akademiens sekreterare.»

En del samlingar insändes, men ej på långt när i så stor utsträckning som man väntat sig. Resultatet framgår av följande redogörelse.

Akademien äger en betydande samling äldre s. k. spelmansböcker och andra handskrifter innehållande dels melodimaterial från vissa landskap, dels sådant material utan särskild ursprungs-beteckning, det mesta inkommet på grundval av nyss anförda uppprop. Till den förra kategorien höra dels en »Polonäs-bok» från Småland härstammande från tiden omkring 1840, använd »vid middsommarlekarna i västra Thorsås församling, Kronobergs län» och innehållande valser, kadriljer, polonäser, angläser och marscher, dels en »Polskebok» från Upland, daterad 1864 och innehållande 202 polskor. Hit kunna även räknas Otto Gustafssons Närkes-samlingar, inköpta från hans stärbhus och omfattande tiden 1740—1810; de utgöras af fem rent folkliga spelmansböcker, innehållande valser, polonäser, kadriljer m. m., samt »Närkesfiolen», innehållande Gustafssons originalmanuskript till tryckta samlingar jämte andra folkdansuppteckningar. Slutligen är även att nämna en handskrift »Trios» från omkring 1860, innehållande en värdefull och rikhaltig samling melodier från Stockholmstrakten arrangerade för 2 fioler och violoncell.

Rent folkligt material träffas vidare i Södlings originalmanuskript till Svenska folkmusikens historia samt i ett exemplar av Richard Dybecks Svenska vallvisor och hornlåtar med författarens egna tillägg och anmärkningar.

Antalet spelmansböcker tillhörande kategorien utan landskapsbeteckning är 19, omfattande tiden 1750—1850, varjämte ytterligare ett par manuskript, en samling »trios» från omkring 1750 och en samling kadriljer, menuetter, polonäser och valser från 1832 äro att hiträkna. Bland spelmansböckerna må särskilt nämnas en »Allegro-Marsche et Petzine-Notebok», signerad Joannes Andreæ Thidstedt 1756, innehållande bl. a. »Valborgsmässostycken komponerade och brukade» 1747, 1748 m. fl. år, en samling polskor, contradanser, långdanser m. m. samt en dansbok från Laholm, båda från år 1786, en samling kadriljer och långdanser, valser och polonäser, signerad Charlotta Eleonora Dahlin 1803, m. fl.

Inom sist anförda kategori är materialet icke uteslutande av folkligt innehåll, då, alldeles som i våra dagar, äldre och nyare melodier och danser förekomma blandade om varandra och många av de senare knappast kunna sägas vara inkuberade hos folket, utan snarare ännu böra räknas såsom de högre samhällsklassernas tillhörighet. Oavsett detta hava emellertid samtliga dessa spelmansböcker det gemensamt, att de för studier av såväl dåtida som icke minst en senare tids folkliga repertoar äro av ofrånkomligt värde.

Slutligen träffas dansmusik av intresse för folkmusikens studium i andra äldre notböcker från 1600-talet samt i klaver- och violinböcker, använda på landsbygden, från 1700-talet, varjämte i akademiens bibliotek finnas sällsynta äldre tryck av dansmelodier av värde för folkmusiken. I tryckta folkmusiksamlingar finnas dessutom ej sällan inlagda tillägg på lösa handskrivna blad.

#### Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning vid Lunds universitet.

Den enda nu existerande statliga institution i landet, som har sig uppdraget utforskandet av det svenska allmogelivet, är Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning i Lund. Sommaren 1918 hade till Lunds universitets förfogande ställts en summa av något över 30.000 kr. avsedd såsom grundplåt för inrättandet därstädes av en professur i folkminnesforskning. Då ytterligare bidrag härtill icke kunde erhållas, ingick i november samma år f. d. professor Axel Kock m. fl. med en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan att i stället få disponera den ifrågavarande summan såsom grundfond för inrättande vid universitetet av en institution för svensk folkminnesforskning, varjämte för samma syfte begärdes höjning till 9.000 kr. av ett sedan ett flertal år beviljat anslag å 4.500 kr. till docenterna T. Norlind och C. W. von Sydow samt stadsnotarien Nils Andersson i Lund för bedrivande av folkminnesundersökningar. Sedan kanslersämbetet för rikets universitet hört vederbörande vid universitetet i Lund, framlade ämbetet den 27 mars 1919 förslag om anslags beviljande samt hemställde om fastställande av ett framlagt förslag till bestämmelser angående den ifrågavarande stiftelsen. Den 11 november samma år avgav Nordiska museets nämnd infortrat utlåtande i frågan med erinringar beträffande kanslersämbetets förslag för såvitt anginge samverkan mellan stiftelsen samt annat närstående insamlings- och forskningsarbete. Det begärda anslaget å 9.000 kr. beviljades av 1920 års riksdag, och, sedan kanslersämbetet den 19 oktober 1920 avgivit förnyat utlåtande i frågan, meddelades i k. brev den 19 november 1920, att Kungl. Maj:t

dels ställde ifrågavarande anslag till det större akademiska konsistoriets i Lund förfogande för därmed avsett ändamål, under villkor att av för ändamålet



donerade eller eljest tillgängliga medel tillskjutes ett bidrag av 1.500 kr. för år 1921,

dels ville föreskriva, att det sålunda för år 1921 tillgängliga beloppet 10.500 kr. skall fördelas med 4.500 kr. till avlöning åt en föreståndare, 4.500 kr. till bekostande av uppteckningsarbete samt 1.500 kr. till materialier m. m.,

varjämte följande bestämmelser fastställdes att lända till efterrättelse tills vidare, så länge anslag till ändamålet utgår.

### § 1.

Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning har till ändamål att verka för insamlande av upplysningar om

a) allmogens levnads- och arbetssätt, varvid särskilt dess arbetsmetoder och redskap, hus och husinredningar samt sociala förhållanden, såsom byalag, gilleslag, gemensamt arbete m. m. böra beskrivas;

b) seder och bruk;

c) folktro (religiösa och vidskepliga föreställningar);

samt

d) folkdiktning.

Uppteckning, som under insamlingsarbetet verkställs, bör såvitt möjligt beledsagas av teckningar, fotografier och fonogram.

Vid insamlingsarbetet bör samarbete med dialektforskningen i största möjliga utsträckning sökas, och ifråga om under a) upptagna kategorier bör samarbete jämväl sökas med den museala föremålsforskningen.

Stiftelsen må icke befatta sig med insamling och bevarande av museiföremål.

### § 2.

Stiftelsens styrelse utses av filosofiska fakultetens i Lund humanistiska sektion och skall bestå av en inspektor samt två andra ledamöter. Styrelsen har att fördela insamlingsarbetet samt att i enlighet med härom givna föreskrifter bestämma tillgängliga medels användning och härutinnan öva kontroll.

Inspektor tillkommer dessutom att utöva ledning och tillsyn över stiftelsen och dess samlingar.

Som sekreterare hos styrelsen tjänstgör den i § 3 omförmälde föreståndaren.

### § 3.

Av kanslern för rikets universitet tillsättes på förslag av humanistiska sektionen för ett år i sänder en föreståndare.

Föreståndaren, som skall vara närmaste ledaren av stiftelsens arbete, åligger

a) att, då hinder med anledning av pågående insamlingsarbete icke föreligger, vara under terminerna närvarande å stiftelsens arkiv tre timmar varje söckendag samt därvid hålla arkivet tillgängligt för forskare ävensom arbeta på materialets ordnande, katalogisering och bearbetning för offentliggörande;

b) att vid universitetet i Lund meddela undervisning omfattande under höstterminen 15 timmars föreläsningar och 10 timmars seminarieövningar samt under vårterminen 20 timmars föreläsningar och 16 timmars seminarieövningar, dock att, därest med vederbörligt tillstånd föreståndaren är innehavare av docentstipendium, hans sammanlagda undervisningsskyldighet skall på förslag av sektionen bestämmas av kanslern, börande undervisningsverksamheten

avse icke endast den allmänna folkminnesforskningen och dess metoder utan även särskilt utbildandet av medarbetare i insamlingsarbetet; samt

c) att leda insamlingsarbetet ävensom däri deltaga.

Föreståndarens undervisning och tjänstgöring i övrigt bör ej ovillkorligt bindas vid vissa dagar i veckan utan skall kunna koncentreras så, att insamlingsarbetet för honom möjliggöres även under terminerna.

#### § 4.

Uppteckningsarbetet utföres av dels föreståndaren, dels vetenskapligt utbildade medhjälpare och dels ortsupptecknare samt bör, utom vad det sistnämnda angår, vara i huvudsak förlagt till ferierna.

Särskild vikt bör läggas vid stationerande under längre tid på viss ort av vetenskapligt utbildad medhjälpare eller föreståndaren själv för verkställande av grundlig undersökning av området i fråga.

Föreståndaren har därjämte att företaga resor för att giva ledning åt ortsupptecknare samt anordna instruktionskurser på olika orter för utbildande av ortsupptecknare.

Med ingången av år 1921 trädde det nya institutet i verksamhet. Såsom grundstomme till dess samlingar ingick ett tidigare existerande Lunds universitets folkminnesarkiv, vilket utgjordes av uppteckningssamlingar verkställda medels det ovan berörda äldre statsanslaget å 4.500 kr. Då detta sålunda utgör den direkta förutsättningen för Hyltén-Cavallius-stiftelsen, torde här vara platsen att närmare redogöra för detta tidigare anslags tillkomst och användning.

Genom inrättandet av en docentur i folkminnesforskning vid universitetet i Lund år 1910 hade folklivsforskningen åtminstone delvis upptagits i de akademiska disciplinernas krets. Samma år inlämnade docenterna von Sydow och Norlind samt stadsnotarien Nils Andersson i Lund en ansökan om statsanslag å extra stat för år 1912 å 4.500 kr. för insamling av folkminnen, till vilken ansökan bilagts en promemoria samt intyg från utländska fackmän. På grund av den långt framskridna tiden på året kunde saken behandlas först av 1912 års riksdag, som beviljade det begärda anslaget för år 1913 och sedan årligen förnyat detsamma intill den förutnämnda höjningen till dubbla beloppet i samband med Hyltén-Cavalliusstiftelsens grundande. Anslaget har varit fördelat så, att årligen under tiden 1913—1920 2.000 kr. utgått till stadsnotarien Nils Andersson och resten har fördelats mellan docenterna Norlind och v. Sydow, varvid omkring 500 kr. varit avsatta för materialanskaffning, däribland inköp av en fonograf jämte rullar samt av två fotografiapparater, inköp av andra upptecknares samlingar samt för expenser. Återstående medel omkring 2.000 kr. hava delats lika mellan Norlind och v. Sydow, i och för utförande av folkminnesuppteckningar i enlighet med för varje år till humanistiska sektionen särskilt inlämnad plan.

Arbetsuppgifterna fördelades från början så, att stadsnotarien Nils Andersson fortsatte sina sedan ett flertal år bedrivna forskningar rörande den gamla genuint svenska folkmusiken från de olika landskapen, medan docenterna Norlind och v. Sydow huvudsakligen ägnade sig åt uppteckningar rörande annan muntlig tradition jämte fotografering av folktyper, folkdanser, platser, till vilka sägner knutits, ur etnologisk synpunkt intressanta föremål o. dyl.

I fråga om det insamlade materialets blivande förvaring, förvaltning och

tillgänglighållande föreslogs av docenten v. Sydow, att detta skulle utgöra en särskild samling, ett folkminnesarkiv å universitetet, förvaltadt och hållet tillgängligt för studier på samma sätt som seminariebiblioteken. Detta blev även sektionens mening, varjämte den härtill ytterligare fogade, att de åvägabragta forskningsresultaten borde »på något sätt materiellt granskas», vilket lämpligen kunde ske genom sektionens professorer i historia, litteraturhistoria och nordiska språk. För stadsnotarien Anderssons samlingar gjordes emellertid, såsom nedan i samband med Folkmusikkommissionens verksamhet närmare beröres, det undantaget, att dessa samlingar icke skulle ingå i folkminnesarkivet i Lund, utan ställas till nämnda kommissions förfogande.

Det folkminnesarkiv, som bildar grundstommen för Hyltén-Cavalliusstiftelsen för svensk folkminnesforskning vid Lunds universitet, har sålunda tillkommit huvudsakligast genom det av docenterna Norlind och v. Sydow bedrivna upppteckningsarbetet.

Den förre har under åren 1913 samt 1915—1919 uppburit 1.000 kr. årligen samt under året 1920 500 kr. Arvodet har beräknats efter 75 kr. per vecka. Undersökningsarbetet har varit förlagt till följande landskap: Öland (1913 och 1916), Ångermanland (1915—1920), Jämtland (1915, 1917, 1920), Härjedalen (1917), Medelpad (1917 och 1919), Dalarna (1919, 1920) och Värmland (1919). Frånsett Öland har Norlind således huvudsakligast uppehållit sig i norra Sverige. Hans undersökningar hava omfattat huvudsakligast folkdiktning och folkmusik samt folktro och sägner. Under året 1918 gjordes även undersökningar rörande materiell kultur kring nedre Ångermanälven samt i skärgården mellan Hernösand och Örnsköldsvik.

Docenten v. Sydow har under åren 1913—1920 uppburit 1.000 kr. årligen, vilket anslag disponerats dels av honom personligen, dels av hans elever vid universitetet samt av andra av honom anställda medhjälpare. Även dessa resor hava beräknats efter 75 kr. per vecka. Under år 1913 vistades v. Sydow under 7 veckor i Hångers socken i Småland samt företog under den återstående tiden insamlingsresor dels i Småland, dels i Västergötland och Bohuslän. År 1915 berestes Småland och Blekinge, år 1916 Småland, Blekinge och Öland, Dalsland och Värmland och år 1917 Småland och Öland. Året 1918 upptogs huvudsakligast av instruktionsresor med föredrag vid läroverk, seminarier och folkhögskolor i Småland, Västergötland och Bohuslän samt i Norrland. Åren 1919 och 1920 upptogs huvudsakligen av instruktionsresor, varvid folkhögskolor, seminarier och läroverk i olika trakter besökts. I insamlingsarbetet hava vidare deltagit följande personer, fil. kand. E. Å. och E. S. Campbell i Värmland, Dalsland och Skåne 1914, fil. stud. Sam. Andersson i Södermanland och Skåne 1914, fil. kand. H. Maiander i Blekinge och Skåne 1914, samt i Västergötland 1916, skriftställaren Pehr Johnsson i Skåne 1914 och docenten Jöran Sahlgren i Halland 1916. Det av v. Sydow personligen eller på hans uppdrag utförda insamlingsarbetet har sålunda huvudsakligast varit förlagt till södra och västra Sverige.

Expensmedlen, som utgått med 500 kr. för åren 1913—1919 samt med 1.000 kr. för år 1920, hava i första hand använts till direkta materialkostnader, överskottet har disponerats för inlösen av folkminnessamlingar, huvudsakligast utförda av studerande vid universitetet i Lund, eller till premier åt förtjänta samlare.

Folkminnesarkivet i Lund omfattade, då Hyltén-Cavallius-stiftelsen med ingången av år 1921 började sin verksamhet, dels ett antal avskrifter av äldre samlingar (Hyltén-Cavallius' handskrivna folksagor, sägner och gåtor, Säves gotländska sagor, Rääfs samling vidskepelser, Törners, Ericssons och Segerstedts samlingar m. m.), Föreningens för Smålands minnen album, Samlingar ut-

förda av v. Sydow före 1913, m. m., vilket allt tillika med ett handbibliotek i folkminnesforskning av v. Sydow deponerats på samlingen;

*dels* de samlingar som tillkommit genom statsanslaget på 2.500 kr. årligen till docenterna v. Sydow och Norlind under åren 1913—1920. Dessa ha delvis samlats av v. Sydow och Norlind själva på resor som de gjort, den förre i Småland, Blekinge, Öland, Bohuslän, Västergötland m. fl. landskap, den senare i Öland, Ångermanland, Dalarne, Värmland, Hälsingland m. fl. landskap; dessa samlingar ha omfattat folkdiktning, tro och sed och arbetsbeskrivningar. Delvis ha uppteckningar gjorts av elever till v. Sydow eller av andra personer och skänkts till samlingen eller inlösts (Campbell, Maiander, Lindskoug, Bondesson, Pehr Johnsson m. fl.; det mesta från Skåne men även från Småland, Halland, Blekinge m. fl. landskap). Dessutom har såsom frukt av docenten v. Sydows instruktionsresor till folkhögskolor och seminarier en del samlingar erhållits från folkhögskolor i Skåne, Småland, Dalarne, Jämtland, Västmanland m. fl. Omfånget av de genom ifrågavarande statsanslag åstadkomna samlingarna kan uppskattas till omkring 16.000 sidor uppteckningar.

Förutom uppteckningar har under samlingsresor förvärvats ett hundratal fotografier, mest av gårdar och husgeråd (till stor del med tillhörande plåtar). Ett femtiotal fonogram av folkmusik, visor och prov på muntlig berättelse har gjorts. Tidningsurklipp har — mest genom Folkminnesföreningens försorg — samlats, av vilka dock flertalet ännu ej uppklistrats och ordnats.

De arbeten, som under Hylltén-Cavallius-stiftelsens första år utförts, har varit insamlingsarbete mest i Skåne, Kalmar län, Östergötland, Västergötland och Blekinge. Dessutom har föreståndaren gjort instruktionsresor mest i Norrland och Dalarne, samt anordnat eller medverkat vid några längre kurser i folkminnesuppteckning. Insamlingsresultatet under de två första åren kan beräknas till omkring 4.000 sidor i 4:o.

Samlingarna äro inrymda i därför särskilt upplåten lokal i universitetsbyggnaden. Personalen utgöres av en föreståndare, som åtnjuter ett arvode å 4.500 kr.; för utförande av vissa arbeten har en amanuens varit anställd med ett årsarvode å 1.000 kr.

Stiftelsens *tillgångar* bestå av 1.500 kr. i räntemedel från en fond på 30.000 kr., samt av 9.000 kr. i statsanslag. Under första arbetsåret 1921, det enda år, vars räkenskaper avslutats, ha medlen använts på följande sätt:

Förvaltning: arvode till föreståndaren .....	4.500: —;	
» » amanuensen .....	1.000: —;	summa 5.500 Kr.
Materialier: inköp av frågelistor .....	200: —	
inlösen av en folkminnessamling ...	100: —	
diverse materialier .....	200: —;	summa 500 Kr.
Reseanslag: Pehr Johnsson, (för insamlingsresor i Skåne) .....	800: —	
C. Segerståhl (Östergötland) .....	675: —	
W. Andersson (Blekinge).....	400: —	
G. Svensson (Kalmar län) .....	300: —	
E. Jönsson (Nordv. Skåne) .....	400: —	
H. Lindstedt (Kalmar län) .....	300: —	
G. Strömsten (Skåne) .....	425: —	
O. Lindskoug (Ingelstads hd.) .....	200: —	
Doc. v. Sydow, instruktionsresor...	500: —;	summa 4.000 Kr.
Instruktionskurs vid universitetets sommarkurser	500: —;	summa 500 Kr.

## Undersökningen av svenska folkmål i Upsala.

Det statliga organ, som har folkmålsforskningen till sin uppgift, Undersökningen av svenska folkmål eller, som det vanligen kallas, »Landsmålsarkivet» i Upsala, kan räkna sin tillkomst några år tidigare än folkminnesinstitutionen i Lund eller från ingången av år 1914. En sådan begränsning till enbart folkmålen, som namnet synes kunna innebära, har med den nära förbindelse språk och folktradition äga, icke kunnat och heller aldrig varit avsedd att genomföras. Namnet utgör icke en uttömmande beteckning för verksamheten, om än folkmålen utgjort det forskningsföremål, som vid uppgörandet av den första, för den närmaste framtiden beräknade arbetsplanen ställdes i förgrunden. Såsom redan antytts och såsom av den följande redogörelsen ytterligare kommer att framgå, innehåller Landsmålsarkivet i Upsala jämte dialektsamlingarna även våra utan gensägelse främsta samlingar av uppteckningar belysande folklivet.

Dessa samlingar räkna sin uppkomst från de i början av 1870-talet grundade landsmålsföreningarnas verksamhet, en verksamhet, som redan längesedan avstannat, liksom också de nyare organisationer, vilka efterträtt de gamla landsmålsföreningarna, i regel hade upphört med sin verksamhet, vare sig för alltid eller blott tills vidare. Aldrig hade dock i Upsala inträtt fullständigt avbrott i landsmålsundersökningarna. Åtminstone någon eller några organisationer hade vid vilken som helst tidpunkt efter början av 1870-talet funnits verksamma för sina särskilda syften och vid sidan därav hade ett ofta mycket betydelsefullare samlings- och forskningsarbete bedrivits av enskilda personer, lärare och lärjungar vid Upsala universitet. Men ju mer dialekternas och folktraditionernas upplösning visade sig fortskrida med ökad hastighet, dess mer blev otillräckligheten av den i gång varande verksamheten kännbar. Det saknades också varje tillstymmelse till ett gemensamt, samlande organ, som kunde med nya, smidigare arbetsplaner påskynda och centralisera undersökningarna samt bereda nödig arkivalisk vård åt de splittrade och oordnade samlingarna, vilka utom dylik vård visat sig tarva ej blott komplettering, utan därjämte ock i stor utsträckning kontrollering. I avsikt att råda bot på vad som sålunda brast ingingo i oktober 1912 professorerna O. v. Friesen, J. A. Lundell och Ad. Noreen, docenterna B. Hesselman och S. Lampa samt fil. lic. H. Geijer i en ansökan till regeringen om anvisande av medel från 1913 års riksdag till inrättande av ett fast landsmålsinstitut i Upsala.

Rörande de tidigare av landsmålsföreningar och andra liknande samman slutningar gjorda samlingarna heter det i denna skrivelse: »De nämnda samlingarna i Upsala befinna sig på mer än ett tiotal olika förvaringsplatser, av vilka åtminstone en stor del måste anses olämpliga. Endast delvis äro samlingarna ordnade, och då ej efter någon gemensam överskådlig plan. Mycket är oordnat, något synes till och med hava förkommit under de otjänliga förvarings- och utlåningsförhållanden, som varit rådande. En detaljerad katalog, som för samlingarnas vetenskapliga bruk är oumbärlig, finnes ej. Skall det arbete, som på dessa samlingars åstadkommande nedlagts, kunna göras fruktbarande, erfordras med nödvändighet, att ett gemensamt tidsenligt arkiv för dessa samlingar upprättas.

Enär stora och viktiga delar av de i Upsala befintliga folkmåls- och folkminnessamlingarna redan tillhöra universitetsbiblioteket eller äro i detta deponerade samt andra dylika samlingar äro ämnade att överlämnas till detta bibliotek, är det otvivelaktigt det enda ändamålsenliga, att det arkiv, som skall förena

de nu kringspridda samlingarna, erhåller plats i universitetsbibliotekets byggnad. Härmed vinnes även den väsentliga fördelen, att inom universitetsbiblioteket erbjudes rikligare och bekvämare tillgång till för samlingarnas bearbetning behövlig litteratur, än som torde kunna komma att stå till buds, om arkivet förlägges utanför biblioteket. I den år 1912 uppgjorda planen för bibliotekslokalens utvidgning har upptagits ett större, för dessa samlingar avsett, fullt ändamålsenligt rum, vartill utvidgningsmöjligheter finnas.»

Den nya organisationen skulle sålunda hava ett dubbelt ändamål, dels att i ett gemensamt arkiv sammanföra och ordna redan befintliga samlingar, dels och framför allt att fullfölja, efter mera enhetlig plan än förut, det ifrågasättande samlings- och undersökningsarbetet. För detta ändamål begärdes medel för avlönande av tvenne tjänstemän, för inlösen av samlingar och för expenser. Till skrivelsen voro fogade ett utkast till stadgar för den nya institutionen, som skulle bära namnet Upsala landsmålsarkiv, samt ett förslag till arbetsplan för det första året.

I anledning härav avgav regeringen till 1913 års riksdag proposition om beviljande å extra stat för år 1914 av ett anslag å 7.500 kr. för systematisk undersökning av svenska folkmål m. m. genom ett i förbindelse med universitetet i Upsala ställt institut, benämnt »Upsala landsmålsarkiv», att mot redovisning inför kammarrätten ställas till institutets förfogande.

Med den ändring, att det begärda beloppet skulle användas »till systematisk undersökning av svenska folkmål att utgå på de närmare villkor, Kungl. Maj:t kan finna lämpligt bestämma», beviljades det föreslagna anslaget av 1913 års riksdag, varefter Kungl. Maj:t den 22 aug. samma år uppdrog åt professor O. v. Friesen och övriga undertecknare av den ingivna skrivelsen att tillika med överbibliotekarien vid Upsala universitetsbibliotek utöva ledningen av omfördämda undersökning. Därjämte lämnades följande föreskrift för undersökningens planerande och utförande under år 1914:

»Undersökningens huvudföremål skall utgöras av dialekterna. I den mån det låter förena sig med dialektundersökningens planmässiga fullföljande, skola dock alla tillfällen iakttagas till undersökning av folktraditioner, även när dessa icke äro av rent språkligt intresse.

Arbetet skall bestå i: a) detaljerad registrering av i Upsala redan befintliga dialekt- och folkminnessamlingar; b) sådan bearbetning av detta material, som närmast erfordras såsom grundval för materialets komplettering och kontrollering; c) bedrivande av fortsatta undersökningar å landsbygden.

De under b och c här ovan nämnda arbetena ägnas under år 1914 huvudsakligen åt två arbetsfält. Å det ena tages till utgångspunkt nu vunnit kännedom om uppsvenska mål, å det andra anknytes på motsvarande sätt till hittills gjorda undersökningar rörande mellersta Norrlands mål. Dessa arbetsuppgifter har ledningen att överlämna åt två personer, vilka tillika skola arbeta på den under a) härövan nämnda uppgiften. För sitt arbete åtnjuta dessa personer ett arvode av 2.500 kr. vardera för arbetsåret, beräknat till tio och en halv månader. Av varderas arbetstid beräknas omkring sex och en halv månader till registreringsarbete och materialbearbetning i Upsala samt omkring fyra månader till resor. Den ene undersökarens resor ägnas under året huvudsakligen åt Södermanland och Västmanland, den andres huvudsakligen åt Jämtland. För den tid undersökarna äro stadda på resor, uppbäres av vardera undersökaren ersättning med 200 kr. i månaden utom årsarvodet.

Ledningen och undersökarna skola vid undersökningarna såvitt möjligt försäkra sig om medverkan av personer bosatta i landsorten. Samarbete bör ock

åstadkommas med förut organiserade undersökningar, som ännu äro i verksamhet.

För inlösen av handskrifter, som anses böra införlivas med samlingarna i Upsala, får av statsanslaget användas ett belopp av intill 500 kr. Vad som återstår av statsanslaget efter frånräknande av denna utgiftspost ävensom av årsarvoden och reseersättningar må i mån av behov användas för expenser, papper, bokbinderiarbeten m. m.

De samlingar, som genom de av ledarna föranstaltade undersökningarna åstadkommas, ävensom samlingarna, som utan förbehåll överlämnas till dem, skola bliva statens egendom och hållas tillgängliga för vetenskaplig forskning. Samlingarna skola, så snart utrymme inom universitetsbiblioteket kan beredas, förvaras därstädes.»

De sålunda meddelade föreskrifterna sammanfalla i huvudsak med den i ansökan föreslagna arbetsplanen. Skillnaden är väsentligen endast den, att genom riksdagens och Kungl. Maj:ts beslut arbetet utföres såsom ett tills vidare givet uppdrag, icke genom en permanent institution. Vid sammanträde den 11 dec. 1913 mellan de av Kungl. Maj:t utsedda ledarna av undersökningen beslöts, att den nya organisationen i anslutning till slutorden i riksdagens skrivelse i ämnet skulle bära namnet »Undersökningen av svenska folkmål».

Innan vi övergå till en redogörelse för den nya institutionens verksamhet, torde här vara platsen för en något utförligare redogörelse för den 40-åriga, på växlande sätt organiserade verksamhet i Upsala, som föregått densamma inrättande år 1913, en verksamhet, som för utomstående kan förefalla tämligen svår att fullt överblicka. Ty vid sidan om den av gammalt mest bekanta organisationsformen, landsmålsföreningarna, vilka dessutom stundom omorganiserats under nya namn och med delvis ändrade uppgifter, hava funnits och finnas i ett par fall ännu s. k. styrelser för dialekt-topografisk undersökning av vissa landskap.

Den av Oscar Norén år 1872 stiftade Västgöta landsmålsförening var den första av dessa sammanslutningar. Föreningens program angavs vid dess stiftande genom en inbjudan till samfällt arbete på att »rädda undan förgängelsen landskapets muntliga fornminnen. . . och åt vetenskapen och den fosterländska språkbildningen tillhandahålla, vad som sålunda samlats». Utom vetenskapen ville man således tjäna även »språkbildningen». Denna sistnämnda synpunkt är icke lånad från Norge, ej heller fattad på samma sätt som där. Den låg i tiden även i Sverige och hade strax förut framställts i inledningen till Rietz' dialektlexikon. Strax efteråt betonades samma synpunkt av Viktor Rydberg i avhandlingen »Tysk eller nordisk svenska?» (1875). En ledande synpunkt var också, att studiet av folkspråket och folklivet skulle lära dem, som något ägnade sig däråt, att bättre förstå bonden och såmedels närma de lärde och olärde till varandra.

Arbetet planlades så, att det skulle försiggå dels på sammankomster i Upsala, dels under vistelser på landsbygden. Föreningsmedlemmarna voro studenter, men associerade med sig korrespondenter i orterna och, när dessa utvecklade större verksamhet, valdes de i vissa fall till ledamöter. För att få system i arbetet indelades Västgöta landsmålsförening och efter dess föredöme sedan vissa av de andra föreningarnas ledamöter i »sektioner», som skulle svara för var sin del av det eller de landskap, som utgjorde föreningens hembygd. För varje sektion valdes en eller flera »referenter», som i »referentböcker» skulle anteckna, vad som vid sammanträdena muntligen meddelades, och i samma böcker eller i annan form renskriva, vad som inkom i form av konceptanteck-

ningar. På sammanträden av hela föreningen uppgjordes arbetsprogram för varje termins sammanträden, vilka höllos på nationslokalen till en början var eller varannan vecka. De arbeten, som upptogo den största delen av tiden, voro dels ordsamlingar, dels textuppteckningar. Ordsamlingsarbetet försiggick parallellt på tvenne linjer: den lexikaliska och den monografiska. Den lexikaliska ordsamlingen försiggick så, att man genomgick ordförrådet med ledning av ordböcker bokstav efter bokstav. Västgöta landsmålsförening hann på denna väg t. o. m. bokstaven E. Några partier på senare bokstäver, vilka veterligen utarbetats, äro förkomna. De flesta föreningar avbröto tidigare; några, såsom Smålands, hunno väsentligt längre i den alfabetiska genomgången av ordförrådet; en enda, Uplands, genomförde sin lexikaliska ordsamling t. o. m. Ö. Dock äro de lexikaliska ordsamlingar, som i avseende på den lexikaliska ordningen hunnit längst, i regel mycket knappare i innehållet. Mera lätt framkomlig visade sig i allmänhet den monografiska ordsamlingen vara. Denna bestod däri, att man efter ett på förhand uppgjort schema, som i huvudsak på samma sätt tillämpades i alla föreningarna, genomgick det ordförråd, som hörde till den ena betydelsegruppen efter den andra: människokroppen och dess delar, kläder, bostad, bohag, mat o. s. v. På samma gång orden antecknades, sökte man få saken belyst och beskriven, något som på sammanträden naturligtvis ej lät sig göra mer än högst ofullständigt. Vad som erhöles på sammanträde blev ett ojämnt, men dock mycket värdefullt råmaterial, avsett att kompletteras i orterna, något, vartill det utgjorde ett synnerligen nyttigt förarbete. Men undersökningarna i orterna kunde endast i mycket mindre utsträckning än den avsedda komma till stånd. Sådana utfördes i regel utan något ekonomiskt understöd genom föreningsmedlemmar vid tillfällen, då de vistades i sina hemorter, samt genom föreningarnas korrespondenter. Även i de i landsbygden utförda uppteckningarna äro ordsamlingarna och textsamlingarna dominerande. Notiser om folklivet stå tillbaka för sägner. Allra minst arbetades vid de på landsbygden gjorda uppteckningarna med grammatiska ämnen. Vissa av de i landsorterna igångsatta arbetena blevo av betydande både omfattning och värde. Störst torde vara småskolläraren N. L. Hallenders (född 1843, död 1891) samlingar av ord och texter från Västergötland, huvudsakligen hans fädernebygd Ryda socken i Barne härad, varifrån föreligger av hans hand omkring 24.400 ord m. fl. samlingar, som påbörjades i samarbete med Västgöta landsmålsförening och som efter Hallenders död och föreningens upplösning förvärvats av »Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål». Bland föreningens korrespondenter märkas även ett par allmogemän, som insänt ej obetydliga textuppteckningar, samt ett par till hemorten återvända förutvarande ledamöter av föreningen i Upsala, vilka under många år fortsatte att göra uppteckningar. De flesta föreningars korrespondentverksamhet blev av ringa omfattning, men flera vunno på denna väg ganska betydande bidrag. En enda förening försökte att erhålla kompletteringar och rättelser till sina ordsamlingar genom att trycka delar därav (tryckta som manuskript) och kring-sända dem till ett stort antal korrespondenter. Denna förening var Västmanlands-Dala landsmålsförening. Resultatet blev ej obetydligt. På det hela taget stannade dock den medverkan, föreningarna erhöles från hemorterna, långt under förväntningarna. En utvidgning, som också på vissa håll försöktes, var att öppna tillträde till sammankomsterna i Upsala för elever vid folkskollärareseminariet. Någon märkbarare inverkan på föreningsverksamheten kan dock ej iakttagas ha framgått härur.

De landsmålsföreningar, som funnos i Upsala, voro följande:



Västgöta landsmålsförening,	stiftad 1872,	upplöst 1901;
Östgöta »	» 1872,	» 1886;
Södermanlands-Närkes landsmålsförening,	» 1872,	» 1886;
Smålands landsmålsförening,	» 1872,	» 1886;
Västmanlands-Dala landsmålsförening,	» 1873,	» 1889?
Värmlands landsmålsförening,	» 1873,	» omkr. 1890?
Gotlands »	» 1873,	» 1886 (1904);
Östra Smålands och Ölands landsmålsförening	» 1873,	» 1886;
Norrländska landsmåls- och fornminnesföreningen,	» 1873,	» 1890 (1892);
Bohusläns och Hallands landsmålsförening,	» 1874,	» 1886 eller kort efteråt;
Uplands landsmålsförening,	» 1874,	» 1886 » » » ;
Gestrike-Helsinges nations landsmåls- och fornminnesförening,	» 1874,	» i början av 1890-talet;
Föreningen för stockholmsmålet	» 1878,	» 1879;
Upsala landsmålsförening,	» 1886.	

Varje förening hade sina särskilda stadgar. I spetsen för varje förening stod en ordförande, i början ofta med titeln sekreterare. För gemensamma angelägenheter tillsattes på inbjudan av Västgöta landsmålsförening 1873 ett gemensamt utskott, som år 1874 under namn av »Samfällda utskottet» organiserades till en centralstyrelse för hela verksamheten.

Högsta antalet inskrivna vid universitetet närvarande medlemmar uppnåddes kort efter mitten av 1870-talet, då de uppgingo till något över 400 i alla föreningarna tillsammans. Föreningarnas ekonomi rörde sig med mycket små siffror. Inkomsterna utgjordes huvudsakligen av medlemsavgifter, och dessa voro mycket låga. Terminsavgiften varierade mellan 25 öre och en krona.

Vid ett tillfälle under senare tid, då de allra flesta av dessa landsmålsföreningar nedlagt sin verksamhet, nybildades i Upsala en förening, som med avseende på organisation och arbetssätt är att räkna till landsmålsföreningarna, ehuru föremålet för dess studier icke varit »landsmål», nämligen den år 1897 stiftade »Föreningen för stockholmsmålet». Ehuru den upptog en föregående förenings namn, finns intet sammanhang mellan de båda föreningarna. Den yngre föreningen sysslade med ej blott »lägre» stockholmsmål, utan även riksspråksuttalet i Stockholm och Upsala, varöfver fonetiska anteckningar gjordes på sammanträdena, jämte det att föreningarna antecknade ord ur olika slags slang och samlade språkprov. Anteckningar gjordes även i Stockholm efter gamla, infödda stadsbor, efter beväringar o. s. v. En nyhet hos denna förening var, att den använde fonograf till upptagande av en del språkprov. Föreningen upplöstes 1901.

Såsom av ovanstående tabell framgår, upplöstes en stor del av de gamla föreningarna år 1886, samma år som Upsala landsmålsförening stiftades. Vid denna tid hade verksamheten inom de flesta föreningarna starkt avtynat. De fem föreningar, som nu formligen upplöste sig, gjorde detta med anledning av ett från Samfällda utskottet till alla landsmålsföreningarna i Upsala utgånget förslag att bilda en gemensam förening under namn av Upsala landsmålsförening, vari de gamla landsmålsföreningarna skulle ingå som landskapsavdel-

ningar. De gamla föreningarnas kassor och uppteckningssamlingar skulle överlämnas till den nya föreningen. Utom landskapsavdelningarna skulle i den nya föreningen bildas fackavdelningar för behandling av särskilda ur ämnessynpunkt begränsade uppgifter. Man tänkte härvid på bl. a. gåtor, sägner, lekar m. m. De föreningar, som ingingo i Upsala landsmålsförening voro följande: Östgöta, Södermanland-Närkes, Smålands, Gotlands, Östra Smålands och Ölands. Dessutom fattade Norrländska landsmåls- och fornminnesföreningen under år 1886 beslut om att ingå i Upsala landsmålsförening. Detta beslut kunde dock först år 1890 verkställas, enär ändring av Norrlands nations stadgar först måste göras. Denna landsmålsförening stod nämligen i ett närmare förhållande till sin nation än de andra landsmålsföreningarna. Västgöta, Västmanlands-Dala, Värmlands, Gestriklands-Helsinglands, Bohusläns-Hallands, och Uplands landsmålsföreningar vägrade att ingå i sammanslagningen. Alla dessa föreningar utom Västgöta landsmålsförening upplöstes dock inom 2 år. Vad två av dem beträffar, nämligen Bohusläns-Hallands och Uplands, äro inga spår kända av någon senare livsyttning än vägran att ingå i sammanslagningen. Västgöta landsmålsförening och Gestrike-Helsinges nations landsmåls- och fornminnesförening ha vid sin upplösning överlämnat sina protokoll och övriga förvaltningshandlingar till sina nationers bibliotek. Alla de andra föreningarna, som icke ingingo i sammanslagningen, ha fått sina handlingar av hithörande slag förskingrade så när som på enstaka rester. Bättre bevarade äro dessa föreningars uppteckningssamlingar. De ha till största delen kunnat återsamlas från olika förvaringsorter dels hos enskilda, dels i nationsbiblioteken, där större eller mindre delar därav i åtskilliga fall legat utan att inregistreras bland nationsbibliotekets tillhörigheter och utan att nationsbibliotekarierna haft kännedom om deras tillvaro. En enda förenings papper, nämligen den ovan nämnda äldre Föreningens för stockholmsmålet, äro fortfarande fullständigt försvunna. Allt, som bevarats av denna förenings verksamhet, är de »talrika bidrag», som föreningen lämnat till det i Svenska landsmålen I tryckta dramatiska provet på stockholmsmål, »På Kornhamnstorg» av Harald Molander, uppfört på landsmålsföreningarnas i Upsala fest den 7 november 1879. En enda av de föreningar, som vägrade att ingå i sammanslagningen, nämligen Västmanlands-Dala landsmålsförening, synes vid sin sedermera inträffade upplösning hava överlämnat åtminstone huvudparten av sina uppteckningssamlingar till Upsala landsmålsförening. En enda av de i sammanslagningen ingående föreningarna, nämligen Gotlands, har sedermera återupplivats som självständig förening och då återtagit sina papper. Dess senare tillvaro räckte från 1895 till 1904, med flera avbrott.

Av de vid sammanslagningen uppkommande nationsavdelningarna inom Upsala landsmålsförening hava endast två, Norrlands och Kalmar, efterlämnat några spår av regelbunden verksamhet. I båda fallen inträdde emellertid snart sammanblandning med de fackavdelningar, som efter sammanslagningen tillskapades. Den största och verksamaste av dessa var den, som enligt uppdrag av Upsala landsmålsförenings styrelse vårterminen 1887 bildades av E. Modin för monografisk behandling av ämnet »djuren i folkets tro och diktning». Dess sista protokoll skrivet i den Norrländska landsmålsföreningens gamla protokollsbok är daterat den 10 december 1892. En fackavdelning för monografisk behandling av ämnet »växterna i folkets tro och diktning» har efterlämnat protokoll och samlingar från åren 1890 till 1891. Inom nationsavdelningar arbetades även med ämnet »folkliga bidrag till kännedom om länder, landskap, orter och deras inbyggare». En cirkulärskrivelse med plan för materialsamlingen och anhållan om bidrag utsändes ej blott i Sverige utan även

i Finland. Ett ämne, som åtminstone inom Norrländska landsmålsföreningen blev föremål för samling på grund av förslag från styrelsen för Upsala landsmålsförening, var »lokalsägner». De förnämsta frukterna av dylika inom föreningsverksamheten tagna initiativ framträdde i allmänhet först efteråt som individuella arbeten av gamla föreningsmedlemmar. Upsala landsmålsförening har blott för sitt första verksamhetsår låtit utarbета årsberättelse, som tryckts i Svenska landsmål VI. Den sammanslagna föreningens sista protokoll är daterat den 2 december 1890.

Vid denna tid var det endast en landsmålsförening, som fortsatte att hålla regelbundna sammanträden. Denna förening var den västgötska. Ända fram till år 1900 fortsatte dess regelbundna verksamhet, under sista tiden dock med starkt minskat medlemsantal och med uppgivande av de ursprungliga syftena att ur föreningsverksamheten få fram en sådan materialsamling, som skulle kunna i någon mån fullständigt representera landskapet. Detta syfte hade då upptagits av den år 1897 stiftade »Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål», som genom personalunion nära förbands med den gamla landsmålsföreningen. Efter år 1901 då den gamla västgötska landsmålsföreningen upplöstes, har veterligen endast en av de gamla landsmålsföreningarna i Upsala hållit sammanträden, nämligen den gotländska, vars verksamhet emellertid varit intermittert och alltid hört till de minst omfattande. Dess sista protokoll är daterat den 28 november 1904.

Landsmålsföreningarnas tillbakagång och upplösning sammanhängde ofta med personväxlingen inom föreningen, men hade också en allmänare grund: den småningom vunna erfarenheten om omotsvarigheten mellan de stora mål, föreningarna föresatt sig, och möjligheterna att medels föreningarnas verksamhet förverkliga dessa mål. Vad som gjordes i Upsala kunde naturligtvis ej räcka långt, om det ej fortsattes och fördjupades genom arbeten ute på landsbygden, men härför funnos icke tillräckligt många intresserade och utbildade arbetskrafter, ej heller funnos medel att ekonomiskt understödja dem som funnos, slutligen ej heller sådan ledning, som behövts för att få ett sammanhängande helt till resultat. Intresset för föreningsverksamheten minskades, då arbetet visade sig bli alltför uttänjt, resultaten för otillfredsställande och de ökade fordringarna på exakthet för svåra att uppfylla. Snart visade sig också, att en annan tid var inne än vid föreningarnas stiftande. De nya studentgenerationer, som kommo under de senare årtiondena, behärskade ej längre de gamla målen och hade ej levat med i det gamla folklivet, så som de första studentgenerationerna hade gjort. De allmänna nya intresseriktningar, som under 1880-talet och senare började göra sig gällande, torde också i mer än ett avseende hava erbjudit en mindre gynnsam jordmån för rörelsens fortsättning än som fanns vid uppkomsttiden.

När föreningarna stiftades, hade man dristigheten att som mål för föreningarnas verksamhet uppställa hela landets genomforskning. Trots det att så mycket fattades i möjligheten att nå detta mål och i insikt om de vanskligheter, företaget hade att möta, skulle rörelsen komma att visa en oanad växtkraft. Det torde i grunden vara denna från studenterna, ej från professorerna, utgående rörelse, som i nya former oavbrutet fortsatt, även sedan de gamla föreningarna till allra största delen upplöstes. Det kan vara av ett visst intresse att erinra om hur obetydlig i jämförelse med landsmålsföreningarnas den verksamhet blev, som kunde utövas av den år 1868 bland akademici i Upsala stiftade »Föreningen för nordisk språk- och fornkonst», som på sitt program upptagit även dialekternas utforskande.

Landsmålsföreningarna i Upsala hade någon gång planer på upprättande av dotterföreningar i landsorten. Därav blev dock nästan intet. Det enda kända exempel på en dylik dotterförening är en landsmålsförening, som före mitten av 1870-talet fanns bland gymnasisterna i Härnösand, stiftad av J. Nordlander och lektor C. J. Blomberg.

Däremot fingo Upsalaföreningarna verksamma efterföljare vid universiteten i Lund och Helsingfors. Först stiftades »Svenska landsmålsföreningen» i Helsingfors 1874, som utövat en framgångsrik verksamhet, intill dess den år 1908 upplöstes och överlämnat sina samlingar till Svenska litteratursällskapets folkloristiska arkiv, som numera är centralarkiv för allt, som samlats rörande svenskarnas i Finland folkmål och folktraditioner ävensom för ortnamnssamlingarna.

Såsom i det föregående framhållits, ha landsmålsföreningarna i Upsala samtliga längesedan upphört med sin verksamhet. Dock finnes ett mycket viktigt undantag: landsmålsföreningarnas tidskrift utgives fortfarande genom ordföranden i Upsala landsmålsförening, professor J. A. Lundell.

Tidskriften är emellertid ej det enda bestående av det verk, som landsmålsföreningarna i Upsala grundade. Utom deras samlingar, varav endast förhållandevis mycket små prov ännu blivit tryckta, finnes ännu en liten i hela landet kringspidd skara gamla föreningsmedlemmar, som fortsatt att var i sin stad arbeta på vad som under den gamla föreningstiden begynts. Till tidskriften och under senare år stundom också till Undersökningen av svenska folkmål i Upsala ha inkommit dylika mångåriga arbeten. Som exempel kan anföras, att år 1919 till Undersökningens arkiv såsom donation överlämnades av förre redaktören Johan Carlsson en på 1870-talet börjad, nu till 15.000 ordlappar uppgående ordbok över målet i hans hemsocken, Husby i Dalarne. Andra arbeten, stundom av ännu större omfattning, befinna sig ännu vederligen under arbete. Som exempel härpå kan nämnas regementspastorn, fil. dr E. Modins samlingar till »folkets zoologi», som utgöra en av författaren ensam bedriven fortsättning av ett föreningsarbete, vilket, såsom å sid. 27 ovan nämnts, börjat inom Norrlands landsmålsförening och inom Upsala landsmålsförenings fackavdelning för monografisk behandling av ämnet »Djuren i folkets tro och diktning».

Sammanfattande torde kunna sägas, att en högst väsentlig del av det vetenskapliga arbete, som under de sista femtio åren utförts i Sverige ej blott inom språkforskningen i trängre bemärkelse utan ock inom andra discipliner, som enligt det vetenskapliga arbetets natur därmed stå i sammanhang, har rötter inom landsmålsföreningarnas verksamhet.

LANDSKAPSSTYRELSENA FÖR DIALEKT-TOPOGRAFISKA UNDERSÖKNINGAR. Vid mitten av 1890-talet, då landsmålsföreningarnas verksamhet avtynat både i Upsala och Lund, uppstod tanken på att söka nya organisations- och arbetsformer för de intressen, som föreningarna visserligen i hög grad väckt och främjat, men som de saknat krafter att fullfölja. Utgångspunkten för de nya organisationsföretag, som under 1890-talet uppstodo, var ett av professor A. Erdmann den 26 april år 1895 i Upplands fornminnesförening hållet föredrag, vari han yrkade på att en undersökning av Uplands folkmål måtte snarast igångsättas på sådant sätt, att det mål, landsmålsföreningen icke kunnat förverkliga, nämligen en fullständig undersökning av *hela* landskapet, verkligen kunde uppnås. Med anledning av detta förslag bildades år 1896 »Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål», bestående av bibliotekarien C. Annerstedt, ordförande, professor A. Erdmann, sekreterare, och professor T. Tullberg, skatt-

mästare. Redan innan styrelsen var formligen bildad, hade dess verksamhet begynt, i det sommaren 1895 tre studenter utsänts för att undersöka var sitt område. Kostnaderna hade bestritts genom av enskilda personer tillskjutna medel.

Efter mönster av denna styrelse bildades snart i Upsala motsvarande styrelser för »dialekt-topografisk» undersökning av andra landskaps folkmål. De styrelser, som bildades för detta ändamål i Upsala, voro följande:

1. Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål ..... stiftad i Upsala 1896;
2. Styrelsen för undersökning av Smålands och Ölands folkmål » » 1896, upplöst 1915;
3. Styrelsen för undersökning av Södermanlands-Närkes folkmål ..... » » 1897, » 1914;
4. Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål ..... » » 1897, » 1914;
5. Styrelsen för undersökning av östgötamålen ..... » » 1897;
6. Styrelsen för undersökning av Värmlands folkmål ..... » » 1897, » 1920;
7. Styrelsen för undersökning av Västmanlands och Dalarnes folkmål ..... » » 1897, » omkr. 1903;
8. Norrländska folkmålsundersökningen ..... » » 1897, » » 1899 (1906);
9. Undersökningen av Gestriklands och Helsinglands folkmål... » » 1897, » » 1902.

Liksom vid bildandet av landsmålsföreningarna på 1870-talet följdes också vid stiftandet av dessa styrelser väsentligen studentkårens nationsindelning, dock ej utan undantag. Styrelsen för undersökning av Smålands och Ölands folkmål sammanslog inom sitt verksamhetsområde, vad som på landsmålsföreningarnas tid varit uppdelat mellan »Smålands landsmålsförening», som rekryterades ur Smålands nation, och »Östra Smålands och Ölands landsmålsförening», som rekryterades ur Kalmar nation. Dock gjorde sig den gamla nationsindelningen även i fråga om den nya smålandsundersökningen gällande, i det att åt Styrelsen för östgötamålens undersökning överläts all befattning med de delar av Småland, som falla inom Linköpings stift. Denna områdesbegränsning innebar ett förnyande av den begränsning, som ägt rum mellan å ena sidan den gamla Östgöta landsmålsförening och å andra sidan de gamla småländska landsmålsföreningarna. På samma sätt som sålunda Östgöta landsmålsförening på sin tid betraktat ej landskapet utan stiftet såsom sitt område, så hade landsmålsföreningens föregångare bland gymnasisterna i Linköping, »Föreningen för svenska språket», även gjort. Gymnasiet liksom nationen rekryterades från hela stiftet. Ett annat exempel på stiftsindelningens betydelse för landsmålsundersökningarna erbjuder förhållandet mellan å ena sidan Norrlands nations landsmåls- och fornminnesförening 1873—1890 och Norrländska folkmålsundersökningen 1897—1899 och å andra sidan Gestrike-Helsing nations landsmåls- och fornminnesförening 1874—1890-talet och Undersökningen av Gestriklands och Helsinglands folkmål 1897—1902.

Genom ovannämnda styrelser, som under åren 1896 och 1897 bildades i Upsala, blevo de flesta svenska landskap föremål för den då började nya undersökningsverksamheten. De landskap, som icke representerades vid bildandet av dessa styrelser i Upsala, voro följande: Gotland, Dalsland, Bohuslän, Halland, Skåne och Blekinge. Dessutom saknade också Stockholms stad, som på de gamla landsmålsföreningarnas tid representerats av »Föreningen för stockholmsmålet», egen representation bland de nya styrelserna. För uppgiften att studera detta mål, till vilket räknades ej blott den lägre befolkningens dialekt och slang utan även bildat stockholmskt färgat riksspråk, befanns landsmålsföreningarnas gamla arbetsform ännu vara åtminstone delvis användbar. Samma år, 1897, då flertalet av de nya styrelserna stiftades, bildades i Upsala den nya »Föreningen för Stockholmsmålet», som ägde bestånd till 1901. Dess stiftare var professor A. Erdmann. För föreningen är i korthet redogjort i det föregående under avdelningen landsmålsföreningar, sid. 26.

För Gotlands vidkommande slog man på grund av särskilda förhållanden in på en annan väg. Sedan lång tid tillbaka hade Gotland genom enskilda forskare gjorts till föremål för omfattande undersökningar rörande folkmål, folktraditioner, bygdehistoria och folkliv, undersökningar, vartill på annat håll ej fanns motstycke. Upsala universitetsbibliotek hade genom P. A. Säves testamente såsom donation erhållit hans manuskriptsamlingar, varav de delar, som innehållas i de sex foliobanden »Gotländska samlingar» förelågo i färdigredigerat skick, under det de stora samlingar »Guta-ord», som innehållas i fjorton oktavband samt i vissa buntar m. m., ej befunno sig i ett så utarbetat skick, att deras innehåll var för forskaren lika lätt tillgängligt. Först av allt ville man därför nu söka få dessa ordbokssamlingar tillgängliggjorda. För att erhålla medel till att på grundval av bröderna Säves samlingar utgiva en gotländsk ordbok begärde professorerna J. A. Lundell och A. Noreen anslag från staten och från Gotlands läns landsting. Landstinget beviljade på grund av deras framställning år 1898 1.500 kr. att utgå med 300 kr. årligen under åren 1899—1903, och riksdagen beviljade år 1899 med anledning av motioner av samtliga Gotlands representanter i riksdagen 5.500 kr. att utgå med 1.100 kr. årligen under åren 1900—1904. Den gotländska ordboken har icke kunnat åstadkommas inom den tid och för den kostnad, som varit avsedd. Först år 1919 förelåg första häftet tryckt.

För Bohusläns och Hallands vidkommande bildades i Upsala ingen ny organisation. Däremot gjorde professor Erdmann våren 1897 i brev till professor G. Cederschiöld vid Göteborgs högskola en hemställan, att denne ville taga initiativ till igångsättande av en undersökning av Göteborgs och Bohusläns och helst även Dalslands folkmål, motsvarande de landskapsundersökningar, som vid denna tid börjat organiseras i Upsala. En undersökning av Bohusläns och Dalslands folkmål kom med anledning härav till stånd under ledning av Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. En tryckt redogörelse har lämnats av G. Cederschiöld i »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», 1900.

Undersökningarna i Bohuslän ha fortgått till och med år 1902, men ha sedan legat nere, tills det nya Institutet för ortsnamns- och dialektforskning upprättades i Göteborg 1917. Kostnaderna hade under tiden 1897—1902 helt och hållet bestritts av medel, som för ändamålet tecknats av enskilda. Teckningarna hade inbragt sammanlagt 5.250 kr. Efter 1902 ha undersökningar i Bohuslän bedrivits av lektor K. Lindberg, som härför åtnjöt understöd av andra medel och år 1906 i ovannämnda »Bidrag» fick tryckt sin doktorsavhandling

»Skeemålets ljudlära» och som åren 1911 och 1912 erhöll anslag ur Hvitfeldtska donationsfonden å 400 kr. vartdera året för fullföljande av en översiktlig framställning av bohusdialekterna, en uppgift, som sedan upptagits av det nya institutet.

Liksom vid Göteborgs högskola efterföljdes också vid universitetet i Lund det i Upsala vid och efter mitten av 1890-talet återupptagna arbetet på folk-målens utforskande av ett förnyat arbete på motsvarande undersökningar inom närmast liggande landskap. Denna gång stannade det dock i Lund därvid, att undersökningarna av dialekterna i Skåne återupptogs, under det undersökningarna inom Halland och Blekinge fortfarande lågo nere och någon förnyelse av de i Lund föranstaltade småländska och öländska undersökningarna ej kom till stånd. Den nya organisationsform, som uppstått i Upsala, användes ej i Lund. Det var den nedan omnämnda skånska landsmålsföreningen, som här uppbar det nya arbetet, men den nya arbetsplan, som nu infördes i denna förening, var väsentligen densamma, som de nya styrelserna infört i Upsala.

Mellan de gamla landsmålsföreningarna och de nya styrelserna råder väsentlig överensstämmelse med avseende på de föresatta uppgifternas yttersta syfte och även i allmänhet med avseende på undersökningsområdenas geografiska begränsning. I de flesta styrelserna sutto för övrigt en eller flera av motsvarande landsmålsförenings medlemmar, nu som professorer, då som studenter. Styrelserna utgöra dock en från föreningarna alldeles skild organisationsform. Styrelserna voro icke styrelser för föreningar. Med ingen av styrelserna var någon förening förbunden, ehuru någon gång det gamla namnet landsmålsförening finnes använt även om en och annan av de nya styrelserna. Dessa hade snarast karaktären av kommittéer, som bildat sig själva och som vid uppkommande vakanser kompletterade sig själva. Stundom förekom dock ett sådant förhållande till studentnationen, att en eller flera medlemmar i en styrelse valdes på nationens landskap. Liksom de gamla landsmålsföreningarna byggt på studenternas intresse för saken, gjorde även de nya styrelserna, men med en ny plan för hur detta intresse skulle göras fruktbärande. Landsmålsföreningarna hade börjat som en organisation för ett populärt lekmannaintresse. För flertalet av deras medlemmar, studenter ur alla fakulteter, var ej det rent vetenskapliga intresset det närmaste. Bristen på vetenskaplig skolning gjorde sig också starkt kännbar, och de ökade krav på vetenskaplighet, som föreningarnas verksamhet kom att leda till, medförde stundom en avtyning av det allmänna intresset. Nu sökte man bibringa det hela en mera vetenskaplig hållning och planera så, att det ej såsom förr skulle bli beroende på tillfälligheter, om en socken blev representerad och en annan orepresenterad i de samlingar, som gjordes. *Hela* landskapet skulle genomforskas av utsända undersökare, som skulle tillämpa en i grunddragen gemensam arbetsplan.

Den arbetsplan, som följdes, byggde i väsentlig mån på vad landsmålsföreningarna utfört eller tillämnat. Jämte professor Erdmanns uppslag blev den planläggning, som professor Lundell redan under 1880-talet skisserat och som han på de av honom under de första åren givna instruktionskurserna meddelade åt de utgående undersökarna, av största betydelse för arbetsplanens utformning. Undersökare söktes i första rummet bland studenter, som förbereddes genom en i Upsala given instruktionskurs, stundom dessutom genom enskild handledning, och som för sina resor åtnjoto understöd till en början beräknade till 100 kr. i månaden, en norm, som delvis bibehållits in på 1900-talet. Styrelserna fattade som sin omedelbara uppgift att anskaffa nödiga penningmedel samt att utöva ledning av undersökningarna, men befattade sig ej direkt med

det vetenskapliga arbetet. De materialsamlingar, som fordrades av de utsända undersökarna, utgjordes av grammatiska frågelistor, s. k. »typordlistor», vilka avsågo att genom ett såvitt möjligt för hela landet gemensamt ordföråd, uppställt i paragrafer, enligt vissa grammatiska synpunkter ge en tillräcklig exemplifiering av alla i ett mål förekommande ljuds och ljudförbindelsers förekomstätt ävensom av målets viktigaste böjningstyper. Dessutom fordrades ordsamlingar avsedda som ordboks-material, namn (personnamn, ortnamn, husdjursnamn etc.) och texter samt slutligen anteckningar om de undersökta orterna, om sagesmännen m. m. Vid ordsamlandet anbefalldes den från landsmålsföreningarna bekanta s. k. monografiska ordsamlingen. Vid textuppteckningarna skulle, såsom det uttryckes i den första årsredogörelsen för den först började landskapsundersökningen, Uplands, tryckt i Uplands fornminnesförenings tidskrift 1897, »samlas med all flit sägner, sagor, historier, visor m. m. . . . som för kulturhistorien är av intresse». Som mål uppställdes en fullständig »dialekt-topografisk» översikt över varje särskilt landskap eller landskapsgrupp. Vissa landskapsundersökningar uppställde dessutom som mål en ordbok över landskapets dialekter. Vad beträffar bearbetningen av samlingarna i övrigt heter det i den ovan citerade första årsredogörelsen för Uplandsundersökningen: »Till dessa språkliga arbeten kommer såsom ett andra viktigt moment bearbetning av allt, som samlats rörande Uplands folklore och kulturhistoria.»

Det som sålunda fordrades av undersökarna blev blott delvis uppfyllt. Det mesta arbetet kom för flertalet undersökare att åtgå till det grammatiska arbetet. Detta måste såsom i Betänkandet Del I sid. 46 ff. framhållits vara grundläggande för målens karakteristik och för bestämmandet av deras förhållande till grannmälen. En grundlig undersökning av en trångt begränsad ords dialekt är emellertid mycket mer arbetskrävande, än man torde ha räknat med, när styrelserna började sin verksamhet. Därför blevo de grundliga undersökningarna få och i regel beroende av enskilda undersökares intresse och möjligheter att, även oberoende av det stöd undersökningsstyrelserna kunde giva, på egen hand driva det påbegynta arbetet så långt som möjligt inom varsitt särskilda undersökningsområde. Styrelserna hade hoppats på att få ett högst väsentligt tåtare nät av grundligare undersökningar, än som i stort sett erhållits. Och även mindre ingående undersökningar voro ofta oväntat svåra att erhålla i tillräcklig utsträckning och i tillräckligt gott utförande. Slutligen blev på flera håll det ekonomiska understöd, som kunde erhållas, långt mindre, än man beräknat. Flera av styrelserna uppgåvo sitt företag, innan det blivit mer än en begynnelse. Andra ha fortsatt, tills de i huvudsak, om än stundom i förminskad skala, ha uppfyllt sitt program för materialsamling till undersökning av landskapets folkmål. Några ha därjämte föranstaltat om bearbetning i större eller mindre utsträckning av detta material. Två av styrelserna, den uppländska och den östgötska, fortsätta ännu sitt arbete.

De särskilda styrelsernas ekonomi och huvudsakligaste arbetsresultat te sig på följande sätt:

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV UPLANDS FOLKMÅL har hopbragt numerärt sett större samlingar än de ovannämnda andra styrelserna. Dessa samlingar ha till allra största delen åstadkommits under de första åren. Redan år 1901 hade undersökningen, om än i ganska växlande omfattning, utsträckts till landskapets samtliga härad och skeppslag och ej långt ifrån samtliga dess socknar. Sommaren 1896 voro ej mindre än 16 undersökare utsända till 22 uppländska härad. Som en likformig grammatisk stomme användes härvid en sär-



skilt för Upland avsedd, av professor J. A. Lundell utarbetad typordlista av betydligt mindre omfattning än den senare typordlista, vilken användes vid alla de övriga styrelsernas arbeten, i enstaka fall även av Uplandsstyrelsen. År 1896 hade redan erhållits ett sjuttiototal uppländska typordlistor, omkring 1.100 kvartsidor text, omkring 20.000 ordlappar. Inom få år var ordlapparnas antal fyradubblat, textbladens femdubblat. År 1901 hade undersökningarna i bygderna nått en preliminär avslutning. De ha sedan dess ej längre ägt rum i en samtidig serie, utan ha bestått i kompletterande och fördjupande specialundersökningar på särskilda orter. Den bearbetning av samlingarna, som var avsedd redan när undersökningen igångsattes, blev på ett tidigt stadium planerad och påbegynt. Här liksom i fråga om flera landskap skulle emellertid bearbetningen visa sig mycket svårare att genomföra än det första arbetet i bygderna. Ehuru allt arbete under många år måste ligga alldeles nere och särskilt arbetet på det kanske viktigaste mål, som styrelsen uppställt, en stor uppländsk ordbok, blivit gång på gång avbrutet för längre tid, så har styrelsen dock icke uppgivit sitt arbete på att befrämja och såvitt möjligt trygga detta vittutseende och viktiga företag. Trots alla avbrott står nu förverkligandet inom räckhåll. Ett provhäfte av »Ordbok över Upplands folkmål» av B. Hesselman utgavs 1915. I sin helhet beräknas ordboken komma att omfatta inemot 30.000 uppslagsord på minst ett tusental trycksidor.

En preliminärbearbetning inom ett mycket begränsat utrymme har emellertid redan kort efter insamlingstiden föranstaltats i det av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Upsala utgivna verket »Uppland». De i andra bandet av »Uppland» i avdelningen »Allmogens liv i helg och söcken» ingående uppsatserna om folktro och om folkdiktning äro utarbetade med användande av styrelsens samlingar, och de i avdelningen »Språket» ingående uppsatserna av B. Hesselman och E. Kruuse innehålla en sammanfattning av genom undersökningen vunna resultat rörande den uppländska dialektens egenart, ej blott sådan den framträder i levande folkmål, utan ock sådan den kan skönjas i äldre litterära källor. Den Kruuses uppsats åtföljande språkkartan över Upland är den första språkkartan över ett svenskt landskap. De uppländska dialektsamlingarna ha dessutom legat till grund för ett ganska stort antal avhandlingar och uppsatser av enskilda författare. De ha även på annat sätt spelat en betydelsefull roll för dialektforskningens vidare utveckling i Sverige och för den svenska språkhistoriska forskningen över huvud, detta ej minst till följd av de uppländska dialekternas betydelse för förståendet av riksspråkets historia. Knapast någon annan svensk landskapssamling har hittills utövat ett så stort inflytande på den svenska dialektforskningen i det hela.

Årliga redogörelser för styrelsens verksamhet och ekonomi ha publicerats av professor Erdmann i Upplands fornminnesförenings tidskrift 1897—1901.

Sammandrag av styrelsens för undersökning av Uplands folkmål räkenskaper åren 1895—1917:

#### I n k o m s t e r.

Anslag från Svenska akademien 1896—1900 å 500 kr. årligen.....	2.500:—
» » Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet 1896—1900	
å 300 kr. årligen .....	1.500:—
» » Kungl. Vetenskapssocieteten i Upsala 1896 .....	500:—
» » Upsala läns landsting 1898—1902 å 300 kr. årligen.....	1.500:—

Anslag från Stockholms läns landsting 1898—1900 å 200 kr. årligen	600: —
» » Upsala läns hushållningssällskap 1917 .....	1.500: —
Bidrag av enskilda .....	4.730: —
Upplupna räntor .....	1.312: 25
	<u>14.142: 25</u>

### Utgifter.

Undersökningar i bygderna och bearbetning av insamlat material	9.338: 90
Materialier och expenser (papper, tryckkostnader, grafon, skrivbiträden, porto m. m.) .....	1.524: 27
Behållning till år 1918 .....	3.279: 08
	<u>14.142: 25</u>

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV SMÅLANDS OCH ÖLANDS FOLKMÅL har blott fått små, sporadiska delar av Småland undersökta samt en sammanhängande undersökning av Öland påbörjad, vilken sistnämnda undersökning, utförd genom professor Hj. Lindroth, sedermera fullföljts med understöd från Undersökningen av svenska folkmål i Upsala och till en mindre del från Göteborgs högskolas Heymanska fond, så att den innevarande år kan börja tryckas. I tryck ha hittills på grundval av styrelsens samlingar endast smärre uppsatser och textpublikationer framträtt. I stort sett var huvudparten av Småland, särskilt södra Småland, när styrelsen slutade, ett av Sveriges i språkligt avseende minst utforskade landskap.

Styrelsen har icke åtnjutit något offentligt anslag. Genom enskilda ha inkommit omkring 1.500 kr., som åtgått till ovannämnda undersökningar. Styrelsens verksamhet hade i många år legat fullständigt nere, då år 1914 ur dess besparingar understöd lämnades till professor Lindroths detta år påbörjade Ölandsundersökning. Sedan styrelsens tillgångar förbrukats till fortsatt understöd av samma undersökning, upplöste sig styrelsen år 1915.

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV SÖDERMANLANDS OCH NÄRKES FOLKMÅL har förr än någon av de andra styrelserna fått utförd och publicerad en allsidig och grundlig beskrivning av ett helt landskaps folkmål, utarbetad med fullständigt utnyttjande av de genom styrelsens försorg hopbragta samlingarna. Detta arbete är Torsten Ericssons år 1914 färdigtryckta avhandling »Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål» (Svenska landsmål B, 8). Styrelsens och författarens syfte var ursprungligen, såsom titeln antyder, att blott ge »grundlinjer» till ledning för fortsatta undersökningar. Genom författarens under utarbetandet fortsatta samlingar i orterna och genom den starkt koncentrerade framställningen och det begränsade exempelvalet har dock denna undersökning blivit vida mer, än titeln ger vid handen. Härmed har ej blott erhållits en huvudsaklig kännedom om södermanlandsmålen och en fast grundval för de kompletteringsarbeten, som sedan på särskilda punkter utförts av författaren och av andra, utan på samma gång en synnerligen mycket använd ledtråd vid undersökningar i andra landskap. Det av styrelsen hopbragta lexikaliska materialet för Södermanland hör ej till de största landskapsamlingarna, men detta förhållande motväges ej oväsentligt därav, att tidigare den bekante metallarbetaren Gustaf Ericsson i Häråd (död 1894) utfört stora ordsamlingar inom landskapet i förbindelse med i första rummet Södermanlands fornminnesförening, sedan även med bl. a. Södermanlands-

Närkes landsmålsförening i Upsala. Styrelsens samlingar från Närke, som äro i förhållande till landskapets storlek större än de södermanländska, ha ännu ej bearbetats.

Inledningen till Torsten Ericssons ovannämnda avhandling innehåller en historik över alla dittills utförda Södermanlandsundersökningar och en kritisk skildring av tillvägagångssättet vid åstadkommandet av styrelsens samlingar. Denna inledning, som såväl genom innehåll som framställningssätt torde erbjuda större allmänt intresse än avhandlingens huvudparti, torde med sin kritik i huvudsak träffa hela den arbetsmetod, styrelserna oftast tillämpade. Utom den i detta arbete meddelade historiken finnas endast publicerade korta redogörelser, som styrelsen låtit införa i tidningar.

Styrelsens i n k o m s t e r ha varit följande:

Anslag från Svenska akademien 1898—1900 å 300 kr. årligen	Kr.	900: —
» » Södermanlands läns landsting 1903—1908 å 300 kr.		
årligen .....	»	1.800: —
» » Örebro läns landsting 1903—1908 å 300 kr. årligen	»	1.800: —
Bidrag av enskilda .....	»	2.438: —
		<hr/>
	Kr.	6.938: —

Utgifterna ha huvudsakligen bestått i arvoden åt undersökare. En ringa bråkdel har åtgått till arbetsmaterial, porto, tryckning m. m.

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV VÄSTERGÖTLANDS FOLKMÅL hade år 1911 hunnit med sin materialsamling framgå över hela landskapet, dock med undantag av de närmast Göteborg belägna häradena, vilka från 1900 betraktats såsom fallande utanför styrelsens egentliga verksamhetsområde. Uppgiften att genomgå Askims och Sävedals härad jämte Västgötadelen av Hisingen övertogs detta år enligt S. Lampas årsredogörelse i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1901 av »den från Göteborg verkande Undersökningen av Göteborgs och Bohus läns dialekter».

Upsalastyrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål upplöste sig år 1914 och överlämnade därvid sina samlingar till den nya Undersökningen av svenska folkmål. Dessa samlingar voro då näst upplandsamlingarna de största, som funnos för något särskilt landskap i Sverige. Jämförelsen gäller här volymheter. Låter man däremot jämförelsen gälla innehållet, varöver visserligen ej exakta men dock sannolika beräkningar låta sig göra, så voro västgötasamlingarna de största av alla. Karakteristiskt för dessa är bl. a. det stora arbete, som nedlagts på typordlistor: år 1914 funnos 214 västgötska typordlistor å c:a 130 sidor var mot 162 uppländska typordlistor å 38 sidor var. Var och en av de västgötska typordlistorna representerade en eller flera socknar på sådant sätt, att de 214 listorna tillsammans representerade landskapets alla socknar med ovannämnda undantag för trakten närmast Göteborg. Vid sedermera i landsmålsarkivet gjord genomgång av detta material har det visat sig, att de västgötska typordlistorna, som tillsammans innehöllo omkring en halv million »belägg», i mycket stor utsträckning upprepade sådant som hade bort kunna i huvudsak klargöras med en mycket mindre skrymmande apparat. Därest frågeställningen hade genom omedelbar bearbetning kunnat undan för undan lämpas efter vad som i det särskilda fallet var av betydelse att få veta,

så skulle mycket arbete sparats, men insamlingsresultatet blivit bättre, emedan då mycket kunnat erhållas, som nu ej mera finns kvar.

Karakteristiskt för västgötasamlingarna är också de däri ingående stora »monografiska» ordsamlingarna. Den monografiska ordsamlingsmetoden är i grund och botten ett arv från landsmålsföreningarna, och det beror kanske på direkt tradition från Västgöta landsmålsförening, att Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål tidigare och effektivare fick denna ordsamlingsmetod tillämpad inom jämförelsevis större områden än någon annan av de samtida styrelserna i Upsala. De mångsidigaste och kanske också största av dessa monografiska ordsamlingar från Västergötland, nämligen de ännu ej publicerade samlingarna från Vartofta härad, synas utgöra närmaste föregångare till O. W. Sundéns bekanta bok »Allmogelivet i en västgötasocken under 1800-talet, skildrat huvudsakligen till belysning av folkspråket» (i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar, IV följd, V—VI, Gtbg, 1903). Detta arbete, som utgör en utvidgning av en monografi över Solberga socken, som Sundén år 1901 inlämnade till styrelsen i Upsala, har använts som en ledtråd av en mängd undersökare i skilda landskap. Ett annat olikartat exempel på hur västgötaundersökningarna gärna rörde sig på gränsområden mellan språkforskning och kulturhistoria eller bygdehistoria är S. Lampas monografi om Fåleberg (Svenska landsmålen XIX, 5, 1901).

Bearbetningen av västgötasamlingarna bedrevs av enskilda som publicerade på olika håll åtskilliga avhandlingar, uppsatser och texter. De viktigaste av dessa publikationer förtecknas av Lampa i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1912. En samlad bearbetning i begränsad omfattning planerades av Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål med det ovan nämnda verket om Upland som mönster.

Årliga redogörelser för styrelsens verksamhet ha publicerats av S. Lampa i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. Den första av dessa redogörelser omfattande åren 1897—1900 är tryckt i tidskriftens årgång 1901, den sista, som tillika innehåller en sammanfattande överblick över hela tiden 1897—1911, i årgången 1912.

Sammandrag av Styrelsens för undersökning av Västergötlands folkmål räkenskaper 1897—1911:

#### I n k o m s t e r.

Anslag från Svenska akademien 1898—1900 å 300 kr. årligen ...	Kr. 900: —
» » Älvsborgs läns landsting 1901—1911 .....	» 3.300: —
» » Skaraborgs läns landsting 1903—1910.....	» 2.400: —
Bidrag från Västergötlands fornminnesförening 1905—1908 ...	» 100: —
» » enskilda personer 1897—1909 .....	» 6.959: 60
Upplupna räntor och vinstandelar 1898—1911 .....	» 269: 19
	Kr. 13.928: 79

#### U t g i f t e r.

Arvodet för utförda undersökningar 1897—1911 .....	Kr. 12.434: 25
Materialier och expenser .....	» 1.494: 54
	Kr. 13.928: 79

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV ÖSTGÖTAMÅLEN, stundom kallad »Styrelsen för undersökning av Östergötlands folkmål», har, såsom ovan omtalats, ej begränsat sig inom landskapet Östergötlands gränser, utan redan från början inom sitt verksamhetsområde inbegripit jämväl den del av Småland, som hör till Linköpings stift. Då det visat sig, att den östgötska dialekttypen är utbredd väsentligt längre in i Småland än till stiftsgränsen, har styrelsen på senare tid utsträckt sitt verksamhetsområde i närmare överensstämmelse med dialektområdets utbredning, samtidigt som den småländska landsmålsföreningen i Lund och landsmålsföreningen i Lund för Blekinge och Kalmar län, för vilka i det följande skall redogöras, huvudsakligen arbetet inom det angränsande sydsmländska dialektområdet.

Upsalastyrelsen för undersökning av östgötamålen hade under åren närmast före 1914 icke utövat någon livligare verksamhet och under ganska långa tider låtit arbetet ligga fullständigt nere. Av dess undersökningsområde återstodo då stora delar alldeles eller nästan alldeles oberörda, däribland huvudparten av slättbygden i Östergötlands mitt. Samlingarna voro med avseende på volymomfång medelstora, men ännu mycket litet utnyttjade och prövade. Det skulle snart visa sig, att de voro i större behov av komplettering och kontrollering än man i brist på samtidig bearbetning hade kunnat veta. I samråd med Undersökningen av svenska folkmål återupptog Östgötastyrelsen år 1915 sitt avbrutna arbete, härvid insläende på en annan väg än den förut i allmänhet följda. I stället för att blott föranstalta isolerade undersökningar inom mera trångt begränsade områden i den mån undersökare på förut oundersökta orter erbjödo sig och förhandenvarande medel medgävo, företogs nu som utgångspunkt för det nya arbetet en grundlig genomgång och granskning av hela det förut samlade materialet, vilket såsom deposition lämnades till förvaltning av Undersökningen av svenska folkmål i Upsala och jämsides därmed företogs en ny genomgång av hela det förut undersökta eller otillräckligt undersökta området i ett sammanhang. Arbetsbördan fördelades härvid så, att tre studenter parallellt utförde såväl materialbearbetning som ortsundersökningar, ofta på gemensamt företagna resor, ur var sin synpunkt. På detta sätt har nu nästan hela detta dialektområde genomgått inom några år och därvid en ojämförligt mera fast och vidgad grundval vunnits för uppfattningen av denna dialektgrupps utbredning, indelning och utveckling än med det gamla tillvägagångssättet varit möjligt. Bearbetning för publicering sker till väsentlig del genom under arbete varande doktorsavhandlingar. Kan denna landskapsundersökning fullföljas, kommer den att utgöra den mest omfattande grammatiska landskapsundersökning som utförts i Sverige. Det återstår dock särskilt ett viktigt kompletteringsarbete: ordförrådet behöver på åtminstone någon ort inom Östergötland på ett mera djupgående sätt än hittills insamlas. Den största ordsamlingen stannar vid omkring 5000 ord, och däribland torde saknas mycket av det för orten mest karakteristiska. Vid arbetet i Östergötland ha nämligen de grundläggande grammatiska synpunkterna hittills dominerat på bekostnad av så väl ordsamling som textuppteckning och ortnamnsuppteckning.

Redogörelse för åren 1899—1905 har publicerats i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1905 av Gideon Danell, styrelsens då avgående sekreterare.

Sammandrag av Styrelsens för undersökning av Östergötlands folkmål räkenskaper 1899—1921:

## Inkomster.

H. Maj:t konung Oscar II:s årsbidrag 1899—1903 .....	Kr. 1.500:—
Anslag från Östergötlands läns landsting 1900—1904 å 500 kr. årligen samt 1918—1920 å 3,000 kr. årligen .....	» 14.500:—
Bidrag från enskilda .....	» 18.143:—
Understöd 1920 ur Leonard och Ida Westmans fond .....	» 825:—
Bankräntor 1900—1920 .....	» 1.655:30
	<hr/> Kr. 36.623:30

## Utgifter.

Arvoden åt undersökare för uppteckningar inom Linköpings stift 1899—1920 .....	Kr. 17.015:—
Arvoden för systematisk bearbetning av det insamlade materialet .....	» 15.121:12
Expenser för materialier .....	» 1.039:40
Behållning till år 1922 .....	» 3.447:78
	<hr/> Kr. 36.623:30

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV VÄRMLANDS FOLKMÅL hade år 1911, samma år som motsvarande arbete slutförts av Styrelsen för undersökning av Västergötlands folkmål, avslutat genomgången av hela landskapet Värmland. Därefter har kontrollering och bearbetning av hela det samlade språkliga materialet ägt rum, som på styrelsens uppdrag utförts av dess förre sekreterare, rektor G. Kallstenius, och som 1920 hunnit slutföras, i det att då förelåg i tryckfärdigt skick en översikt över landskapets dialekter med språkkarta. I sammanhang med bearbetningen har en allmän revision företagits av det föreliggande uppteckningsmaterialet genom särskilt utsända undersökare, som därvid haft till ledning de ur bearbetningen framgångna frågelistorna.

I motsvarighet till förhållandet vid Uplandsundersökningen har även här en preliminär bearbetning ägt rum i de uppsatser om allmogens språk och levnadssätt, som i »En bok om Värmland» (Upsala 1917—1921) publicerats av lektor Sixten Samuelsson, delvis i samarbete med professor A. Runestam.

En kort sammanfattande översikt över verksamhetsåren 1897—1911 har av S. Samuelsson publicerats i Svenska landsmål 1912. När rektor Kallstenius' språkgeografiska översikt år 1920 slutförts, upplöste sig styrelsen och överlämnade sina samlingar till Undersökningens av svenska folkmål arkiv.

Sammandrag av Styrelsens för undersökning av Värmlands folkmål räkenskaper 1897—1921:

## Inkomster.

Anslag från Svenska akademien 1898 .....	Kr. 300:—
» » Värmlands läns landsting 1899—1903 .....	» 2.500:—
» » Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening 1897 och 1898 .....	» 800:—
Uddeholms aktiebolags bidrag 1898 .....	» 600:—
Bidrag från enskilda .....	» 2.382:—
Upplupna räntor och vinstandelar 1898—1911 .....	» 2.081:76
	<hr/> Kr. 8.663:76

## U t g i f t e r.

Arvoden för utförda undersökningar 1897—1917 .....	Kr. 6.333: 67
» » bearbetning av samlingarna 1917—1920 .....	» 1.500: —
Materialier och expenser .....	» 404: 50
Behållning .....	» 425: 59
	<hr/>
	Kr. 8.663: 76

STYRELSEN FÖR UNDERSÖKNING AV VÄSTMANLANDS OCH DALARNES FOLKMÅL har efterlämnat de minsta samlingarna av alla styrelserna i Upsala. Västmanland var och förblev länge, efter det denna styrelses verksamhet upphört, det i språkligt hänseende minst utforskade av alla landskap i Sverige, möjligen med undantag av Lappland, om man nämligen tar hänsyn endast till den svensktalande befolkningen i sistnämnda landskap. Vad undersökningarna i Dalarna beträffar, så fanns för dessa en gammal stödjepunkt i Dalarnes fornminnesförening, som redan 1862—1880-talet understött och föranstaltat dialektuppteckningar i mer eller mindre nära sammanhang med föreningens verksamhet i övrigt, och som år 1901 återupptog en dylik verksamhet, i det då ett mindre understöd gavs åt en dialektupptecknare. Åren 1905—1914 åtnjöt Dalarnes fornminnesförening av länets landsting ett särskilt anslag å 600 kr. årligen för understödande av dylika undersökningar, vilka utfördes av Upsalastudenter.

Vid upplösningen av Styrelsen för undersökning av Västmanlands och Dalarnes folkmål synas dess förvaltningshandlingar ha förkommit, under det dess dialektsamlingar, så vitt man kan se, fullständigt blivit bevarade på nationens bibliotek, tills de år 1914 överlämnades till Undersökningen av svenska folkmål. Ingenting är därför bekant om dess ekonomi och arbetsförhållanden.

NORRLÄNDSKA FOLKMÅLSUNDERSÖKNINGENS verksamhet drevs huvudsakligen blott under åren 1897 och 1898 och var förlagd till en mängd orter inom alla landskapen i Härnösands stift utom Härjedalen och Lappland. Under år 1899 utfördes utom mindre efterarbeten endast obetydliga nya undersökningar. Efter 1899 har denna organisation icke föranstaltat någon undersökning. Formellt upplöstes den år 1906, då dess kassabehållning överlämnades som gåva till Norrländska studenters folkbildningsförening. Dess samlingar, som på ett håll, i Ångermanland, blevo förhållandevis stora, ha dock endast karaktären av sporadiska begynnelse inom ett undersökningsområde, som genom sin storlek, genom bristen på förarbeten och genom sin ganska svårartade beskaffenhet är mera krävande än något av de områden, de övriga styrelserna företagit sig att undersöka.

En redogörelse för åren 1897 och 1898 utgavs av professorerna J. A. Lundell och A. G. Högbom, tryckt (som självständig skrift) i Upsala 1899.

Styrelsen har icke åtnjutit något offentligt anslag. Ett sammandrag av dess räkenskaper ter sig på följande sätt:

## I n k o m s t e r.

Bidrag av enskilda.....	Kr. 1.629: 09
Upplupna räntor.....	» 18: 50
	<hr/>
	Kr. 1.647: 59

## Utgifter.

För undersökningar i orterna .....	Kr. 1.455:—
Expenser .....	» 112: 59
Behållning (överlämnad till Norrländska studenters folkbildningsförening) .....	» 80:—
	<hr/>
	Kr. 1.647: 59

UNDERSÖKNINGEN AV GESTRIKLANDS OCH HELSINGLANDS FOLKMÅL har stundom ej räknats som ett självständigt led vid sidan av de ovan nämnda styrelserna, då den föreståtts av en enda person, professor Erdmann, som tillika var ledare av Uplandsundersökningen. Undersökningarna i de båda sydligaste norrländska landskapen, vilka i förhållande till Uplandsundersökningen fingo en ganska ringa omfattning, bedrevos huvudsakligen i Gestrikland, vars dialekter stå mycket nära Uplands, och utfördes till väsentlig del av personer, som förut eller samtidigt deltagit i arbetena i Upland. S. k. uppländska typordlistor, dock mycket sparsamt ifyllda, erhöles från nästan alla socknar jämte en del ord- och textsamlingar. På ingen enda punkt lyckades man dock få undersökare, som fördjupade sitt arbete till en ingående dialektbeskrivning. Från Helsingland erhöles samlingar väsentligen blott från två håll: Alfta och Ljusdal.

Redogörelse för åren 1897—1898 har i Meddelanden från Gestriklands fornminnesförening 1899, publicerats av professor Erdmann.

Undersökningen har åtnjutit ett av Gävleborgs läns landsting år 1897 för femårsperioden 1898—1902 beviljat årligt anslag å 150 kr. Dessutom ha enskilda under åren 1897 och 1898 bidragit med tillsammans 495 kr.

Av ovanstående översikt över styrelsernas verksamhet framgår, att de olika landskapen blevo mycket ojämnt undersökta. På det hela taget blevo de uppsvenska och götiska målen föremål för ett mycket mer omfattande och starkare organiserat arbete än de nordsvenska målen. Ej blott Dalarne, utan även Västmanland delade emellertid i detta avseende öde med de norrländska landskapen. Den skillnad, som uppstått mellan å ena sidan Västmanland—Norrland, å andra sidan Upland—Västergötland med avseende på det återstående arbetets mängd och svårighet, är högst betydande.

NORRLÄNSKA STUDENTERS FOLKBILDNINGSFÖRENING (HEMBYGDSPÖRENING). Några år efter det Styrelsen för undersökning av Norrlands folkmål upphört med sin verksamhet, uppträdde en annan sammanslutning, som dock hade en mycket olika, helt ny karaktär, och sökte, bland många andra syften, även fylla platsen som centralorganisation för folkmåls- och folklivsstudier inom Norrland. Det var den år 1905 av fil. lic. Theodor Hellman i Upsala stiftade Norrländska studenters folkbildningsförening. Som sitt mål uppställer föreningen »att inom hembygden verka såväl för folkupplysningens sak i allmänhet som särskilt för en större och noggrannare kännedom om hembygden, dess natur, språk, historia och minnen». Detta omfattande program sökte föreningen förverkliga genom en rad efter hand bildade specialavdelningar: »en för föreläsnings- och undervisningsverksamhet, en för biblioteksverksamhet, en naturvetenskaplig avdelning, en sång- och musikavdelning, en landsmålsavdelning och en fornminnesavdelning». Utom föreningsmedlemmar insattes i vissa av dessa avdelningar vetenskapliga eller andra specialister. Ekonomiska resurser försökte man först vinna genom mecenatunderstöd, som också erhöles, fastän



i ringa utsträckning. Då dessa medel och de små medlemsavgifterna ej förslogo långt, vände sig föreningen år 1907 till samtliga norrländska landsting med ansökningar om anslag. Dessa ansökningar bifölls så till vida som Västernorrlands läns landsting för vart och ett av åren 1908—1910 beviljade ett anslag av 500 kr., Västerbottens läns landsting för åren 1908 och 1909 ett anslag av 300 kr. för vardera året, och Norrbottens läns landsting för åren 1907—1909 ett anslag av 300 kr. årligen. Jämtlands läns landsting och Gävleborgs läns landsting avslog däremot föreningens framställning. Föreningens ansökan hos Jämtlands läns landsting torde ha varit en anledning till att dåvarande landstingsmannen lektor S. J. Kardell — under åberopande av att sådana undersökningar, som i folkbildningsföreningens framställning berördes, även ingingo i Jämtlands läns fornminnesföreningens program samt att sistnämnda förening kunde antagas låta sig angeläget vara att vid antagande av stipendiater inhämta förslag från Norrländska studenters folkbildningsförening — vid 1907 års landsting motionerade om ett årligt förslagsanslag å högst 500 kr. för åren 1908—1910 till länets fornminnesförening, vilken motion av landstinget bifölls. Vid skilda tillfällen under loppet av närmast följande årtionde erhöll Norrländska studenters folkbildningsförening nya landstingsanslag, vid ett par tillfällen även från Gävleborgs läns landsting, men aldrig från Jämtlands läns landsting. Dessa anslags belopp och tiderna för deras åtnjutande framgå av den i Betänkandet Del I, Bil. II, intagna tablån över landstingsanslag. För Norrländska studenters folkbildningsförening kommo dessa anslag att snart bli nästan den enda inkomstkällan. Vad som vid sidan därav erhöles synes ha varit i stort sett en obetydlighet. Enligt uppgift i den av föreningen år 1910 utgivna berättelsen över dess verksamhet har föreläsnings- och undervisningsavdelningen »åtnjutit ett mindre statsanslag». Närmare upplysningar härom liksom om föreningens ekonomi i det hela ha emellertid ej från föreningen kunnat erhållas.

Föreningens vittutgrenade program visade sig snart ej kunna fullföljas. Då det i föreningens ursprungliga namn särskilt framhållna ändamålet folkbildningsverksamhet efter några år fick stå tillbaka och längre tider legat alldeles nere, ändrade föreningen år 1913 sitt namn till »Norrländska studenters hembygdsförening» och begränsade sig till »en mera rent vetenskaplig förening för utforskandet av norrländsk kultur». Av de många specialavdelningarna upphörde en efter annan att existera annat än på papperet. De avdelningar, som längst fortlevde och som nästan ensamma kommo i åtnjutande av landstingsanslagen, voro landsmålsavdelningen och den arkeologiska avdelningen eller som den också kallades »fornminnesavdelningen». En dylik fördelning av anslagen synes dock ha varit avsedd redan när de första anslagsansökningarna skrevos. Härvid är dock att märka, att i landsmålsavdelningens program ingick ej blott folkmålen, utan även »det liv som i dem rör sig» och att »landsmålsstipendier» till ej oväsentlig del användes till uppteckningar av folktraditioner, i några fall t. o. m. uteslutande till dylika uppteckningar, gjorda på riksspråk med stundom inga eller blott obetydliga dialektinslag. Vidare är att märka, att fornminnesavdelningen såsom sin uppgift räknade ej blott »fornhistorisk forskning», utan även »folklivsforskning». Som »inspektor» för landsmålsavdelningen fungerade till år 1907 professor J. A. Lundell, sedan till år 1914 professor B. Hesselman, sedan H. Geijer. Som inspektor för fornminnesavdelningen har hela tiden professor O. Almgren fungerat. Över föreningens verksamhet och särskilt över användandet av landskapsanslagen ha redogörelser, tryckta som självständiga skrifter, utgivits åren 1910, 1913 och 1917. Föreningen har nu, efter det senast beviljade landstingsanslag förbrukats utan att förnyas, upphört

med all verksamhet, men är ej formellt upplöst. Dess av landsmålsavdelningen hopbragta samlingar ha överlämnats till Undersökningen av svenska folkmål i Upsala. Av fornminnesavdelningens samlingar ha vissa delar i original eller kopia införlivats med antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm.

De av föreningen hopbragta språkliga samlingarna omfatta bl. a. 19 typordlistor och omkring 12,000 ordlappar. Texter på dialekt ha inkommit blott i ringa utsträckning, däremot ha åstadkommit ej obetydliga uppteckningar och uppsatser på riksspråk, varav ett par tryckta må nämnas: S. Hedbloms uppsats om kustfisket i Helsingland med riklig dialektal terminologi och med talrika, av författaren gjorda ritningar, tryckt i Svenska landsmål 1912, samt A. Enqvists »Anteckningar från Resele», tryckt i Folkminnen och Folktankar 1918. Alla norrländska landskap utom Gestrikland äro representerade i de av föreningen hopbragta samlingarna, Jämtland dock endast i obetydlig mån vad de svenska folkmålen beträffar, och Härjedalen samt Lappland äro ur denna synpunkt alldeles orepresenterade. Vid ett par tillfällen ha stipendier använts till uppteckning av lappska dialekter och traditioner. Vid ett tillfälle har också ett stipendium använts till lokalhistoriska undersökningar rörande Norrbotten. Fornminnesavdelningen har utom arkeologiska undersökningar även redovisat ett par byggnadshistoriska undersökningar i Skellefteåtrakten och i Järvsö.

UPLANDS NATIONS FOLKMUSIKKOMMITTÉ, bildad 1909. Utom Norrländska studenters folkbildningsförening uppstod under 1900-talets första årtionde i Upsala ännu en specialorganisation, som upptog en av de uppgifter, vilka av gammalt varit förbundna med landsmålsföreningarna i Upsala. Detta skedde då Uplands nation år 1909 tillsatte en kommitté med t. f. landshövdingen Knut Hamilton som ordförande, vilken kommitté skulle hava till uppgift att tillvarataga den upländska folkmusiken samt i bygderna bevara intresset för densamma. Detta syfte sökte kommittén främja dels genom anordnande av spelmanstävlingar för spelmän inom provinsen, dels genom föranstaltande om de gamla melodiernas upptecknande, dels genom föredrag i länets föreläsning-föreningar om den upländska folkmusiken, illustrerade med folklåtar, spelade av någon spelman från trakten. Spelmanstävlingar höllos i Upsala år 1909 med 100 tävlande och år 1912, då antalet tävlande uppgick till 157. Vidare lät kommittén utarbeta och utsända ett detaljerat frågecirkulär, där upplysningar begärdes såväl om spelmännen själva som framför allt om deras melodier, om äldre spelmän, gamla seder och bruk i förening med folkmusik m. m.

Genom studenter och andra intresserade gjordes dessutom ett synnerligen betydande uppteckningsarbete med de gamla spelmännen som källa. Antalet upptecknade melodier uppgår till 1,451 och omfattar valser, polskor, polkor, polketter, bröllopsmarscher, gånglåtar, vallåtar, visor, danslekar m. m. I åtskilliga fall följas melodierna av sångtext, varjämte en del beskrivningar på danslekar upptecknats. Dessutom äro med samlingarna införlivade ett 10-tal spelmansbiografier med anteckningar rörande melodier, spelsätt m. m.

År 1916 nedlade kommittén sin verksamhet, varefter dess samlingar överlämnades till Undersökningen av svenska folkmål.

UNDERSÖKNINGEN AV SVENSKA FOLKMÅL I UPSALA. Redan år 1901 hade, såsom i det föregående nämnts, Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål hunnit få hela landskapet genomgånget, enligt det på förhand uppgjorda schemat, med små typordlistor och med ordsamlingar och textuppteckningar av

växlande omfattning och art. Tio år senare hade två andra styrelser, den västgötska och den värmländska, hunnit till motsvarande stadium i sitt arbete, varefter revision, komplettering och bearbetning i en eller annan form skulle vidtaga. De övriga styrelsernas verksamhet hade under 1900-talets första årtionde avstannat, innan de hunnit så långt. Där verksamheten fortsattes, skedde det genom enskilda, som i vissa fall drevo insamling och bearbetning i både större skala och med mera utvecklade metod än styrelseorganisationen kunnat komma till. Den arbetsform styrelserna infört hade till stor del tjänat ut. Man stod vid en vändpunkt, där frågan om bästa sättet för undersökningarnas fortsättning måste upptagas.

Det var tydligt, att om samma arbetsplan, som styrelserna tillämpat för var sina landskap, men endast i ett fåtal fall och då endast preliminärt hade genomförts, skulle tillämpas för hela landets undersökning, komme det hela att taga alldeles för lång tid. Undersökningsarbetets fart tenderade till att minska. Samtidigt blev det mer och mer tydligt, att det var nödvändigt att starkt påskynda arbetet. För detta ändamål voro nya åtgärder nödvändiga.

De av styrelserna ledda undersökningarna voro ej blott för långsamma, de voro också i stor utsträckning av mycket otillfredsställande beskaffenhet. Det visade sig, att många av de utsända undersökarna, trots det att de inhämtat en viss färdighet i användande av landsmålsalfabetet och trots instruktionskurser och typordlistor, varit oförmögna att leta sig fram till genuina källor och att fullt korrekt uppfatta och i skrift återge dialekterna. Det hade erfordrats en mera individuell handledning än som i allmänhet stått till buds och dessutom en mycket mer ingående granskning av inkommande samlingar än som i regel kunnat utföras genom styrelsernas sekreterare, vilka ej alltid kunde disponera tillräcklig tid för mer än en högst flyktig granskning och ej heller alltid besatte andra nödvändiga förutsättningar för en dylik uppgift. Det inkomna materialet var därför synnerligen ojämnt. Vid sidan av samlingar, som gävo en mycket god inblick i de dialekter de representerade, funnos andra som voro ej blott fattiga på upplysningar utan tillika uppfyllda av tvivelaktiga och motsägande uppgifter och t. o. m. stundom ägnade att ge en i ej oväsentlig mån falsk bild av dialekterna. Den i de mest skilda delar av landet använda gemensamma typordlistan, som ofta tagit huvudparten av arbetstiden, kunde ej passa överallt. Man fick i mycket stor utsträckning ett alltför skrymmande material av uppteckningar av samma allmänna ord, under det att det, som för kännedom om ortens dialekt var viktigast att få veta, hade förbigåtts. Utom större snabbhet erfordrades inriktning på och koncentration kring det för var särskild ort viktigaste, och detta kunde ej vinnas utan kritisk genomgång av vad som förut fanns och en viss, för insamlingsarbetets rätta bedrivande och kontrollerande nödvändig bearbetning av materialet, fortgående jämsides med insamlingen själv och så planlagd, att den framför allt skulle tjäna som ledning för samlingarnas kontrollering och komplettering över hela riket. Det erfordrades också en närmare förbindelse mellan undersökningar i olika landskap och slutligen ej minst ett gemensamt samlingsställe för uppteckningarna, där den i det föregående framhållna bristen på vård kunde avhjälpas.

De uppgifter, som behövde lösas, voro sålunda mycket omfattande och hade egentligen länge sedan krävt större åtgärder än dem, som kommo till stånd då undersökningen av svenska folkmål började år 1914. För tillkomsten och första organisationen av denna undersökning har ovan redogjorts, före den nu givna framställningen av de Upsalaorganisationer, som föregått densamma och som utgjorde dess förutsättningar. Den år 1914 bildade organisationen

i Upsala, till vilken framställningen nu återvänder, avsåg att, fastän i blygsam form, söka åstadkomma såväl ett centralarkiv som det påskyndade och reorganiserade undersökningsarbete, som var av nöden. Centralisationen söktes dock ej i form av sammanslagning av äldre organisationer, utan i form av en ny organisation, som, utan på förhand uppgjord form för samverkan med äldre, ännu bestående organisationer, avsåg att genom det bistånd den kunde erbjuda de äldre organisationerna och på annat sätt småningom fylla centraliseringsbehovet. På förhand kunde påräknas, att därest den nya organisationen komme till stånd, till den samma komme att överlämnas flera av de största, äldre samlingar, som funnos i Upsala. Även från olika organisationer i landsorten samt från enskilda personer på olika håll inlämnades redan under det första året, dels som donation, dels som deposition, betydande samlingar. Så donerade år 1914 gymnasistföreningen »Sällskapet för vitterhet och hävd» i Linköping, vari år 1871 hade uppgått den i historiken såsom föregångare till landsmålsföreningarna omtalade, äldre »Föreningen för svenska språket», en till 57 manuskript uppgående, mycket intresserik samling uppteckningar och uppsatser, till största delen härrörande från 1860-talet. Samma år överlämnade professor J. A. Lundell i Upsala och läroverksadjunkten J. Nordlander i Stockholm i deras ägo befintliga, betydande samlingar. År 1915 tillfölla arkivet bl. a. de största samlingar, som då funnos i Upsala för något enskilt landskap, nämligen de, som hopbragts av Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål. Samma år överlämnades också bl. a. de samlingar, som hopbragts av Styrelsen för östgötamålens undersökning, de sistnämnda tills vidare dock blott som deposition, som sedan årligen tillväxt genom de nya arbeten Östgötastyrelsen vid denna tid igångsatte. Samma år deponerades också i Undersökningens arkiv Dalarnes fornminnesförenings i Falun från 1860-talet fram emot dåvarande tidpunkt gjorda samlingar rörande dalmål och rörande folktraditioner. Under de följande åren har tillväxten genom donationer av samlingar, i vissa fall genom depositioner, ständigt fortgått vid sidan av den tillväxt som följt av Undersökningens egen verksamhet. Numera ha alla de äldre Upsalaorganisationernas samlingar införlivats med Undersökningens arkiv. De sista voro de, som hopbragts av Styrelsen för undersökning av Värmlands folkmål, och de, som hopbragts av Uplands nations folkmusikkommitté, vilka båda organisationer efter det de upplösts, ha under år 1920 till Undersökningens arkiv lämnat sina samlingar, den förra som donation, den senare som deposition.

Arkivcentraliseringen kan sålunda anses genomförd. Utanför det gemensamma arkivet stå i Upsala nu väsentligen endast enskildas samlingar, bland vilka emellertid finnas flera av betydande omfattning och värde, samt de samlingar rörande folkmål, folktraditioner och folkliv, som tillhöra Upsala universitetsbiblioteks samlingar. Då Undersökningens arkiv är inrymt i universitetsbibliotekets hus, kan det dock bekvämt användas på samma gång som bibliotekets egna, äldre samlingar.

Det arkiv, som på sätt ovan skildrats, uppväxte, inrymdes först under det ombyggnaden av universitetsbiblioteket pågick åren 1913—1917 på växlande platser inom biblioteket. Hösten 1917 inflyttade arkivet i tvenne då iordningställda rum, vilka i planerna för bibliotekets ombyggnad beräknats skola tagas i anspråk för detta ändamål. En del av utrymmet i det ena rummet upptogs samtidigt av Ortnamnskommitténs samlingar, vilka genom k. brev den 7 sept. 1915 bestämts skola till biblioteket överlämnas, så snart utrymme där kunde beredas. Undersökningens av svenska folkmål arkiv började småningom

i allmänt språkbruk benämnas med det kortare namnet »Landsmålsarkivet», som nu torde vara dess ojämförligt mest kända benämning.

Rörande detta arkivs tillväxt ha utförliga upplysningar lämnats i Undersökningens årsberättelser, tryckta i tidskriften Svenska landsmål 1915 och följande år. En sammanräkning av hela dess dåvarande bestånd gjordes år 1916 och publicerades i den i 1917 års årgång av nämnda tidskrift tryckta berättelsen för år 1916. En ny sammanräkning utfördes år 1921 och publicerades i årsredogörelsen för nämnda år. I sammandrag finnas summeringar av de årliga accessionerna jämväl publicerade i universitetsbibliotekets årsberättelser. Här må blott nämnas, att arkivets nuvarande omfattning visar en mångdubbling av dess omfattning vid utgången av dess första verksamhetsår. Antalet besök, som första året var 130, steg småningom till omkring 800 år 1918, var redan 1919 uppe vid 1,658 och 1921 vid 2,492. Siffrorna motsvara dock ej hela antalet av dem, som i biblioteket använt dessa samlingar, i det en ej oväsentlig del av begagnandet sker på bibliotekets allmänna läsesal, varvid besök i Undersökningens arkiv ej göras för varje dag samlingarna begagnas, utan endast för rekvisitioner eller för rådfrågning. Antalet lån utom lokalen, som under de första åren stannade vid några få tiotal årligen, uppgick 1921 till 131. För utlåningen av arkivets samlingar utarbetades i början av år 1914 ett särskilt reglemente som avtryckts i den första årsberättelsen. De bestämmelser, som gälla om utlåning ur bibliotekets handskriftsamling, voro nämligen ej tillämpliga, när det gällde under fortsatt utarbetning varande samlingar, som för arbetets skull behövde kunna utlånas även under andra förhållanden än när ett bibliotek eller arkiv kunde stå som låntagare.

Förhållandet mellan Undersökningens arkiv och universitetsbiblioteket hade från början karaktären av ett provisorium. Den arkivaliska uppgift, som genom de första bestämmelserna för Undersökningen, givna genom ovannämnda k. brev den 22 augusti 1913, ålades Undersökningens tvenne av statsanslaget honorerade medarbetare, omfattade enligt ordalydelsen endast »detaljerad registrering av i Upsala redan befintliga dialekt- och folkminnessamlingar». Denna uppgift var så omfattande, att det kunde förutses, att den skulle komma att kräva ett långvarigt arbete, så mycket mer som de äldre Upsalasalningarna saknade användbara förteckningar — för många av de största samlingarna funnos inga förteckningar alls liksom ej heller några rubriker eller andra uppgifter på själva manuskripten, varigenom deras ursprung angavs — och till följd av dessa förhållanden och av bristen på bestämda former för utlåning hade de råkat i en mycket svår oordning, splittring och sammanblandning. Utlåningen från det nya arkivet beräknades från början skola ske genom universitetsbibliotekets försorg med biträde av Undersökningens personal. Trots de stora besvär, som samlingarnas tillstånd förorsakade såväl Undersökningens som även, fast i mindre mån, bibliotekets personal, avstängdes nästan aldrig någon del av samlingarna från begagnande, när de av forskare rekvirerades. Efter avslutad registrering, signering och uppställning skulle, enligt ursprunglig beräkning, det med utlåning förenade arbetet kunna i större utsträckning bestridas av bibliotekets personal. Det visade sig emellertid småningom bäst att koncentrera hela utlåningsarbetet hos Undersökningens personal, en reform som från år 1918 är helt genomförd. Av bibliotekets andel i utlåningsverksamheten kvarstår nu endast det förhållandet, att lån som sändas utom staden, befordras med bibliotekets tjänstepost, liksom även den ganska omfattande korrespondens som gäller samlingarna och vad därmed sammanhänger. Arkivet inräknas dock icke som en beståndsdel i universitetsbibliotekets handskrift-

avdelning, utan består för sig självt, ehuru icke som en institution, utan endast till följd av årligen av Kungl. Maj:t i sammanhang med beviljandet av statsanslag till Undersökningen meddelad föreskrift, att samlingarna skola vara statens egendom, förvaras i universitetsbiblioteket i Upsala och hållas för vetenskaplig forskning tillgängliga.

Den registreringsuppgift, som från början ålades Undersökningens personal, är nu utförd för alla till arkivet inkomna äldre samlingar, med undantag för ett par smärre poster. Nyinflytande uppteckningar ha också blivit i detalj förtecknade, med undantag av ett par poster. Vissa delar av förteckningarna föreligga dock ännu ej i färdigreviderad renskrift och i avvaktan därpå har endast provisorisk signering kunnat göras å vissa samlingar. Den största sålunda ofärdiga delen utgöres av den folkloristiska delen av Styrelsens för undersökning av Västergötlands folkmål samlingar. Alfabetiskt kortregister har utarbetats endast för arkivets äldsta beståndsdel, de gamla landsmålsföreningarnas samlingar. Topografiskt register finnes endast i ofullständigt koncept, med landskap som enheter. Realregister har ej ens påbörjats. Detaljförteckningarna över de särskilda äldre samlingarna, i vilka förteckningar ingå utförliga uppgifter om manuskriptens innehåll, ha tillsvidare fått, i den mån de kunnat, ersätta bristen på realregister.

Hela det arbete, som nedlagts på arkivets sammanförande, ordnande, inbindning och registrering, har bekostats av statsanslaget. För undersökningsuppgiften däremot ha redan från början, vid sidan av statsanslagen, andra ekonomiska resurser anlåtats och andra arbetskrafter än de av statsanslaget honorerade medverkat.

När Undersökningen började år 1914, funnos, såsom av den föregående framställningen synes, ännu fortbestående, ehuru delvis sedan länge föga eller ej alls verksamma, organisationer för undersökning av Uplands, Södermanlands-Närkes, Västergötlands, Östergötlands, Smålands och Ölands samt Värmlands folkmål. Däremot voro styrelserna för undersökning av Västmanlands-Dalarnes och Norrlands folkmål längesedan upplösta. I deras ställe hade i viss mån trätt Dalarnes fornminnesförening och Norrländska studenters hembygdsförening, vilkas hithörande verksamhet dock huvudsakligen begränsades till utdelning av stipendier. Dessa förhållanden hade i sin mån bidragit till att inom området Västmanland-Norrland behovet av större undersökningar var särdeles framträdande. Med hänsyn härtill beräknades vid undersökningens början, att de två av statsanslaget honorerade medarbetarna skulle insätta sitt personliga undersökningsarbete, den ene i Västmanland, den andre i mellersta Norrland, i främsta rummet Jämtland. Vid sidan därav beräknades andra arbetskrafter kunna vinnas såväl inom de nämnda områdena som på andra håll i riket. Denna beräkning gick också i större eller mindre mån i uppfyllelse, vad ett stort antal landskap beträffar. Flera av de förut mer eller mindre pauserande styrelserna började en ny verksamhetsperiod vid denna tid, och ett stort antal enskilda personer, mest studenter, men även andra personer i olika ställningar i Upsala och på landsbygden, började medverka med den nya undersökningen. Planläggning av olika arbeten, handledning åt enskilda upptecknare, granskning av inkommande samlingar samt uppsökande av meddelare och av uppteckningsamlingar i landsorterna krävde snart ett hastigt växande arbete av undersökningens båda av statsanslaget honorerade medarbetare. Detta i förening med de växande arkivgöromålen fördröjde naturligtvis de undersökningsuppgifter de personligen företagit sig. Västmanlandsundersökningen fullföljdes emellertid konsekvent av Ericsson, som härvid hade ett tiotal medarbetare.

Sedan han på några års resor undersökt hela landskapet Västmanland, som ännu år 1914 torde varit Sveriges ur svensk språklig synpunkt minst kända landskap, Lappland endast undantaget, och därefter i sammanhang med genomgången av egna och andras samlingar företagit grundliga revisionsresor, arbetade han på en sammanfattande redogörelse för hela landskapets dialekter och deras förhållande till grannlandskapens dialekter, ett arbete som torde ha inom kort förelegat i en bok motsvarande hans ovan (sid. 35 f.) omtalade redogörelse för Södermanland, därest han ej i februari 1923 plötsligt borttryckts av döden. Västmanland hade under de senaste åren tilldragit sig stor uppmärksamhet, särskilt till följd därav att dess dialekt befunnits ha utövat ett större inflytande än man anat ej blott på andra dialekter, utan ock på riksspråket. Ett uttryck för det livliga intresset för landskapet är, att dess dialekter gjorts till föremål för undersökning ur så många synpunkter. Så har en forskare, docenten E. Neuman, undersökt förhållandet mellan våra dagars folkmål i landskapet och forna tiders språkliga minnesmärken från samma landskap, en annan forskare har undersökt jordbrukets dialektala terminologi inom landskapet. Den ovan omtalade undersökningen av mellersta Norrlands dialekter, som företagits av Geijer, har under tiden efter 1914 måst begränsas endast till områdets västra och mellersta delar, vilka måls utforskande synes vara av synnerligen stor betydelse för utforskandet av omkring liggande mål. Geijers bearbetningsuppgift måste emellertid, innan Jämtlandsundersökningen hunnit fullbordas, läggas till väsentlig del på andra områden, där arbete påkallades med hänsyn till de allmänna undersökningskraven. Så genomgingos de norrländska landskapens samlingar för erhållande av korta landskapsöversikter. För åvägabringande eller upprätthållande av enhet i beteckningssättet hos de många upptecknarne måste också ett omfattande arbete företagas i och för samlande och bearbetande av material rörande landsmålsalfabetets användningssätt och rörande dess småningom skeende utökning med nya typer, som ofta tillskapats av enskilda utan kontakt med varandra.

De personer, som utföra huvudparten av det arbete, som ägnas åt undersökningar inom alla de landskap, vilkas undersökning ledes från Upsala, stå på olika sätt i förbindelse med den statsunderstödda undersökningen och bilda en krets extra medarbetare till densamma. Det har blivit fallet, vare sig de direkt och uteslutande stått i ekonomisk och annan förbindelse med den av staten understödda undersökningen eller deras förbindelse därmed helt eller delvis förmedlats av någon av de för särskilda landskaps undersökning verksam organisationerna. Ej blott, såsom ovan nämnts, för förvaltning av sina arkiv, utan även för arbetsledning eller hjälp vid arbetsledning, för handledning och för granskning ha dessa specialorganisationer nämligen från början anlitat Undersökningen av svenska folkmål. I det föregående (sid. 47) har nämnts vilka äldre organisationer, som vid tillkomsten av denna nya undersökning ännu ägde bestånd. Av dessa upplöste sig Styrelsen för undersökning av Västergötlands samt Styrelsen för undersökning av Södermanlands-Närkes folkmål redan 1914, i det de överlämnade sina samlingar till den nya Undersökningens arkiv. Styrelsen för undersökning av Smålands och Ölands folkmål påbörjade en ny verksamhet inom sitt område, men upplöste sig snart efter att ha förbrukat återstoden av sina tillgångar på en av professor H. Lindroth utförd undersökning av Ölands folkmål och ortnamn, en undersökning som genom bidrag även från annat håll, särskilt från den nya undersökningen, kunde föras till slut redan 1917, varefter bearbetning pågått, som fortskridit därhän, att tryckning kan börja 1923. Däremot stannade denna styrelses verksamhet för

Smålands vidkommande vid att vara blott fragment. Styrelsen för undersökning av Värmlands folkmål fullföljde sitt mål i och genom revisionsundersökningar i orterna, under ledning av rektor Kallstenius, som på styrelsens uppdrag utarbetet en år 1920 till tryckning färdig språkgeografisk översikt över Värmland, varefter styrelsen upplöste sig. Styrelsen för undersökning av Uplands folkmål och Styrelsen för östgötamålen undersökning äro de enda, som ännu äga bestånd. Den förra, som redan längesedan, såsom ovan framhållits, åstadkommit mycket stora, hela landskapet omfattande samlingar, har under senare år huvudsakligen verkat för bearbetning av materialet i främsta rummet genom den stora ordbok över uppländskan, som utarbetats av professor Hesselman. Den senare, som hade en mycket stor del av sitt område ogenomgången, har under åren fr. o. m. 1915 med ny planläggning och större personliga och ekonomiska resurser än förut arbetat på att söka genomföra sin undersökningsuppgift på sätt ovan är antytt.

VÄSTGÖTA FOLKMÅLSKOMMITTÉ. För en av landskapsundersökningarna, nämligen Västergötlands, bildades år 1917 en ny specialorganisation, den s. k. Västgöta folkmålskommitté, nu bestående av H. Geijer, E. Neuman och J. Götlind. Dess ändamål var att låta utföra granskning och komplettering av alla äldre samlingar från Västergötland samt på grundval därav åstadkomma en språkgeografisk översikt över landskapet, avsedd att dels utgivas i kort, någorlunda allmänfattlig form såsom ett led i »Beskrivning över Västergötland», dels i mera fackmässiga specialframställningar, dock så att materialet endast i strängt begränsat urval komme till publicering. Arbetets utförande uppdrogs åt J. Götlind, som efter på våren 1918 avlagd disputation över ett beslätat ämne alltifrån hösten 1918 ägnat sin huvudsakliga arbetstid häråt och härför honorerats av Västgöta folkmålskommitté med ett årsarvode å 6.000 kr. Västgöta folkmålskommittés huvudsakliga tillgångar ha utgjorts av gåvomedel, som tecknats för vissa år. Därjämte har kommittén fr. o. m. år 1920 åtnjutit ett anslag å 500 kr. årligen från Älvsborgs läns landsting. Kommitténs ekonomi framgår av nedanstående tablå, vartill bör förutskickas den allmänna anmärkningen, att samlingar i ej ringa utsträckning ha utan ersättning insänts till Götlind.

Västgöta folkmålskommittés samlingar ha börjat med vad som framgått ur en kritisk genomgång av äldre västgötasamlingar i Upsala. På grundval därav ha undan för undan utarbetats speciella frågelistor, som dels använts på resor av Götlind, varunder revisionsundersökning gjorts i över 100 socknar i Västergötland och jämförande undersökningar i gränstrakter inom Småland, Halland, Dalsland, och Värmland, dels på resor utförda av andra vetenskapliga medarbetare från Upsala och Göteborg, dels ha slutligen dessa frågelistor också kringsänts till ett stort antal intresserade personer av alla klasser inom Västergötland. De nya samlingarna ha endast i förhållandevis mycket ringa utsträckning gjorts på ordlappar, varav genom kommitténs direkta verksamhet ej åstadkommits mera än något över 5.000. Den största posten i dessa nya västgötasamlingar utgöres av över 3.000 kvartblad, av vilka vart och ett innehåller en i överskådlig geografisk gruppering gjord översikt över särskilda ljuds och ordformers variationer inom hela landskapet. På grundval härav ha på 185 kartor inlagts de viktigaste typernas utbredning och gränser. Grammatiska och lexikaliska samlingar ävensom, ehuru i förhållandevis ganska ringa utsträckning, folkloristiska anteckningar äro förda i ett hundratal anteckningsböcker 1918—1922. Kan arbetet utan större avbrott fortsättas, vartill dock tillräckliga penningmedel ej ännu kunnat skaffas, skall den ovannämnda språkgeografiska översikten över landskapet föreligga färdig i manuskript år 1924. Såsom en



frukt av dr Götlands arbete med dessa undersökningar torde också kunna nämnas den år 1921 publicerade avhandlingen »Var är äldre Västgötalagen skriven?», vari påvisas, att dialektdrag som finnes i Västgötalagens äldsta handskrift från 1200-talets slut, återfinnas inom en nordvästlig del av landskapet. Vidare har under dessa år, utom smärre artiklar, utarbetats en nu under tryckning varande större översikt över sägner, upptecknade i Västergötland. Huvudparten därav (omkring 1.000 nummer) finnes i Undersökningens av svenska folkmål arkiv, under det den närmast största samlingen av västgötasägner, hopbragt av Västgöta landsmålsförening i Lund, stannar vid omkring 150 nummer.

*Sammandrag av Västgöta folkmålskommittés räkenskaper 1917—1922.*

År	Kostnader				Inkomster					
	Förvaltning	Tryckningskostnader	Bearbetning och resor		Lands-ting	Gåvor	Genom försäljning av En Västgötabok	Rän-tor	Summa kostnader	Summa inkomster
			Bearbetn. i Uppsala	Resor <sup>5</sup>						
1917	1: 97	—	—	—	—	650: —	—	2: 50	1: 97	652: 50
1918	212: 86	—	1.200: —	500: —	—	4.485: —	—	1: 31	1.912: 86	4.486: 31
1919	260: 24	1.843: 32	5.800: — <sup>1</sup>	340: 41	—	8.485: —	—	28: 43	8.243: 97	8.513: 43
1920	705: 12	892: 67	5.765: —	— <sup>2</sup>	500: — <sup>4</sup>	4.540: —	1.000: —	165: 03	7.362: 79	6.205: 03
1921	549: 29	87: 50	5.450: —	— <sup>2</sup>	500: — <sup>4</sup>	5.800: —	500: —	74: 85	6.086: 79	6.874: 85
1922	375: 32	—	3.566: 64	— <sup>2</sup>	500: — <sup>4</sup>	4.500: —	500: —	198: 96	3.941: 96	5.698: 96
	2.104: 80	2.823: 49	21.781: 64	840: 41	1.500: —	28.460: —	2.000: —	471: 08	27.550: 34	32.431: 08
								Behållning till 1923	4.880: 74 <sup>3</sup>	—
								S:a summerum	32.431: 08	32.431: 08

<sup>1</sup> I denna summa ingår även rest å sekreterarens arvode för 1918.

<sup>2</sup> Under dessa år ha resorna honorerats av Undersökningen av svenska folkmål.

<sup>3</sup> I denna behållning ingår även en vid årsskiftet ogulden ersättning å summa Kr. 166: 66, som tillhöra 1922 års stat.

<sup>4</sup> Under åren 1920 och 1921 ha landstingsanslagen använts för bearbetning i Upsala. Under år 1922 för Västgötaundersökningens övriga ändamål.

<sup>5</sup> Resor ha även till stor del bekostats av stipendiemedel (Sederholms) och anslag ur Längmanska kulturfonden.

För landskapen Upland, Värmland, Östergötland, Öland ha sålunda gamla styrelser för dialekttopografiska undersökningar varit verksamma efter 1914. I viss mån har även Norrländska studenters folkbildningsförening (hembygdsförening) fortsatt att verka för undersökning av vissa norrländska landskap, dock endast genom utdelning av de små stipendier, som ur landstingsanslagen kunde erhållas utan sådan omläggning av arbetet, att genom föreningens föranstaltande något landskap skulle kunna i sin helhet genomgås. För Västergötlands undersökning arbetar en ny organisation, den ovan nämnda Västgöta folkmålskommitté. För Gotlands vidkommande har från och med år 1919 Sällskapet för gotländsk forskning, på sätt varför skall redogöras i annat sammanhang, medverkat i viss mån motsvarande andra specialorganisationer. Sällskapet har nämligen lämnat årliga anslag till dialekt- och ortnamnsundersök-

ningar. Alla dessa organisationer ha stått och stå i närmaste förbindelse med Undersökningen av svenska folkmål. För övriga landskap däremot har Undersökningen sökt att direkt driva arbeten, syftande till att ingå som led i en så vitt möjligt fullständig serie landskapsundersökningar. För Västmanlands och för Jämtlands vidkommande påbörjades arbeten på dylika landskapsöversikter först, såsom ovan nämnts, genom Undersökningens av statsanslaget honorerade två medarbetare. På andra håll eftersträvades motsvarande mål genom extra medarbetare. För att i möjlig mån få sådan genomgång av materialet och inriktning av undersökningarna, som ovan framhållits som erforderliga, intrasserades flera studenter att lägga planerade arbeten för doktorsdisputationer så, att de på olika sätt kunde verka i sådan riktning. Då arbetena för dessa doktorander personligen härigenom fingo väsentligt ökad omfattning, har det syntts rimligt och nödvändigt att de till en del honorerats. De fall där detta lät sig göra ha dock varit ett fåtal, nämligen uteslutande de ovan omtalade tre östgötaundersökarna, som för sin genomgång av hela materialet från landskapet, i den mån detta måste räknas som fallande utanför personligt specimineringsarbete, honorerades med låga timpenningar från 1:25 till 2 kr. av de medel, som Styrelsen för östgötamålens undersökning anskaffade. I intet fall har arbete för dylik materialgranskning, utförd av extra medarbetare, kunnat understödjas av statsanslaget. Ur de andra medel, som Undersökningen haft till sitt förfogande, har dock arvode för dylik materialgenomgång och bearbetning lämnats till ett par extra medarbetare, vilkas ställning till Undersökningen ej förmedlats av någon särskild styrelse eller annan specialorganisation, nämligen till docenten E. Neuman, för genomgång och bearbetning av material rörande Västmanland och Dalarna äldre än år 1800, samt till fil. dr L. Levander för genomgång och bearbetning av det nyare uppteckningsmaterialet rörande övre Dalarna. Den sistnämndes arbete hade föregåtts av fleråriga arbeten inom samma område och har förbundits med omfattande nya ortundersökningar ledda av dr Levander. Det har med få avbrott pågått sedan våren 1920 med syftning att åstadkomma en sammanfattande språkgeografisk beskrivning av hela övre Dalarna, både Österdalarna och Västerdalarna och är beräknat att vara färdigt år 1924. Andra sammanfattande och samlingsledande landskapsundersökningar, ehuru anlagda efter mindre måttstock och med avseende på bearbetningen hittills ej alls ekonomiskt understödda annat än i den mån det stundom kunnat ske genom stipendiemedel och personliga anslag ur fonder, ha under det sista årtiondet igångsatts för Dalarnes bergslag, för Gestrikland, Härjedalen, Medelpad, Gotland och de svenskspråkiga bygderna i Estland. Härjämte ha specialundersökningar, som i större eller mindre utsträckning också ha en samlingsledande uppgift, igångsatts, som berört alla landskap med undantag för dem, vilkas undersökning ledes från Lund och från Göteborg på sätt nedan skall nämnas.

Såsom ovan flerstädes i olika sammanhang antytts, har undersökningen av svenska folkmål ej inskränkt sin verksamhet till dialektologi ur rent linguistisk synpunkt, utan jämte språket låtit även folkminnen och ortnamn bli va föremål för uppteckning och undersökning. Någon sådan plan för hithörande arbeten, som motsvarar de ovannämnda planerna på en sammanhängande serie av fullständiga dialektgeografiska landskapsöversikter, har dock ej beträffande ortnamn och folkminnen kunnat följas. Vad ortnamnssamlingarna beträffar, ha de ej endast utförts i sammanhang med undersökning av dialekterna, till vilkas viktigaste material ortnamnens dialektformer höra, utan de ha även tillväxt på så sätt, att personer, som av Ortnamnskommittén utsänts för att under-

söka namn på under granskning varande kartblad, sedermera ha, på uppmaning av Ortnamnsskommitténs ordförande, i åtskilliga fall inlämnat av dem gjorda ortnamnssamlingar till Undersökningens arkiv.

Över Undersökningens verksamhet ha årligen publicerats utförliga berättelser i nästföljande års årgång av tidskriften Svenska landsmål. I dessa årsberättelser ha intagits jämväl redogörelser för vad som genom ännu kvarstående specialorganisationer i Upsala utförts ävensom för de undersökningar, som bekostats av Sällskapet för gotländsk forskning.

Organisationsformen har Undersökningen av svenska folkmål hela tiden bibehållit oförändrad. De förändringar, som ägt rum, gälla personalen och detaljer av bestämmelserna för användningen av statsanslaget samt beloppet av detta anslag och andra till Undersökningens förfogande stående medel.

De »ledare», som genom k. brev den 22 aug. 1913 utsågos för Undersökningens första arbetsår, ha ovan nämnts. Under senare år ha inträffat de förändringarna, att överbibliotekarien Aksel Andersson vid sin avgång som överbibliotekarie år 1917 efterträddes jämväl som ledamot av Undersökningens ledarskap av den nya överbibliotekarien J. M. Hulth, samt att docenten S. Lampa genom k. brev den 3 nov. 1916 på grund av sjukdom frikallades från sitt uppdrag att vara en Undersökningens ledare, utan att någon efterträdare till Lampa tillsattes.

Inom sig ha ledarna årligen utsett ett arbetsutskott, som under åren 1914—1918 utgjordes av professor Lundell, ordförande, professor von Friesen, skattmästare, samt docent H. Geijer, sekreterare. I arbetsutskottets sammansättning har den förändringen inträtt, att överbibliotekarien Hulth fr. o. m. år 1919 efterträtt professor von Friesen som skattmästare, då denne på grund av ökade göromål frånsade sig detta uppdrag.

Till utförande av de särskilda arbeten, som enligt föreskrifterna i k. brev ålegat Undersökningen, ha ledarna genom årligen upprepade val utsett docenten H. Geijer och fil. lic. Torsten Ericsson.

I de genom k. brev givna föreskrifterna rörande arbetets utförande och anslagets fördelning på olika huvudposter ha huvudsakligen endast följande förändringar vidtagits. Genom k. brev den 9 november 1917 inskränktes på grund av dyrtiden den ursprungligen föreskrivna resetiden av åtta månader till minst fem månader för båda de av statsanslaget honorerade medarbetarna tillsammans och uppdrogs åt ledarna att efter sig företeende omständigheter fördela den del av statsanslaget, då 1.600 kr., som var reserverad för resor. Genom samma k. brev höjdes den för »papper, bokbinderiarbeten och dylika expenser» avsedda posten från 400 kr. till 900 kr., vilket motsvarade den av riksdagen beviljade ökningen från 7.500 till 8.000 kr. av hela anslaget. Genom k. brev den 25 okt. 1918 och den 30 maj 1919 höjdes årsarvodena för Undersökningens båda medarbetare från 2.500 kr. till 5.000 för vardera, varå dyrtidstillägg ej åtnjutits. Den för resor avsedda posten höjdes genom ovannämnda k. brev den 25 okt. 1918 från 1.600 kr. till 2.000 kr. Genom k. brev den 1 okt. 1919 höjdes den för resor avsedda posten ytterligare till 3.000 kr., den för inlösen av handskrifter avsedda posten från 500 kr. till 1.500 kr., och den utgiftspost, som nu betitlades »materialier (däri inbegripna böcker och kartor), tillfällig arbetshjälp och diverse expenser» från 900 kr. till 2.600 kr. Genom k. brev den 9 juli 1920 medgavs, att den resetid å sammanlagt fem månader, som ålåg Geijer och Ericsson, finge, på grund av hopade göromål, som måste utföras i Upsala, inskränkas till tre månader för båda tillsammans och därigenom uppkommande besparing användas till understödjande av resor, som under året skulle utföras

av vissa av Undersökningens extra medarbetare. Genom k. brev den 22 okt. 1920 bestämdes att arvode till den ene av Undersökningens medarbetare, vilken det tillika ålåg att bestrida sekreteraregöromål för Undersökningen samt föreståndarskap för arkiv och för undersökningsarbeten, skulle utgå med 9.000 kr. och arvode till den andre vetenskaplige medarbetaren med 6.000 kr. Genom samma k. brev ändrades också de tidigare gällande bestämmelserna om användningen av den del av statsanslaget, som var avsedd för resor och som nu höjdes till 6.000 kr., på så sätt att den begränsning nu fullständigt bortföll, enligt vilken tidigare års reseanslag reserverats för de av statsanslaget honorerade medarbetarnas resor, i det Undersökningens ledare nu fingo frihet att efter sig företeende omständigheter fördela resemiddeln mellan dem och andra personer. Tillika upphävdes den genom ovannämnda k. brev den 9 nov. 1917 införda inskränkningen i resetidens längd till sammanlagt minst fem månader och återinfördes den ursprungliga minimitiden åtta månader. I verkligheten har den sammanlagda, av statsanslaget bekostade resetiden under åren 1921 och 1922 utsträckts vida över denna tid. Av resetiderna ha mindre delar använts till instruktion och andra ändamål, som gälla ej blott undersökning, utan förvaltning.

I övrigt bibehölls förut gällande bestämmelser. Genom den höjning av anslaget från förutvarande belopp 17.100 kr. till 28.600 kr., som 1920 års riksdag beviljat med bifall till en därom inom första kammaren av hrr E. Wigforss och K. G. Westman väckt motion och en därmed likalydande motion, som i andra kammaren väckts av hrr S. Welin, Anders Olsson i Mora och P. E. Sköld, blevo emellertid ej blott ovannämnda poster till arvoden och till resor höjda, utan även den utgiftspost, som är avsedd för »materialier, tillfällig arbetshjälp och diverse expenser», höjdes från förutvarande belopp 2.600 kr. till 6.100 kr. Härigenom möjliggjordes dels behöflig anskaffning av förvaringskartonger för samlingarna, bindning m. m., dels också anlåtande av skrivbiträden och i vissa fall även av vetenskapliga biträden för göromål rörande samlingarnas förvaltning, arbetets ledning, instruktion och granskning. Dock stod fortfarande den frågan olöst, hur expeditionsgöromålets växande omfattning skulle kunna balanseras och fastare och lämpligare arbetsfördelning införas, utan annan personalökning än tillfällig arbetshjälp.

Undersökningens ekonomi åskådliggöres genom bifogade tabeller, sid. 55—57.

Rörande omfattningen av Undersökningens arkiv meddelas här, då summeringen av 1922 års accessioner ännu ej är slutförd, siffror som gällde vid utgången av år 1921, varvid dock anmärkes att smärre, ännu ej detaljregistrerade delar utelämnats vid denna summering.

Arkivalier härrörande från de upplösta landsmålsföreningarna och styrelserna i Upsala och gällande deras förvaltning (protokoll, kassaböcker, förteckningar, korrespondens m. m.) utgjorde 83 volymer och omkring 300 lösa blad.

*Grammatiska samlingar*, äldre och nyare tillsammans, utgjordes av 751 typordlistor, mer eller mindre fullständigt besvarade för omkring 700 orter; över 300 andra häften eller band och över 20.000 lösa blad. Bland de sistnämnda märkas stora samlingar tabeller, särskilt för Östergötland, Västergötland och Dalarne.

*Lexikaliska samlingar* omkring 600.000 ordlappar, inemot 9.000 lösa blad (större än ordlappar) samt 189 häften eller band. I dessa lexikaliska samlingar äro inräknade de så kallade monografiska ordsamlingarna, d. v. s. samlingar av dialektord rörande särskilda arbeten, föremål, sedvänjor el. dyl.

*Ortnamn* omkring 24.000 lappar i ordlappsformat, till allra största delen upptagande dialektala uttals- och böjningsformer, ofta även andra, efter muntlig tradition upptecknade upplysningar om ortnamnen eller de med dem betecknade orterna; dessutom omkring 5.000 blad i större format och 13 volymer. Härtill komma mycket omfattande ortnamnssamlingar, som ingå i nedan nämnda primäranteckningar. Endast till en mindre del äro ortnamnssamlingarna beledsagade av kartor med hänvisningsanteckningar.

*Folkloristiska och etnografiska samlingar*, dels på dialekt, dels på riksspråk med eller utan dialektala inslag, 371 volymer och omkring 21.500 lösa blad.

*Primäranteckningar av blandat innehåll* 189 volymer och över 3.500 lösa blad.

*Diverse* 29 volymer och inemot 10.000 lösa blad.

Samlingarna äro ännu endast i mycket ringa omfattning beledsagade av *avbildningar*, och då sådana finnas äro de ofta utförda på ett ganska primitivt och provisoriskt sätt. Ingående i dels de lexikaliska, dels de folkloristisk-etnografiska samlingarna finnas emellertid på åtskilliga håll teckningar och fotografier, utförda av upptecknarna själva. I ett fall har en särskild tecknare anlåtats, nämligen för illustrationer till den under förberedelse varande dalmålsordboken, för vilken hittills på detta sätt erhållits något över 400 teckningsblad.

Till illustrationsmaterialet kan också räknas *språkkartor*. Av sådana funnos vid 1921 års slut endast 70 färdiga och införda i arkivets accessionskatalog.

En samling *fonogram* har påbörjats, men avbröts då dyrtiden lade hinder i vägen. Antalet fonogramrullar uppgår endast till 14.

Rörande samlingarnas omfattning må framhållas, att antalet ordlappar och ortnamnslappar är förhållandevis litet, enär metoden att utskrivna ord och ortnamn på var sin lapp här ej använts i så stor utsträckning som på andra håll. Till en del beror detta på avsiktligt sammanförande på större blad eller i volymer av anteckningar rörande ett flertal ord eller namn. Till en del åter beror det på att tid och arbetskrafter ej räckt till för utskrivning av ordlappar och ortnamnslappar. Ett motsvarande förhållande gäller ock de folkloristisk-etnografiska anteckningarna.

Samlingarnas uppställning är väsentligen topografisk, med landskap som största indelningsenheter. En fullt genomförd fördelning på landskap har emellertid ej låtit sig göra. Än mindre kunna detaljsiffror givas rörande samlingarnas tillhörighet till olika landskap, då mycket, särskilt under äldre tider, skrevs på sådant sätt, att uppteckningar rörande flera landskap sammanhöllos i en enhet. Genomförd detaljutredning skulle fordra mycket vidlyftiga uträkningar, utan att siffrorna bleve kommensurabla.

Det landskap, som år 1914 hade de största samlingarna, var Upland, varifrån funnos bl. a. omkring 90.000 ordlappar samt 163 typordlistor. Det landskap, varifrån de största samlingarna nu finnas, är Dalarna. År 1914 fanns däriifrån omkring 5.000 ordlappar, nu finnas från samma landskap omkring 103.000. Då däri ingå flera stora ordsamlingar, vari såväl sådana ord som äro för dialekten och riksspråket gemensamma som ock dialektala sammansättningar och avledningar endast med mycket sträng begränsning medtagits, torde antalet antecknade dialektord här vara särdeles stort i förhållande till antalet ordlappar. De landskap, vilkas samlingar äro förhållandevis minst, äro fortfarande de norrländska.

Undersökningens av svenska folkhäl ekonomi 1914—1922.

A. Översikt över inkomster och utgifter.

År	I n k o m s t e r a v				K o s t n a d e r b e s t r i d d a a v				Summa inkomster	Summa kostnader	Å r	
	Stats- medel	Lands- ting	Gävo- medel	Ränte- medel	Andrain- komster	Stats- medel	Lands- ting	Gävo- medel				Ränte- medel
1914	7.500:—	—	—	177: 86	—	7.487: 07	—	—	2:—	—	7.489: 07	1914
1915	7.500:—	3.000:—	—	152: 06	—	7.505: 38	3.026: 06	—	44: 63	—	10.652: 06	1915
1916	7.500:—	3.000:—	950:—	245: 55	—	7.503: 68	2.948: 05	—	75: 98	—	11.695: 55	1916
1917	7.500:—	3.000:—	2.532: 01	67: 52	—	7.503: 87	3.047: 48	2.750:—	200: 97	—	13.099: 53	1917
1918	8.000:—	5.700:—	4.378:—	152.48	600:—	8.000:—	5.352: 95	1.840:—	117: 39	600:—	18.830: 48	1918
1919	13.400:—	5.950:—	4.658:—	271: 29	—	13.400:—	4.685:—	3.191: 67	44: 05	—	24.279: 29	1919
1920	17.100:—	3.500:—	12.800:—	592: 06	—	17.100:—	3.190: 46	8.870: 91	365: 57	—	33.992: 06	1920
1921	28.600:—	7.350:—	2.200:—	555: 88	—	28.600:—	7.975:—	7.595: 61	886: 90	—	38.705: 88	1921
1922	28.600:—	4.850:—	2.500:—	265: 80	2.000:—	28.600:—	4.939: 98	3.672: 98	288: 15	1.861: 07	38.215: 80	1922
1914-1922	125.700:—	36.350:—	30.018: 01	2.480: 50	2.600:—	125.700:—	35.164: 98	27.921: 17	2.025: 64	2.461: 07	197.148: 51	
										Summa behållning d. 31/12 1922	3.875: 65	
										Summa summarum =	197.148: 51	197.148: 51

## B. Översikt över utgiftsposter.

Kostnader för arkivet.

År	Arvode för före- stående		Arvode för vetensk. medarbe- tare		Tillfällig arbetshjälp				Inlösen av handskrifter				Materialier och expenser				År			
	Stats- medel	Arvode	Stats- medel	Arvode	Stats- medel	Lands- ting	Gävo- medel	Ränte- medel	Andra inikom- ster	Stats- medel	Lands- ting	Gävo- medel	Ränte- medel	Andra inikom- ster	Stats- medel	Lands- ting		Gävo- medel	Ränte- medel	Andra inikom- ster
1914	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	—	—	—	—	—	500:—	—	—	—	—	987: 15	—	—	2:—	—	1914
1915	2,499: 98	2,499: 97	2,499: 97	2,499: 97	—	—	—	—	—	304: 40	—	—	—	—	681: 05	32: 75	—	44: 63	—	1915
1916	2,499: 97	2,499: 97	2,499: 97	2,499: 97	—	—	—	—	—	402: 50	—	—	—	—	547: 91	3: 05	—	75: 98	—	1916
1917	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	—	—	—	—	—	200:—	—	2,000:—	—	—	817: 28	—	—	25: 97	—	1917
1918	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	2,499: 96	207:—	—	—	—	—	476:—	—	—	—	—	717: 08	2: 95	—	117: 39	—	1918
1919	5,000:—	5,000:—	5,000:—	5,000:—	182:—	—	—	—	—	465:—	—	—	—	—	753:—	—	—	—	—	1919
1920	5,000:—	5,000:—	5,000:—	5,000:—	920: 50	—	—	—	—	1,499: 99	—	—	—	—	1,679: 51	—	—	115: 57	—	1920
1921	9,000:—	6,000:—	6,000:—	6,000:—	4,111:—	—	800:—	—	—	1,500:—	—	—	—	—	1,989:—	—	—	111: 90	—	1921
1922	9,000:—	6,000:—	6,000:—	6,000:—	4,698: 54	—	—	150:—	—	1,500:—	—	—	—	—	1,401: 46	—	—	17: 20	—	1922
	40,499: 83	34,499: 82	34,499: 82	34,499: 82	10,119: 04	—	800:—	150:—	—	6,847: 89	—	2,000:—	—	—	9,573: 44	38: 75	—	510: 64	—	
	74,999: 65				11,069: 04				8,847: 89				10,122: 83							

105,039: 41

B. Översikt över utgiftsposter.

Undersökningar utom arkivet.

År	Materialbearbetning i Upsala av undersökningens extra medarbetare						R e s o r					År
	Stats- medel	Lands- ting	Gåvo- medel	Ränte- medel	Andra in- komster	Stats- medel	Lands- ting	Gåvo- medel	Ränte- medel	Andra in- komster		
1914	—	—	—	—	—	1.000:—	—	—	—	—	—	1914
1915	—	—	—	—	—	1.519:98	2.993:31	—	—	—	—	1915
1916	—	—	—	—	—	1.553:33	2.945:—	—	—	—	—	1916
1917	—	—	—	—	—	1.486:67	3.047:48	750:—	175:—	—	—	1917
1918	—	—	1.200:—	—	—	1.600:—	5.350:—	640:—	—	600:—	—	1918
1919	—	—	2.241:67	—	—	2.000:—	4.685:—	950:—	44:05	—	—	1919
1920	—	—	6.554:18	—	—	3.000:—	3.190:46	2.316:73	250:—	—	—	1920
1921	—	550:—	5.968:66	—	—	6.000:—	7.425:—	828:95	775:—	—	—	1921
1922	—	2.499:98	2.900:—	—	1.861:07	6.000:—	2.440:—	772:98	120:95	—	—	1922
	—	3.049:98	18.862:51	—	1.861:07	24.159:98	32.076:25	6.258:66	1.365:—	600:—	—	
			23.773:56					64.459:89				

88.233:45



## B. Den statsunderstödda insamlingsverksamheten.

### Landsmålsföreningarna med den för dem gemensamma Centralstyrelsen i Lund,

Landsmålsföreningarna i Lund ha uppstått med motsvarande föreningar i Upsala som förebild. När de ovan omtalade omläggningarna i landsmålsforskningen i Upsala ägde rum under senare delen av 1890-talet och omkring år 1914, undergingo även landsmålsorganisationerna i Lund ombildningar i delvis motsvarande riktning utan att dock uppgiva sin ursprungliga arbetsform som föreningar.

Då den första landsmålsföreningen i Lund, *den skånska*, stiftades år 1875, var intresset för hithörande forskningar dock icke alldeles nytt i den sydsvenska universitetsstaden. Av förutvarande docenten vid Lunds universitet J. E. Rietz hade vi erhållit vår största allmänna ordbok över svenska allmogespråket (1862—1867); på hans intiativ hade även år 1865 stiftats den Skånska fornminnesföreningen i Lund, ombildad år 1873 under namnet De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening, i vilkens program ingår att bekantgöra sådant, som kan sprida ljus över de skånska landskapens »folkliiv och landskapsmål». Intresset kan emellertid föras ännu något längre tillbaka. I anledning av ett av sedermera professorn G. Ljunggren hållet föredrag framkattades redan år 1854 inom akademiska föreningen tanken på en föreningsbildning för studium av de svenska dialekterna. Det är samma intresse här som det N. G. Djurklou samtidigt företräder i Upsala, där han 1853 gör ett liknande försök bland dess studenter och år 1856 i Örebro stiftar Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen.

Företaget i Lund synes liksom det motsvarande i Upsala hava stannat vid blotta föresatsen. År 1861 blev tanken emellertid förd närmare sitt förverkligande genom stiftandet inom Smålands nation i Lund av Föreningen för Smålands minnen. Utom uppteckning av den småländska allmogens dialekt hade på dess program upptagits folkliivet och fornminnena, varjämte Smålands allmänna historia skulle studeras; även en särskild naturhistorisk avdelning fanns inom föreningen. År 1867 nedlade den sin verksamhet. Då denna år 1875 återupptogs, skedde detta i samband med den nu nyväckta landsmålsrörelsen. Likartad med Föreningen för Smålands minnen var en annan förening i Lund under 1860-talet, Göteborgska nationens förening för hembygdens minnen, stiftad 1862. I huvudsaklig överensstämmelse med den småländska föreningens intressekrets var Göteborgsföreningens verksamhet uppdelad på fyra sektioner, den lingvistiska, kulturhistoriska, historiskt-topografiska och naturhistoriska; inom den första sektionen gjordes uppteckningar rörande folkmålen. Även denna förening synes tämligen tidigt hava nedlagt sin verksamhet.

Intresset för saken hade sålunda bland studenterna redan tidigare varit uppe, då den skånska landsmålsföreningen stiftades och i denna erhöi den skånska folkmålsforskningen en organisation, som ännu i dag äger bestånd. Året efter denna förening stiftades den öländska landsmålsföreningen (1876). Senare tillkommo den blekingska (1879) och den västgötska (1883). Efter sin rekonstruktion 1875 anslöt sig även Föreningen för Smålands minnen till de lunden-

siska landsmålsföreningarna och var jämte dessa representerad i det »Samfällda utskottet» som år 1878 efter mönster av Samfällda utskottet i Upsala tillsattes även i Lund.

Då alla föreningarna utom en, den skånska, redan i början av 1890-talet hade upphört med all verksamhet, så hade naturligtvis behovet av ett samfällt utskott också bortfallit. När sedan, ett par år efter det Undersökningen av svenska folkmål 1914 trädde i verksamhet i Upsala, en ny verksamhetsperiod börjar även i Lund och nya landsmålsföreningar grundats, sammanslöto sig alla hösten 1916, i det de bildade den gemensamma »Centralstyrelsen för landsmålsföreningarna i Lund». Centralstyrelsen, vars första ordförande var professor Axel Kock, består av ordförandena i var och en av de fyra nuvarande landsmålsföreningarna i Lund, den skånska, den halländska (1915), den småländska (1915) samt landsmålsföreningen för Blekinge och Kalmar län (1916).

En av Centralstyrelsens första åtgärder var att hos Kungl. Maj:t ansöka om statsanslag. I ansökningshandlingen, som är daterad den 24 okt. 1916, och som utmynnar i en hemställan att Kungl. Maj:t ville »av nästkommande riksdag för år 1917 äska ett anslag å extra stat å 4.000 kronor, för genom landsmålsföreningarna i Lund och dess Centralstyrelse utförd systematisk undersökning och bearbetning av sydsvenska folkmål», uttalas en förhoppning att »ett anslag måtte av riksdagen kunna beviljas, delvis i överensstämmelse därmed, att riksdagen sedan år 1914 årligen på extra stat beviljat anslag till Upsala landsmålsarkiv». Centralstyrelsens i Lund ansökan blev i så måtto bifallen som 1917 års riksdag, i enlighet med därom av Kungl. Maj:t framställd proposition, beviljade för år 1918 ett extra anslag å 2.000 kr. Genom k. brev till statskontoret den 9 nov. 1917 ställdes detta anslag »till förfogande av Centralstyrelsen för landsmålsföreningarna i Lund att av styrelsen disponeras för uppteckningar av folkmål i Skåne, Halland, Blekinge och Småland, för inköp av äldre samlingar rörande folkmål, folkseder m. m. inom dessa landskap samt för bearbetning och eventuell publicering av tidigare därifrån insamlat material». Dessa föreskrifter för anslaget användning överensstämma i allt väsentligt med det förslag till ifrågavarande bestämmelser, som med anledning av remiss ingivits av Humanistiska sektionen i Lund, vilken härvid såsom sitt förslag upptagit ett av professor E. Hellquist utarbetat förslag. Detta sektionens förslag hade tillstyrkts av rektorsämbetet i Lund och av kanslersämbetet. I ovannämnda k. brev den 9 nov. 1917 föreskrives utöver vad nämnda förslag innehåller följande: »Därjämte hava vi funnit gott föreskriva, att de samlingar, som sålunda åstadkommas eller inköpas, ävensom dylika samlingar, vilka utan förbehåll överlämnas till Centralstyrelsen, skola bliva statens egendom och hållas tillgängliga för vetenskaplig forskning. Samlingarna skola, om och i den mån utrymme för dem kan beredas inom universitetsbiblioteket i Lund, förvaras därstädes.» De bestämmelser, som sålunda tillagts utöver sektionens förslag, utgöra en så nära motsvarighet som möjligt till de bestämmelser, vilka genom k. brev den 22 aug. 1913 meddelats rörande användningen av det till Undersökningen av svenska folkmål i Upsala beviljade anslaget.

Under alla de följande åren har Centralstyrelsen åtnjutit statsanslag, som vid två tillfällen höjts. I den ansökan om statsanslag, som ingavs av Centralstyrelsen år 1918, anhölls »på grund av penningvärdets fortgående fall» om höjning från 2.000 kr. till 3.500 kr. Ansökan om höjning bifölls så till vida, att anslaget av riksdagen, i enlighet med Kungl. Maj:ts proposition, höjdes till 3.000 kr. för år 1920. För år 1921 höjdes anslaget med oavkortat bifall till Centralstyrelsens hösten 1919 därom ingivna framställning till 4.000 kr., med vilket

belopp det även för år 1922 utgått. Samma förslag till bestämmelser, som första gången ingavs av Humanistiska sektionen i Lund, har vid varje senare remiss oförändrat ingivits, och de av Kungl. Maj:t genom ovannämnda nådiga brev den 9 nov. 1917 meddelade bestämmelserna ha för varje följande år förnyats utan ändring.

Det sätt, varpå statsanslaget använts av Centralstyrelsen, har åren 1918—1921 bestått däri, att anslaget delats i lika stora delar mellan de fyra landsmålsföreningarna. År 1922 har av Centralstyrelsen anslagits 1.200 kr. till Smålands landsmålsförenings sekreterare fil. lic. G. Hedström för bearbetning av sydsmåländskt folkmålsmaterial; återstoden av 1922 års statsanslag har delats med 700 kr. till var och en av de fyra föreningarna.

Utom statsanslag har Centralstyrelsen även sökt och erhållit anslag av vissa landsting. Redan innan Centralstyrelsen bildats hade Malmöhus läns landsting i sept. 1916 på grund av en genom Konungens Befallningshavande framställd ansökan från Skånska landsmålsföreningen beviljat denna förening ett anslag å 1.000 kr. för vart och ett av åren 1917, 1918 och 1919, vilket anslag landstinget år 1919 förnyade och höjde så att för åren 1920—1922 beviljades 1.500 kr. Av 1922 års landsting sänktes anslaget för åren 1923—1925 till 1.200 kr. Centralstyrelsen har gemensamt med Undersökningen av svenska folkmål år 1917 ingått till Konungens Befallningshavande i alla de småländska länen med ansökan om utverkande hos alla de fyra landstingen, Kronobergs läns, Jönköpings läns och Kalmar läns norra och södra landsting, av anslag till undersökning av folkmål och i sammanhang därmed gjord uppteckning av folktraditioner inom landstingens områden. Med anledning av sistnämnda ansökningar, som i vissa fall upprepats följande år, ha följande landstingsanslag erhållits. Kronobergs läns landsting beviljade år 1917 ett anslag å 500 kr. för vart och ett av åren 1918—1922 till lika fördelning mellan Upsala och Lund. Anslaget är beviljat med lika belopp för åren 1923—1927. Kalmar läns norra landsting beviljade 1917 ett anslag å 400 kr. för vart och ett av åren 1918—1922 under förutsättning att motsvarande anslag beviljades av alla de övriga småländska landstingen. Då anslag från Jönköpings läns landsting icke beviljades, förföll beslutet. Vid sammanträde 1918 beslöt landstinget emellertid att oberoende av sagda villkor låta det år 1917 beviljade anslaget utgå under åren 1918—1922; anslaget fördelas lika mellan Upsala och Lund. Kalmar läns södra landsting beviljade 1917 för år 1918 500 kr. till lika fördelning mellan Upsala och Lund. Vid sammanträden 1918, 1919, 1920 och 1921 har sistnämnda landsting beviljat ett till 300 kr. nedsatt anslag för nästföljande år, liksom förut lika delat mellan Upsala och Lund. Samma anslag har av 1922 års landsting beviljats för åren 1923—1927. Jönköpings läns landsting har år 1919 beviljat ett anslag å 500 kr. för år 1920 till lika fördelning mellan Upsala och Lund och har vid sammanträden 1920, 1921 och 1922 förnyat detta anslag.

Av Kristianstads, Blekinge och Hallands läns landsting ha ansökningar om anslag avslagits.

Anslagen ha huvudsakligen använts till reseunderstöd, som ännu år 1917 kunde hållas så lågt som 125 kr. i månaden. De ha sedan höjts till 300 kr. eller högre belopp i månaden. De delar av anslagen, som använts till andra ändamål (materialier och förvaltningskostnader) äro mycket små. Till bearbetning i och för utgivning av en sammanfattande utredning om de sydsmåländska dialekterna av fil. lic. G. Hedström har av statsanslaget för år 1922, såsom ovan antytts, använts 1.200 kr.

Tryckta berättelser över Skånska landsmålsföreningens verksamhet ha ut-

givits i Historisk tidskrift för Skåneland av professor Axel Kock år 1904 och av lektor N. Hänninger år 1922, den förra omfattande tiden 1897—1904, den senare omfattande den därpå följande tiden. Vidare har för Hallands landsmålsförening av dess dåvarande ordförande E. Wigforss som fristående publikation utgivits en redogörelse för denna förenings verksamhet och räkenskaper 1916 jämte medlemsförteckning.

Centralstyrelsen för landsmålsföreningarna i Lund har icke varit en institution i samma mening som Undersökningen av svenska folkmål i Upsala, med en på en gång arkivvårdande och aktivt utforskande verksamhet. Dess uppgift synes mest hava varit, i första hand ekonomiskt förvaltande, medan vården om det insamlade materialet samt insamlingsarbetet framgent förblivit en de särskilda landsmålsföreningarnas angelägenhet.

Landsmålsföreningarna i Lund ha varit:

Skånska landsmålsföreningen,	stiftad 1875, omorganiserad 1898 och 1916;
Öländska landsmålsföreningen,	
utvidgad under namnet Ölands	
och östra Smålands lands-	
målsförening 1880, .....	» 1876, upplöst 1893;
Blekingiska landsmålsföreningen,	» 1879, » 1898;
Västgöta, landsmålsförening, ...	» 1883, » 1889 (1892);
Smålands landsmålsförening	
(blott för Kronobergs och	
Jönköpings län), .....	» 1915;
Hallands landsmålsförening, ...	» 1915;
Landsmålsföreningen för Ble-	
kinge och Kalmar län, .....	» 1916.

Till dessa föreningar kan dessutom även räknas Föreningen för Smålands minnen, då denna som ovan nämnts efter sin rekonstruktion 1875 anslöt sig till landsmålsföreningarna och var representerad i det år 1878 tillsatta »Samfällda utskottet». Göteborgska nationens förening för hembygdens minnen synes däremot hava helt och hållet nedlagt sin verksamhet vid tiden för landsmålsföreningarnas tillkomst.

Den enda av de gamla landsmålsföreningarna i hela riket, som ännu äger bestånd, är Skånska landsmålsföreningen. Innan vi övergå till dennas och de övriga nu existerande organisationernas verksamhet, torde verksamheten inom de tidigare organisationerna i korthet böra belysas.

FÖRENINGEN FÖR SMÅLANDS MINNEN. Föreningen stiftades såsom ovan nämnts år 1861 med uppgift bl. a. att tillvarataga uppteckningar rörande dialekterna och folklivet. Föreningens verksamhet avstannade redan år 1867 och när den 1875 återupptogs stod detta i sammanhang med den från Upsala utgående landsmålsrörelsen, som samma år ledde till stiftandet av Skånska landsmålsföreningen. Med ett nytt avbrott i sin verksamhet rekonstruerades föreningen åter på 1890-talet, efter vilken tid den alltjämt kvarlever ehuru ej längre verksam för dialekt- eller folkminnesundersökningar.

Dess samlingar, som äro av övervägande folkloristiskt innehåll, förvaras dels i universitetets folkminnesarkiv, dels i Smålands nations bibliotek. Folkminnesarkivet förvarar ett »Smålands minnes album» i tre band innehållande uppteckningar av sagor, sägner, visor, folktro och folkseder. I nationsbibliotekets förvar befinna sig ett par band uppteckningar av sagor, berättelser, visor m. m. delvis på dialekt samt några ordlistor över småländskt folkmål.

GÖTEBORGSKA NATIONENS FÖRENING FÖR HEMBYGDENS MINNEN stiftades 1862 och synes hava upphört redan omkring 1870. Föreningens samlingar äro sedan år 1917 av Göteborgs nation deponerade i universitetsbiblioteket i Lund. Enligt det desamma åtföljande inventariet äro de fördelade på fyra sektioner, den lingvistiska, den kulturhistoriska, den historiskt topografiska och den naturhistoriska. Den tredje av dessa saknas alldeles och den fjärde innehåller endast protokoll. De två förstnämnda synas däremot vara fullständigt bevarade. Den lingvistiska avdelningen innehåller tre större ordlistor från Bohuslän samt en mängd små ordlistor och andra språkliga notiser. Den kulturhistoriska innehåller ett icke obetydligt antal uppteckningar rörande tro, sed och diktning.

ÖLÄNSKA LANDSMÅLSFÖRENINGEN, som stiftades år 1876, utvidgades år 1880 till att omfatta även fastlandsdelen av Kalmar län och antog då namnet Ölands och Östra Smålands landsmålsförening. Den upplöstes år 1893. Föreningen arbetade på samlingar till en ordbok och åstadkom även monografier på dialekt över enskilda socknar. Dess samlingar äro emellertid försvunna. Allt som bevarats är de språkprov från Öland och Norra Møre, som tryckts i Svenska landsmål II, 9.

BLEKINGSKA NATIONENS LANDSMÅLSFÖRENING stiftades 1879 och upplöstes 1898. Vid upplösningen överlämnades dess handlingar till nationens bibliotek, varifrån de numera deponerats i universitetsbiblioteket. Samlingen innehåller förutom ett antal ord på lappar en större samling sagor, delvis på dialekt, en ej obetydlig del läsningar och andra besvärjelser samt en liten svartkonstbok, visor, verser och ordspråk samt en del polskor och andra melodier.

VÄSTGÖTA LANDSMÅLSFÖRENING stiftades 1883 och upplöstes definitivt 1892, sedan den redan 1889 upphört med sin verksamhet. Föreningen uppgives hava medvetet specialiserat sig på arbetet »inom den s. k. folkdiktningen» samt för övrigt arbetat på monografier över människokroppens delar, över bostadsinredning o. s. v. Lexikaliskt ordboksarbete skall ej hava blivit mer än påbörjat; man började och stannade på bokstaven Ö, möjligen väljande denna utgångspunkt därför att Västgöta landsmålsförening i Upsala börjat med bokstaven A. Föreningen skall ha haft livliga förbindelser med meddelare i hembygden. Dess samlingar, som numera förvaras på universitetsbiblioteket utgöras av ord-samlingar och språkprov däribland även månsing, djurnamn, dopnamn m. m., vidare sagor, sägner, visor, ordstäv och talesätt, gåtor och svordomar, en sockenbeskrivning över Mjölback samt en särskild avdelning »bilder ur folklivet».

DE NU VERKSAMMA LANDSMÅLSFÖRENINGARNA I LUND. ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR. Då år 1898 arbetet inom den skånska landsmålsföreningen efter några års vila återupptogs, uppgav man de folkloristiska intressen, som vid sidan om de språkliga sysselsatt landsmålsföreningarna under deras tidigare år. Man koncentrerade sig så gott som uteslutande på de språkliga uppgifterna. Samma väg har sedermera följts av de år 1915 och 1916 stiftade föreningarna. Den form av uppteckning, som göres på ordlappar, har i Lund varit så övervägande använd, att andra former spelat en alldeles underordnad roll, under det att i Upsala snarare motsatsen äger rum i de flesta fall. En av landsmålsföreningarna i Lund, den småländska, har dock i stor utsträckning låtit uppteckningarna göras i anteckningsböcker vid sidan av ordlappar, men de uppgifter, som från föreningen erhållits, gälla varken antalet ordlappar eller antalet anteckningsböcker, utan antalet ord eller ordformer, oavsett om de upptecknats på ordlappar eller på annat sätt. Den skånska landsmålsföreningens samlingar innehålla för närvarande omkring 126.000 ordlappar, den halländska och den småländska omkring 40.000 ordlappar, resp. orduppteckningar vardera, landsmåls-

föreningen för Blekinge och östra Småland har omkring 12.000 orduppteckningar. Sammanräknas dessa siffror erhålles siffran 218.000, en siffra som på grund av ovan angivna förhållande kan antagas ej obetydligt överskjuta antalet verkligen utskrivna ordlappar.

Den post uppteckningar, som näst ordlapparna spelar den viktigaste rollen i de lundensiska landsmålsföreningarnas samlingar, utgöres av s. k. »typordlistor» och »översikter». Båda dessa slag av uppteckningar utgöra grammatiska arbeten. Den enda förening, från vilken uppgifter om antalet dylika arbeten står till buds, är den skånska. Denna förening synes ha ett tjugotal »typordlistor» och ett större antal »översikter», räknade som särskilda volymer. Med »typordlistor» menas dock i fråga om de lundensiska samlingarna ej genomgående samma sak, som i redogörelsen för innehållet i samlingarna i Upsala betecknats med detta ord. Endast i ett mindre antal fall har i Lund till ifyllnad använts den tryckta typordlista å omkring 130 sidor, som i regel använts i Upsala. I Lund har man i stället i regel använt särskilt för de lundensiska föreningarna utarbetade, maskinskrivna typordlistor av mindre omfång. Dessa listor ha oftast besvarats på ordlappar, varvid resultatet ingår i ovan anförda siffra för ordlappar (orduppteckningar). »Översikterna» utgöras av fritt utarbetade, korta framställningar om undersökta sockenmåls karaktäristika i jämförelse med närmaste grannmål.

Andra än lexikaliska och grammatiska samlingar har nästan endast den skånska landsmålsföreningen, som sedan äldre tider (1870—1890-talet) har ett femtiotal manuskript, i regel omfattande ett ringa antal blad vardera, vilka gjorts i annan form än ordlappar (anteckningsböcker, lösa blad av växlande format) och som innehålla, utom språkligt, även folkloristiskt och etnografiskt material. Under senaste tid synes Skånska landsmålsföreningen ånyo ha börjat att åtminstone i någon mån driva även folkloristiska uppteckningar jämsides med rent språkliga. Andra än språkligt grammatiska synpunkter äro också förhållandevis rikhaltigt företrädde i den år 1922 av Småländska landsmålsföreningen i Lund utgivna, tryckta handledningen för upptecknare, en handledning som är beräknad närmast för Småland, men som dock även har vidare syften och genast börjat användas jämväl av undersökare, som utsändas av andra föreningar i Lund, och av från Upsala utsända undersökare. Den småländska landsmålsföreningens i Lund ordsamlingar äro också från tidigare år till förhållandevis stor del gjorda på det sätt, som i fråga om Upsalasamlingarna av gammalt kallas »monografisk ordsamling», d. v. s. man har samlat efter betydelsegrupper ord och uttryck, som rört det ena eller andra slaget av föremål eller arbeten, vilka förekomma i allmogens dagliga liv och omgivning.

Enligt beslut, fattat 1922, förvaras de olika föreningarnas samlingar numera på universitetsbiblioteket i Lund.

Efter dessa allmänna anmärkningar rörande landsmålsundersökningarna i Lund med särskild hänsyn till de olikheter dessa förete gentemot de motsvarande undersökningarna i Upsala övergå vi nu till en redogörelse för de olika landsmålsföreningarna var för sig.

SKÅNSKA LANDSMÅLSFÖRENINGEN, stiftad 1875, har utvecklats en större verksamhet än någon av de andra föreningarna i Lund. I enlighet med vad som vid stiftandet uttalades som föreningens uppgift, nämligen »att söka lära känna skånska folklynnets, sådant det i sång och sägen, i egendomliga seder och bruk, i dansar, lekar, ordspråk, gåtor m. m. samt framför allt i allmogemålet avspeglar sig», har föreningen under ungefär de två första årtiondena av sin tillvaro sysslat både med språkliga och med folkloristiska uppteckningar. Under se-

nare delen av 1880-talet samt 1890-talet intog musiken en framträdande plats på mötena, särskilt till följd därav, att föreningen bland sina ledamöter räknade sedermera stadsnotarien Nils Andersson. Enligt upplysningar från föreningen var det på dennas initiativ som Anderssons i fjortonde bandet av Svenska landsmål publicerade samling »Skånska melodier» (tryckt 1895—1916) tillkom; föreningen bekostade resorna för materialets insamling. Den av föreningen genom A. Malm år 1889 utgivna skriften »Teckningar och toner ur skånska allmogens liv» innehåller delar av föreningens folkloristiska samlingar. I sammanhang med föreningens arbete ha också tillkommit två tryckta dialektmonografier, N. Olséni, södra Luggudemålet (Svenska landsmålen VI, 4, 1887), och G. Billing, Åsbomålets ljudlära (Svenska landsmålen X, 2, 1890).

År 1897, då föreningens verksamhet under flera år varit blott sporadisk, nedlades som ovan antyddes helt och hållet den gamla verksamhetsformen och följande år upptogs arbetet på initiativ av professor Axel Kock samt under ledning av honom och av bibliotekarien A. Malm enligt en ny plan, för vilken redogörelse finnes i Kocks ovan anförda skrift år 1904. Denna plan ansluter sig, såsom där framhålles, i det väsentliga till den, som år 1895 börjat följas vid undersökningen av Uplands folkmål och som även blev utgångspunkten för de andra landskapsundersökningar, som vid samma tid organiserades i Upsala. I Lund bibehölls likväl den gamla föreningsformen, och vid den omorganisation, som gjordes 1916, tänkte man sig, att i huvudsak samma plan, som följts från år 1898, skulle fortfarande följas.

I samband med omorganisationen 1898 skedde även den ovan nämnda begränsningen i föreningens arbetsprogram. I uppteckningarna från tiden före 1897 finnas talrika manuskript av delvis värdefullt folkloristiskt innehåll, men från tiden efter detta år endast två samlingar av detta slag, den ena verkställd av N. Hänninger i V. Ahlstad, Skytts härad 1919, den andra av I. Ingers i Bara härad 1921. Från fem andra orter finnas uppteckningar, som innehålla texter eller diverse och i vart och ett av dessa fall endast ett fåtal blad. Dessutom hava en del s. k. monografiska ordsamlingar gjorts av Hänninger i Oxie och Skytts härader 1919. För övrigt bestå föreningens samlingar från tiden efter 1897 huvudsakligen dels i ordlappar, dels i typordlistor, dels i ovan berörda s. k. »översikter». Ingen tillväxt i samlingarna synes hava ägt rum mellan 1908 och 1915. Med avseende å antalet ordlappar (126.000) överträffa de skånska samlingarna alla andra landskapssamlingar i riket. Dels bör dock härvid hänsyn tagas därtill, att det tätt bebyggda Skåne med sin, enligt vad det vill synas, långt hunna dialektklyvning torde kräva en materialsamling av större omfattning än andra landskap, dels också att vid denna förenings arbeten metoden att skriva varje ord på sin särskilda lapp har tillämpats i mycket större utsträckning än i Upsalasalningarna. Det vill också synas som om den skånska landsmålsföreningens samlingar innehölle ett i förhållande till antalet enkla dialektord osedvanligt stort antal ordlappar innehållande sammansättningar. I samlingarna från tiden efter 1897 äro alla härad i landskapet representerade utom Järrestad — på grund av den nära släktskapen med Ingelstads-målet — och södra Åsbo. Den största ordlappssamlingen (22.339) är från Ljunits härad. För övrigt finnas endast fyra ordlappssamlingar, som överstiga 5.000, nämligen från vartdera av Bjäre, Färs och Gärds härad en samling mellan 5.000 och 6.000, och från Onsjö och Frosta härad en gemensam samling å nära 10.000. En ordsamling från en något äldre tid, som synes förtjäna särskilt framhållas, är N. Olsénis samling från Luggude härad, vilken ej ingår i den ovannämnda siffran ordlappar, då den är skriven i annan form.

Samlingarna äro mot vissa villkor överlämnade till Lunds universitetsbibliotek, där de, efter det professor Axel Kock och bibliotekarien A. Malm givit särskilt tillstånd, kunna få användas. Utlåning utom biblioteket medgives icke.

Föreningens medlemsantal utgjorde år 1920 28. Dess ordförande är professor Emil Olson. Sammanlagda antalet personer, som från år 1897 bidragit till samlingarna, uppgår till 23, samtliga studenter.

Föreningens inkomster hava sedan statsanslagets erhållande 1918 varit: anslag av staten 1918—1922, 3.450 kr., anslag av Malmöhus läns landsting under samma tid 6.500 kr., summa 9.950 kr. Föreningens utgifter under samma tid hava uppgått till 8.428: 37 kr. Därav hava för undersökningar i Kristianstads län, varifrån intet landstingsanslag erhållits, använts 3.450 kr. (hela statsanslaget), för undersökningar i Malmöhus län 4.116: 50 kr. samt för bokinköp, materialier, expenser m. m. 861: 87 kr. — Före statsanslagets tillkomst uppbar föreningen för år 1917 landstingsanslag å 1.000 kr., varjämte den i gåvor från enskilda erhållit 735 kr. Från äldre tider äro slutligen att anteckna de bidrag å ett sammanlagt belopp av 4.000 kr., som under åren 1897—1904 erhöles av vissa bolag, däribland särskilt Lunds sparbank.

SMÅLANDS LANDSMÅLSFÖRENING, stiftad 1915, är en organisation fullständigt oberoende av den sedan gammalt existerande Föreningen för Smålands minnen. Föreningen har huvudsakligen inriktat sitt arbete på att i samband med ordskattens insamling få utrönt i vilken omfattning och med vilken geografisk utsträckning språkliga företeelser, tillhörande angränsande dialekter i Skåne, Halland och Blekinge, fortsätta in på de gamla svenska gränsområdena, liksom ock huruvida mer eller mindre enhetliga dialekter kunna konstateras i de gamla folklanden Finnveden, Varend och Njudung. Föreningens verksamhet har därför förnämligast gällt Kronobergs län; i Jönköpings län har endast en socken varit föremål för densamma. Nordöstra delen av Småland har väsentligen samma mål som Östergötland och undersökes från Upsala i sammanhang med undersökningen av sistnämnda landskap.

Samlingarna utgöras huvudsakligen av uppteckningar, gjorda med den synpunkt som förhärskande ledtråd att söka få de viktigaste karakteristika för ljudlära och ordböjning belysta genom ett valt exempelmateriel. Antalet upptecknade ord och ordformer uppgår till omkring 40.000 härstammande från 23 socknar fördelade på Sunnerbo (12 socknar), Allbo (2 socknar), Kinnevalds (2 socknar), Norrvidinge (1 socken), Konga (3 socknar), Uppvidinge (2 socknar) och Västra härad (1 socken). Dessutom har sommaren 1922 uppteckningsarbete påbörjats i ytterligare 2 socknar i Norrvidinge härad. Antalet orduppteckningar från de särskilda socknarna variera i allmänhet mellan 700 och 2.000; endast från en socken, Linneryd i Konga härad, uppgår antalet till 4.000. Antalet personer, som deltagit i undersökningarna, är 5.

Föreningens samlingar befinna sig för närvarande under bearbetning av fil. lic. G. Hedström, som förbereder en akademisk avhandling rörande ljudutvecklingen i Sydsmåland. Denna avhandling tillika med det till grund liggande insamlade materialet, sammanställt i ordboksform, är avsedd att publiceras under år 1923. Föreningen har i detta sammanhang uttalat önskvärldheten av att till dess förfogande kunde ställas ett belopp å 8.000 kr., avsett att täcka kostnaderna för materialinsamling och bearbetning, som en planerad fortsättning av lic. Hedströms avhandling, i syfte att närmare än med föreliggand material varit möjligt, fastställa gränserna för ur ljud- och formläresynpunkt intressanta företeelser i Finnvedens, Varends och Njudungs folkmal och om möjligt deras ålder.



Föreningens medlemsantal uppgår till 10. Dess ordförande är professor E. Hellqvist.

Inkomster sedan statsanslagets erhållande 1918 hava varit:

Behållning från år 1917 .....	Kr. 120: 12
Bidrag av staten 1918—1922 .....	» 4.650: —
Bidrag av Kronobergs och Jönköpings läns landsting 1918—1922 .....	» 1.750: —
Gåva av okänd genom professor Axel Kock .....	» 250: —
Räntor .....	» 59: 20
	<hr/>
	Kr. 6.829: 32

Kostnaderna hava under motsvarande tid varit:

Arvoden för dialektuppteckningar .....	Kr. 3.795: —
Arvoden för bearbetning av redan insamlat material .....	» 1.700: —
Samlingarnas katalogisering, materialier, expenser .....	» 445: 45
Utgivande av »Vägledning vid dialektuppteckningar i södra Sverige» .....	» 410: 75
	<hr/>
	Kr. 6.351: 20

HALLÄNSKA LANDSMÅLSFÖRENINGEN, stiftad 1915, har icke något ursprungssammanhang med den ovan omtalade Göteborgska nationens förening för hembygdens minnen. Då föreningen bildades, hade de sydhalländska målen nyss blivit föremål för vetenskaplig bearbetning i dåvarande docenten E. Wigforss' brett lagda och på ett omfattande material vilande framställning i avhandlingen Södra Hallands folksmål (Svenska landsmål B, 13, 1913—1918). Föreningens verksamhet inriktades därför naturligtvis i första hand på utforskningen av målen i landskapets norra och mellersta delar. Det var dessutom känt, att vissa delar av Fjäremålet sedan lång tid tillbaka undersökts av P. N. Pettersson i Vallda och att folkskolläraren Joh. Kalén hopbragt stora samlingar om Fageredsmålet. Föreningen satte därför också som ett av sina första mål att få inlöst dessa Kaléns betydande samlingar, så att de skulle i sin helhet bliva tillgängliga för forskningen. Detta önskemål kunde år 1920 förverkligas, och de Kalénska uppteckningarna omfattande 16.000 ordlappar äro numera införlivade med föreningens samlingar.

Övriga samlingar utgöras så gott som uteslutande av orduppteckningar, uppteckningar till ett antal av något öfver 25.000 och härstammande från 17 socknar. Antalet orduppteckningar från de särskilda socknarna varierar i allmänhet mellan 250 och 2.000. Sistnämnda siffra överstiges av Värö med 2.500 ord, Efttra med 2.700 samt Frillesås, där ordantalet uppgår till 7.000. Till dessa samlingar komma dessutom de som sommaren 1922 gjordes i Träslövs socken. Antalet personer, som deltagit i undersökningarna, är 6. Dessutom har föreningen år 1918 som gåva av P. N. Pettersson i Vallda mottagit ett par smärre manuskript rörande folkmålet i Fjäre härad.

Samlingarna ifrån Fagered bearbetas för närvarande av upptecknaren, folkskollärare J. Kalén, som förbereder utgivandet av en ordbok öfver detta mål. För den nu pågående undersökningen av halländska ortnamn ha föreningens samlingar visat sig vara synnerligen värdefulla.

Föreningens ekonomi är till väsentlig del byggd på medlemsavgifter. Antalet medlemmar uppgick år 1921 till 50, indelade i understödjande, som äro antingen ständiga eller årligen betalande, samt arbetande medlemmar. De sistnämnda, som också betala avgift, voro 10. Föreningens ordförande är docenten Jöran Sahlgren.

Inkomster sedan statsanslagets erhållande 1918 t. o. m. 1921 hava varit:

Behållning från år 1917 .....	Kr. 423: 37
Bidrag av staten 1918—1921 .....	» 2.750: —
Medlemsavgifter .....	» 570: —
Räntor .....	» 194: 56
	<hr/> Kr. 3.937: 93

Kostnaderna hava under motsvarande tid varit:

Arvoden för dialektuppteckningar och inlösen av samlingar ...	Kr. 2.509: 60
Materialier och expenser .....	» 176: 16
	<hr/> Kr. 2.685: 76

I staten för år 1922 beräknas tillgångar till ett belopp av kr. 2.131: 92 samt utgifter till uppteckningsarvoden 1.400 kr., ordnande av samlingarna 100 kr. och materialier jämte expenser kr. 152: 50 eller sammanlagt kr. 1.652: 50, vadan den genom medlemsavgifter och räntor uppkomna behållningen till år 1923 skulle utgöra kr. 479: 42.

LANDSMÅLSFÖRENINGEN FÖR BLEKINGE OCH KALMAR LÄN, stiftad 1916, har upptagit verksamhetsområdet för de båda tidigare Ölands och östra Smålands landsmålsförening samt blekingska nationens landsmålsförening men står icke i något direkt sammanhang med dessa sina föregångare.

Föreningen har under åren 1918—1922 låtit verkställa landsmålsundersökningar inom Blekinge i Åryds socken och inom Kalmar län i Ryssby, Söderåkra, Gullabo, Kråksmåla, Fagerhults, Högsby-Fogelfors, Vissefjärda, Rumskulla, Oskars och Örsjö socknar. Antalet orduppteckningar uppgår för varje socken till 1.000 å 1.200. Antalet personer som deltagit i undersökningarna är 8. För den närmaste tiden har föreningen planerat en fortsatt, utvidgad och kompletterad undersökning inom Fagerhults och Kråksmåla socknar i avsikt att få anknytning till de undersökningar, som av den småländska landsmålsföreningen företagits i de angränsande socknarna Näshult, Åsheda och Älghult. Samlingarna från Kalmar län äro till en del föremål för bearbetning av professor Hj. Lindroth i Göteborg.

Föreningens medlemsantal uppgår till 10. Dess ordförande är docenten Herbert Petersson.

Inkomster sedan statsanslagets erhållande 1918 hava varit statsanslag 3.450 kr., landstingsanslag 1.850 kr., räntemedel kr. 158: 58 eller sammanlagt kr. 5.458: 58.

Utgifter för insamlingsarbetet under tiden 1918—1921 äro till upptecknare kr. 2.187: 50, materialier och expenser kr. 264: 20, varjämte för år 1922 beräknats en utgiftssumma å 1.900 kr. Sammanlagda utgiftsbeloppet 1918—1922 skulle sålunda bliva kr. 4.351: 70

#### Nordiska museet.

Av en i förhållande till de här ovan skildrade organisationerna helt annan — i vissa avseenden nästan motsatt — beskaffenhet har den verksamhet varit, som utförts av Nordiska museet. Här har föremålsstudiet varit den centrala uppgiften och är det alltjämt. Formen för samlingarnas exponerande under museets tidigaste år med tablåartade mannekänguppställningar i tids- och stiltrogna interiörer förde från föremålsintresset vidare till intresset för allmogens bostads- och byggnadsskick, dräktsamlingarna förde till tillvaratagandet av

traditioner rörande dräktskicket i allmänhet, hushålls- och bruksredskapen till studiet av hushålls- och näringsformer o. s. v. Det museala arbetet växte med ett ord ut till ett intresse för även den folktradition, som tillhör vad som populärt kallas den materiella allmogekulturen.

Men vid sidan härom har vid museet allt från dess tillkomst uppmärksamheten varit riktad även på den tradition, som tillhör folkets seder och bruk, tro och diktning. I Hazelius' dagbok över resan i Dalarna sommaren 1872, »då Nordiska museet föddes», finnes t. ex. rikligt med upptecknade texter till folkvisor och ringlekar samt beskrivningar på dessas utförande. Och hans egna och de övriga tjänstemännens inköpsjournaler rymma ett värdefullt ännu icke till fullo ordnat stoff rörande folksed och folktro. Men dessutom försökte Hazelius redan från början intressera även andra för insamling av hithörande stoff. I brevjournalen för åren 1872—1873 antecknas om avgående brev »med förnyade uppman. om bohag, gamla saker över hufvud samt visor», liksom även ankommande skrivelser införas »med inläggande folkvisor och sägner». År 1876 erhåller museet som gåva tvenne utförligare folklivsskildringar, den ena innehållande anteckningar om folkseder i Halland i slutet av 1700-talet, den andra om förlovninng och bröllop hos allmogen i Bjuråker.

De nu närmast följande åren upptagas helt av det inre museala arbetet främst genom museets deltagande i världsutställningen i Paris 1878. Sedan svenska staten år 1880 avböjt inlösen av museets samlingar och dess framtid i stället betryggats genom stiftandet av Samfundet för Nordiska museets främjande, kunde frågan om folktraditionerna ånyo upptagas. Redan samma år lämnas ett anslag å 100 kr. till Eva Wigström för uppteckningar av »sånger och sägner» i Skåne. Byskomakaren Stolt utarbetar sina sedermera av museet publicerade minnen, och år 1882 utkommer första häftet av De nordiska folkens liv, av vars företal framgår, att Hazelius umgicks med planer på ett systematiskt och under fackkunnig ledning stående utgivande av det stoff till svensk och övrig nordisk folkdiktning, som komme att genom museets initiativ insamlas.

Genom Kungl. Maj:ts resolution av 17 april 1882 om upplåtande av plats på Djurgården för en byggnad åt Nordiska museet absorberades dettas uppmärksamhet ånyo för inre praktiska anläggningar, ett tillstånd, som genom grundandet av Skansen 1891 och installeringsarbetena i den nya museibygnaden skulle oavbrutet fortgå under de följande 20 åren. Helt obeaktad var folktraditionen under denna tid dock icke. En hel del uppteckningar förvärvades genom gåvor eller köp, så bl. a. en samling av metallarbetaren G. Ericsson (1886) innehållande anteckningar om jakt och jaktredskap, övertro, text och musik till lekar och visor m. m. Samtidigt publiceras i museets Meddelanden värdefulla studier över hithörande ämnen.

ARKIV FÖR SVENSK FOLKLIVSFORSKNING. År 1905 inträder denna del av museets verksamhet i ett nytt skede. Förefintliga anteckningar och manuskript, dittills förvarade i alfabetisk följd efter respektive upptecknare och inrymda på ett fåtal arkivhyllor, blevo vid denna tid föremål för vittgående excerpering och ordnades under Bernhard Salins styresmanskap enligt ett av N. E. Hammarstedt utarbetat system till museets Arkiv för svensk folklivsforskning.

Om arkivets utveckling före 1905 lämna följande uppgifter en föreställning. De uppteckningar, som härstamma från 1870-talet — frånsett sådana som finnas i inköpsjournaler och tjänstemännens dagböcker, vilka ännu icke blivit för arkivets räkning bearbetade — uppgå till ett 30-tal och härstamma från ett 10-tal meddelare. Under de närmast följande åren, eller närmare bestämt

åren 1880—1883, uppgår meddelarnas antal till 15. Bland nu inkomna upp-teckningar böra först nämnas Eva Wigströms av visor, sägner och folktro m. m. från Skåne, och Helge Sandbergs av visor från samma landskap. Vidare må anföras uppteckningar från Halland av M. Ysenius (1880) och den kände folk-livs- och folkmålsupptecknaren P. N. Pettersson i Vallda (1882) jämte en sam-ling folkstro från Värmland gjord av riksdagsmannen Jan Magnusson 1880. Det var också under dessa år, museet för dylika forskningar lämnade sitt första anslag, den ovan nämnda summan å 100 kr. till Eva Wigström. Med år 1884 inträder, såsom redan antytts, en stagnationstid, som varar ända fram till sekel-skiftet. Några ökningar äro dock att anteckna. Sålunda förvärvades utom den redan nämnda samlingen av metallarbetaren G. Ericsson (1886) under åren 1892—1893 uppteckningar från Västerbotten och Lappland av Hugo Sam-zelius. Slutligen hade sedermera amanuensen vid museet Nils Keyland under uppköpsresor i Värmland för museets räkning under 1890-talets senare del gjort talrika anteckningar om Värmlandsfinnarnas liv, vilka jämte ett stort antal beledsagande ritningar införlivades med arkivet år 1899.

Det målmedvetnare återupptagandet av det under 1880-talets första år be-drivna insamlingsarbetet daterar sig från år 1902. Detta år införlivas med museets arkiv en större samling uppteckningar verkställda av N. E. Hammar-stedt i Dalarne, Gestrikland, Upland och Västmanland. Under de två följande åren inflyta nya bidrag av samme upptecknare från Bohuslän, Jämtland och Ångermanland samt av N. Keyland omkring 500 uppteckningar från Dalarne, Helsingland, Härjedalen, Jämtland och Västmanland. År 1905 sker så det ovannämnda omordnandet av arkivet, och omedelbart därefter sker också en utvidgning i arbetet för dettas ökande. Under de närmast föregående åren hade arkivet huvudsakligast genom museets egna tjänstemän tillförts nytt material. År 1906 utsände museet efter 25 år en ny stipendiat, fil. stud. N. Lithberg för uppteckningar under tre månader av folksed och folkstro på Got-land. I anledning av en av Hammarstedt till julen 1905 utgiven frågelista rö-rande julfirandet inflyter ett betydande antal notiser framför allt om hithö-rande bruk men även om andra tros- och sedeföreteelser, och för året 1906 upp-går meddelarnas antal till den betydande siffran av 27 stycken. Från och med år 1907 redovisas arkivet som särskild avdelning i museets årsredogörelser.

Arkivet består av dels originalmanuskript från de olika insamlarna, dels av det s. k. systemarkivet. Till den första gruppen höra dels äldre av museet för-värvade manuskript av hithörande innehåll, dels upptecknares originalanteck-ningar. Urkunderna äro ordnade i bokstavsföljd efter upptecknarna. »System-arkivet» består av dels av upptecknarna själva fördelade uppgifter, som kun-nat direkt inordnas på sina platser, dels avskrifter och excerpter ur de nyss nämnda originalmanuskripten samt ur andra arkiv och bibliotek. På grund av bristande arbetskraft har endast något mera än hälften hunnit definitivt ordnas. Den ordnade delen omfattar omkring 15.000 nummer av den till om-kring 28.000 uppgående samlingen, därav omkring 3.000 inkommit åren 1921 och 1922. I regel upptager varje nummer endast en uppteckning och materia-let fördelas i följande huvudgrupper: 1. Folkets art och lynne, 2. Samfunds-skick, 3. Dräkt, 4. Bebyggelse, boningssätt och bostadsinredning, 5. Nä-ringar, slöjder och sysslor, 6. Fornstro och folksed, 7. Lekar, danser och spel, 8. Folkmusik, 9. Folkdiktning, 10. Språk och tal, 11. Allmänna kultur-historiska bilder och notiser. De till omkring 6.500 uppgående bilderna ordnas i omedelbar anslutning till textuppdelingen. Var och en av dessa större grup-per är uppdelad i underavdelningar och inom varje delningsenhet är materialet

ordnat efter landskap i bokstavsföljd. Det hittillsvarande systemet är icke avsett att vara definitivt. Såsom arbetssystem har det emellertid visat sig mycket tillfredsställande såväl genom sin utvidgningsmöjlighet som genom sin enkla och lättfattliga uppställning. Samtidigt utgör det ett gott förarbete för ett rent vetenskapligt system, när materialet därför en gång kan anses vara tillräckligt och tiden mogen. — Till systemarkivet ansluter sig även ett antal svartkonstböcker, en samling byordningar och gårdshandlingar samt omkring 500 skillingtryck och en större urklippssamling.

Arkivet är i sin helhet katalogiserat dels alfabetiskt efter upptecknare, dels topografiskt (landskapsvis). Dessutom är en stickordskatalog efter ämnesord under arbete. Arkivet förvaras i museets bibliotek, varest det är efter särskild anmälan tillgängligt dagligen kl. 11—3. Antecknade studiebesök i arkivet, vilka ofta med svårighet kunna sårhållas från studiebesök i biblioteket i övrigt, voro för år 1922 32, under samma år hade 2 utlåningar utom lokalen ägt rum.

För arkivet finnes ingen speciellt anställd personal, det förvaltas av intendenten för allmogeaavdelningen och en amanuens. Ökningen sker dels genom uppteckningsarbeten under resor av museets tjänstemän, dels genom inlösen av insända och av intendenten prövade manuskript, dels genom gåvor av intresserade. Kostnaderna för under året 1915—1919 inlösta manuskript uppgick till kr. 6.801: 71, växlande mellan kr. 1.146: 90 (år 1917) och 2.110: 69 (år 1918). Under de två sista åren ha dessa kostnader måst reduceras. De uppgingo för 1921 till kr. 986: 50 och för 1922 till 369: 15. Övriga kostnader för arkivets ordnande och förvaltning ingå i totalsumman för museets drift.

BYGGNADSARKIVET. Samtidigt med återupptagandet av uppteckningsverksamheten igångsattes ett annat utforskningsarbete, avbildandet och beskrivandet av allmogens bostäder och bostadsinredning. Detta arbete påbörjades år 1903 under ledning av Axel Nilsson, vilken föregående år anställdes som amanuens vid museet, och fortsattes under ett 10-tal år framåt, efter vilken tid det avlöstes av de efter större måttstock och fastare plan bedrivna byundersökningarna, till vilka vi nedan återkomma. Detta äldre s. k. Byggnadsarkivet omfattar dels avdelningen *bebyggelsebeskrivning*, där alla landskap utom Gotland äro representerade, dels avdelningen *inredning och möbler* vari alla landskap utom Dalsland, Gotland och Öland äro företrädda. Den förra avdelningens omfattning framgår av följande siffror: bykartor 6, gårdskartor 21, ritningar 830, fotografier 2.802, text 232 blad, illustrerad text 259 blad; den senare avdelningen omfattar 195 ritningar och 401 fotografier. Dessutom upptager arkivet avbildningar och beskrivning av Nordiska museets egna byggnader på Skansen eller sådana byggnader, om vilkas förvärvande museet legat i underhandling.

Materialet är i allmänhet av varierande format och delvis på mindre hållbart papper. En normalisering i likhet med museets övriga arkivmaterial av liknande slag är påbörjad, varigenom alla fotografier uppsättas på styvt och hållbart papper, texten utarbetas på bästa Lessebopapper och ritningarna uppklistras eller förnyas i tusch på hållbart papper — allt i samma format. Plåtarna förvaras.

Vid sidan härom finnes dessutom ett studiearkiv upplagt av dubletter, till stor del uppklistrade på stora, styva kartonger. Detta består till huvudsaklig del av fotografier till ett antal av omkring 1.500.

Materialet förvaras i museets bibliotek. Kostnaderna för byggnadsarkivets såväl tillväxt som förvaltning ingå i museets allmänna budget.

BYUNDERSÖKNINGARNA. De nu berörda arkivgrupperna och de med dem förbundna undersökningarna hava ingått inom ramen av museets verksamhet i dess egenskap av statsunderstödd institution, och för dess hithörande arbete har intet särskilt anslag av statsmedel utgått. Detta senare är däremot fallet med den undersökning, till vilken vi nu övergå, de s. k. byundersökningarna.

Från en ringa början hava dessa så småningom utvecklats till ett synnerligen omfattande företag. År 1912 började sedermera amanuensen vid museet Sigurd Erixon med undersökningen av en östgötaby. Sedan dess ha arbetena i fältet pågått varje sommar med fler och fler medhjälpare, arkitekter och studenter, så att antalet deltagare sommaren 1920 uppgick till 32 fördelade på 11 expeditioner samt 2 smärre undersökningsresor och 2 specialundersökningar inom mindre områden. Några av medarbetarna ha deltagit i två expeditioner efter varandra. Arbetet har helt planerats och letts av Erixon och är att betrakta som en systematisk och i raskt tempo driven specialundersökning över hela landet av de svenska bebyggelseformationernas arter och utbredning samt därmed förbundet samfundsväsen, varjämte bostadsskicket och inredningarna ävenledes studerats. Övriga sidor av den folkliga kulturen hava endast mera sporadiskt kunnat beaktas, även om ganska betydande sådant material sammanförts. Undersökningarna ha sedan 1916 drivits på två linjer, dels en allmän syftande till en kapplöpning med förödelserna och en översikt av riket i dess helhet, dels en mera ingående med specialforskningar inom mindre områden på lämpliga punkter i landet. Det arkivaliska materialet, särskilt kartorna, nyttjas såvitt möjligt inom båda grenarna, men i den sista ha alla tänkbara källor under loppet av några år excerperats eller anlitats, så att särdeles betydelsefulla resultat kunnat visas genom rekonstruktioner och statistik. För dessa arbeten har särskild personal anlitats. Ekonomiskt ha undersökningarna möjliggjorts genom Nordiska museets reseanslag, särskilda statsanslag under senare år, gåvor av enskilda personer, genom samarbete med kulturhistoriska föreningar eller institutioner, som önskat dubletter av materialet, samt storindustrier och godsägare, som önskat sina områden undersökta i och för särskilda publikationer. I övrigt är publikationsfrågan, fränsett några tidskriftsuppsatser, ännu oordnad, men avsikten är att så småningom åstadkomma översiktliga verk över såväl bebyggelsen som samfundsväsendet och bostädernas inredning. Genom det snabba tempo, som tillämpats, äro följande landskap mera ingående undersökta, även om arbetet där ej är avslutat: Skåne, Småland, Halland, Bohuslän, Dalsland, Västergötland, Östergötland, Södermanland, Närke, Västmanland, Dalarna, Gestrikland, Helsingland, Härjedalen, Jämtland, Ångermanland, Västerbotten och delar av Lappland. Kortare undersökningsresor hava gjorts i Blekinge, på Öland, i Upland, Värmland, Medelpad och Norrbotten, men här kräves ännu ganska mycket arbete. Däremot har Gotland ännu icke besökts. Att skyndsamt verkliga varit av nöden har ideligen visat sig under arbetets gång. De få oskiftade byarna, som i första hand dragit uppmärksamheten till sig, bli färre för varje år, och många kulturhistoriskt oersättliga anläggningar och byggnader ha förstörts endast kort tid efter expeditionernas besök. De översiktliga undersökningarna rörande dessa företeelser kunna inom ett eller annat år anses vara avslutade. Därefter är det avsikten att låta de lokala specialforskningarna taga vid även på andra punkter än de nuvarande, som koncentrerats till vissa punkter i Östergötland, Västmanland och Dalarna.

Genom att det allmänna räddningsarbetet föregått kunna dessa senare forskning bedrivas med mera lugn och med behövlig grundlighet, varjämte här förhoppningsvis andra krafter och lokala institutioner kunna taga vid.

Enligt en under våren 1921 verkställd inventering omfattade arkivet vid denna tidpunkt (siffrorna äro approximativa):

	Bebyggelsebe- skrivningar	Inredn. och möbler	Samfunds- väsen	Fornro och folksed	Jordbruk m. m.
Bykartor .....	682				
Gårdsplaner .....	913				
Ritningar, blad: ...	7.164	1.606	47	11	416
Fotografier, blad: ...	6.864	1.080	88	37	225
Text, blad:.....	10.732	1.013	2.063	785	1.565
Illustrerad text, blad:	1.517	259	86	67	287
Äldre arkivalier, blad	9.179	1.338	2.913	110	2.175
Äldre bild- och kart- materiel, blad:.....	200				

Under åren 1921 och 1922 har arkivet tillförts ytterligare omkring 5.670 blad avbildningar och text, fördelade sålunda: by- och gårdskartor 70, ritningar 1.400, fotografier 1.700, text 1.150, äldre handlingar 1.325 samt akvareller m. m. 25.

Det från fältundersökningarna inkomna materialet utarbetas i arkivfärdigt skick, så att kartor och planer renritas samt texterna utskrivas på hållbart papper, varjämte fotografierna klistras på särskilda kartonger och förses med förklarande text. För textsidor och fotografikartonger hålles samma format. På grund av den hastiga takt, vari arbetet utförts, har utarbetandet emellertid icke, såsom av följande redogörelse framgår, kunnat hålla jämna steg med insamlandet; redogörelsen avser förhållandena på nyåret 1921.

BLEKINGE undersöktes huvudsakligast år 1914, varjämte senare kompletteringar verkstälts. Antalet kartor, ritningar, fotografier och textblad uppgår till 433. Av dessa föreliggande fotografierna i färdigt skick, av ritningar och text är ungefär hälften utarbetad, kartorna äro ännu helt under utarbetning.

BOHUSLÄN undersöktes huvudsakligast åren 1918 och 1920. Antalet kartor, ritningar, fotografier och textblad uppgår till 2.350, varav fotografierna föreliggande i färdigt skick och av det övriga materialet omkring hälften är utarbetad.

DALARNE undersöktes huvudsakligast åren 1915, 1916, 1918 och 1919, varjämte specialundersökningar rörande bergsmanskulturen utfördes under åren 1918 och 1919 samt specialforskningar utförts över Stora Kopparbergs bergslags områden. I materialet ingår icke allenast allmogebebyggelse utan även ett stort antal bergsmansgårdar jämte en del större bruksgårdar och bruksanläggningar. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 8.029. Därav utgöres omkring hälften av en särskild grupp, som först senare helt kan införlivas med arkivet och eventuellt i eget format. Av det övriga äro — förutom fotografierna — omkring  $\frac{2}{5}$  utarbetade i färdigt skick.

DALSLAND undersöktes huvudsakligast åren 1919 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. är 880, varav, utom fotografierna, kartor och ritningar äro i huvudsak färdiga samt av texten ungefär hälften föreligger i utarbetat skick.

GESTRIKLAND undersöktes huvudsakligast år 1920, varvid specialundersökningar av vissa bruksanläggningar verkställdes. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.501. En del av detta material, omkring en femtedel, tillhör specialundersökningarna och kan ej förr än senare införlivas med arkivet. Av det övriga äro — utom fotografierna — omkring  $\frac{2}{3}$  utarbetade i färdigt skick.

HALLAND undersöktes huvudsakligast åren 1918 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.261, varav — utom fotografierna — kartorna äro i det närmaste färdiga samt av ritningarna ungefär hälften och av texten ungefär  $\frac{1}{3}$  föreligga i utarbetat skick.

HELSINGLAND undersöktes huvudsakligast åren 1917 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.207, varav — utom fotografierna — ungefär  $\frac{1}{4}$  föreligger i utarbetat skick.

HÄRJEDALEN undersöktes huvudsakligast åren 1916 och 1917 samt 1919 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 2.300 varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{2}{5}$  föreligga i utarbetat skick.

JÄMTLAND undersöktes huvudsakligast åren 1916 och 1917. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.380, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{4}$  föreligger i utarbetat skick.

LAPPLANDS bofasta befolkning undersöktes huvudsakligast åren 1918 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 427, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{3}$  föreligger i utarbetat skick.

MEDELPAD undersöktes huvudsakligast år 1919. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 260, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{5}$  föreligga i utarbetat skick.

NÄRKE undersöktes huvudsakligast år 1916. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 527, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{5}$  föreligga i utarbetat skick.

SKÅNE undersöktes huvudsakligast år 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 2.581, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{4}$  föreligger i utarbetat skick.

SMÅLAND undersöktes huvudsakligast åren 1914, 1915, 1917 och 1918. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.852, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{4}$  föreligga i utarbetat skick.

SÖDERMANLAND undersöktes huvudsakligast 1918. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 809, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{3}$  föreligger i utarbetat skick.

UPLAND undersöktes huvudsakligast åren 1915 och 1920, varjämte specialundersökningar av bruksanläggningar verkstälts på ett mindre område. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 2.184, varav omkring  $\frac{1}{4}$  tillhör specialundersökningarna och först senare kan införlivas med arkivet. Av det övriga föreligger — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{3}$  i utarbetat skick.

VÄRMLAND undersöktes genom en kortare expedition till sydvästra Värmland sommaren 1919. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 75, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{1}{3}$  föreligger i utarbetat skick.

VÄSTERBOTTEN undersöktes huvudsakligast åren 1918 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.134, varav — utom fotografierna — omkring hälften föreligger i utarbetat skick.

NORRBOTTEN undersöktes huvudsakligast år 1918. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 361, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{2}{3}$  föreligga i utarbetat skick.

VÄSTERGÖTLAND undersöktes huvudsakligast åren 1918 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 1.731, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{2}{5}$  föreligga i utarbetat skick.

VÄSTMANLAND undersöktes åren 1914 och 1916 samt huvudsakligast genom specialundersökningar företagna över ett mindre område. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 13.570, varav omkring  $\frac{4}{5}$  tillhöra specialundersök-



ningarna och först senare kunna införlivas med arkivet. Av det övriga föreliggande — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{5}$  i utarbetat skick.

ÅNGERMANLAND undersöktes huvudsakligast åren 1917—1919. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 2.257, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{2}{5}$  föreliggande i utarbetat skick.

ÖLAND undersöktes huvudsakligast åren 1914, 1919 och 1920. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 675, varav — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{5}$  föreliggande i utarbetat skick.

ÖSTERGÖTLAND undersöktes huvudsakligast åren 1912, 1913, 1915, 1917 och 1918, varjämte under åren 1918—1920 specialundersökningar företogs inom ett mindre område. Antalet kartor, ritningar m. m. uppgår till 5.858, varav omkring hälften tillhör specialundersökningarna och först senare kommer att införlivas med arkivet. Av det övriga föreliggande — utom fotografierna — omkring  $\frac{3}{5}$  i utarbetat skick.

Det insamlade materialet förvaras under Sigurd Erixons vård på Nordiska museet och sammanhålls tillsvidare som en enhet för sig för att först senare jämte det tidigare bebyggelsearkivet införlivas med museets folklivsarkiv.

Kostnaderna för undersökningen fr. o. m. år 1912 t. o. m. 1920 uppgingo till kr. 97.837:85. Till dessa kostnaders täckande hade av Nordiska museets allmänna medel utgått 29.058:95 kr., i vilken summa expeditionsledarens och museipersonalens arbetstid dock icke inräknats, samt genom för undersökningarna särskilt beviljat statsanslag 14.000 kr. Resten, eller kr. 54.778:90 hade anskaffats från annat håll, dels genom bidrag av fornminnesföreningar och museer i landsorten, dels och till sin huvudsakligaste omfattning genom bidrag från några större bolag och från enskilda. Till fornminnesföreningarna och museernas del häri skola vi återkomma i samband med redogörelsen för dessas verksamhet. Det sålunda erhållna ekonomiska understödet har från museets sida kompensrats genom att museet låtit utarbeta och till de ifrågasvarande organisationerna överlämna en dubblettupplaga av det insamlade materialet. De specificerade inkomsterna och utgifterna framgå av vidstående tabell.

PRÄSTGÅRDSARKIVET. Vid redogörelsen för Nordiska museets arkivaliska insamlingsverksamhet böra slutligen icke förbigås tvenne grupper, som, även om de icke falla inom den rena allmogekulturens rāmärken, dock äro av betydelse för kannedomen om folklivet i dess helhet. Den ena är den s. k. Prästgårdsundersökningen.

På grund av bestämmelserna i ecklesiastik boställordning den 9 dec. 1910 jämte därmed i samband stående författningar hava de svenska prästgårdarna under de senaste åren genomgått genomgripande förändringar, vilka föranlett och framdeles komma att ytterligare föranleda delvisa eller hela ombyggnader av desamma. Deras betydelse för den kulturhistoriska forskningen är på grund av ett ofta segt bevarat ålderdomligt byggnadssätt redan i och för sig stor och stegas i synnerlig grad därigenom att i många fall gårdarnas utveckling under flera århundraden kan följas med hjälp av uppgifter i kyrkoarkiven och andra skriftliga källor. Ett tillvaratagande för forskningen, innan det är för sent, av prästgårdarnas enastående viktiga kulturhistoriska material är därför en angelägen uppgift för svensk kulturvetenskap.

I syfte att erhålla en grundstomme till en beskrivning av alla äldre prästgårdar (kyrkoherdeboställen och komministergårdar) i landet vände sig Nordiska museet i en skrivelse år 1917 till alla prästboställsinnehavare med anhållan om ifyllande av ett bilagt frågeformulär upptagande bl. a. spörsmål rörande

Byundersökningarna. Omkostnader och inkomster genom anslag, gåvor m. m.

År	A Kostnad för de allmänna undersökningarna jämte material och fotografier, ring ända t. o. m. plåtarna	B På privat initiativ åstadkomna undersökningar av lokal karaktär. (Skulturnaundersökningen ej inräknad)	C Omkostnader för utarbet. av material för museet (framkallning, kopior, klister, ring, ritning, utskrivning och papper) (Approximat.)	D		E Villkorliga anslag till A.	F Summa anslag och gåvor till A.	G Summa utifrån erhållna medel till A. och B.	H* Utifrån erhållna medel till täckande av C.	Totalinkomst	Nordiska museets utgifter. Här inberäknat material men icke expeditionens och tjänstepersonalens arbetsbetid	Totalkostnad
				För undersökningarna erhållna anslag och gåvor till A.	Statsanslag Privata							
1912	208:—	—	40:—	—	—	—	—	—	privat arbetsbetid.	—	—	248:—
1913	190:—	—	110:—	—	—	—	—	—	»	—	—	300:—
1914	860:—	—	150:—	—	—	—	—	—	»	—	—	1.010:—
1915	650:—	—	160:—	—	—	—	—	—	—	—	—	810:—
1916	1.370:—	—	350:—	—	—	150:—	150:—	150:—	—	150:—	—	1.720:—
1917	6.950:—	—	1.237:85	2.000:—	1.436:78	800:—	4.236:78	4.236:78	200:—	4.436:78	—	8.187:85
1918	23.151:—	—	3.450:—	2.000:—	1.800:—	13.278:—	17.078:—	17.078:—	1.000:—	18.078:—	—	26.601:—
1919	7.745:—	7.316:—	6.950:—	5.000:—	1.000:—	1.000:—	7.000:—	14.316:—	1.700:—	16.016:—	—	22.011:—
1920	13.050:—	15.200:—	8.700:—	5.000:—	93:12	5.705:—	10.798:12	25.998:12	4.100:—	30.098:12	—	36.950:—
1921	8.800:—	7.500:—	6.750:—	3.000:—	—	800:—	3.800:—	11.300:—	4.300:—	15.600:—	6.950:—	22.550:—
S:a	62.474:—	30.016:—	27.897:85	17.000:—	4.329:90	21.733:—	43.062:90	73.078:90	11.300:—	84.378:90	36.008:95	120.387:85

gårdsgruppering, trädgårdsanläggningar och planteringar, åbyggnader jämte deras inredning, byalag, äldre bilder och kartor. De meddelade svaren ingingo till domkapitlet och tillställdes genom deras försorg Nordiska museets arkiv.

Svar erhöles från omkring 1.200 av landets till omkring 2.500 uppgående prästboställsinnehavare. Till beskrivningen av äldre gårdar ha meddelarna i stor utsträckning medsänt fotografier, äldre och nya, samt på olika sätt åstadkomna ritningar, kartor och teckningar, visande gårdens planläggning, husens planfördelning m. m. Förutom prästerskapet, som frivilligt utfört dessa beskrivningar, ha genom detsamma ett stort antal andra personer, särskilt teckningskunniga, meddelat och utfört planer, kartor m. m. Jämte det från prästerskapet insända materialet innehåller samlingen ett antal anteckningar och fotografier gjorda av forskare under resor företagna för andra ändamål.

Det inkomna materialet, som helt och hållet åstadkommits på frivillighetens väg, är ordnat stiftsvis och hålles tillgängligt efter anmälan hos amanuensen vid museet Sigurd Wallin.

För materialets bearbetande bildades i maj 1918 »Kommittén för utgivande av ett kulturhistoriskt arbete över de svenska prästgårdarna». Denna kommitté består av museets styresman dr G. Upmark, såsom ordförande, samt av docenten Henrik Cornell och amanuenserna vid museet S. Erixon och S. Wallin. Därjämte samarbetar kommittén med en av Skånska föreningen för byggnadskultur tillsatt kommission för de skånska prästgårdarnas behandling, vilkens sekreterare fil. lic. Fr. Hazelius ingått som Skånes representant i centralkommittén.

För undersökningens slutförande erfordras ytterligare dels undersökningsresor av kulturhistoriskt utbildad personal och arkitekter i och för grundligare beskrivning, uppmätning och fotografering av de prästgårdar i hela landet, som äga kulturhistoriskt intresse, ett arbete som kommer att baseras på de inkomna preliminäruppgifterna, dels excerpering av kyrkoarkivens och övriga arkivsamlingars uppgifter angående prästgårdarna.

Sedan förundersökningen i sin helhet slutförts, är materialet avsett att publiceras i ett arbete om 9 självständiga delar, var och en omfattande ett à två stift eller delar av sådana och behandlande prästgårdarna ur allmänt kulturhistorisk och bebyggelsehistorisk synpunkt, allt lämpat efter arten av det material, undersökningarna komma att giva som resultat.

BORGERLIG ODLING. Slutligen äger Nordiska museet en samling avbildningar rörande övriga samhällsklassers odling bestående av dels en större samling porträtt, omkring 40.000, utförda i olika tekniker och av värde ej blott som personhistoriskt material utan ofta även ur kulturhistorisk, framför allt dräkt-historisk synpunkt. Vidare upptager denna del av arkivet tryckta avbildningar — blad ur planschverk m. m. — till ett antal av 5.000 samt fotografier och akvareller till ett antal av 7.350, fördelade sålunda: slott och herregårdar 1.500, stadsbyggnader 2.500, kakelugnar 200, möbler 1.500, silver 1.500, keramik 100, glas 50. Samtliga här avbildade inventarier tillhöra andra samlingar, offentliga eller enskilda, än museets egna.

#### Musikhistoriska museet.

Musikhistoriska museet, som på enskilt initiativ grundades i Stockholm år 1899, har till uppgift att samla äldre musikaler, instrument, musikhistoriska verk, manuskript till kompositioner o. dyl. Av 1907 års riksdag beviljades för

tre år ett statsanslag å 3.000 kr. årligen, med vilken summa anslaget sedan år 1908 oförändrat utgått.

Vid sidan av instrumentsamlingen finnes en avbildningssamling bestående av dels fotografier, dels kopparstick, litografier, träsnitt m. m. av såväl svenska som utländska tonredskap; även folkmusiken är härvid tillgodosedd.

Någon uppteckning av folkmusik har museet icke bedrivit. Sitt program likmätigt har det emellertid haft sin uppmärksamhet riktad även på spelmansböcker och andra äldre manuskript av folkmusikaliskt intresse och den samling sådant material, som under årens lopp sammanförts hit, torde i fråga om såväl omfång som värde komma närmast efter den Musikaliska akademien tillhöriga samling, för vilken ovan (sid. 16 f.) redogjorts.

Materialet omfattar 19 nummer om 36 häftade eller bundna notböcker från tiden 1770—1860 och är liksom akademiens samling ifråga om det mer eller mindre folkliga innehållet av växlande beskaffenhet. Melodierna äro för olika instrument, klavér, fiol och flöjt, ej mindre än 8 nummer äro arrangerade för två eller flera instrument. Såsom viktigare må här anföras en spelmansbok, möjligen från Östergötland, signerad Olof Söderman 1781, innehållande kontradanser, en s. k. »lapdans», 14 polonäser, en stor samling menuetter, långdanser, »kehrhaus» m. m.; en liknande, signerad E. P. Lindblad, Upsala 1819, innehållande en mycket rikhaltig samling menuetter, polonäser, valser, kadriljer, angläser (omkring 50 st.) och sist ett 30-tal »bondpålskor» med beteckning av härkomst — mest från Upland och Södermanland; en samling marscher, valser, angläser, »pålskor» — en betecknad »polones» samt en särskild avdelning »Svenska polskor» i två band, signerade G. M. A. och härstammande från omkring 1830. Av mera historiskt intresse är slutligen ett partitur för Dybecks musikaftnar »Svenska polskor satta för R. Dybeck af Gille för orkester» från år 1859.

Därjämte förvaras i museet ett 50-tal »herrschaftsnotböcker» med visor och melodier av kända tonsättare, danser, marscher m. m. från tiden 1780—1850. Bland dessa kunna särskilt påpekas de från Kalmar läroverks bibliotek deponerade danssamlingarna från 1700—1720 innehållande polonäser, menuetter m. m.

Slutligen äger museet en särskild avdelning för tidningsurklipp, vilken även innehåller uppgifter om folkmusik och folkinstrument.

Det med museet nära förbundna Svenska samfundet för musikforskning har upptagit även folkmusiken på sitt program och samarbetar på denna punkt med museet. Direkt uppteckning har dock icke legat inom ramen för samfundets verksamhet. Däremot har början gjorts till en allmän folkmusikbibliografi, omfattande såväl folkmusiktradition i tryck och handskrift samt musikinstrument som även dansbeskrivningar, bilder av folkdans m. m. Detta material kommer att förvaras å museet. En sammanfattning av den färdiga bibliografien kommer att offentliggöras i samfundets publikation, Svensk tidskrift för musikforskning, vilken även i sin årg. 2, 1920, innehåller en redogörelse för museets uppkomst och tidigare verksamhet.

#### Folkmusikkommissionen.

Ehuru den icke såsom sådan för sin verksamhet erhållit understöd av statsmedel, har dock det material, över vilket kommissionen förfogar, till en del tillkommit med statligt understöd, av vilken grund densamma här upptages bland de statsunderstödda institutionerna.

Vid första mötet för svensk folkkunskap hållet i Nordiska museet den 24—26 augusti 1908 hade den mångårige samlaren av svensk folkmusik, stadsnotarien Nils Andersson i Lund hållit ett föredrag om samlandet och upptecknandet av folkmelodier. Vid den diskussion som följde efter detta föredrag enades man om att antaga följande resolution: »Första mötet för svensk folkkunskap uttalar att mötet finner det ur vetenskapligt-etnografiskt och nationellt-musikaliskt intresse synnerligen önskvärt, att under den närmaste tiden uppteckningar av folkartade melodier må med största möjliga iver bedrivas. Mötet finner likaså önskvärt, att under den närmaste tiden en stor central samling av svenska folkmelodier må komma till stånd. Mötet ansluter sig till de av inledaren angivna principerna för uppteckningen av melodier.» För att vidtaga de åtgärder, som i detta syfte äro nödvändiga, beslöt mötet vidare tillsätta en kommitté av fem personer. Denna kommitté, som senare antog namnet »Folkmusikkommissionen» erhöi följande sammansättning: stadsnotarien Nils Andersson, konstnären Anders Zorn, dr B. Salin sammankallande, konsertmästare L. J. Zetterqvist och rektor R. Steffen. Kommissionen fick rätt dels att handla i mötets namn, dels att vid behov kalla personer som ledamöter. Under följande vinter tillkallades också som nya ledamöter justitierådet Karl Silverstolpe och amanuensen vid Nordiska museet Nils Keyland, varjämte H. K. H. prins Eugen åtog sig att vara kommissionens ordförande.

Kommissionen ställde som sin uppgift: »att från alla trakter av vårt land sammanföra folkmusikmaterialet, dels genom att anmoda enskilda samlare att ställa sina samlingar till disposition, dels genom att föranstalta om ytterligare uppteckningar i jämförelsevis utforskade landsändar; att låta ordna och redigera det sålunda insamlade, vilket skulle omfatta ej blott själva melodierna utan också levnadsteckningar av spelmän, sägner och beskrivningar om låtar och märkligare danser samt uppgifter i övrigt, ägnade att belysa detta ämne; dessutom landskapsbilder i lämpligt urval, porträtt av spelmän m. m.; att sörja för, att samlingen publiceras och sprides till allmänheten mot billigast möjliga pris».

Kommissionens verksamhet inleddes med att den under sommaren 1909 utsände ett uppprop, vari allmänheten uppfordrades att stödja kommissionens arbete såväl pekuniärt som genom att till densamma insända »uppteckningar av folkvisor och gamla psalmmelodier, vallåtar, gånglåtar, skänklåtar, brudlåtar, långdanser, polskor, kadriljer, gammalvalser m. m. samt om möjligt uppgifter om varje melodis härkomst, benämning m. m.; gamla notböcker, åtföljda av meddelanden om vem som hopskrivit dem, den ungefärliga tiden, när det skett, samt vem som ursprungligen spelat däri förekommande melodier; sägner, som äro förknippade med föreställningen om 'Näckens' eller 'Älfkarlens' och andra i folktron förekommande väsens förhållande till spelmän och låtar; uppgifter om (adresser på) spelmän, såsom fiol- och nyckel-harpospelare, klarinett- lur-, horn- och näverspelare, vis- och vallåtssångare med flera sådana, som kunna lämna bidrag till samlingsverket». Såsom resultat av detta uppprop inflöt under de närmast följande åren från sammanlagt 27 meddelare en samling visor och låtar till ett antal av 1.303 stycken, delvis av rätt blandad sammansättning, delvis även av stort kulturhistoriskt och musikaliskt värde.

Härmed avstannade emellertid Folkmusikkommissionens egentliga verksamhet; dess ursprungliga, drivande kraft stadsnotarien Andersson fortsatte dock oförtrutet sin verksamhet, vilkens resultat han ansåg böra komma kommissionen till godo, för att framdeles med dennas bistånd publiceras.

Såsom ovan (sid. 19 f.) berörts, hade 1912 års riksdag efter ansökan av Anders-

son och docenterna Norlind och v. Sydow på extra stat för år 1913 beviljat ett anslag av 4.500 kr. för insamling, förteckning och undersökning av svenska folkminnen. I de upplysningar rörande planen för insamlingsarbetet, sättet för de sammanbragta samlingarnas förvaring, förvaltning och tillgänglighållande, som av Humanistiska sektionen under hösten år 1912 infordrades från petitionärerna, yttrar Andersson efter att hava redogjort för Folkmusikkommissionens tillkomst och dåvarande sammansättning: »Till denna kommissions förfogande står det material som hittills insamlats; och det torde av vad som ovan nämnts och för övrigt jämväl tidigare av mig i detta ärende uppgivits framgå, att jämväl det material, som kan åstadkommas för möjligen utfallande statsbidrag, är avsett att ingå i denna samling och för sådant ändamål överlämnas till Folkmusikkommissionen. Då som nämnt är samlingarna skola i tryckt form göras tillgängliga för allmänheten, följer därav, att något dylikt tillgänglighållande annorledes dessförinnan icke avses. Skulle några krav i annat syfte härutinnan uppställas och bifallas, är å min sida ansökningen om statsbidrag i den ordning frågan nu föreligger att anse såsom förfallen», varefter han tillägger: »Det säger sig självt att redovisning skall avgivas för eventuellt bidrags användande, åtföljd av verifikationer samt uppgifter om de särskilda forskningsresorna, vilka personer som besökts, vad och huru mycket som upptecknats och sammanbragts och var materialet förvaras m. m. dylikt.»

Vid ärendets behandling i sektionen förklarade sig denna »mot stadsnotarien Anderssons framställning i stort sett icke finna något att invända», varefter det tillägges: »Det synes sektionen sålunda också rimligt, att denne, vars insamlingar redan länge pågått i stor utsträckning och synas närma sig sitt fullbordande, denna gång erhåller något mer än en tredjedel av det anslagna beloppet. Sektionen vill således förordade, att för hans insamling denna gång och med hänsyn till redan gjorda kostnader anslås 2.000 kr. att användas på sätt i hans P. M. föreslagits och med den däri förordade redovisning genom företeende av räkningar o. s. v. likasom ock, att med de av honom sammanbragta samlingarna förfares såsom i hans P. M. föreslagits. Skulle tryckningen av materialet dröja längre än exempelvis 10 år efter anslaget erhållande, synes det sektionen emellertid lämpligt att samlingarna därefter böra hållas tillgängliga för forskare som sådant önska.» Sektionens sålunda uttalade mening stadfästes av Kungl. Maj:t den 26 mars 1913.

Under det att de samlingar, som kunde av de tvenne övriga sökandena, docenterna Norlind och v. Sydow, åvägabringas, skulle tillfalla Lunds universitet och utgöra ett dess folkminnesarkiv, hade således för Nils Anderssons samlingar den undantagsbestämmelsen gjorts, att dessa skulle, såväl till redan föreliggande delar som till vad som framdeles genom honom kunde komma att tillföras desamma, ställas till Folkmusikkommissionens förfogande. Av denna grund kan sålunda det 1913—1920 med oförändrat belopp av 2.000 kr. till hans forskningar utgående anslaget samtidigt sägas vara ett till främjandet av Folkmusikkommissionens verksamhet utgående statsunderstöd.

I mars 1921 träffade Andersson avtal med förläggare om utgivande av första delen av sina samlade låtar, omfattande Dalarne. Den sista i samma månad bortrycktes han plötsligt av döden. Den publikation, som av honom då förberetts, fullföljdes under den närmaste tiden med enskild hjälp i så måtto, att första delen av Dalasamlingen utkommit av trycket år 1922. Då fortsättningen av publikationen icke kunde av brist på medel fullföljas, vände sig hans efterlämnade maka, fru Anna Andersson i skrivelse den 25 maj 1922 till Folkmusikkommissionen med hemställan, att denna måtte i enlighet med

sitt ursprungliga program åtaga sig det fortsatta utgivandet av hennes mans verk, i vilket fall hon förklarade sig villig att under vissa i skrivelsen närmare angivna förbehåll ställa det av honom insamlade materialet till kommissionens förfogande.

Vid omedelbart därefter hållet sammanträde beslöt kommissionen, dels att emottaga det av fru Andersson gjorda erbjudandet dels, att ingå till Kungl. Maj:t med en anhållan om ett anslag å 20.000 kr. till bestridande av kostnaderna för samlingarnas utredigering i tryckfärdigt skick. Samtidigt beslöts även en komplettering av kommissionen efter de sedan sist hållna sammanträde avlidna medlemmarna herrar Andersson, Silverstolpe och Zorn, varjämte numera riksantikvarien Salin anmält sin önskan att utträda ur kommissionen. Till ersättare invaldes hrr Nils Lithberg, Tobias Norlind och Hjalmar Wijk, vadan kommissionen numera består av H. K. H. prins Eugen, rektor Steffen, konsertmästare Zetterqvist, intendent Keyland, professor Lithberg, docent Norlind och hr Wijk.

De samlingar, över vilka folkmusikkommissionen förfogar, utgöras sålunda av dels dennas egna, dels de genom Nils Andersson insamlade låtarna. Bägge samlingarna voro redan av Andersson avsedda att publiceras som en enda.

Folkmusikkommissionens samlingar utgöras till största delen av till den samma i anledning av det ovannämnda, år 1909 utfärdade uppropet insända äldre uppteckningar eller avskrifter av sådana. Materialet är av rätt växlande värde, någon gång alldeles obrukbart som folkmusikmaterial, stundom dock även av högt värde; framför allt gäller detta C. G. Södlings samling av svenska folkvisor, omfattande 302 nummer. Av hela den till 1.303 nummer uppgående samlingen hava 1.081 uttagits för publicering. Dessa fördela sig sålunda: polskor 380, steklåtar 1, marscher och gånglåtar 30, vallåtar 10, valser 197, kadriljer 82, angläser 19, långdanser 1, schottisar 2, visor 346, psalmer 6, diverse dansmelodier 7; dessutom förekomma 24 polsktexter, biografier över 7 spelmän, spelmanshistorier från 3, låtbeskrivningar från 1 och dansbeskrivningar från 7 spelmän; sammanlagda antalet spelmän är 31.

Materialet har, tills det kort före Nils Anderssons död av honom lånades till Lund, förvarats på Nordiska museet, varest även den hithörande meddelare och spelmän förda korrespondensen befinner sig.

Nils Anderssons samlingar påbörjades av honom redan såsom student inom Skånska landsmålsföreningen i Lund på 1880-talet. Ett första resultat av detta hans forskningsarbete, utgörande 475 nummer skånska låtar, har publicerats i tidskriften Svenska landsmål. Forskningarna utsträcktes emellertid så småningom till att omfatta landet i dess helhet. Av en vid Folkungskapsmötet i Stockholm 1908 lämnad redogörelse framgår, att samlingen vid denna tid förutom Skåne omfattade bl. a. Dalarne och Jämtland med omkring 700 låtar vardera, Helsingland med ett par hundra, Värmland och Dal med över 100, varjämte ett insamlingsarbete igångsatts i Småland samt Östergötland, Öland och Blekinge voro påtänkta. Vid Nils Anderssons död voro alla landskap med undantag av Gotland, som överlätits åt en särskild forskare, representerade i hans samling, vilken vid denna tidpunkt enligt av de sakkunnige hösten 1921 verkställd utredning omfattande 13.326 nummer.

Det sedan år 1913 utgående statsanslaget hade tagits i anspråk, dels för väsentliga kompletteringar och tillökningar av de tidigare samlingarna, dels för renskrivning av insamlade melodier, dels slutligen under några år även för insamling av lappska folkmusik. Beträffande den sistnämnda yttrade Andersson i sin omförmälda skrivelse till Humanistiska sektionen rörande användningen

av 1913 års anslag: »Vad som nu återstår för att samlingen skall kunna sägas allsidigt representera svensk folkmusik är huvudsakligen den lappska folkmusiken (de s. k. »Joigos»). — — — Hittills har samlingsarbetet bedrivits av mig ensam och med anlitan av egna medel. Men beträffande särskilt den lappska folkmusiken ställer sig saken annorlunda på den grund, att undersökningen härutinnan kräver ojämförligt större kostnader samt dessutom vissa särskilda kvalifikationer dem jag ej besitter och ej heller har tid att förvärva, nämligen kännedom om lapparnas språk samt förtrogenhet med deras vanor och förhållanden i övrigt — med ett ord förutsättningar för att förmå dem att meddela sina Joigos och vad med dessa äger sammanhang.

Av denna orsak har jag vidtalat annan person, stationsinspektoren Karl Tirén — vars kvalifikationer jag känner såsom obestridliga — att biträda med ifrågavarande del av samlingsarbetet.

Detta arbete påbörjades redan under fjolårets sommar, då under en resa Narvik—Tromsö—Nestervik—Overgård—Lyngenfjorden samt genom Sördalen fram till Torneträsk och kåtaplatserna däromkring upptecknades inalles omkring 300 melodier hos svenska lappar, företrädesvis Karesuando- och Jukkasjärvilappar.

Under sommaren innevarande år företogs i enahanda syfte en resa Narvik—Mo i Ranen—Rövand—Junkerdalen—Sulitelma—Rakkos-jäggna—Virijaur—Wastenjaur; vidare mellan Akka och Sarjektjäkko fram till stora Sjöfallet under vistelse hos tre kåtalog i flyttning (nämligen Kuljokk, Tuolja och Spik) till Porjus och därifrån till Gellivara, där färden avslutades. Under denna forskningsresa upptecknades hos Västerbottens samt Gellivara- och Jokkmokklappar inalles 124 »Joigos», uteslutande ledmotiv, däribland åtskilliga trollsånger och sånger till offerplatser, samt dessutom några intressanta gamla psalmmelodier, varjämte nu liksom under 1911 års resa upptecknades sagor och sägner o. dyl., bland annat om huldror (»Kahdjna») m. m.

Samlingsarbetet, vad Lappland vidkommer, är beräknat att fortgå ytterligare under åren 1913 och 1914.»

Arbetet med insamlandet av den lappska folkmusiken fortsattes under åren 1913 och 1914 med hjälp av det då utgående statsanslaget. I skrivelse till sektionen den 24 februari 1915 angående användningen av det för detta år utgående anslaget kunde Andersson emellertid anmäla, att »insamlingen av lappska folkmelodier numera är i det närmaste avslutad». Det insamlade materialet har aldrig införlivats med Nils Anderssons samlingar utan har efter överenskomst mellan honom och insamlaren kvarstannat hos den senare för bearbetning.

Vid insamlandet av den rent svenska folkmusiken, och ännu mera vid planen för dennas utgivande i tryck, hade Nils Andersson följt principen att medtaga endast den »gamla goda musiken», d. v. s. sådan musik som i så lång tid tillhört svensk allmog, att den enligt hans mening kunde sägas ha vuxit samman med och präglats av svenskt kynne. Samtidigt medtogs blott sådan musik, som utfördes på de gamla instrumenten såsom fiol, klarinett, lur, pipa och näver jämte vokal musik. Såsom gräns sattes tiden omkring 1880, den tid då dragspelet allmännare började vinna inträde,

Insamlingsarbetet bedrevs dels genom direkta uppteckningar från spelmän och sångare, utförda dels av honom själv, dels av av honom godkända medhjälpare, dels genom insändande till honom av uppteckningar gjorda av spelmännen själva eller av äldre spelmansböcker. Av dessa två kategorier, de direkta och de indirekta uppteckningarna, har helt naturligt den förstnämnda det



största värdet, då här kunde göras en mängd observationer rörande spelsätt, melodifigurer och annat som förbisågs av de för ett vetenskapligt uppteckningsarbete mindre utbildade spelmännen. Bland de direkta uppteckningarna träffa vi också flertalet av uppgifterna om huru den eller den melodien tillkommit, hur den eller den detaljen uppfattats av spelmännen — »vad han själv hör i

*Nils Anderssons samling.*

*A. Upptecknade låtar.*

	Antal meddelare	Spelmansbiografier	Spelmanshistorier	Låtbeskrivningar	Dansbeskrivningar	Ensemblespel	Polstexter	Polkor	Halling	Steklåt	Marsch och gånglåt	Vallåt	Vals	Kadrillj	Angläs	Långdans	Manoett	Schottis	Visa	Psalim	Skänklåt med text	Diverse danser	Summa
Blekinge.....	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Bohuslän.....	7	2	—	—	—	—	1	37	3	2	3	—	20	1	3	—	—	6	—	—	2	—	77
Dalarne.....	61	53	14	26	6	1	31	780	1	4	190	77	116	—	2	21	—	5	54	37	—	—	1,287
Dalsland (se Värmland)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gotland.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gestrikland.....	4	3	1	1	—	—	—	43	—	—	3	5	14	—	2	—	—	—	2	—	—	—	69
Halland.....	2	2	1	—	—	—	—	26	—	—	1	—	16	1	2	—	3	1	—	—	—	—	50
Helsingland.....	9	3	3	1	1	—	—	75	—	—	19	—	9	—	—	1	—	—	—	—	—	—	104
Härjedalen.....	5	5	1	1	—	—	—	25	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29
Jämtland.....	27	6	3	1	—	—	2	369	—	1	53	2	103	—	—	—	—	1	—	—	—	9	538
Lappland.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Medelpad.....	10	6	6	2	1	—	—	128	—	—	17	5	25	—	—	—	—	3	22	—	—	1	201
Närke.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skåne.....	13 <sup>1</sup>	5	1	2	2	—	2	97	—	4	12	—	45	36	24	3	—	—	56	—	—	9	286
Småland.....	10	—	—	—	—	—	—	43	—	—	13	—	31	6	2	—	—	—	2	—	—	—	97
Södermanland.....	1	1	—	—	1	—	—	7	—	—	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
Upland.....	6	1	—	—	—	—	—	8	—	—	2	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20
Värmland med Dal.....	58	43	35	4	4	1	1	192	3	—	22	3	104	16	2	1	6	—	4	—	—	—	353
Väster- och Norrbotten	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	8	3	1	—	—	—	—	—	—	1	14
Västergötland.....	13	3	1	—	—	—	4	71	—	8	17	—	39	5	5	—	2	—	—	—	—	—	147
Västmanland.....	3	3	—	1	1	—	—	13	—	4	6	—	7	1	—	—	—	—	—	—	—	—	31
Ångermanland.....	16	8	3	1	1	—	2	114	—	—	19	—	113	4	3	—	—	32	17	—	—	30	332
Öland.....	2	—	—	—	—	—	—	9	—	—	1	—	4	1	2	—	—	—	1	—	—	—	18
Östergötland.....	5	4	—	—	—	—	—	167	—	—	7	—	78	33	—	—	—	—	6	2	—	—	293
Summa	255	148	69	40	17	2	43	2,205	7	23	392	94	746	107	48	26	11	48	164	39	2	50	3,962

<sup>1</sup> Dessutom »olika meddelare».

melodien» —, beskrivningar av danser liksom också biografiska anteckningar rörande spelmännen, med ett ord all den folktradition kring de gamla låtarna, som låter oss få en klar inblick i hela den gamla spelmanskulturen. Ävenså kunde vid det direkta upptecknandet valet genast träffas av det melodiförråd insamlaren enligt de ovan angivna principerna framför allt ville rädda, under det att bland de indirekta uppteckningarna en del stoff medföljde, som enligt samma principer ansågs mindre värdefullt eller rent av obrukbart.

Antalet direkta uppteckningar är 3.962 och fördelar sig efter beskaffenhet och landskap så som vidstående tabell A utvisar. Av dessa har Nils Andersson

själv upptecknat 2.494 melodier härstammande från alla svenska landskap utom Gotland, Närke, Småland, Ångermanland och Öland. De återstående 1.468 melodierna fördela sig på följande personer sålunda: direktör Ax. Boberg i Malmö, 410 melodier, härstammande från Bohuslän, Gestrkland, Halland, Helsingland, Jämtland, Medelpad, Småland, Värmland och Dal, Västergötland,

*Nils Anderssons samling.*

*B. Insända låtar.*

	Antal meddelare	Spelmanshistorier	Låtbeskrivningar	Dansbeskrivningar	Ensemblospel	Polkstexter	Polkaskor	Halling	Steklåt	Marsch och gånglåt	Vallåt	Vals	Kadrilj	Angläs	Långdans	Mennett	Schottis	Visa	Psaln	Skänklåt med text	Diverse danser	Summa	
Blekinge.....	1						25			2		15	20	18									80
Bohuslän .....																							
Dalarne .....																							
Dalsland (se Värmland)																							
Gotland .....																							
Gestrkland .....																							
Halland .....	2						10					28	10				15	11					74
Helsingland .....	6				2		492			29	6	90	25					4			1		647
Härjedalen .....																							
Jämtland .....	6				2		249			29	9	64					7	133					491
Lappland .....																							
Medelpad .....	2	1					100			2		22											124
Närke .....	3						220			5		38					1						264
Skåne .....	29	12	11		1	5	2 1,060			86		1,047	1,032	298	39	49	6	108	48		183	3,956	
Småland.....	5				1	1	176			1		54	57	25		21		10			1		345
Södermanland .....																							
Upland .....	1						1																1
Värmland med Dal...	5					2	55			6		5		1			1						68
Väster- o. Norrbotten																							
Västergötland .....	1						6					16	2	1									25
Västmanland.....	3						14			1		8						1					24
Ångermanland .....	1						1					2											3
Öland .....																							
Östergötland.....	4						397					186	43	6		5						9	646
Utan ursprung.....							7			11		26	12	10				39	1		3		109
Summa	69	13	11	—	1	10	5 2,813	—	—	172	15	1,601	1,201	359	39	75	30	306	49	—	197	6,857	

Öland och Östergötland; folkskollärare Aug. Fredin, Loftahammar, 245 melodier från Östergötland (och norra Kalmar län); herr O. Danielsson i Filipstad, 219 melodier från Värmland och Dal; herr O. Andersson i Åhus, 203 melodier från Bohuslän, Halland och Skåne; skriftställaren K. P. Leffler, Härnösand, 194 melodier från Medelpad och Ångermanland; kamrer Söderberg, 174 melodier från Ångermanland; dessutom från fyra upptecknare 23 melodier från Bohuslän, Gestrkland och Västergötland. I allt hava 255 spelmän besökts.

Antalet indirekta uppteckningar är 9.364 härstammande från 69 meddelare. Av dessa melodier hava 2.507 utmönstrats såsom icke användbara för publicering

i det planerade stora musikverket; den närmare fördelningen är denna: valser 768, mazurkor 292, polkor 551, angläser 14, schottisar och renländare 28, galoppader 156, kadriljer 96, menuetter 377, kontradanser 26, fransäser 17, promenadpolonäser 8, hoppvalser 30, polskor 3, marscher 136, visor och sånger 5.

De återstående, för publicering avsedda 6.857 melodierna fördela sig efter beskaffenhet och landskap så som vidstående tabell B utvisar. Den påfallande

### Folkmusikuppteckningar.

	Antal spelmän	Spelmanshistorier	Lålbokskrivningar	Dansbeskrivningar	Ensemblespel	Polstextor	Polskor	Halling	Steklåt	Marsch och Gånglåt	Vallåt	Vals	Kadrilj	Angläs	Långdans	Mennett	Schottis	Visor	Palmer	Skänklåt med text	Diverse danser	Summa	
<i>Nils Anderssons samling:</i>																							
A. Upptecknade låtar .....	255	148	69	40	17	2	43	2,205	7	23	392	94	746	107	48	26	11	48	164	39	2	50	3,962
B. Insända låtar	69	13	11	—	1	10	5	2,813	—	—	172	15	1,601	1,201	359	39	75	30	306	49	—	197	6,857
Summa	306 <sup>1</sup>	161	80	40	18	12	48	5,018	7	23	564	109	2,347	1,308	407	65	86	78	470	88	2	247	10,819
C. Obrukbara .....																							2,507
<i>Folkmusikkommissionen:</i>																							
A. Användbara låtar .....	31	7	3	1	7	—	24	380	—	1	30	10	197	82	19	1	—	2	346	6	—	7	1,081
Summa	337	168	83	41	25	12	72	5,398	7	24	594	119	2,544	1,390	426	66	86	80	816	94	2	254	11,900
C. Obrukbara .....																							222

<sup>1</sup> Flera spelmän gemensamma för A och B.

skillnad i fördelningen mellan de direkta och de indirekta uppteckningarna, som visar sig vid en jämförelse mellan de tvenne tabellerna, har till väsentlig del sin grund däri, att spelmännen i landets södra delar varit i långt högre grad notkunniga än vad fallet varit i de nordligare delarna av landet.

Hela antalet för publicering avsedda låtar härstammande ur Nils Anderssons samlingar utgör 10.819 nummer; bland dessa ingår intet av det material, som av honom tidigare offentliggjorts i tidskriften Svenska landsmål eller andra publikationer. Läggas till denna siffra de folkmusikkommissionens samlingar tillhöriga 1.081 melodierna blir hela antalet 11.900, vartill ytterligare komma de från båda samlingarna till ett antal av 2.729 uppgående, icke för offentliggörande avsedda melodierna jämte den av Karl Tirén gjorda samlingen av lappsk folkmusik. För detta arbete har under åren 1913—1920 statsanslag utgått med sammanlagt 16.000 kr.; i övrigt har arbetet bedrivits frivilligt eller genom medel anskaffade på enskild väg.

## C. Den enskilda insamlingsverksamheten.

Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

Början till en organiserad folkmålsundersökning med Göteborg som centralstation hade såsom ovan (sid. 31) omtalats gjorts redan 1897, då professor A. Erdmann i Upsala, i samband med de vid denna tid återupptagna folkmålsundersökningarna därstädes, i brev till professor G. Cederschiöld vid Göteborgs högskola hemställde om igångsättande av en sådan undersökning rörande Göteborgs och Bohusläns samt Dalslands folkmål. Förslaget framlades för Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening, som med enskilt hopsamlade medel lät utföra undersökningar inom länet under åren 1897—1902. För resultatet av dessa undersökningar redogöres här nedan (sid. 100 f.) i samband med översikten över denna förenings verksamhet.

År 1916 hade på enskilt initiativ en utforskning av västkustens naturnamn påbörjats, en undersökning, som, i likhet med den tidigare av fornminnesföreningen bekostade undersökningen, planlagts och letts av lärare vid Göteborgs högskola, och det hade i huvudsak varit studenter vid högskolan, som utfört insamlingsarbetet i bygderna. I syfte att återupptaga de sedan 15 år nedlagda folkmålsundersökningarna och fullfölja de nyss igångsatta ortnamnsundersökningarna väcktes av professor E. Lidén våren 1917 förslag om bildande av en till högskolan knuten organisation för ortnamns- och dialektforskning. Sedan även ett betydande ekonomiskt stöd för företaget från enskilt håll ställts i utsikt, blev frågan föremål för förberedande överläggning vid en enskild sammankomst av lärare vid högskolan, därvid uppdrogs åt professor Lidén samt professorerna B. Hesselman och O. Sylwan att vid en ny sammankomst framlägga ett formulerat förslag i frågan.

Vid sammanträde den 31 maj framlades ett av professor Hesselman utarbetat organisationsförslag och i anslutning till detta konstituerade sig hrr Hesselman, Lidén och Sylwan med stöd av övriga närvarandes mening såsom Styrelsen för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola, varefter antogs följande stadgar:

§ 1. Styrelsen för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola har till syfte att leda och främja undersökningar av ortnamn och folkspråk i Göteborgs och Bohus län och angränsande trakter.

§ 2. Styrelsen består av minst 3, högst 7 medlemmar. Självskrivna ledamöter av Styrelsen äro Göteborgs högskolas rektor och professorn i nordiska språk vid högskolan. Högskolans lärareråd äger rätt att årligen utse tvenne styrelsemedlemmar. Styrelsen väljer årligen ordförande och vice ordförande och skattmästare samt tillsätter ett arbetsutskott på 3 personer.

§ 3. Styrelsen anställer för viss tid en ledare av undersökningsarbetet, som skall planlägga och igångsätta arbetena, instruera och handleda högskolestudenter och andra personer, som vilja ägna sig åt ortnamns- och dialektforskningar, själv företaga undersökningsresor samt utföra och ombesörja den bearbetning och publicering av det insamlade materialet, som kan finnas lämplig. undersökningsledaren är tillika sekreterare i styrelsen.

§ 4. De samlingar av olika slag (rör. ortnamn, folkspråk och i samband därmed även folkminnen), som åstadkommas genom styrelsens verksamhet, sammanföras till ett arkiv, »Göteborgs ortnamns- och landsmålsarkiv», som deponeras å Göteborgs stadsbibliotek och där hålles tillgängligt för vetenskaplig forskning. Med detta arkiv kunna införlivas också äldre hithörande samlingar, som finnas förvarade i Göteborg och annorstädes, eller sådana som framdeles kunna tillkomma genom andra undersökningar än de av styrelsen ledda. Arkivet ordnas och förvaltas av undersökningsledaren i samråd med stadsbibliotekets chef.

§ 5. Årssammanträde hålles av styrelsen i februari för revision och val av funktionärer och arbetsutskott. Vid sammanträdet uppsattes en årsberättelse, som skall inlämnas till Göteborgs högskolas lärareråd.

Vid sammanträde inom högskolans lärareråd den 17 sept. utsågos till dess representanter i styrelsen professorerna Vising och Lidén och vid sammanträde inom styrelsen den 29 okt. valdes till medlem och skattmästare notarien P. O. Wigelius, vadan styrelsen sålunda hade erhållit följande sammansättning: professor O. Sylwan, ordförande, professor J. Vising, professor E. Lidén, professor B. Hesselman och notarie P. O. Wigelius.

Redan vid konstituerande sammanträdet hade beslutats att inleda underhandlingar med docenten vid universitetet i Lund Hj. Lindroth att bliva undersökningens ledare och sekreterare i styrelsen, för vilken befattning han på en tid av 3 år anställdes vid styrelsens sammanträde den 14 sept. Till arbetsutskott valdes hrr Lidén, Hesselman och Lindroth. Senare har den förändring i styrelsens och arbetsutskottets sammansättning inträtt, att professor N. Beckman invalts i styrelsen, varjämte doc. Lindroth, sedan han år 1919 utnämnts till Hesselmans efterträdare som professor i nordiska språk i Göteborg, inträtt i hans ställe som självskrivnen ledamot i styrelsen med bibehållande av sitt uppdrag att vara sekreterare och undersökningsledare.

Genom beslut vid årssammanträde den 28 februari 1918 ändrades institutens namn till att från och med höstterminen 1918 vara Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

Då styrelsen i september 1917 började sin verksamhet ställdes av hr Axel Carlander till dess förfogande för det första arbetsåret en summa av 8.000 kr., varjämte även överlämnades överskottet å den för 1916 års naturnamnundersökning hopsamlade summan, utgörande kr. 1.086:60. Under första räkenskapsåret 1 sept. 1917 —1 mars 1918 uppbar styrelsen dessutom i gåvor från enskilda sammanlagt 1.250 kr. Institutet har för sin verksamhet så gott som uteslutande varit hänvisat till gåvor från enskilda. De medel som på denna väg tillförts detsamma uppgingo vid utgången av 1921 års räkenskapsår (1 mars 1922) till kr. 58.536:60. Större delen av detta belopp har överlämnats för Institutets allmänna verksamhet. I några fall hava dock vissa villkor med avseende på undersökningar varit fästade vid gåvorna. Sålunda överlämnades åren 1919 och 1920 3.000 kr. för undersökning av Orust och Tjörn samt 1920 1.000 kr. för uppteckning av folkmål i Dalsland och 400 kr. till utforskning av Uddevallatrakten. Utöver dessa medel har Institutet av Göteborgs Sjöfartsmuseum åren 1919—1921 uppburit 2.000 kr. för uppteckning av fiskeriterminologien på bohuslänska fisklägen, vidare erhöles år 1921 ur Hvitfeldtska stipendieinrättningens överskottsfond 2.500 kr. att användas för uppteckningar i bygden. Slutligen beviljades 1918 av Göteborgs stadsfullmäktige ett belopp upp till 7.000 kr. utgörande halva kostnaden för Institutets ortnamnsundersökningar inom länets Västgötadel jämte Backa socken i Bohuslän under förutsättning,

att en av Institutet framlagd plan för en fylligare behandling av nämnda område komme till utförande och att så vitt möjligt länets tre västgötahärad eller i alla händelser ett avsevärt parti därav föreläge publicerade vid Göteborgs stads jubileum. Under år 1922 har av stadsfullmäktige ytterligare en summa upp till 12.000 kr. anslagits såsom bidrag till tryckning av denna undersökning.

Frånräknas det av stadsfullmäktige för visst ändamål och till icke fixerat belopp till Institutets förfogande ställda anslaget, har detta från dess grundande t. o. m. utgången av 1921 års räkenskapsår i gåvor eller tillfälliga anslag uppburet en summa av kr. 63.036:60. Hela undersökningskostnaden för samma tid uppgår till kr. 52.013:44, däri inräknat även arvoden och förvaltningskostnader samt kostnader för exciperering av äldre ortnamnsmaterial. Fördelningen på olika poster för sist förflutna räkenskapsår 1 mars 1921—1 mars 1922 ter sig sålunda:

Undersökningen av länets västgötadel:

Exciperering .....	Kr. 1.191: 35	
Undersökning i bygden .....	» 348: 75	
Bearbetning av materialet .....	<u>» 2.000: —</u>	Kr. 3.540: 10
Undersökningar utförda med till speciella ändamål donerade medel .....		» 959: —
Undersökningar och excipereringar rörande Bohuslän .....		» 3.300: 45
Arvoden (oavsett undersökningen av länets västgötadel) .....		» 2.065: 50
Diverse omkostnader, expenser m. m. ....		» 163: 33
		<u>Summa Kr. 10.028: 38</u>

Institutets arbete har inriktats på dialekt- och ortnamnsundersökningar jämsides i vad gäller materialsamling, men bearbetning och publicering av ortnamnsmaterial äro avsedda att avslutas före dialektundersökningen. Folkminnessamlingar av ej obetydlig omfattning har Institutets arkiv övertagit efter den ovannämnda, under åren 1897—1902 genom Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening bedrivna undersökningen, men Institutet har, i motsvarighet mot vad under senare tid i allmänhet varit fallet hos landsmålsföreningarna i Lund, begränsat sin verksamhet så, att folkminnesuppteckning uteslutits, detta med hänsyn till bl. a. att Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg upptagit denna uppgift.

I överensstämmelse med vad ovan sagts om förhållandet mellan Institutets ortnamnsundersökningar och dess dialektundersökningar har i Institutets snabbt tillväxande arkiv ortnamnssamlingarnas tillväxt varit förhållandevis mycket stor.

Ortnamnssamlingarna äro gjorda på sådant sätt, att insamlandet av de dialektala ortnamnsformerna gått hand i hand med ett ingående studium av ortnamnsmaterial i tryckta och otryckta äldre källor. Såväl de i svenska som de i danska och norska arkiv förvarade ortnamnskällorna ha exciperats, varjämte även ute i bygderna befintliga handlingar uppmärksamrats. Excerptmaterial upptar över 30.000 lappar utom vad som föreligger i annan form än på lappar. De dialektala ortnamnsformerna uppta i Göteborgsinstitutets arkiv över 5.000 särskilda lappar jämte omkring 750 blad av större format, mest folio. Till ortnamnssamlingarna finnas kartor och sjökort, med sifferhän-

visningar från dem till kustnamnsanteckningarna och vice versa, särskilt i fråga om på kartorna ej upptagna namn på smärre lokaliteter.

Institutets dialektsamlingar bestå av bl. a. omkring 85.000 ordlappar, varav omkring 54.000 övertagits från den äldre undersökningen, omkring 2.600 kvartblad texter, vilken post nästan helt och hållet tillkommit under tiden 1897—1902, 40 typordlistor, varav 36 härröra från samma tid. Vidare finnas i Institutets dialektsamlingar några smärre handskrivna ordböcker, »monografier», uppsatser m. m. Systematisk genomarbetning av hela materialet som grundval för reviderande och kompletterande uppteckningar och därpå byggd bearbetning har ännu ej börjat. Det grammatiska materialet införes väsentligen på ordlappar och har inräknats i dessas antal.

Alla Institutets samlingar förvaras på stadsbiblioteket i Göteborg, där de utgöra en särskild avdelning, benämnd »Göteborgs ortnamns- och landsmålsarkiv». Arkivet förvaltas av Institutets sekreterare i samråd med Stadsbibliotekets chef. Vid arkivet finnes anställd en assistent. Arkivets uppställning är i huvudsak topografisk. Över arkivet finnes, utom accessionskatalog över de under institutets egen tid inkomna samlingarna och förteckning över dess äldre beståndsdelar, topografisk katalog på två serier av lappar. Realkatalogisering av texternas innehåll har utförts på bekostnad av Västsvenska folkminnesföreningen, vars arkiv förvaras i samma rum på Stadsbiblioteket som Institutets arkiv, men förvaltas utan gemenskap med detta.

Institutets arbete har ej lämnat någon socken inom Göteborgs och Bohuslän oberörd. Inom Dalsland ha ännu endast mindre arbeten hunnit företagas. Då även i Upsala funnits hugade Dalslandsundersökare, ha en del orter inom detta landskap undersökts från Upsala, under det andra undersökts från Göteborg. En hela landskapet i ett sammanhang omfattande, systematisk genomgång, som planerats av Göteborgsinstitutet i samråd med Upsalaundersökningen, har dock ännu ej kommit till stånd. I norra Halland har Institutet fått utförda ingående undersökningar på vissa punkter, särskilt i Fjäre härad. Därvid ha för sin hembygd intresserade personer, som icke äro språkforskare av facket, utfört ett synnerligen värdefullt arbete.

Jämte den grammatisk-språkgeografiska synpunkten, som vid Institutets arbete i allmänhet torde varit företrädesvis tillämpad, har Institutet också tillämpat kulturhistoriska saksynpunkter vid särskilt vissa ordsamlingsarbeten. Så har Institutet år 1919 på sitt program upptagit dialektal fisketerminologi på de bohüsländska lägena, en terminologisk utredning, som avsågs skola utföras parallellt med den av Minnesutställningens fiskerikommitte igångsatta insamlingen av äldre fiskeriredskap, och genom den kände halländske dialektforskaren, folkskolläraren J. Kalén, har för Institutets räkning tillvaratagits repslagierets yrkesspråk i Träslövs socken.

För Institutets verksamhet redogöres i årsberättelser, som tryckas i Svenska landsmål.

Resultaten av Institutets arbeten publiceras delvis i den av Institutet utgivna skriftserien »Skrifter utgivna av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola», varav under åren 1918—1922 utkommit tre delar.

#### De kulturhistoriska föreningarna och därmed likställda organ.

Bland de organ, som utan understöd från statens sida ägnat sin verksamhet åt allmogekulturens utforskande, riktar sig vår uppmärksamhet kanske livligast på de kulturhistoriska föreningarna i landsorten. Dessa må nu bära namnet

forntminnesföreningar, museiföreningar, kulturhistoriska föreningar, hembygdsföreningar eller folkminnesföreningar, deras syfte är dock — möjligen med undantag för de sistnämnda — alltid i sina grunddrag detsamma.

Begynnelsen till dessa numera så talrika föreningar var stiftandet år 1856 av Föreningen till samlande och ordnande af Nerikes folkspråk och fornminnen, vartill initiativet togs av N. G. Djurklou. Tre år senare utfärdas inbjudning till bildandet av Helsinglands fornminnessällskap, men innan detta hann konstitueras (17 dec. 1860), hade redan ännu en förening hunnit stiftas, Södermanlands fornminnesförening (24 sept. 1860), och nu följa i rask takt liknande föreningar, för Västmanland (1861), Gestrikland och Dalarne (1862), Värmland och Västergötland (1863), Östergötland (1864) samt Skåne och Halland (1865). Efter något uppehåll tillkommer så Upplands fornminnesförening 1869 och samma år stiftas den hela landet omslutande Svenska fornminnesföreningen.

Till 1870-talet räkna vi fornminnesföreningarna för Kalmar län, Gotland, Småland, Kristianstads län och Blekinge. Under 1880-talet tillkomma Väster-norrlands läns museisällskap, Kulturhistoriska föreningen i Lund, Norrbottens museiförening samt fornminnesföreningarna för Västerbotten, Göteborgs och Bohuslän samt Jämtlands län. Den stora livaktigheten från 60-talets början hade emellertid nu börjat mattas. Flera av de gamla föreningarna föra en rätt tynande tillvaro. Redan 1873 har den äldsta föreningen, Närkesföreningen, nedlagt sin verksamhet och snart äro vi framme vid en återupplivandets period. 1877 upptages under namnet Nerikes fornminnesförening den tidigare verksamheten inom detta landskap. Till 1880-talet hör återupplivandet av Hallands- och Gestrike-föreningarna och samtidigt bevittna vi i Linköping grundandet av en medtävarinna, Östergötlands museiförening (1884), till den gamla Östergötlands fornminnesförening.

Efter Jämtlandsföreningens stiftande 1887 inträder en tid av långt stillestånd, egentligen brutet först genom stiftandet av Norra Smålands fornminnesförening i Jönköping 1901. Under mellantiden hade endast en ny fornminnesförening, Härjedalens, grundats (1894) samt en gammal förening, Blekinges, återupplivats (1899). Med det nya seklet inträder en tid av ny och mycket starkare livaktighet för de här föreliggande intressena. Jönköpingsföreningens stiftande var den första händelsen, året därefter stiftades Västbo fornminnesförening i Smålandsstenar, år 1903 De sju häradernas kulturhistoriska förening i Borås, och nu förgår intet år utan att nya föreningar tillkomma. Den nya livaktigheten yttrar sig även däruti, att föreningarnas verksamhetsområden uppdelas på mindre territorier, att intresset så att säga flyttar ut i bygderna.

De tidigare föreningarna hade i regel varit knutna till landskapsgränserna. En ny tendens markeras av Härjedalens fornminnesförening, vilken vid sitt stiftande omfattade endast Tännäs och Storsjö socknar, men sedan så småningom vidgades till att omfatta hela landskapet. Den första förening, som kom att även för framtiden uppehålla karaktären av en bygdeförening, var den nyssnämnda Västboföreningen (1902). Det är härads- och sockenföreningarnas tid som ingår med det nya århundradet. Det är även dessa nya linjer som utgöra förutsättningen för de senare årtiondenas raska utveckling i föreningsbildandet, en utveckling som gått i den takt, att, medan antalet kulturhistoriska föreningar jämte en del fristående museer, sådana som universitetsmuseerna i Lund och Upsala, museerna i Göteborg, Malmö, Vänersborg och några till, vid sekelskiftet uppgick till omkring 30, motsvarande antal år 1923 torde uppgå till 175, varav mer än 150 föreningar samt resten fristående icke till föreningar knutna museer.



Under de 65 år som förflutit sedan den första fornminnesföreningens, Närkesföreningens, stiftande hava dessa föreningar helt naturligt så väl till sitt officiella program som till sin praktiska verksamhet varit underkastade olika växlingar. Den första föreningen anger redan i sitt namn Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen gränserna för sina arbetsuppgifter, helst om vi, såsom stiftarens egen mening också var, under begreppet folkspråk även inrymma folkets muntliga traditioner. De före 1870 stiftade fornminnesföreningarna hade alla samma vida program. Som exempel kan anföras Södermanlands fornminnesförening (1861). I § 8 av dess äldsta stadgar heter det: »Föremål för föreningens verksamhet äro: 1. *Fornminnen*: Gamla borgar och ringmurar, gravhögar, stenkummel, alla slags stensättningar, bautastenar, runstenar, tings- och valplatser m. m., vidare ruiner av kloster, kyrkor och andra märkligare byggnader från medeltiden, spår efter hamnar och segelleder, gravstenar och andra saker med munkstil m. m. Fornminnena böra nog måtas, beskrivas, till läget bestämmas och, om möjligt, avtecknas; 2. *Fornsaker*: Vapen och redskap av ben, sten, koppar, brons, järn och ädlare metall, mynt, prydnader och andra jordfynd från äldre tider, husgeråd och konst saker från medeltiden m. m. Så vida dessa icke överlämnas till föreningen, böra de nog beskrivas och, om så ske kan, avritas. Även till utseendet obetydliga och söndriga saker böra icke förkastas; 3. *Gamla handlingar och permebrev* i originaler eller bestyrkta avskrifter; 4. *Folkspråket*: Ordlistor, upptagande inom Södermanland förekommande mindre vanliga ord och talesätt, ordspråk, sagor och sägner, folkvisor med melodier m. m., med uppgift på stället där de äro gängse; 5. *Folklivet*: Seder och bruk vid alla slags samkväm, egenheter i utseende, lynne, klädedräkt, vidskepliga bruk och fördomar m. m.»

Som vi se, motsvarar detta för 60 år sedan skrivna föreningsprogram nästan på pricken, vad som innefattas i vår tids kulturhistoriska hembygdsvetenskap. Det är dock på två punkter en mycket väsentlig skillnad. Under begreppet fornminnen sakna vi äldre allmogebyggnader och gårdsanläggningar och bland de saker som skola göras till föremål för insamling saknas allmogens husgeråd, verktyg och slöjd.

Det hade ännu icke för det vetenskapliga och ännu mindre det allmänna medvetandet blivit klart att även sådana företeelser kunde göras till föremål för forskning och insamling. Denna omvärdering skedde vid slutet av 1860-talet och därmed skulle även fornminnesföreningarnas verksamhet föras in på delvis nya banor.

År 1867 överlämnade Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, författaren till Wärend och Wirdarne, till Växjö gymnasium en samling småländska allmogeföremål, avsedda att förenas med en i gymnasiet tidigare befintlig fornsakssamling för att jämte denna bilda grundstenen till ett Smålands museum. Detta vårt första museum för inhemsk etnografi, ej blott i Sverige utan i världen över huvud, stod färdigt då Svenska fornminnesföreningen år 1870 höll sitt första sammarmöte just i Växjö. Idén blev bärig. Redan samma år höjas även på andra ställen i landet röster för grundandet av liknande samlingar och i oktober 1873 öppnas i Stockholm den anstalt, som sedan skulle bli den nya museitankens varaktige bärare, de Skandinavisk-etnografiska samlingarna, det nuvarande Nordiska museet.

Genom klarheten om att även allmogens inventarier kunde göras till föremål för museal insamling öppnades förut oanade möjligheter för fornminnesföreningarnas arbetsfält. Så länge endast förhistoriska och medeltida föremål ansågos värda museal förvaring var museiuppgiften så liten, att den fick stå

tillbaka för andra intressen, registrering av fornminnen, uppteckning av folkdiktning, folketro och folkspråk m. m. Nu träder museiuppgiften allt mera i förgrunden och blev med tiden den så gott som ensamhärskande. Det finns en episod som på ett ypperligt sätt illustrerar den utveckling, som ägt rum mellan 1860 och 1880. Vid den förra tidpunkten bildades på dåvarande prostens i Delsbo Lars Landgrens initiativ Helsinglands *fornminnessällskap*. Vid den senare stiftar samme man, nu såsom biskop i Härnösand, Västernorrlands läns *museisällskap*. Flera av de under 1880-talet stiftade föreningarna bära namnet museiföreningar. Deras uppgift är en uteslutande museal och inom de gamla fornminnesföreningarna har det tidigare programmet med sin bredare kulturella läggning uppgivits och helt ersatts av museumsintresset.

Det är först de under det sista årtiondet tillkomna bygdeföreningarna som återupptagit de äldsta fornminnesföreningarnas breda arbetsprogram och delvis även lyckats, liksom exempelvis Närke- och Södermanlandsföreningarna under dessas första år, genomföra ett allsidigt kulturhistoriskt forskningsarbete. Om vi jämföra det nyss anförda programmet för Södermanlands fornminnesförening med programmet för en av de senare årens hembygdsföreningar, skola vi överraskas av huru nära de, även om vissa avvikelser finnas, dock i sin allmänna syftning träffa varandra. Vi kunna som exempel taga den i dec. 1915 stiftade Tunabygdens fornminnes- och hembygdsförening i Dalarne. Dess ändamål är först att i Stora Tuna anordna ett hembygdsmuseum, vidare att »uppteckna och bevara i bygden kvarlevande sagor, sägner, berättelser och minnesvärda händelser, visor och låtar, byars och släkters historia, gamla namn, bomärken o. d., vilka skriftligen upptecknade jämte gamla dokument sammanföras till ett för forskning tillgängligt bygdearkiv, liksom samlingarna i övrigt ställas till förfogande för skolornas behov vid undervisning i hembygdskunskap»; att verka för skyddande av ortens kultur- och naturminnen »och väcka intresse för återupplivande av den gamla för bygden säregna byggnadsstilen, i den mån den låter anpassa sig efter nytidens fordringar». Slutligen vill föreningen »genom föredrag, samkväm och fester underhålla intresset för hembygdsvård och forskning samt bereda tillfälle för hembygdens befolkning ur skilda klasser och partier att lära känna varandra och den bygd och kultur de tagit i arv». Fornminnes- och hembygdsföreningarnas uppgift så fattad innebär en kulturuppgift av den allra största betydelse. Men för många av dem innebär detta en väsentlig omläggning av den hittillsvarande verksamheten, för våra äldsta fornminnesföreningar ett upptagande av det ursprungliga programmet, för de flesta av de mellan åren 1870 och 1905 stiftade rent av en ändring i deras stadgar.

I syfte att utröna i vilken utsträckning de kulturhistoriska föreningarna och museerna utanför Stockholm, större som mindre, tagit eller velat taga verksam del i utforskande av svenskt allmogeliv enligt de riktlinjer, som äro för de sakkunnigas utredningsuppgift bestämmande, hava dessa vänt sig till samtliga av dem kända institutioner av förevarande slag med begäran om underrättelser rörande deras arkivsamlingars beskaffenhet, vård, förvaltning, arbetets ekonomisering m. m.

Svar hava därvid ingått från sammanlagt 98 organisationer, varvid inhämtats följande. Av de äldsta, före 1870 stiftade organisationerna kunna endast tre sägas hava varit i större utsträckning verksamma på här föreliggande område, nämligen Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen (numera kallad Föreningen Örebro läns museum), Södermanlands fornminnesförening och Dalarnes fornminnesförening. De två förstnämnda

nedlade redan på 1870-talet den direkta insamlingsverksamheten, varemot Dalarnes fornminnesförening, vilkens intresse till stor del varit riktat på folkspråket, ännu på 1910-talet understödde uppteckningsarbeten. En särställning intaga Västmanlands och Gestriklands fornminnesföreningar, vilka under sin tidigare tillvaro vid sidan om den museala verksamheten ägnade sig även åt uppteckningsverksamhet, men därvid huvudsakligast intresserade sig för den antikvariska topografien. Efter några årtionden av uteslutande museal verksamhet har emellertid under de senaste åren det ursprungliga, bredare programmet för deras arbete återupptagits och arkiv för folklivsuppteckningar grundats.

Till de mellan åren 1870 och 1900 grundade organisationer, som ägnat eller ägna sig åt hithörande forskningar, äro att räkna Sällskapet för gotländsk forskning i Visby (1884), Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening i Göteborg (1886), Jämtlands läns fornminnesförening i Östersund (1887) och Bergslagsmuseet i Falun (1894). Av dessa har Sällskapet för gotländsk forskning först under de senaste åren sett sig i stånd att förverkliga sina ursprungliga syften. Likaledes är Jämtlands läns fornminnesförenings och Bergslagsmuseets insamling av uppteckningar och avbildningar rörande svenskt folkliv att hänföra till de senaste verksamhetsåren. Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening, som tidigare inriktade sig på rent antikvariska och historiska uppgifter, utvecklade under några år omkring 1900 ett livligt intresse för folkliv och folkspråk. Resultaten av denna verksamhet äro numera införlivade med Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

Till här verksamma organisationer grundade efter år 1900 kunna, även om verksamheten inom några ännu måste sägas vara i sin början, räknas Helsingborgs museum (1902), Föreningen Jämtslöjd i Östersund (1908), Föreningen för norrländsk hembygdsvård i Härnösand (1909), Folkminnesföreningen i Lund (1913), Dalarnes hembygdsvård i Falun (1915) jämte till detta anslutna lokalföreningar, Skånska föreningen för byggnadskultur i Lund (1915), Nordhallands hembygdsvård i Kungsbacka (1917), Västerbottens läns hembygdsvård i Umeå (1919), Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg (1919), Hylltén-Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård i Växjö (1919), Föreningen skånskt folkminnesarkiv i Lund (1921) och Hallands hembygdsvård i Halmstad (1922).

Utom de nu anförda hava även andra föreningar och museer haft sina intressen riktade på hithörande forskningar, ehuru resultaten härav varit av en mera tillfällig beskaffenhet. Dessa institutioner äro, fördelade efter landskap, följande:

Blekinge: Blekinge museiförening i Karlskrona (1899).

Dalsland: Dalslands fornminnesförening, västra kretsen i Ödeborg (1906), Dalslands hembygdsvård i Åmål (1918).

Helsingland: Helsinglands fornminnessällskap i Hudiksvall (1860), Bollnäs hembygdsvård (1920).

Närke: Laxå bruks museum.

Skåne: Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige i Lund (1882).

Småland: Norra Smålands fornminnesförening i Jönköping (1901). Alseda sockenmuseum (1914) Ålems hembygdsvård och naturskyddsförening (1918).

Västerbotten: Västerbottens läns fornminnesförening, södra kretsen i Umeå (1885).

Västergötland: Västergötlands fornminnesförening i Skara (1863), Vadsbo hembygdsvård och fornminnesförening i Mariestad (1917) och Ulricehamns hembygdsvård (1917).

Vidare hava följande organisationer, ehuru de tillsvidare icke äga samlingar av förevarande slag, tillkännagivit sin avsikt att, när möjlighet därtill yppas, upptaga aktivt arbete för uppteckning och avbildning av det svenska folklivet belysande företeelser:

Gotland: Hoburgs hembygdsförening (1918), Torsborgs hembygdsförening (1919).

Hålland: Södra Hallands hembygds- och fornminnesförening i Laholm (1917).

Helsingland: Ljusdals hembygds- och fornminnesförening (1910).

Medelpad: Medelpads fornminnesförening i Sundsvall (1907).

Småland: Rumskulla hembygdsförening (1918).

Södermanland: Östra Södermanlands kulturhistoriska förening i Södertälje (1918).

Upland: Söderby-Karls fornminnesförening (1918).

Värmland: Fornminnes- och slöjdföreningen Nordmarksstugan i Töcksfors (1911).

Västergötland: Rackeby fornminnesförening (1915).

Västmanland: Fellingsbro hembygdsförening (1920).

I de återstående 50 ingångna svaren finnes ingen avsikt till bedrivande av här ifrågavarande forskningsarbete uttalad; där ett önskemål i dessa svar tillkännagives gäller detta museala angelägenheter. Det må dock tilläggas, att — utom de redan nämnda — ett flertal föreningar på sitt program upptagit hithörande verksamhet, men denna avsikt har icke omsatts i aktiv strävan. Sådana föreningar äro:

Blekinge: Sölvesborgs och Listers härads fornminnesförening (1913), Karlshamns och Bräkne härads fornminnesförening (1914).

Bohuslän: Lysekils vänners fornminnesförening (1907).

Härjedalen: Härjedalens fornminnesförening i Funäsdalen (1894).

Närke: Gällersta forngårdsförening (1918).

Skåne: De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening i Lund (1873), Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne i Simrishamn (1917).

Småland: Tjustbygdens kulturhistoriska förening i Västervik (1918).

Upland: Upplands fornminnesförening i Upsala (1869).

Värmland: Västra Värmlands fornminnesförening i Arvika (1904).

Västerbotten: Norrbottens museiförening (sedan 1922 Norrbottens hembygdsförening) i Luleå (1886).

Ångermanland: Norra Ångermanlands fornminnesförening i Örnsköldsvik (1910).

Med undantag av Folkminnesföreningen i Lund, Skånska föreningen för byggnadskultur, Västsvenska folkminnesföreningen, Hylltén-Cavallius-föreningen i Växjö, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening samt på visst sätt Dalarnes hembygdsförbund äro med samtliga härovan angivna föreningar museisamlingar förenade. Flera av dem hava dessutom utgivit periodiska publikationer, vilkas innehåll dock till större delen varit av antikvarisk eller historisk beskaffenhet.

Det stora antal föreningar och museer som särskilt under de sista åren vuxit upp i svenska bygder har icke kunnat undgå att väcka betänkligheter inom ledande kulturhistoriskt intresserade kretsar. Man har emellertid insett att denna utveckling varken kunde eller borde på något sätt hejdas. Man har måst ställa sig avvaktande inför framtiden för vad som ur all denna rika rörlighet till sist kunde stabiliseras och bliva bestående. Varje tanke på att erhålla en

fastare sammanslutning mellan centralorgan och organisationerna i bygderna har stannat i villrådighet inför, var man skulle kunna tänkas börja bland dessa, där somliga omfattade ett eller t. o. m. flera landskap, andra län, andra återigen härad eller t. o. m. socknar.

Redan under åren omkring 1860 hade en ansats gjorts att erhålla en fastare anslutning mellan fornminnesföreningarna och det enda centralorgan, som då ännu fanns, Vitterhetsakademien, ett försök, som utgick icke från den senare utan från landskapsorganisationerna. Initiativtagare var även här N. G. Djurklou, vilken vid Närkesföreningens sammanträde den 6 dec. 1860 väckte förslag om en sådan omarbetning av dess stadgar, att föreningen till Vitterhetsakademien erhöles samma ställning som hushållningssällskapen till Lantbruksakademien. Skulle dessutom Närkesföreningen vinna efterföljare på andra håll i orterna, skulle på så sätt erhållas en hela landet omfattande organisation som skulle intaga en filialställning till akademien. Tanken hade redan 1854 diskuterats mellan Djurklou och Ax. Em. Holmberg, vilken dock avrådde från förslaget, då ett beroende av akademien enligt hans mening skulle kväva föreningarna i deras första utveckling. Nu upptogs frågan till överläggning med L. F. Rääf, vilken fann föreningsplanen »stor och herrlig», men samtidigt avrådde ett av Djurklou framkastat förslag om anläggandet av särskilda läns-museer, bl. a. av fruktan för den »lagstridiga collision», som kunde uppkomma mellan dessas och statens samlingar. Den 2 dec. 1861 antog Närkesföreningen stadgeändringsförslaget och anslöt sig till akademien samt insände under en följd av år till denna årsberättelser över sin verksamhet. Dess exempel följdes av andra vid samma tid tillkomna föreningar men möttes ock redan från början av opposition framför allt av Västmanlandsföreningens skapare Richard Dybeck. År 1869 voro samtliga då existerande fornminnesföreningar utom Södermanlands och Västmanlands anslutna till akademien.

Vid denna tid hade dock det första förtroliga förhållandet mellan landsortsorganisationerna och akademien redan börjat svalna. Sedan utvecklades det allt mera till ömsesidig misstro.

Hade de ansatser som från början förefunnits av de centrala organen och landskaps- eller länsorganen med gemensamma ansträngningar fullföljts, hade helt visst de nuvarande svårigheterna att vinna en fastare anslutning mellan alla nu existerande organ av hithörande slag icke förefunnits. Numera måste även en sådan fråga i någon mån överlåtas åt den utveckling rörelsen i sin helhet ännu kan tänkas behöva genomgå. Samtidigt har problemställningens tyngdpunkt till icke oväsentlig del förskjutits till förhållandet mellan landskapsorganen och de mera lokala Ortsorganen, ty med samma betänksamhet, varmed centralorganen på sin tid åsågo provinsorganens uppkomst, fingo dessa nu bevittna bygdeorganens.

Ansats till samlande av bygdeorganen förefinnas även. Främst står i detta fall Dalarne med det år 1915 stiftade Dalarnes hembygdsförbund. Detta har tillkommit i syfte att vara den sammanhållande och ledande kraften bland alla de små ortsföreningarna. Utom dessa äro till hembygdsförbundet anslutna den gamla landskapsföreningen, Dalarnes fornminnesförening, jämte alla landskapets hemslöjdsföreningar samt andra föreningar med hembygdsvårdande eller nationellt syfte såsom Dalarnes djurskyddsförening, Dalarnes jaktvårdsförening, Dalarnes trädgårdsodlareförbund, Västmanlands-Dala nation i Upsala och Dalaföreningen i Stockholm och i Göteborg. Samtliga uppveckningar rörande folkliv och anteckningar rörande kultur- och naturminnen, som göras inom lokalföreningarna, liksom de fotografier och avbildningar, som insamlas,

dubbleras, varefter ett exemplar förvaras i ortsföreningens arkiv och ett annat skall överlämnas till hembygdsförbundets, hela Dalarnes kulturhistoria omfattande generalarkiv. Härigenom skulle den svårighet för forskningen, som splittringen på ett flertal händer medför, upphävas, samtidigt som varje ortsförening dock har kvar sin förstahandsbesittning av materialet. Genom sin sekreterare kan förbundet överblicka hela det forskningsarbete, som bedrivs i landskapets olika delar, och genom dennes besök vid de olika ortsföreningarna erhålla dessa råd och upplysningar rörande ordnandet av arkiv och samlingar, uppläggning av museikataloger o. s. v.

En med Dalarnes hembygdsförbund i viss mån besläktad organisation är Dalslands hembygdsförbund, stiftat 1918. Detta har emellertid icke uppbyggts på redan befintliga institutioner, de under Dalslands fornminnesförening sorterande »kretsarna» i Åmål, Ödeborg och Ed, utan synes vara en från dessa fristående förening med 6 lokalavdelningar, belägna i Bengtsfors, Brålanda, Bäckafors, Ed, Mellerud och Åmål, tillkomna såsom förbundets filialer och på dess initiativ.

Slutligen har sommaren 1922 ännu ett hembygdsförbund bildats, Hallands, vilket liksom Dalarnes bygger på de bestående institutionerna, i första hand de existerande föreningarna i Halmstad, Varberg och Kungsbacka. Till förbundet har vidare anslutit sig den år 1922 stiftade Årstads och Faurås hembygdsförening. Man avser ett vidare utbyggande av dessa föreningar med lokalavdelningar för varje socken; sådana hava bildats i Tvååker och Veddige såsom avdelningar av norra Hallands kulturhistoriska förening i Varberg. Anslutningen till huvudföreningen sker på följande villkor:

1) Medlem i lokalavdelningen betalar 3 kr. i årsavgift, som inlevereras till huvudföreningen. Härför erhålles medlemskort och övriga förmåner, som tillkomma till huvudföreningen direkt ansluten medlem.

2) Huvudföreningen tillhandahåller kostnadsfritt erforderligt material för ett hembygdsarkiv. Detta upprättas i två exemplar, varav ett förvaras i lokalavdelningens arkiv och ett hos huvudföreningen.

Av det här anförda framgår att behovet av fastare organisation mellan föreningar av högre och lägre digniteter visserligen allt mer börjar träda i dagen; någon enhetlig väg för en dylik organisations erhållande har dock icke ännu ernåtts.

Ännu en väg för uppnående av kontakt mellan landskapsföreningen och arbetet i bygderna har inslagits av Västmanlands fornminnesförening. Denna har sökt samarbete med de mera lokala föreningarna och museerna utan att dock önska vare sig att ställa dessa under sin överhöghet eller att jämte dem underordna sig en för alla gemensam sammanslutning. I stället har föreningen sökt vinna anslutning till bygdarbetet och lämpliga främjare av sina syften ute i orterna genom tillsättande av s. k. ortsombud. Tanken är icke alldeles ny. Den ingick redan i planläggningen för de äldsta fornminnesföreningarnas verksamhet. Som exempel från denna tid må anföras Södermanlands fornminnesförening, vilken vid allmän årsammanskomst den 1 juni 1861 beslöt att indela hela landskapet Södermanland i sjuttio distrikt med ett ombud i varje. Ett distrikt utgjordes av en socken eller ett pastorat, någon gång av två eller tre. Ombudens uppgift skulle vara att skydda ortens fornlämningar samt »vinnande av erforderliga upplysningar om dessa liksom om andra föremål för föreningens verksamhet».

Såväl inom Södermanlandsföreningen som inom andra samtida föreningar, Närke, Västmanlands, Dalarnes m. fl., har ombudsinstitutionen sedermera

upphört. I några fall, såsom i Västergötlands fornminnesförening, har den kvarstått och inom flera av de senare bildade föreningarna har den upptagits i deras stadgar. Sammanlagda antalet sådana föreningar, vilkas stadgar upptaga ombudsorganisationen, är för närvarande 27. Inom samtliga dessa föreningar har den dock varit en organisation huvudsakligast på papperet med blott en enda praktisk funktion, den att upptaga föreningens årsavgifter.

I sin ursprungliga form och med sina ursprungliga syften har den nu återupptagits inom Västmanlands fornminnesförening, vilken våren 1922 låtit kalla ett 70-tal ortsombud, vilkas uppgift framgår av följande instruktion:

»Såsom föreningens förtroendemän tillsätts inom länet ortsombud, vilka ha till uppgift att inom sin ort befrämja fornvården och arbeta för föreningens intressen samt i huvudsak vara förmedlare mellan föreningen och dess medlemmar.

1. Ortsombuden utses för kalenderår vid styrelsens sista sammanträde för året, men kunna, där så anses nödigt, nya ombud utses, eller utbyte av ombud äga rum, även vid annat sammanträde, varvid dock ombudets mandat endast omfattar återstående del av kalenderåret.

2. Ombudskapet är en förtroendepost. Ombuden, som skola vara medlemmar av föreningen, tilldelas diplom och äga frikort till föreningens museum i Västerås slott och till friluftsmuseet vid Vallby. Styrelsen må kunna befria det ombud från årsavgift, som gjort sig synnerligen förtjänt om föreningen, t. ex. genom hopförande av lämpliga föremål till dess museum, genom uppteckning av folkseder, musik, sagor m. m. och genom förvärvande av minst tio nya medlemmar till föreningen.

3. Ombudets närmaste uppgifter äro beträffande:

#### A. Fornvården:

Att hava uppsikt över de fasta forn lämningarna inom bygden, såsom gravhögar, tingsplatser, stensättningar, runstenar, offerkällor, älvkvarnar, bygdeborgar m. m. För den händelse sådana minnesmärken hotas att förstöras genom åverkan, nyodling eller dylikt skall ombudet omedelbart ingiva rapport därom till föreningen under adress: Västerås.

Om lösa fynd av fornföremål, såsom stenyxor, brons- och järnföremål göras inom orten, skall ombudet taga noga kännedom om huru fynden gjordes, varest, på vad djup under markytan samt varthän föremålen tagit vägen. Det bör vara ombudet angeläget, att sådant fynd hembjudes till föreningen eller ortens hembygdsförening, om sådan finnes, dock så att om möjligt fynden bli bevarade inom länet. Härom ingives rapport till föreningen, så att dess tjänsteman får tillfälle att, om så anses nödigt, själv göra undersökningar på fyndplatsen.

Ombudet bör hava sin uppmärksamhet riktad även på de kulturföremål, som ligga vår tid närmare. Till dessa räknas det bestånd av äldre byggnader, som finnes inom orten, de redskap, husgeråd, prydnadsföremål m. m. som tillhöra en gångens tid och vilka äro utsatta för vanvård eller förintelse. I den mån det är möjligt, bör ombudet även teckna upp sådana folktraditioner och minnen, som måhända helt försvinna, då ortens gamla dö bort. För att få så mycket som möjligt av denna andliga fornkultur bevarad kommer föreningen att tillstålla ombudet tryckta frågelistor, vilka skola utdelas till skriftligt besvarande bland ortens äldre samhällsmedlemmar. Dessa listor insändas sedan till föreningen och bevaras i dess arkiv.

Rörande fornvården i övrigt tillhandagar föreningens tjänsteman med råd och upplysningar, då det icke är möjligt att inom en instruktion sammanfatta allt, som faller inom dess område.

## B. Föreningen:

Ombudet besörjer å sin ort utsändandet av medlemskort och årsskrifter samt inkasserandet av medlemsavgifter och förvärvandet av nya medlemmar. Över inkomster och utgifter härvid samt porto- och event. andra utgifter avlämnar ombudet månadsvis redovisning till föreningens kassör.

Ombudet bör kunna bistå föreningens tjänsteman med råd och dåd vid hans besök i orten.

Genom sin verksamhet blir ombudet en de gamla minnenas väktare och en spridare av kärleken till hembygden.»

Efter denna teckning av konturerna för fornminnes- och hembygdsföreningarnas jämte de hithörande museernas tillkomst, syften och verksamhet lämnas här nedan en redogörelse för varje organ särskilt dock upptagande endast sådana, som varit eller äro verksamma för utforskande av svenskt allmogeliv innanför den för de sakkunnigas utredningsuppgift föreliggande ramen. Den ordning, som därvid följes, har bestämts efter den tidsföljd, i vilken de olika organen gjort här föreliggande forskningar till sin uppgift.

FÖRENINGEN TILL SAMLANDE OCH ORDNANDE AV NERIKES FOLKSPRÅK OCH FORNMINNEN — numera Föreningen Örebro läns museum — stiftades i Örebro den 1 okt. 1856 med syfte att göra insamlingar av folkspråket, folklivet, folksånger, lämningar, fornsaker och gamla handlingar. Under de första 10 åren av föreningens verksamhet innehades sekreteraresysslan av hennes stiftare N. G. Djurklou. Då han 1866 förordnades till antikvitetsintendent efterträddes han av Herm. Hofberg, vilken innehade sysslan till år 1873, då han avflyttade från orten. Efter honom återbesattes tjänsten icke, och föreningen nedlade helt och hållet sin verksamhet. Efter fem års vila återupplivades föreningen under namnet Nerikes fornminnesförening (1878) och år 1904 ändrades namnet till Örebro läns fornminnesförening. År 1906 stiftades med uppgift »att söka så fullständigt som möjligt skapa en bild av livet inom Örebro län, såväl naturens i alla dess former som människans i hennes verksamhet och id» samt att för detta ändamål »bilda ett museum, som skulle bliva en utvidgning av det redan befintliga formuseet och med tiden med detta sammansmälta» en alldeles ny förening som erhöll namnet Föreningen Örebro Länsmuseum. År 1910 beslöts en sammanslagning av de bägge föreningarna som sedan 1 jan. 1911 arbeta under det gemensamma namnet Föreningen Örebro läns museum.

Föreningens verksamhet för uppteckning av folkmål och folkliv tillhör huvudsakligast den första perioden. Då denna avslutades 1873 kvarstannade samlingarna hos ordföranden dr G. W. Gumælius och efter hans död förkommo de delvis. En av uppgifterna efter återupplivandet 1878 blev därför att försöka återställa det forna arkivet och i det stora hela har detta även lyckats. Några av den första föreningens manuskript såsom en samling besvärjelser från Hjulsjö upptecknade 1864 och en samling sagor, visor och lekar från Fellingsbro (1864—1866) synas dock vara för alltid förkomna.

De äldsta uppteckningarna utgöras av Djurklous sedan åren 1849 och 1850 gjorda anteckningar rörande Närkesmälet. Av samme forskare finnes även en omkring 1860 upprättad ordlista samt en samling folkmelodier och folkmusik. Till äldre uppteckningar höra även J. W. Grills betydande samlingar rörande folkspråket på Tylöskogen under 1840-talet samt J. E. Rietz anteckningar rörande allmogemålet i Närke. Bland anteckningar av språkligt innehåll märkes vidare: lista på ord och talesätt bland allmogen kring Aspa bruk av B. A. Kjellmark (1857), ordlistor från Götlunda av Kjellmark och O. G. Blomberg (omkring 1860), ordlistor över Västernärkes bygdemål av Herm. Hof-



berg (omkring 1860), från Fellingsbro av H. Atterling (1866) och från Jernboås av P. Persson (1867).

Bland uppteckningar rörande folklivet märkas främst Hofbergs, senare av trycket utgivna samlingar av ordspråk, sägner, sagor, visor och lekar m. m. verkställda omkring 1860; A. Johansson, sagor från Hjulsjö och Grythyttan (omkring 1860); P. E. Ericsson, seder och bruk från Jernboås (1864); G. Lundqvist, vidskepliga seder och bruk från Skagershult (1867); Maja Cajsa Berglund, seder och bruk från Västernärke (1867) samt en samling avskrifter av stämmaprotokoll från Ramsbergs och Ljusnarsbergs socknar under 1600- och 1700-talen, verkställda av Rob. Blumenberg (1862). — Till förvärv från senare tider är endast att räkna en mindre samling julseder, upptecknade av J. Andersson (1915).

Redan under det första arbetsåret upptogs inom föreningen även frågan om publicistisk verksamhet och 1857 beslöts dels att utgiva en tidskrift, dels att utgiva en handledning åt allmänheten för bedrivande av självständiga forskning. Handledningens utarbetande uppdrogs åt Djurklou. Arbetet utkom av trycket 1860 under titeln *Ur Nerikes folkspråk och folklif* samt omfattade, såsom titeln anger, folkspråket, seder och bruk, sånger och sägner; att utarbeta en särskild handledning rörande fornlämningar och fornsaker hade uppdragits åt A. E. Holmberg; denna blev dock aldrig utgiven. Årsberättelser över föreningens verksamhet för åren 1860 och 1861 utgavs som självständiga publikationer (Örebro 1861—1863), sedan 1862 ingingo de, med anledning av den tidigare omnämnda anslutningen till Vitterhetsakademien, under några år i den av denna utgivna *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, tills de med år 1866 upphörde. Samtliga dessa berättelser innehålla ett material av stort etnologiskt intresse. Sedan 1896 har föreningen utgivit en egen tidskrift under titeln *Meddelanden* från föreningen, i vilken även ingått uppsatser av etnologiskt innehåll, däribland, år 1918, utgivning av svartkonstböcker ur N. G. Djurklous samling.

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING stiftades i Strängnäs den 24 sept. 1860 på initiativ av lektorn därstädes H. Aminson. För föreningens program har ovan (sid. 90) redogjorts liksom för dess åtgärd beträffande uppdelning av landskapet i vissa kretsar och kallandet av ombud för dessa (sid. 95). Redan vid föreningens stiftande kallades till ledamot och till ombud för fem socknar i Strängnäs grannskap metallarbetaren G. Ericsson i Härad, vilken började sin verksamhet med att kort efteråt inlämna en antikvarisk beskrivning över Barva socken. Samtidigt började han även göra de språkliga och folkloristiska anteckningar, genom vilka han senare skulle komma att räknas till en av vårt lands främsta upptecknare. Hans samlingar äro numera av föreningen deponerade hos Undersökningen av svenska folkmål i Upsala, varjämte andra delar, delvis även dubletter av dem, finnas i Vitterhetsakademien och Nordiska museets arkiv. Delar av dem äro dessutom tryckta i tidskriften *Bidrag till Södermanlands äldre historia*.

Förutom vad som publicerats må bland Ericssons samlingar till kännedomen om svenskt folkliv nämnas: Anteckningar om de större helgernas firande, seder och bruk därvid inom Åkers och Rekarnes härad vid tiden för 1830; folklekar inom Åkers och Rekarnes härad; dansnöjen och allmogelekar inom Åkers härad; husgeråd, klädedräkter, vardagslivet inom Åkers och Ö. Rekarnes härad m. m. De språkliga uppteckningarna äro till största delen gjorda inom mellersta delen av norra Södermanland och hava ävenledes till en del offentliggjorts i »*Bidragen*».

Dessutom innehåller föreningens arkiv även andra samlingar av språkligt innehåll, varibland märkes dels ett manuskript från 1700-talet med en förstörd titel, vara läses » — — — vocom sviogothicarum — — — », upptagande bl. a. en ordlista över folkmål i alla Sveriges landskap, dels en bunt korrespondens m. m. från Aminson, J. E. Rietz och Ericsson. Bland folklivsuppteckningar finnas i föreningens tidskrift redovisade: Beskrivning över allmogens i V. Vingåker sedvanor och klädedräkt, en samling äldre och nyare folkvisor av E. Ödberg m. m. Dessa samlingars öde är okänt; däremot äger föreningen en under 1800-talets senare del författad skrift »Länna socken, dess land och vatten, folk och fornminnen», innehållande även notiser av språkligt och etnologiskt intresse.

Föreningen har sedan år 1877 utgivit en egen tidskrift under titeln Bidrag till Södermanlands äldre historia, vilken förutom G. Ericssons samlingar upptagit även andra uppsatser rörande landskapets folkmål och folkliv och som torde vara den av våra fornminnestidskrifter i landsorten, som förebragt det rikaste etnologiska innehållet.

DALARNES FORNMINNESFÖRENING stiftades i Falun den 31 aug. 1862 på initiativ av professorn vid högre bergsskolan i Falun J. S. Bagge och rektorn vid läroverket därstädes A. Th. Broman. Såsom dess syfte anföres bl. a. »att söka skydda Dalarnes fasta minnesmärken, samla och bevara inom provinsen förekommande fornsaker, låta undersöka de provinsiella dialekterna, låta uppteckna meddelanden om dalabefolkningens liv och seder samt främja kännedomen om Dalarnes historia, särskilt dess konst- och kulturhistoria».

Liksom Södermanland indelades även Dalarna i undersökningsdistrikt med sina särskilda ortsombud, till vilkas handledning föreningen utsände en frågelista, upptagande 10 punkter till besvarande, huvudsakligast rörande antikvariska förhållanden. De redogörelser som i anledning härav inkommo, innehålla helt naturligt även en hel del etnologiskt stoff och bland dem märkes även en avskrift av prosten Jacob Boëthii Relation om Grangerdets allmoges sinne- lag, seder, levnadssätt m. m., uppenbarligen författad med ledning av det program till bygdebeskrivningar, som omkring år 1770 offentliggjordes av Frans Vesterdahl.

Dessutom upptog föreningen redan från början även undersökningar av Dalarnes folkmål, därvid intill år 1867 hade inkommit språkprov och ordlistor från Orsa, Rättvik, Tyngsjö, Mora, Ore och Nås. Nu inträdde emellertid en stagnation i detta arbete. Föreningen hade nämligen hos Vitterhetsakademien anhållit om understöd åt stipendiater för forskningar inom provinsen och i den promemoria, som åtföljde akademiens beviljande av understödet, yttrar B. E. Hildebrand, »att fornminnesmärkenas uppsökande borde bliva mål för den blivande stipendiatens forskning och ej så mycket språket, såsom redan förut av professor Säve noga undersökt». Efter att under några år hava tagit denna föreskrift till efterrättelse återvände man på nytt till folkspråket och från år 1876 utrustades egna stipendiater för detta ändamål. Den ene av dessa var dr A. Steffenburg, vilken undersökte Älvdalen och Orsa samt granskade äldre uppteckningar från Ore, Nås och Våmhus. Samtidigt studerade Karl Karlsson Siljestrands ordböjningsformerna i Österdalarne och 1878 utnämndes stud. Johan Carlsson till stipendiat för forskningar rörande dialekterna i Orsa och Våmhus.

Med år 1880 kan det första skedet i föreningens historia sägas vara tillryggelagt. Detta år utverkade föreningen hos landstinget ett anslag av 500 kr. såsom bidrag till A. Norens sedermera utgivna Ordlista över Dalmålet i Ovensiljans

fögderi, vilken till en betydande del byggde på föreningens tidigare hopbragta material. Jämte de rent språkliga uppteckningarna hade helt naturligt även folkloristiskt material insamlats och dessutom hade Joh. Carlsson inlämnat en uppsats betitlad Upplysningar om Husby socken i Dalarne, sedermera utgiven i utvidgat skick.

De nu följande 20 åren upptogos huvudsakligen av ordnandet av föreningens museala angelägenheter, men med år 1901 upptogos dialektforskningarna ånyo genom att föreningen för detta ändamål lämnat ett mindre anslag. Några år senare erhåller den av Orsa skogsmedelsfond för samma syfte 600 kr. och från och med 1905 erhöi den även av landstinget årliga anslag av 600 kr. till dal-målets utforskande. Detta anslag indrogs år 1914 och i stället beviljades av landstinget 3.000 kr. under fem år till Undersökningen av svenska folkmål i Upsala. De socknar, inom vilka genom föreningens försorg undersökningar under tiden 1901—1914 bedrevos, äro Orsa, Våmhus, Mora, Ore, Leksand, Älvdalen, Bjursås, Nås, Enviken, Rättvik, Malung, Djura och Hedemora.

Dalarnes fornminnesförenings arkiv består till allra största delen av samlingar från äldre tid. Däribland märkes en under 1860-talet påbörjad, men avbruten och ej i sitt ursprungliga sammanhang nu föreliggande serie berättelser från sockenombud rörande fornminnen, folkdräkter, sägner, folkmål m. m. En betydande del av föreningens övriga uppteckningssamlingar röra språket. Från präster, bönder och andra personer i orterna samt från utsända stipendiater föreligga ett tjugotal större och smärre ordlistor eller dialektbeskrivningar, samt dessutom en del språkprov. Hithörande samlingar tillhöra i allmänhet 1860- och 1870-talen. Av de samlingar, som gjorts med understöd av det landstingsanslag å 600 kr. årligen för dialektundersökningar, som föreningen åtnjöt åren 1905—1914, ha endast tre typordlistor och en mindre ordsamling inkommit, det övriga har föreningen låtit stanna hos de enskilda undersökarna, av vilka några, särskilt dr Levander och dr Boëthius, gjort synnerligen stora samlingar, som endast till mindre delar understötts genom föreningens stipendier. De folkloristiska uppteckningarna äro av mindre omfattning än de språkliga och ingå ofta i lokalhistoriska anteckningar. År 1915 deponerade föreningen hos Undersökningen av svenska folkmål i Upsala de delar av sina samlingar, vilka rörde folkmål och folktraditioner, för så vitt detta kunde ske utan sönderbrytande av någon serie, och gav vid samma tillfälle i uppdrag åt Undersökningen i Upsala att söka indriva sådana samlingar av dylikt slag, vilka genom stipendier understötts av föreningen. De viktigaste av dessa till föreningens arkiv i Falun aldrig inkomna samlingar ha också sedermera influtit till Undersökningens i Upsala arkiv.

Samlingarna äro sedan år 1915 deponerade hos Undersökningen av svenska folkmål i Upsala.

Föreningen utgav åren 1867 och 1873 en egen årsskrift och utger sedan år 1913 Meddelanden från Dalarnes fornminnesförening. Samtliga dessa publikationer hava ett ur språklig och etnologisk synpunkt värdefullt innehåll.

GÖTEBORGS OCH BOHUSLÄNS FORNMINNESFÖRENING stiftades i Göteborg den 22 juni 1886 närmast i syfte att fortsätta de av länets hushållningssällskap sedan 1881 bekostade undersökningarna av länets fornminnen och den sedan 1874 utgivna periodiska publikationen Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, vilkens utgivande hushållningssällskapet förklarar sig icke vidare kunna bekosta. Enligt dess i stadgarna angivna ändamål skulle föreningen »verka för en närmare kännedom om länet i arkeologiskt, historiskt, etnografiskt och språkligt avseende».

»Bidragens» innehåll var till övervägande del arkeologiskt och historiskt, ehuru dock även sedan 1877 uppsatser berörande etnologiska och språkliga ämnen influerades i densamma. Vid styrelsesammanträde den 8 maj 1897 väcktes av prof. G. Cederschiöld, under hänvisning till den organisation för undersökning av Uplands folkspråk och folktraditioner, som året förut bildats i Upsala, förslag om ett mera positivt arbete inom föreningen på hithörande område, dels genom föranstaltande av en systematisk undersökning av folkmålen och folktraditionerna i länet, däri inbegripet det lägre folkspråket i Göteborg, och eventuellt även i norra Halland och Dalsland; dels att låta denna undersökning utföras inom relativt kort tid, exempelvis 5 år; dels att arbetet skulle taga sin början redan samma sommar; dels att detta arbete skulle utföras efter samma metod, som använts för undersökningen av Uplandsmålet, samt slutligen att medel för ändamålet måtte insamlas genom av Fornminnesföreningen utfärdade listor. Sedan medel genom av föreningen utfärdat upprop insamlats, utfördes i överensstämmelse med det ursprungliga förslaget ett antal undersökningar inom länet under åren 1897—1902. De samlingar, som härvid gjordes, äro dels av språklig, dels av folkloristisk art och härstamma från över halva antalet av länets socknar. Till de språkliga samlingarna äro främst att räkna omkring 53.000 ordlappar av lexikaliskt innehåll från Göteborgs och Bohuslän samt Göteborgs stad, 36 typordlistor samt ett av R. Lundqvist författat ordregister upptagande 324 foliosidor. Hit kunna även räknas omkring 1.150 ordlappar, innehållande dialektttal å ortnamn från länet, varjämte i samlingarna ingår en av A. Thorén år 1875 författad ordbok om 172 sid. oktav. De folkloristiska samlingarna utgöras av dels omkring 2.700 blad texter innehållande sagor, sägner, berättelser, visor, ordspråk m. m. och dessutom en del ortnamn och vedernamn, dels 37 blad folkmusik, upptecknad av E. Övergaard.

De inkomna samlingarna, som förvarades å Göteborgs stadsbibliotek, överlämnades genom beslut av 29 nov. 1917 till den då nybildade »Styrelsen för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola», det nuvarande ortnamns- och dialektinstitutet, att, såsom det heter i protokollet, »ställas till nämnda styrelses förfogande men förblija under vård av Stadsbiblioteket, till vilket de, för den händelse att Styrelsen för ortnamns- och dialektforskning skulle upphöra med sin verksamhet, skola överlämnas med full äganderätt».

Föreningen utgav t. o. m. år 1913 Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohuslans fornminnen och historia samt t. o. m. 1914 Meddelanden från Göteborgs och Bohuslans fornminnesförening ett band, utkommet i 5 häften åren 1893, 1894, 1905, 1908 och 1914. Förutom uppsatser av antikvariskt och historiskt innehåll finnas även sådana av etnologiskt och språkligt samt årsberättelserna samlade för en följd av år. Sedan år 1914 äro dessa båda publikationer sammanslagna i en ny tidskrift »Göteborgs och Bohuslans fornminnesförenings tidskrift», som utgives årligen, och som även skall innehålla redogörelse för föreningens arbeten och förhandlingar under det gångna året.

Såsom ovan nämndes har ytterligare ett antal föreningar haft sin uppmärksamhet riktad på hithörande insamlingsarbete, ehuru resultaten härav blivit av mera tillfällig beskaffenhet. Sådana föreningar av äldre datum äro följande:

HELSINGLANDS FORNMINNESSÄLLSKAP, stiftat i Hudiksvall den 17 dec. 1860 på initiativ av dåvarande kyrkoherden i Delsbo Lars Landgren. I motsats till övriga före 1870 stiftade föreningar hade denna ett uteslutande antikvariskt och musealt program, men det oaktat intog redan från början dialektforskningen ett betydande rum i sällskapets intressekrets, en omständighet som redan 1862 satte synlig frukt i den då av Landgren författade och av sällskapet

utgivna Upprättning till grammatik för Delsbomålet. Detta arbete följdes 1873 av Fr. Wennbergs allmogeord i Helsingland; från samma tid härrör även en i sällskapets arkiv förvarad Förteckning över allmogeord i åtskilliga socknar i Helsingland, författad av kronolänsman J. Malmqvist 1863; i övrigt är i avseende på språk, seder och bruk m. m. ej mycket samlat. Däremot äger sällskapet en ej obetydlig samling fotografier, framför allt omkring ett tusental porträtt av helsingar, däribland ej så få av landskapets märkesmän, men även avbildningar av gårdar och hus, fisklägen, fäbodvallar, interiörer m. m.

Bland äldre manuskript märkes J. D. Flintenbergs samlingar om Helsingland samt en del äldre handlingar, huvudsakligen domstols- och gårdshandlingar dels i original, dels i avskrifter. Från senare tider är att anföra Erik Högström, Bergsjö sockens historia (1905). Det huvudsakliga i denna skrift torde ingå i Bergsjö sockens historia av Erik Högström, utgiven av enskild person och tryckt i Jönköping 1921, se förordet av K. H—k (K. Hægermarck), samt en Förteckning över gamla gårdsnamn i Bjuråker, författad av bankdirektör O. W. Hägg, varjämte regementspastor Erik Modin för publicering i sällskapets tidskrift överlämnat en uppsats »Om Loos Koboltverk». Slutligen äger föreningen en urklippssamling från ortstidningarna, omfattande tiden 1900—1922.

Förutom de redan nämnda språkliga avhandlingarna har utgivits Helsinglands fornminnessällskaps årsskrift 1901.

VÄSTERGÖTLANDS FORNMINNESFÖRENING, stiftad i Skara den 11 juni 1863 på initiativ av dåv. komministern i Bredared Claes Johan Ljungström med uppgift »att vårda Vestergötlands fornlämningar, att samla och ordna dess fornsaker samt att anteckna och bevara vad som kan bidra till kannedomen om detta landskaps eller fäderneslandets äldre språk och historia».

I föreningens ägo finnes en mindre samling sägner jämte diverse uppteckningar rörande folkmedicin, bondbröllop, folkdräkter, avskrifter ur stämprotokoll rörande folkseder och folktro jämte påskbrev, gravskrifter, himmelsbrev m. m.; vidare byordningar från Mällby Björsäter, Husaby och Stora Våring samt ett 80-tal fotografier av byggnader, textilier, arbets seder m. m. Slutligen äger föreningen även några äldre uppteckningar rörande språket. Materialet förvaras i brandfritt arkivrum i den år 1919 färdiga, nya museibyggnaden. Föreningens sekreterare har uttalat önskvärldheten av att erhålla större möjligheter till bedrivande av hithörande insamlingsverksamhet.

Föreningen har sedan år 1869 utgivit Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, vilken jämte uppsatser av antikvariskt och historiskt innehåll även rymmer sådana av språkligt och etnologiskt.

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE stiftad i Lund den 15 nov. 1882 med närmaste uppgift att vårda och förkovra en föregående sommar av fil. stud. G. J:son Karlin gjord samling skånska allmogeföremål, grunden till det nuvarande Kulturhistoriska museet i Lund. Föreningen, vilkens verksamhet mest gjort sig känd genom detta museum och den till detsamma kunnat Sydsvenska konstslöjdanstalten, har dessutom sedan sin stiftelse utfört antikvarisk-topografiska forskning i södra Sverige, närmare bestämt Skåne, Halland, Blekinge och Småland, varvid även avbildningar och uppteckningar rörande allmogekulturen gjorts. Detta material är ordnat dels sockenvis tillsammans med arkivets övriga antikvarisk-topografiska samlingar, dels ingår det i en särskild portfölj antecknings- och skissböcker från Intendenten G. Karlins studieresor i södra Sverige. Dessutom innehåller museets realkatalog (lappkatalog) en mängd primäruppgifter rörande speciellt sydsvenska etnologiska förhållanden. Slutligen äger föreningen en större urklippssamling.

Sedan år 1894 har föreningen utgivit tidskriften Kulturhistoriska meddelanden, vari även smärre bidrag av etnologiskt innehåll ingått.

VÄSTERBOTTENS LÄNS FORNMINNESFÖRENING, stiftad i Umeå den 28 dec. 1885, med syfte att »uppsöka och värda samt sprida kännedom om länets fornminnen» samt att samla »bidrag till kännedom om Västerbottens läns bygdemål, forntida seder och bruk, sånger, sägner, ordspråk, skrock, vidskepelse o. s. v.». Tre år innan museet stiftades hade i Skellefteå grundats ett västerbottniskt museum. I samband med planerna på ett liknande museum även i Umeå väcktes tanken på bildandet av en för hela länet gemensam fornminnesförening, vilken sedan ingången av år 1886 arbetar på tvenne av varandra oberoende avdelningar den norra i Skellefteå för länets norra fögderi och den södra i Umeå för länets södra och lappmarksfögderiet.

Arbetet har huvudsakligast varit musealt. Sedan adjunkten F. Læstadius år 1905 övertog sekreteraresysslan i södra avdelningen, blev även den senare av de i föreningens stadgar anförda uppgifterna i någon mån förverkligad genom av honom gjorda uppteckningar dels av historier, skrock och sägner, dels rörande näringar och samfärdsl, dels av minnen från 1808 års krig. Föreningens arkiv rymmer dessutom en del ägohandlingar från tiden 1790—1850.

Föreningen utgav genom sin sekreterare år 1914 en liten skrift Studier i Umeå museum med uppsatser av etnologiskt innehåll.

BLEKINGE MUSEIFÖRENING, stiftad i Karlskrona den 21 jan. 1899 med museiuppgiften som sitt officiella syfte. Det oaktat hade den dock åtminstone under sina första år sin uppmärksamhet riktad även på folkspråket och på folkets muntliga traditioner. De handskrifter föreningens bibliotek äger äro emellertid uteslutande av historiskt-topografiskt innehåll. Vidare äger föreningen en större samling tillfällighets- och skillingtryck.

År 1900 utgav föreningen, såsom nr 1 av sina meddelanden, K. Nilsson, Ord och talesätt från sydöstra Blekinges strandbygd och skärgård. Publikationen har icke sedermera fortsatts.

NORRA SMÅLANDS FORNMINNESFÖRENING, stiftad i Jönköping den 25 nov. 1901 i syfte att rädda minnesmärken av kulturhistoriskt intresse och förvara sådana lösa föremål som belysa ortens folkliv och odlingshistoria; »i dessa strävanden böra ock ingå efterforskning, beskrivning, avbildning och vård om allt, som rör flydda tiders förhållanden i våra bygder, samt, i mån av tillgångar, dessa forskningars offentliggörande i tryck». I överensstämmelse med detta program har föreningen haft sin uppmärksamhet riktad på de muntliga återstoderna i småländsk allmogekultur, ehuru den icke kunnat särskilt ägna sig åt dylik insamling. I föreningens samlingar ingå dock några visböcker, till en del från allmogeåll, manuskriptet till en svartkonstbok, ett par receptböcker, några byordningar, avskrifter ur domböcker m. m., varjämte föreningens antikvarisk-topografiska arkiv rymmer en icke oansenlig samling fotografier av småländska allmogebyggnader. Vidare äger föreningen en ej obetydlig urklippssamling jämte en samling skillingtryck från Lundströmska tryckeriet i Jönköping.

Föreningen har sedan år 1907 utgivit Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening innehållande även etnologiska bidrag till Smålands odlingshistoria.

Med 1900-talets andra årtionde eller närmare bestämt från och med år 1909 inträder de kulturhistoriska föreningarnas verksamhet i ett nytt skede, genom att allt flera av dessa föreningar nu börja mera målmedvetet ägna sig åt utforskning av allmogekulturen i andra avseenden än ur dess rent museala sidor, vilka under tiden efter 1870 hade varit de mest framträdande.

Här nedan redogöres för denna verksamhet i den ordning de ifrågavarande föreningarna gjort densamma till föremål för effektivare intresse. Raden inledes av

FÖRENINGEN FÖR NORRLÄNSK HEMBYGDSFORSKNING, vilken stiftades i Härnösand den 15 maj 1909 och allt sedan sin tillkomst även ägnat sig åt utforskningen av de muntliga traditionerna. Föreningen, som vid nyåret 1921 räknade omkring 1.600 medlemmar, har till uppgift »att genom insamlande av material för norrländsk hembygdsforskning och genom detsammans vetenskapliga bearbetande vinna och genom musei-, biblioteks- och undervisningsverksamhet sprida större och noggrannare kännedom om Norrland, dess natur, språk, historia och minnen, samt på grundvalen därav ingjuta en varaktig känsla för hembygd och fosterland».

I Härnösand hade redan år 1880 stiftats ett Västernorrlands läns museisällskap, till vilket Föreningen för norrländsk hembygdsforskning är arvtagare, men sistnämnda förening har sina egentliga rötter i en i Upsala år 1905 grundad sammanslutning av för folkbildningsarbetet intresserade studenter inom Norrlands och Gestrike-Helsinges nationer, vilken sammanslutning bar namnet Norrländska studenters folkbildningsförening. Denna gjorde till en av sina uppgifter att mera målmedvetet inrikta den del av folkbildningsarbetet, som tagit sig form i de s. k. sommarkurserna, på hembygdsforskningen, och vid föreningens första kurs i Härnösand sommaren 1907 väcktes tanken på bildandet av ett mera bestående organ i detta syfte, en tanke som två år senare förde fram till stiftandet av den nuvarande Härnösandsföreningen.

På grund av dessa sina historiska förutsättningar har Föreningen för norrländsk hembygdsforskning ett mångsidigare program än någon annan kulturhistorisk förening i vårt land. Dess verksamhet är fördelad på följande avdelningar: naturhistorisk forskning, arkeologisk och kulturhistorisk forskning, folkmålsforskning, folkmusik, biblioteksverksamhet och undervisningsverksamhet.

Inom avdelningen för arkeologisk och kulturhistorisk forskning faller uppteckning av folktraditioner, endast i den mån sådana äro knutna till museala föremål, och förvaras då i särskild inventariebilaga till museets accessionskatalog. I ersättning har avdelningen för folkmålsforskning ett vida större verksamhetsområde än namnet anger, i det att under den rymmas även folkdiktning, skrock, seder och bruk m. m.

Avdelningen för folkmusik avser att väcka till nytt liv den gamla folkmusiken och folksången. I detta syfte hava dels systematiska uppteckningar av folkvisor och folkmelodier gjorts, dels en rad spelmanstävlingar anordnats för att väcka till liv förståelsen för och utövandet av folkets gamla tonkonst. Denna beaktansvärda form för hembygdsvård har även krönts med den framgång, att de gamla spelmännen åter börjat insättas på sina gamla hedersplatser hos allmogen och att fiolen hos de yngre åter kommit till heders på bekostnad av all god musiks fördärvare, dragspelet.

Arkivet omfattar dels en samling teckningar och fotografier påbörjad 1910, dels folkminnessamlingen påbörjad 1912, dels slutligen folkmusiksamlingen, vilken, påbörjad av enskild person redan 2 år före föreningens stiftande, år 1919, erhöll egen intendent.

Folkminnessamlingen omfattar omkring 12.000 uppteckningar från Ångermanland, Medelpad, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Av dessa landskap anses de två förstnämnda numera vara jämförelsevis grundligt genomforskade, under det att arbetet i de tre senare landskapen endast kan sägas vara

påbörjat. Uppteckningarna äro till sin huvudsakligaste del gjorda av folkskol-lärare Levi Johansson i Kullsta, vilken varje år sedan år 1912 ägnat sommar-månaderna åt dessa forskningar och som i egenskap av ordförande förestår föreningens avdelning för folkmålsforskning.

Folkmusiksamlingens tillkomst och omfattning må här något utförligare beröras. År 1907 höllos de första stora hembygdskurserna i Härnösand. Till dessa hade dåvarande politiske medarbetaren och konstkritikern i tidningen Västernorrlands Allehanda K. P. Leffler fått i uppdrag att bland de fiolspel-män, som kunde finnas ute i bygderna på icke allt för långt avlägset håll, kalla 7 utvalda att mot fria resor och fritt vivre infinna sig och spela sina låtar i Stads-parken, dit en del av kursfestligheterna voro förlagda.

De utvalda spelmännens musik mottogs med sådant intresse, att man 2 år därefter, 1909, då Föreningen för norrländsk hembygdskforskning stiftades, vågade sig på att anordna spelmanstävlingar i Härnösand. Dessa slogo lyckligt ut såväl i avseende på antalet tävlande och dessas kvalitet som också i ekono-miskt hänseende.

Sedan Leffler vid dessa tävlingar vunnit insikt om, huru många spelmän som tydligen gömdes i ångermanländska bygder, började han på allvar — efter att här förut ha företagit enstaka folkmelodiuppteckningar — att ägna sig åt att söka rädda åt eftervärlden så mycket som möjligt av deras melodiskatter. Han begagnade så gott som varje semestermånad under somrarna till att resa omkring i landskapet och noggrant taga reda på musikhållandena inom olika trakter samt uppteckna melodier, varvid han ibland för längre resor åtnjöt något kostnadsbidrag av Föreningen för norrländsk hembygdskforskning.

Leffler upptecknade under dessa resor sammanlagt omkring 550 melodier, huvudsakligen dansmusik men även visor, därav några högst intressanta barn-visor och ballader. Materialet som till övervägande del är hämtat från Ångermanland, fördelar sig sålunda: Anundsjö 51 melodier, Bjärträ ett 30-tal, Granninge och Helgum 61, Gudmundrå ett 20-tal, Högsjö ett 40-tal jämte en del visor, Ljustorp (Medelpad) ett 30-tal, Nora 17, Ramsle 46, Resele 66, därav 12 visor, Själevad och Arnäs 54, Täsjö 49, Ullånger 33, Ulvön 9, Ytterlännäs 10 och Ådals Liden 26.

Den 15 april 1919 lämnade Leffler Västernorrlands Allehanda och mottog anställning såsom intendent för avdelningen folkmusik i Föreningen för norrländsk hembygdskforskning. Sedan han mera koncentrerat kunnat ägna sig åt melodiforskning har han under resor sommaren 1919 räddat åt eftervärlden icke mindre än 576 melodier från socknarna Hemsö, Nora, Skog, Bjärträ, Ullånger, Högsjö, Gudmundrå, Ytterlännäs, Överlännäs, Sollefteå, även staden med samma namn, Resele. Därtill komma åtskilliga sånger.

Två spelmanstävlingar höllos under året, nämligen i Sollefteå och Kramfors. Samlingarna förvaras i Norrlands kulturhistoriska museums huvudbyggnad och hållas tillgängliga dagligen kl. 10—4.

Uppteckningarna äro katalogiserade; folkminnesuppteckningarna äro renskrivna i tunna band och äro försedda med realkatalog innehållande hänvisningar med nummer och sida till huvudsamlingen.

Arkivet står under museiföreståndarens vård, vilken för detta ändamål icke åtnjuter särskild avlöning. Folkminnessamlingarna ökas som ovan nämnts i första hand genom folkmålsavdelningens föreståndare, vilken för detta arbete uppbar särskilt arvode jämte ersättning för resekostnader. I föreningens verksamhet ingå som ovan antyddes även kurser i hembygdskforskning och hembygdsundervisning, vilka sedan år 1914 varit med statsunderstöd årligen anordnade.



Genom dessa kurser hava ett flertal medhjälpare för förkovrandet av uppteckningssamlingarna erhållits. Vidare har genom kostnadsfria lektioner av folkmålsavdelningens ordförande en extra medarbetare utbildats, slutligen hava samlingarna ökat från ett par socknar genom ortsombud. — Folkmusiksamlingen har helt och hållet skapats av dess intendent.

Kostnaderna för samlingarnas förkovrande hava enligt de uppgifter, som meddelats, varit: för år 1915 1.200 kr.; 1916 1.150 kr.; 1917 2.000 kr.; 1918 1.900 kr.; 1919 3.600 kr. och 1920 4.000 kr. I dessa summor ingå såväl arvoden som resekostnader och övriga utgifter. De anslag av stat, landsting och kommuner som föreningen åtnjutit hava varit avsedda för verksamheten i dess helhet och därför tagits i anspråk dels för den av föreningen ledda undervisningsverksamheten, dels för avlöningar till museets föreståndare och amanuens, vadan inga offentliga medel använts för uppteckningssamlingarnas ökande.

Föreningen har förutom grundlinjer i hembygdsforskning utgivit Arkiv för norrländsk hembygdsforskning, sedan 1918, samt Folkmusiken i Norrland, häfte 1, 1921.

JÄMTSLÖJD, FÖRENING FÖR HEMSLÖJD OCH KULTURELLA MÅL, stiftades i Östersund den 20 okt. 1908 och har sedan år 1912 ägnat sig åt hithörande forskning. Föreningen räknade vid 1921 års ingång 900 medlemmar och har till uppgift att »i fosterländsk och konstnärlig riktning arbeta för höjandet av länets andliga och materiella kultur. Detta skall från föreningens sida ske genom att arbeta för hem- och yrkesslöjdens utveckling och förädling inom Jämtlands län och för avsättande av alster av dylik verksamhet genom att för sagda ändamål anordna slöjd- och yrkesskolor samt genom att samla och ordna kulturföremål från gångna tider ävensom i samband därmed bedriva och uppmuntra hembygdsforskning».

I anslutning till det intresse för bygdeslöjden, som under 1900-talets första år erhöi en så stark väckelse, tog fru Ellen Widén initiativet till stiftandet av föreningen Jämtslöjd, i syfte, som det då hette, att på grundvalen av kännedomen om den gamla kulturen bygga upp en ny och göra dess alster kända, samt skaffa avsättning för desamma. Föreningen hade sålunda vid sin begynnelse en mera praktisk uppgift, men för dennas fullföljande måste en grundligare kännedom om länets äldre kultur införskaffas. Detta ledde nästan omedelbart till grundandet av museala samlingar, och redan i slutet av år 1911 inriktade sig intresset på anläggandet av ett friluftsmuseum, den nuvarande Fornvallen Jamtli vid Östersund, en »fornby», grundad 1912.

År 1912 började föreningens intendent beresa länet i syfte att studera den gamla allmogekulturen med särskilt avseende fäst vid det gamla byggnadsskicket. Senare har detta program ytterligare utvidgats till att omfatta även muntliga traditioner. Samarbete har inletts med Undersökningen av svenska folkmål i Upsala och en inventering är påbörjad av länets allmogekultur i sin helhet.

Arkivet omfattar byggnadshistoriska undersökningar från Härjedalen och Jämtland, innehållande uppmätningar, beskrivningar och avbildningar, ävensom spridda drag ur folklivet, sägner, historier, anteckningar rörande religiösa rörelser m. m., detaljer rörande inredning, husgeråd, prydnader, snickerier o. s. v., utförda av föreningens intendent, Härjedalsundersökningen åren 1913—1916, Jämtlandsundersökningen 1913—1922. Av dessa föreligger Härjedalen delvis i utarbetat skick med omkring 200 blad uppmättningsritningar samt ett album innehållande omkring 300 fotografier. Resten föreligger endast i koncept. Vidare finnes en samling uppteckningar, även den i koncept, innehållande sägner, ordstäv, härmningar, berättelser rörande byars och gårdars uppkomst

m. m. jämte en större samling fotografier innehållande folktyper, framstående män och kvinnor i bygderna, gamla hantverkare och slöjdare m. m., naturbilder och naturminnesmärken. Enbart fotografimaterialet uppgår till över 3.000 fotoplåtar. Dessa samlingar hava gjorts av intendenten sedan år 1912. — Slutligen finnes ett avsevärt antal folkmusikuppteckningar, en mindre samling uppteckningar utförda av personer i bygderna, diverse äldre gårdshandlingar samt en betydande urklippssamling, den sistnämnda endast delvis (ett 10-tal urklippböcker) ordnad.

Samlingarna förvaras i portföljer dels i museet, dels i norra residensflygeln — båda byggnaderna av sten — dels slutligen i intendentens expeditionslokal — reveterat trähus, samt hava tills vidare icke hållits tillgängliga för allmänheten.

Samlingarna äro endast delvis ordnade och katalogiserade; därvid har tills vidare sockenindelningen följts, en ändamålsenligare katalogisering är sedan något år påbörjad.

Arkivet står under intendentens vård. Utom genom honom har materialet till någon del sammanbragts av intresserade personer i bygderna, för vilket ändamål föreningen i varje socken tillsatt ett eller flera ortsombud.

Insamlingsarbetet utföres i samband med andra arbeten inom föreningen och har ej kunnat hållas ekonomiskt skilt från dessa, helst som det mesta sammanförts under intendentens resor för insamling av museiföremål, arkeologiska undersökningar och allmänna föreningsuppdrag. Samlingen kan sålunda sägas vara kostnadsfritt utförd, helst som renritningsarbeten och fotografering delvis och särskilt beträffande Härjedalsundersökningen bestritts av intendentens privata medel. Att några anslag, offentliga eller enskilda, icke särskilt utgått till här berörda verksamhet är av denna grund självklart.

I detta sammanhang må även anföras, att Jämtlands läns landsting på initiativ av föreningen Jämtslöjd har inrättat en länsantikvariefattning. Landstinget beslöt första gången 1919 lämna direkt anslag härtill, och genom beslut 1922 blev länsantikvarien ordinarie. I samtidigt av landstinget antagen »Instruktion för länsantikvarien i Jämtlands län» heter det i § 2: »Länsantikvarien har att i enlighet med gällande förordningar och de föreskrifter, riksantikvarien därutöver kan finna skäligt lämna, bedriva en hembygdsvårdande verksamhet och särskilt utöva tillsyn och vård över länets fornminnen. Honom åligge i sådant avseende att i mån av medel

- 1) företaga besiktningar och verkställa undersökningar av fornlämningar;
- 2) efter vederbörligt tillstånd anställa inventering i länets kyrkor för att förvissa sig om den vård, som ägnas de kyrkliga fornlämningarna;
- 3) efter hand söka inventera länets materiella allmogekultur;
- 4) göra uppteckningar rörande seder och bruk, folkspråk, sägner m. m.
- 5) då det finnes lämpligt, bearbeta insamlat material;
- 6) i övrigt arbeta för höjande av hembygdsvården inom länet;
- 7) föra förteckning över de fornlämningar, som varit föremål för besiktning eller undersökning, och diarium över av honom handlagda ärenden; och skall han till landstinget årligen avgiva berättelse över föregående års verksamhet.» Länsantikvarietjänsten och intendentensbefattningarna i Jämtslöjd och Jämtlands läns fornminnesförening innehavas f. n. av en och samma person.

Föreningen har sedan år 1913 utgivit årsboken Jämten, vilken är av etnologiskt, biografiskt och skönlitterärt innehåll. Vidare hava utgivits C. J. E. Hasselbergs Bibliografiska anteckningar rörande Jämtland och Härjedalen samt en del romantiserade kulturhistoriska skildringar.

JÄMTLANDS LÄNS FORNMINNESFÖRENING stiftades i Östersund den 12 jan. 1887. Föreningen, som på nyåret 1921 räknade omkring 900 medlemmar — därav omkring 200 ständiga — har till uppgift att »uppsöka och vårda inom länet befintliga fasta minnesmärken; skydda och tillvarataga samt samla och ordna länets fornsaker; samla och uppteckna allt, som kan vara upplysande för länets historia, folkspråk och seder».

Föreningens verksamhet har huvudsakligen varit antikvarisk och museal. Efter att ett par år ha utfört främst arkeologiska undersökningar för föreningen tillträdde fil. kand. Eric Festin sekreteraresysslan år 1912, blev 1919 därjämte föreningens intendent, och då han samtidigt är Föreningen Jämtslöjds intendent, kunna de båda föreningarna på visst sätt anses som olika grenar av en och samma verksamhet, helst som båda tillföras material för sina samlingar under de resor som göras av intendenten, än för den ena, än för den andra föreningens räkning. Förslag om de båda föreningarnas sammanslagning är också under utarbetning. Enligt detta är sammanslagningen avsedd att genomföras år 1923. Helt resultatlös på här föreliggande område har fornminnesföreningen heller icke varit. Dess intendent kapt. H. Westin gjorde omfattande uppteckningar av folkmål och folkminnen och utgav bl. a. 1897 i dess tidskrift »Landsmålsalfabetet för Jämtland och Härjedalen» (även i Svenska landsmål). Från senare tider finnas diverse uppteckningar av etnologiskt och språkligt innehåll av E. Festin och omkring 150 »folkmålsprov» från ett 40-tal socknar inom länet, en samling »gamla härjedalska ord och talesätt», diverse ordförteckningar jämte en del manuskript av historiskt-topografiskt och etnologiskt innehåll, allt skänkt eller deponerat till föreningen.

Föreningen har sedan år 1889 utgivit Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift, innehållande huvudsakligen antikvariska och historiska uppsatser, samt lät år 1912 i omtryck utgiva Hülphers' Beskrivning över Jämtland och Härjedalen.

FOLKMINNESFÖRENINGEN I LUND stiftades därstädes år 1913 i avsikt att bland den akademiska ungdomen organisera ett insamlingsarbete i anslutning till de folkminnesundersökningar, för vilka samma år statsanslag hade beviljats enligt den redogörelse, som ovan i samband med Hyltén-Cavalliusstiftelsen för svensk folkminnesforskning lämnats (sid. 19 f.). Resultaten av det bedrivna insamlingsarbetet hava successivt införlivats med Lunds universitets folkminnesarkiv.

Föreningen har sedan år 1914 utgivit tidskriften Folkminnen och Folktankar, för vilken den sedan år 1917 åtnjutit årligt statsanslag (1917 1.000 kr., 1918 2.400 kr., 1919 3.000 kr., 1920 3.300 kr., 1921 3.800 kr., 1922 3.500 kr.). År 1915 påbörjades skriftserien Ur folkminnesföreningens samlingar, vari utgivits I Folkminnen från Skytts härad och II Folksagor från Halland. År 1917 påbörjades ännu en publikation Sed och sägen, varav blott ett häfte utkommit. Slutligen har föreningen utsänt ett flertal frågeformulär, varibland kunna nämnas sådana rörande födsel och barnsäng, skeppsfart och fiske, julseder (1915); vårhalvåret, militära folkminnen (1916); slakt (1917); dödsfall och begravning (1918); samt folkminnen rörande svenska bygder och deras invånare (1921).

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR stiftades år 1915 i samband med en vid Hvilans folkhögskola anordnad lantbyggmästarkurs. Föreningens mål har varit att på grundval av den gamla byggnadskulturen skapa en tidsenlig och sund utveckling av byggnadsverksamheten i Skåne framför allt på landsbygden och i småsamhällena. Syftet sammanfaller sålunda i väsentliga delar med hembygdsvårdens, men för att kunna förverkliga denna upp-

gift, har det blivit nödvändigt att först erhålla kännedom om landskapets gamla byggnadstraditioner och genom uppmätning och fotografering utforska dessa.

Såsom en av föreningens viktigaste uppgifter står fortsättandet av byggmästarkurserna. Sådana ha också hållits så gott som årligen, nämligen vid Hvilan 1915 och 1916, vid Önnestad 1917, i Svalöv 1918 och Tomelilla 1919 samt vid Hvilan 1920 och slutligen i Malmö 1922, den senare kursen i förening med en kurs för möbelsnickare. De vid kurserna utförda uppmätningarna och eljest egnom föreningens försorg utförda sådana ha delvis publicerats i den av föreningen utgivna publikationen »Skånska gårdar och hus». Ett viktigt led av byggnadsundersökningarna utgöra särskilt de, som beröra de gamla prästgårdarna inom provinsen. I anslutning härtill ha mönsterritningar till nya prästgårdar utförts. Slutligen har föreningen genom studieflykter och föredrag inom landskapet verkat för en grundligare och mångsidigare kännedom om dess olika byggnadstraditioner.

Föreningens arkiv omfattar bl. a. omkring 800 fotografier, därtill omkring 500 negativ, av skånska byggnader samt ett 100-tal uppmätningsskisser av byggnader och byggnadsdetaljer, varav ett stort antal från bondgårdar. Samlingarna, som äro gjorda på frivillighetens väg eller bekostade av föreningen, förvaras i föreningens lokal i Lund.

Föreningen har sedan 1916 utgivit publikationen »Skånska gårdar och hus» (hittills 8 häften) samt sedan 1917 medlemsbladet »Skånsk hembygdsvärd». Dessutom har den utgivit: Karl Berlin: Handledning i uppmätning och beskrivning av mindre byggnader (Småskrifter I) samt Ritningar till skånska prästgårdar av Karl Berlin, Ewe och Melin m. fl. med en inledning om de gamla prästgårdarna utg. av Fritjof Hazelius.

DALARNES HEMBYGDSFÖRBUND stiftades i Falun den 3 okt. 1915 och har från och med år 1916 verksamt arbetat för den svenska allmogekulturens utforskande. Förbundet, som vid 1923 års ingång ägde 230 understödjande och 280 arbetande medlemmar, har till sin främsta uppgift att sammanföra och stödja »de i olika bygder spridda, självständigt och på skilda vägar verksamma och intresserade personliga krafterna».

Inom landskapet hade sedan 1862 existerat en Dalarnes fornminnesförening, för vilkens verksamhet redan redogjorts. Med 1900-talets ingång inledes i de olika bygderna inom landskapet ett särdeles intensivt arbete för vården av fäderneärvda traditioner. Början göres med grundandet år 1904 av Leksands hemslöjdsförening och en till densamma ansluten samling av äldre hemslöjdsalster från de nedre Siljanssocknarna. Under de följande åren tillkomma ett flertal såväl hemslöjds- som hembygdsföreningar och år 1915 hade antalet sådana föreningar uppgått till 10. Detta ledde till tanken på att för dessa olika lokala organ erhålla en samlande medelpunkt i ett hela landskapet omfattande hembygdsförbund.

Den härigenom erhållna organisationen torde kunna sammanfattas sålunda: I varje socken eller därmed jämförligt område bildas bygdeföreningar (hembygdsföreningar, fornminnesföreningar etc.), vilka utom annat hembygdsarbete även ägna sig åt insamling och utforskning av allmogekulturen inom respektive bygder. Genom anslutning till Dalarnes hembygdsförbund bliva dessa föreningar samorganiserade till en landskapsorganisation. På så sätt uppdelas landskapet i smärre arbetsområden under en centralledning, som har till uppgift att igångsätta, organisera, leda, stödja och stimulera det lokala arbetet jämsides med eget självständigt eller med lokalföreningarna gemensamt arbete.

Lokalföreningarna få själva se resultatet av sin verksamhet i gammalgårdar

med museala samlingar och bygdearkiv med uppteckningar och avbildningar. Hembygdsförbundet biträder föreningarna vid samlingarnas ordnande liksom vid insamlingsarbetet. Över de museala samlingarna upprättas illustrerade kataloger, som sammanföras till en generalkatalog för landskapet. Bygdearkiven dupliceras; lokalföreningen behåller den ena upplagan och Dalarnes hembygdsförbund bekommer den andra, så framåt kan primärupplagan.

Denna anordning avser vinnandet av större planmässighet i landskapets utforskande, samtidigt som den på en gång tillgodoser och betjänar sig av ortsbefolkningens intresse för de föreliggande uppgifterna.

Antalet till hembygdsförbundet anslutna föreningar och museer för hithörande syften uppgick vid 1923 års ingång till 22, däri även inräknad Dalarnes fornminnesförening. Av nämnda föreningar hava emellertid endast 8 hitintills bedrivit aktiv verksamhet för insamling av uppteckningar rörande folklivet.

Hembygdsförbundets insamlingsarbete påbörjades år 1916 och omfattar dels uppteckningssamlingen, bestående av omkring 2.500 skriftsidor uppteckningar rörande folkets liv, tro och diktning, en monografisk undersökning av byn Finngruvan i Venjans socken verkställd under ledning av förbundets sekreterare sommaren 1919, densammes undersökningar av gammal järntillverkning och järnhantering i Dalarna, verkställd år 1920, en sluten samling gamla familjepapper om 800 st. handlingar samt ett som kortsystem uppställt sammandrag av Floda sockens kyrkoböcker och andra äldre handlingar omfattande en tidrymd från början av 1600-talet till nuvarande tid och upptagande nära 4.000 familjer, dels avbildningssamlingen bestående av 2.625 fotografier, av vilka negativ finnas för 1.035, samt litografier, teckningar, ljustryck m. m. till ett antal av 220, dels 44 folioband tidningsurklipp (omkring 2.200 spaltmeter) från åren 1915—1922 samt en mindre samling skillingtryck.

Arkivet förvaras i förbundets expeditjonslokal i Falun, där det är tillgängligt för allmänheten under ordinarie expeditionstid.

Över förvärven föres särskild accessionskatalog upptagande över 400 nummer. Originalmanuskripten ordnas dels i »vertikalsystem» enligt accessionskatalogen, dels så att uppteckningarna dupliceras på blad i 4:o och ordnas i kortsystem efter innehållet, varigenom erhålles dels en realkatalog över arkivet, dels ett arbetsarkiv för allmänt och vetenskapligt bruk. Till detta arkiv föres vidare ett stickordsregister efter lokaler och innehåll.

De fotografiska negativen och fotografiska kopiorna förvaras i kuvert med påskrifter efter särskilt fastställt formulär rörande lokal, art, fotograf, m. m. — Tidningsurklipp monteras på spalt i böcker av folioformat. Tidningsurklipp och bildmaterial, som ej kunna ingå bland de duplicerade anteckningarna, erhålla särskild realkatalog.

Arkivet står under vård av föreningens sekreterare, som åtnjuter ett årligt arvode av 4.000 kr. Samlingarna ökas dels genom sekreterarens arbete, då denne är på en gång arbetsledare och arkivarie, dels genom anslag och stipendier, som av förbundets nämnd utdelas till personer, som visat sig lämpliga och förklarar sig villiga att utföra vissa i samband härmed bestämda arbetsuppgifter, dels genom kostnadsfritt arbete av intresserade medlemmar.

Föreningens omkostnader under åren 1916—1921 framgå av nedanstående tabell:

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	Summa
Arvoden .....	275:—	175:—	800:—	75:—	480:—	235:—	2.340:—
Resor .....		—	180:—	120:—		—	
Inköp av samlingar .....	30:—	165:—	430:—	60:—	240:—	1.120:—	2.045:—
Stipendier och anslag .....	70:— <sup>1</sup>	1.045:— <sup>2</sup>	1.000:—	800:—	880:—	500:—	4.295:—
Pristävlingar, premier m. m. ....	—	—	—	150:—	—	—	150:—
Publiceringskostnader .....	185:—	520:—	360:—	495:—	435:—	355:—	2.350:—
Expenser .....	55:—	40:—	890:—	235:—	380:—	375:—	1.975:—
Diverse .....	—	—	60:—	75:—	—	—	135:—
Summa	615:—	1.945:—	3.720:—	2.010:—	2.415:—	2.585:—	13.290:—

<sup>1</sup> Till Undersökningen av svenska folkmål i Upsala för undersökning av dalmål.

<sup>2</sup> Därav 600:— kr. för samma ändamål.

Anmärkning till ovanstående översikt: summorna — liksom fördelningen på de olika posterna — blott ungefärliga, enär förbundets folkminnesforskning och dess övriga verksamhet på grund av nära samhörighet ej kunnat hållas i sär i bokföringen.

För åren 1920 och 1921 utgjorde omkostnaderna för hela verksamheten 8.337 kr. resp. 8.366 kr., därav 4.000 kr. pr år i lön åt sekreteraren. För sin verksamhet åtnjuter föreningen i anslag av Landstinget 4.000 kr. och av Hushållningssällskapet 2.000 kr. Landstingsanslaget beviljades första gången år 1919 och avser uteslutande sekreterarens avlöning. Hushållningssällskapets anslag, som utgår till förbundets verksamhet i sin helhet, utgick första gången år 1916 med 500 kr., höjdes för följande år till 1.500 kr. och utgår sedan 1918 med den nuvarande summan 2.000 kr.

Förbundet anordnar årsmöten med hembygdsfestprogram samt biträder till detsamma anslutna föreningar vid hembygdsfester och kurser, varjämte det deltar i folkhögskolekurser med föreläsningar i hembygds- och folklivsforskning.

Förbundet utgav åren 1916—1920 en årsskrift, Meddelanden från Dalarnes hembygdsförbund. Sedan 1921 utgives Dalarnes hembygdsförbunds tidskrift. Såsom fristående publikationer hava dessutom utkommit K. E. Forsslund, Till Budom och sommarens glädje, Sthlm 1916, och Dybeck, Om Dalarne del 1, 2, Sthlm 1918.

De till Hembygdsförbundet anslutna hembygds- och fornminnesföreningarna hade före år 1919 — med undantag av Dalarnes fornminnesförening — egentligen blott insamling av kulturföremål på sitt program. Från och med nämnda år började Dalarnes hembygdsförbund bland dessa föreningar arbeta för det vidgade programmet »folklivsforskning», omfattande även folkminnesuppteckning. De sedan dess bildade föreningarna ha också i stadgarna intagit bestämmelser, som framhäva denna sida av hembygdsarbetet och äldre föreningar hava ändrat sina stadgar i samma riktning.

Under den korta tid som sedan dess förflutit ha helt naturligt inga större uppteckningssamlingar hunnit åstadkommas. En mer eller mindre stark stomme till ett bygdearkiv äga dock följande föreningar:

*Föreningen för hembygdsvård i Sätters stad och socken*, stiftad 1 juni 1918.

Borgmästare Ulrichs uppteckningar och manuskript om förhållandena i det gamla Säter m. m.

*Gagnefs minnesstuga*, stiftad 1909:

Värdefulla uppteckningssamlingar, som i sinom tid komma att övergå i minnesstugans ägo.

*Järna hembygdsförening*, stiftad 1 jan. 1910:

En mycket god samling uppteckningar av olika slag, 165 bl. 4:o; gamla familjepapper, bomärken, 300—400 st.

*Leksands hembygdsmuseum*:

Uppteckningar av sägner, folktro, visor m. m. 50 bl.; gamla handlingar, brev m. m.; gammal notskrift o. s. v.

*Ludvikabygdens fornminnes- och hembygdsförening*, stiftad 21 okt. 1920:

Dels uppteckningar av K. E. Försslund omkring år 1900 och åren 1918—1920, innehållande folktro, folksed, folkmusik m. m., dels ett 100-tal fotografier.

Uppteckningarna äro gjorda dels i anteckningsböcker, dels på lösa lappar och förvaras tillsvidare hos föreningens ordf. dr Försslund. Vid den redan påbörjade uppordningen kommer att tillämpas samma system som för Dalarnes hembygdsförbunds arkiv. Flera andra personer i orten äga uppteckningar rörande folktro m. m., dem föreningen kommer att förvärva.

Föreningen åtnjuter ett anslag å 1.000 kr. av Ludvika stad samt ett å 300 kr. av Ludvika socken, vilka medel dock äro avsedda för föreningens hela verksamhet.

*Sollerö hembygdsförening*, stiftad 1916, omorganiserad 1920, varvid den året förut bildade Sollerö bokstuga uppgick i föreningen, samtidigt som verksamheten från att förut hava varit endast fornsakssamlande utvidgades till att omfatta även folklivsuppteckningar; föreningens samlingar av sistnämnda slag omfatta:

dels uppteckningar av Bond Erik Matsson, Rull Anders Jönsson och Karl Lärka, sammanlagt 156 bl. i fol. och 4:o rörande levnadssätt, sed och tro, namnskick m. m., dels en samling bomärken, dels 100 fotografier belysande levnadssätt, dräkt, byggnadsskick o. s. v.

Uppteckningarna äro förvarade i Sollerö gammelstuga i där uppställda lådfack och äro tillgängliga för studier av ortsbefolkningen varje söndagseftermiddag.

Över förvärven föres särskild accessionskatalog. Uppteckningarna dupliceras på 4:o-blad och ordnas i kortsystem efter innehåll; fotografier monteras på samma sätt.

Arkivet står under vård av föreningens samlingsvårdare, som icke uppbär ersättning, och ökas dels genom anslag från föreningen, dels genom frivilligt arbete. Under år 1920 utbetalade föreningen för hithörande ändamål 100 kr. av egna medel, då föreningen icke för sin verksamhet äger offentligt anslag.

År 1919 utgav föreningen tillsammans med Sollerö bokstuga tidningen »Budkaveln», innehållande huvudsakligast folklivsuppteckningar.

*Särna fornminnesförening*, stiftad 16 juni 1908.

Uppteckningar samt gammalt tryck.

*Tunabygdens fornminnes- och hembygdsförening*, stiftad dec. 1915.

Gamla handskrifter och anteckningar samt tryck.

*Älvdalens hembygdsförening*, stiftad 3 okt. 1911.

Uppteckningar; gamla anteckningar t. ex. soldaten Tigers dagbok 1808—1809 m. m.

Föreningen utger sedan 1916 till sin årliga sommarfest tidningen »Skansvakten» innehållande huvudsakligen folklivsuppteckningar. — Dessutom har genom föreningens försorg utgivits Levander, Livet i en älvdalsby, Sthlm 1914.

VÄSTMANLANDS FORNMINNESFÖRENING stiftades i Västerås den 4 juni 1861 på initiativ av Richard Dybeck och har sedan 1916 bedrivit en mera systematisk utforskning av svensk allmogekultur. Föreningen, som vid 1921 års ingång räknade 412 medlemmar, har till uppgift att »samla, bevara och ordna landskapets fornsaker och kulturminnen samt anteckna och bevara vad som kan bidra till kännedomen om detta landskap eller fäderneslandets äldre språk och historia».

I likhet med andra under 1860-talet bildade fornminnesföreningar upptog föreningens program redan från början även uppteckningar rörande folkliv och folkspråk, helt naturligt för övrigt, då initiativtagaren till föreningens bildande var Richard Dybeck. Resultaten härav blevo emellertid föga betydande, då fältarbetet i huvudsak kom att inrikta sig på de antikvarisk-topografiska forskningar, som utfördes av Herman Hofberg. Det enda undersökningsarbetet på det etnologiska och språkliga området blev, fränsett några smärre meddelanden, Rob. Blumenbergs Anteckningar om Norbergs socken, vilket arbete innehåller utdrag ur kyrko- och domshandlingar, personalier, sägner m. m. Ur samlingen trycktes en »Förteckning öfver egendomliga ord och uttrycksätt» i föreningens först årsskrift, 1874.

År 1916 upptogs arbetet mera planmässigt, då föreningen i samband med Nordiska museets byundersökningar bekostade en resa för undersökning av landskapets äldre bebyggelse- och samfundsväsen. Sedan föreningen den 1 juli 1918 anställt en särskild intendent, har den årligen lämnat större anslag till »utforskande av Västmanlands kulturhistoria», vari ingå registrering, beskrivning, avbildning och uppmätning av äldre bebyggelsegrupper och byggnader samt uppteckningar ur folkets mun rörande andlig kultur, slöjd, redskaps benämningar och användning m. m. Med biträde av elever vid Tekniska skolan i Västerås hava slutligen uppmätningar verkställt av äldre gårdar och byggnader i Västerås.

Till samma arbete erhöll intendenten ett anslag å 1.000 kr. av stadsfullmäktige i Västerås år 1919. Det hopsamlade materialet sammanhålls i föreningens arkiv under titeln: Västerås stads byggnadshistoriska arkiv.

Resultaten av det sedan 1916 bedrivna arbetet utgöras dels av »byggnadsarkivet», som omfattar de bebyggelsehistoriska undersökningarna med teckningar och fotografier, och till vilket ansluta sig anteckningar rörande äldre byorganisationer jämte en betydande samling äldre by- och gårdshandlingar, däribland byhandlingar till omkring 200 sidor från Norrtuna by i Tortuna socken, dels av en avdelning »Andlig kultur» omfattande folksed och folktro jämte ett fåtal fotografier och teckningar. Därjämte innehar föreningens arkiv bl. a. även ett protokoll av år 1919 över Riddarhyttans studiecirkels behandling av Folkminnen och Folktankars frågeformulär.

Uppteckningarna förvaras i föreningens museum i Västerås slott och äro tillgängliga efter anmälan hos museets tjänsteman. Materialet förvaras sockenvis i skåplådor. Över »Byggnadsarkivet» finnes särskild lappkatalog upprättad med en gård på varje lapp och lapparna ordnade sockenvis. Övriga uppteckningar äro ordnade så att varje uppgift är nedskriven på en helar sida med slagord i högra övre kanten; uppgifterna äro sedan hopförda i grupper, förvarade i fasciklar med titlar.

Arkivet står under vård av museets intendent, som för detta icke åtnjuter särskild avlöning, men i vilkens tjänsteuppdrag även folkminnesinsamling officiellt ingår. Insamlingen har av sistnämnda grund även utförts av honom personligen, stundom med anlitande av ett extra biträde, som härför erhållit ersättning. Biträde har utsetts av föreningens styrelse.



Såsom ovan (sid. 96 f.) nämnts, har föreningen dessutom sökt genom ortsombud vinna ett antal medhjälpare ute i bygderna. Ortsombuden, vilka uppgå till ett 100-tal, tillsattes år 1921. Från flera av dessa hava redan bidrag inkommit och i föreningens årsskrift för år 1922 ingår bl. a. en skildring av gamla seder och bruk i Väster Färnebo socken, författad av en allmogeman därstädes.

Av föreningens för år 1920 till kr. 4.933: 41 uppgående budget utgingo omkring 4.600 kr. till förvaltningskostnader, däri inbegripet intendents lön, som samtidigt utgör ersättning för av honom bedrivet insamlingsarbete, samt till övriga insamlings- och undersökningsarbeten omkring 300 kr.

Huvudparten av det inkomna materialet har tillkommit under intendents s. k. sommarresor, för vilka en årlig summa av 1.500 kr. är anslagen. De tillgångar härutöver, som kunna komma arbetet för folkminnesuppteckning till godo, utgöras av en fond på omkring 1.100 kr., ur vilken anslag till undersökning av länets äldre kulturhistoria få tagas. De föregående årens omkostnader framgå av nedanstående tabell:

	1916	1917	1918 och 1919	Summa
Arvoden .....	150: —	183: 75	—	} 1.143: 75
Resor .....	—	—	810: —	
Inköp av samlingar .....	—	56: —	—	56: —
Expenser .....	—	—	208: 15	208: 15
Diverse .....	—	21: —	—	21: —
Summa	150: —	260: 75	1.018: 15	1.428: 90

Anmärkning till ovanstående översikt: Då föreningen sedan 1918 anställt egen intendent, i vilkens uppdrag även folkminnesinsamling ingår, visar översikten för 1918—1919 endast direkta utgifter, *icke* arvode.

För sin verksamhet åtnjuter föreningen sedan år 1918 ett årligt anslag av Västmanlands läns landsting å 2.500 kr.

År 1922 erhöll föreningen av Rotehallarnas besparingsfond inom Västmanland ett anslag motsvarande c:a 100.000 kr., vilket uteslutande är avsett att komma föreningens verksamhet vad beträffar utforskandet och tillvaratagandet av länets etnografi och etnologi till godo. Anslagets innebörd framhålles på följande sätt: att till åminnelse av det bondestånd, genom vars bemödanden knektlegomedelkassan uppkommit, till länets fornminnesförening anvisas ett belopp, motsvarande den för åren 1922 och 1923 disponibla avkastningen av fonden, att utgå efter hand och enligt styrelsens beprövande under en tid av fem år i syfte att på länets friluftsmuseum på Vallby måtte åstadkommas en så vitt möjligt trogen bild av forna tiders bondeliv och bondekultur.

Då ifrågavarande medel icke äro avsedda att fonderas och av dem ej heller direkta avlöningar få ske, kommer alltså hela det stora beloppet att användas till det ovannämnda ändamålet. I första hand komma nu medlen att användas till uppbyggande av de bondgårdstyper, som äro representativa för länet, och vilka i föreningens program för friluftsmuseet finnas upptagna. Därjämte kommer en systematisk insamling av bohags- och redskapstyper att igångsättas. Det är självklart, att de tidigare av föreningen tillämpade principerna vid insamlings- och undersökningsarbete komma att tillämpas, varvid föremålens »själsliga» sida i görligaste mån beaktas, liksom även det direkta insamlandet av folkminnen kommer att fortsättas och utökas.

Förutom nu nämnda verksamhet bedriver föreningen även propagandaverksamhet ute i bygderna. Vid de av länets folkbildningskommitté understödda s. k. hembygdskurserna föreläser intendenten i hembygds-kunskap och dessutom deltagar han å föreningens vägnar i den allmänna föreläsningssamheten, därvid exempelvis under föreläsningssäsongen 1918—1919 föredrag höllos i 14 olika bygder över ämnena Västmanlands bebyggelse, Folketro och folksed i Västmanland, Skrå- och hantverksorganisation i Västmanland i gamla dagar. De nämnda hembygdskurserna hava pågått sedan år 1919, då kurser höllos i Kolsva, Odensvi, Surahammar, Sevalle och Kila. Kursen pågår i 2 dagar, därvid en utställning anordnas av i bygden ännu befintliga äldre kulturföremål samt föreläsningar i hembygdsforskning hållas.

Föreningen har sedan år 1874 utgivit Västmanlands fornminnesförenings årsskrift, i vilken även etnologiskt och språkligt material publicerats, samt utgav år 1920 arbetet »Det gamla Västerås».

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG I FALUN. I början av 1890-talet upprättades i anslutning till det gamla gruvarkivet vid Kopparberg och på grundval av den där sedan gammalt befintliga stensamlingen och modellkammaren en särskild museisamling, vilken inrymdes i den gamla Kronokopparvägen i Falun och närmast tjänade att belysa Falu gruvas historia. Till dessa samlingar anslöt sig även ett bibliotek, huvudsakligen bestående av äldre teknisk litteratur och samlingar rörande Bergslaget och Dalarne.

Sedan år 1917 har denna institution varit stadd under omorganisation i samband med att bolaget upprättat en särskild avdelning, Bergslagets bibliotek, med uppgift att bl. a. tillvarata dess hithörande intressen. Denna omorganisation är nu genomförd och avdelningen förvaltar följande institutioner: ett *bibliotek*, vars huvudsakliga arbete ligger på det tekniska och kommersiella området, och till vilket all dylik litteraturanskaffning för bolaget är förlagd, men som vid sidan därav även har till uppgift att samla allt tryck rörande Bergslaget och dess underlydande företag ävensom tryck berörande de provinser, inom vilka bolaget har sin verksamhet förlagd; i bibliotekets samlingar ingår sålunda även äldre tryck — skillingtryck, visor, bröllopskväden — från Falun och Dalarne; ett *historiskt och kameralt arkiv*, vilket vid sidan av bolagets under dess ombudsmans förvaltning stående *juridiska arkiv* har till uppgift att samla alla handlingar rörande Bergslaget alltifrån äldsta tider till våra dagar; här förvarade dokument i form av protokoll, rättegångshandlingar, in- och utgående skrivelser, relationer, inventarier m. m. lämna naturligtvis en hel del värdefulla upplysningar rörande den äldre bergsmans- och allmogekulturen. Som en tredje avdelning ha de museala samlingarna utvidgats till ett större museum, *Bergslagets museum*, inrymt i den nyligen restaurerade Stora Gruvstugan vid Falu gruva och omfattande föremål icke blott till belysande av denna gruvas historia utan samtliga de näringsgrenars, inom vilka Bergslaget har sin verksamhet förlagd, sålunda även järngruvehantering, järnbruk, skogsskötsel och trävaruindustri, vattenkraftindustri m. m. De på detta sätt sammanbragta äldre föremålen hava nästan utan undantag hopsamlats inom Bergslagets egna domäner. Till museet är även anslutet bolagets tavelgalleri samt en bildsamling, bestående av grafiskt tryck, fotografier och film.

Bergslagets under utgivning varande, brett anlagda *historik* kommer säkerligen att såväl inom sina administrativt och tekniskt historiska som sina rent kulturhistoriska avdelningar lämna mycket viktiga resultat till belysande av respektive traktens odlingshistoria. Historiken redigeras av en kommitté bestående av fackmän inom de industriella och historiska områdena. Förestån-

daren för bolagets biblioteksavdelning är sekreterare i historikens arbetsutskott. Bland det material, som för detta ändamål hopsamlats, äga i detta sammanhang resultaten av Bergslagens under senaste år bedrivna byggnadsundersökningar särskilt intresse. Dessa undersökningar, som utförts i samarbete med de av Nordiska museet igångsatta bebyggelseundersökningarna, föreligga nu i det närmaste färdiga i utarbetat material, bestående av bruks-, by- och gårdsplaner, byggnadsplaner, detaljer, fotografier och arkivupplysningar. Undersökningarna hava omfattat: 1918, bruks- och allmogebyggnadskonst å Bergslagens egendomar inom Dalarne (627 bl. folio i 60 fasc.), 1919, Bergsmansgårdarna inom Stora Kopparbergslagen (850 bl. folio i 101 fasc.), 1920, Bruks- och allmogebyggnadskonst å Bergslagens egendomar inom Gestrilands-, Uplands- och Västmanland (1.476 bl. folio i 213 fasc.), 1921—22, gårdsundersökningar inom Falu stad (296 bl. folio i 108 fasc.). — För historikens räkning ha även en del folkspråksundersökningar igångsatts i samarbete med »Undersökningen av svenska folkmål». — För historiken och museet i gemenskap hava slutligen bedrivits en del undersökningar rörande äldre bruksteknik, särskilt rörande den äldre kopparhanteringen och det primitiva järnsmidet. — Dessa materialsamlingar stå ävenledes under förvaltning av Bergslagens biblioteksavdelning.

Biblioteket hålles tillgängligt för utomstående efter anmälan hos bolagets bibliotekarie, det historiska och kamerala arkivet endast efter erhållet tillstånd av bolagets disponent. Museet hålles öppet för allmänheten emot en mindre avgift. Det byggnadshistoriska materialet är, till dess detsamma hunnit vetenskapligt bearbetas, såsom regel ej tillgängligt för andra än historikens medarbetare.

SÄLLSKAPET FÖR GOTLÄNSK FORSKNING, vars stadgar antogs den 5 febr. 1910, stiftades i Visby redan år 1884 på initiativ av lektor M. Klintberg. Sällskapet, som vid 1921 års ingång räknade 63 medlemmar, har till uppgift forskning rörande Gotlands »natur, fornknuskap och historia; konst och byggnadsverk; handel och näringar, befolkningens levnadssätt, språk och seder m. m.». Medlemsavgiften i sällskapet har ursprungligen varit 100 kr. en gång för alla eller 25 kr. årligen att erläggas i 5 år. Dels genom kapitalisering av årsavgifter och räntor, dels genom en donation å 10.000 kr. av sällskapets ledamot revisor August Kinberg har bildats en grundfond, som år 1918 nått till ett belopp av 20.000 kr., vilket belopp i stadgarna föreskrivits skola vara uppnått, innan fondens ränteavkastning finge tagas i anspråk för sällskapets arbetsuppgifter. I enlighet med stadgarnas föreskrift har vid samma tid avgiften nedsatts till 50 kr. en gång för alla eller 15 kr. årligen att erläggas i 5 år.

När år 1919 räntemedlen första gången kunde tagas i anspråk för undersökningar, anslog Sällskapet ett belopp av kr. 777: 05 till undersökningar av folkmål på Gotland, utförda av Upsalastudenter i anslutning dels till arbeten, som Undersökningen av svenska folkmål i Upsala år 1916 begynt på ön, dels och ej minst till de i långt större skala anlagda undersökningar, som lektor M. Klintberg alltsedan år 1874 bedrivit. Varje följande år har ett anslag å 800 kr. beviljats till fortsättning av denna folkmålsundersökning, som har till mål vinnande av en språkgeografisk översikt över *hela* Gotlands dialekter och härvid närmast bygger på typordlistor, som under åren 1918—19 utarbetats speciellt för Gotlandsundersökningen.

Sällskapets arkiv grundlades 1896 genom förvärv av professor Gustaf Lindströms förteckningar över och avskrifter av gutniska urkunder från tiden 890—1560. Dessutom innefattar arkivet folkmåls- och ortnamnsuppteckningar m. m.,

som inkommit såsom resultat av de av sällskapet från år 1919 bekostade resorna. Folkmålsuppteckningarna utgöras av 28 typordlistor, representerande var sin ords mål, samt omkring 1.500 orduppteckningar på sedésblad, representerande två orters mål. Ortnamnuppteckningarna upptaga omkring 900 sedésblad och representera väsentligen samma trakter som typordlistorna. Typordlistorna, som sammanförts i 15 volymer, äro av två slag: större, innehållande omkring 1.500 ord var, fullständigt besvarade för 6 orter och till den del, som gäller form-läran, för 2 orter, och mindre, innehållande omkring 150 ord var, besvarade för 20 orter. Texter finnas inlämnade endast i mindre omfattning och endast från Fårö. Därest arbetet kan oavbrutet fortsättas, torde år 1923 hela Gotland vara genomgången med typordlistor, som sedan kunna, under kombination med äldre samlingar, läggas till grund för en sammanfattande översikt.

Uppteckningar och övriga arkivalier förvaras hos sekreteraren och stå under hans personliga vård.

Kostnaderna bestridas helt och hållet av grundfondens ränteavkastning. Grundfonden uppgick, då anslag första gången utdelades, till kr. 21.178: 33, varav kr. 1.178: 33 då avsattes såsom särskild fond under namn av »Biblioteks- och museifonden». Den 31 dec. 1921 utgjorde behållningen kr. 25.202: 04, vari ingick den till kr. 2.672: 90 uppgående behållningen av en i juli 1921 i Visby anordnad hembygdsfest. Kr. 23.873: 15 tillhörde grundfonden och kr. 1.348: 89 Biblioteks- och museifonden; till den senare avsattes då av grundfonden 1.000 kr. Sällskapet har icke åtnjutit några allmänna anslag.

VÄSTSVENSKA FOLKMINNESFÖRENINGEN stiftades i Göteborg den 30 maj 1919 och ägde vid 1923 års ingång 208 medlemmar, varav 4 korporativa. Tanken på föreningens stiftande väcktes i samband med en av docenten C. W. von Sydow i maj 1919 vid Göteborgs högskola givna kurs i folkminnesuppteckning. »Föreningens syfte är att verka för tillvaratagande av folkminnen i västra Sverige och sammanföra till gemensamt arbete och ömsesidigt stöd alla dem, som intressera sig för detta syfte.» Under folkminnen förstår föreningen i första hand sådana folkliga traditioner, som hänföra sig till allmogens andliga odling, men även uppgifter om ålderdomliga föremål i allmogens inventarium jämte traditioner om deras tillverkning och användning, uppteckningar rörande det forna byggnadssättet, bylivet, samfärdsel m. m.

En del av föreningens samlingar består av uppteckningar, som gjorts av ut-sända stipendiater, nämligen hemmansägaren Olaus Olsson i Bräcke, fil. stud. E. Petersson, fil. stud. G. Drougge, stud. Folke Linder och föreningens sekr. fil. kand. David Arill, vilka samtliga bedrivit insamlingsarbete i Bohuslän, samt folkskoll. J. Hallin, som gjort uppteckningar i Lidhults socken i Småland. Några uppteckningssamlingar ha inköpts. Arkivet upptar vidare ett mångsidigt material, som inkommit i följande pristävlingar: 1) Gåtor (J. U. F:s julnummer 1919); 2) Julen i forna tider (Handelstidningens veckoblad 1919); 3) Allmän folkminnespristävlan för deltagarna i de redan nämnda instruktionskurserna 1920; 4) Tro och sed rörande gröda och boskap (Göteborgsposten 1921); 5) Sägner och folkvisor (Göteborgs Morgonpost 1922); 6) Allmän folkminnespristävlan (avdelningen Tro, sed och sägen i Handelstidningens veckoblad 1922). I samtliga tävlingar har ett rikt och värdefullt material influtit. I vardera av tävlingarna nr 2 och 6 ha över 100 bidrag inkommit. Till arkivet ha även överlämnats de uppteckningar, som insänts i ett par tävlingar, anordnade av enskilda styrelseledamöter. Båda dessa tävlingar ha anordnats 1922; i den ena behandlades ämnet Kultplatser, i den andra Värmländska värser. Därjämte ha alltifrån föreningens tillkomst en mängd meddelare lämnat mindre

uppteckningssamlingar som gåva. Bland dessa frivilliga medarbetare ha särskilt följande bidragit med värdefulla samlingar: hr J. A. Thorkelsson, Selma Johansson (Bohuslän), Edv. Erlandsson, Karl A. Karlsson, Hj. R. Nilsson (Halland), Klas Olofsson (Västergötland), I. Löfgren (Dalsland), Edv. Olsson och Olov Olovsson (Värmland), vilka samtliga deltagit i flera pristävlingar och även dessutom lämnat uppteckningar. Slutligen har folkskolläraren Joh. Kalén i Lia deponerat en större folkminnessamling från Fagered i Halland.

Omfattningen av föreningens uppteckningssamlingar i *manuskript* vid ingången av år 1923 framgår av följande översikt:

Antalet accessionsnummer är 608, fördelade efter innehåll sålunda:

	Folkstro och folksed, folkliv, folkdiktning (utom gåtor och ord- språk).	Gåtor.	Ordspråk.
	Antal blad	Antal n:r	Antal n:r
Bohuslän .....	3.200	380	1.820
Halland .....	2.250	100	2.700
Västergötland .....	1.050	350	210
Dalsland .....	400	150	750
Värmland .....	500	—	250
Övriga landskap .....	550	65	60
	Summa 7.950	1.045	5.790

I denna översikt ingå inte de uppteckningar, som tryckts i uppsatsen *Sagor och sägner från Bohuslän* av David Arill (Folkminnen och Folktankar 1919) och på avdelningen *Tro, sed och sägen* (c:a 50 spalter) i *Handelstidningens* veckoblad 1922. Föreningen förfogar dessutom över ungefär 150 spalter *tidningsurklipp* rörande folkliv, folktro och folksed m. m.

Uppteckningarna förvaras på Göteborgs stadsbibliotek och hållas tillgängliga genom föreningens arkivarie. Samlingarna förtecknas i särskild accessionskatalog, och de olika förvärven numreras och ordnas i överensstämmelse med denna. Samlingen är försedd med kortregister i tvenne serier, den ena topografisk, den andra efter innehåll, därvid å kortet anges det hänvisade manuskriptets accessionsnummer jämte sidan, där de ifrågavarande uppgifterna anträffas.

De huvudsakliga expeditionsgöromålen ha handhåfts av föreningens sekreterare utan ersättning, annan anställd personal finnes icke, utan allt förvaltningsarbete har utförts frivilligt och kostnadsfritt, med undantag av att ordnandet och katalogiseringen av de bohuslänska samlingarna honorerats genom ett av föreningen utverkat anslag från Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen. Av de utsända upptecknarna ha Olaus Olsson, E. Petersson, G. Drougge, Folke Linder och David Arill erhållit ersättning av samma anslag. Vid pristävlingarna i tidningarna ha penningpris utdelats av resp. tidningar; vid tävlingen om *tro och sed* rörande gröda och boskap bidrog Jubileumsutställningen i Göteborg med 150 kr. Bokpremier ha bekostats av tidningarna och föreningen gemensamt.

Frivilliga medhjälpare vid insamlingen har föreningen sökt vinna genom de nämnda pristävlingarna och genom artiklar och notiser i pressen, varjämte intresserade i stor utsträckning muntligen och skriftligen bearbetats. Vidare ha av föreningen utsänts c:a 4.000 ex. broschyrer och frågelistor, däribland en frågelista om *julfirandet* och en rörande »de kloka», båda dessa i direkt anslut-

ning till av föreningen insamlat material. I syfte att sprida intresse för föreningens verksamhet ha ett stort antal föredrag hållits inom föreläsningföreningar, studiecirkel, Sveriges allmänna folkskollärareförenings och Jordbrukareungdomens riksförbunds kretsavdelningar, vid folkhögskolor, hembygdsfester m. m. Föredragshållare ha varit: föreningens ordf., lektor H. Celanders (6 förel.), sekr., fil. kand. David Arill (80 förel. + 20 »folkminnestimmar» för skolungdom), lektor V. Cederschiöld (9 förel.), apotekare M. Lundqvist (5 förel.), ingenjör E. Bergendahl (2 förel.) och folkskollärare Joh. Kalén (4 förel.).

För att erhålla intresserade och lämpliga medarbetare anordnade föreningen våren 1920 tvenne kurser för folkminnessamlare. Den första av dessa kurser var huvudsakligen avsedd för i Göteborg bosatta personer och upptog följande föreläsningar: Gammalsvensk jul, Folketro, Folkdiktning (2 förel.), Folksägner, Folklekar, De kloka i nordisk folketro och Om hembygdsarkiv. Den andra kursen var avsedd för intresserade i landsorten och bevistades av ett 80-tal deltagare från Bohuslän, Dalsland, Värmland, Västergötland och Halland. För att sätta även obemedlade i tillfälle till deltagande i kursen hade styrelsen av föreningar, stiftelser och enskilda utverkat bidrag till en summa av 3.065 kr., varigenom 56 stipendier kunde utdelas. Kursen pågick den 6—8 april och upptog följande föreläsningar och demonstrationer: Våra folkminnen, inledande översikt, Folketro och Folksed, Gammaldags julseder, Folkdiktning (2 förel.), Folksägner, Folkmusik (med fiollåtar), Om hembygdsarkiv, Hus och gårdar, Folklekar, De kloka i svensk folkmedicin, Visning av allmogesamlingarna på Göteborgs museum (2 demonstrationer) och Visning av Rhösska konstslöjdmuseets allmogevävnader; vid kursens slut anordnades en diskussion om arbetsmetoderna vid folkminnessamlandet.

Föreningens inkomster och utgifter under dess tre första räkenskapsår, t. o. m. 31 aug. 1922, framgår av nedanstående tabell:

	1919/1920	1920/1921	1921/1922
<i>Inkomster:</i>			
Medlemsavgifter .....	1.828: —	623: —	963: —
Gåvor, ränta m. m. ....	3.065: —	93: 30	92: 13
Försålda skrifter m. m. ....	348: 50		
Anslag .....		1.650: —	3.200: —
	Summa 5.241: 50	2.366: 30	4.255: 13
<i>Utgifter:</i>			
1920 års folkminneskurs .....	3.001: 30		
Inköpta samlingar .....	425: 50		
Stipendier.....		1.265: —	615: —
Resor, porto m. m. ....	1.092: 40	491: 89	285: 95
Trycksaker, papper, katalogisering m. m	516: 55	250: 65	1.013: 46
	Summa 5.035: 75	2.007: 54	1.914: 41

Efter utbetalande av arvoden för katalogisering av de bohuslänska samlingarna och för fortsatt insamlingsarbete uppgick behållningen vid ingången av år 1923 till 1.500 kr.

Det erhållna anslaget har utgått från Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen och får icke användas för annat ändamål än för insamlingen i Bohuslän. I stipendiesummorna ingå ur denna fond tagna 1.665 kr.

Föreningen har av trycket utgivit: Redogörelser för de tre första arbetsåren;

David Arill, Riktlinjer för folkminnesinsamlingen (Västsvenska folkminnesföreningens småskrifter I), Bohuslänska folkminnen, studier och uppteckningar, red. av David Arill (festskrift till Olaus Olsson), varjämte på föreningens initiativ ett flertal uppsatser i upplysnings- och agitationssyfte tryckts i olika tidsskrifter.

Under tryckning äro: Forntro och folksed i västra Sverige och Sägen och folkdiktning i västra Sverige båda i en av Jubileumsutställningen i Göteborg utgiven monografiserie, samt en samling folkminnesuppteckningar, tro, sed och sägen, som utgör särtryck ur Handelstidningens veckoblad.

HELSINGBORGS MUSEUM, HELSINGBORG, grundades 30 maj 1902 och äges av Helsingborgs stad. För att stödja dess verksamhet stiftades 1 dec. 1908 Helsingborgs museiförening, vilkens medlemsantal vid nyåret 1921 uppgick till omkring 150. Vid sidan om dess museala verksamhet hava redan tidigare uppteckningar rörande folklivet gjorts, ehuru i mera begränsad omfattning. Sedan sommaren 1920 har en mera systematisk insamlingsverksamhet upptagits. Dennas direkta syfte har varit och är att särskilt med hänsyn till bebyggelse- och bosättningsförhållandena erhålla kännedom om det inom museets arbetsområde — nordvästra Skåne — tillgängliga materialet, för att därigenom erhålla en solid grundval för en under planläggning varande stor museianläggning vid Fredriksdahl invid Helsingborgs stad. Vid dessa undersökningar göras ej blott uppteckningar och avbildningar av gårdar, byar och byväsen, utan verksamheten omfattar allt vad som kan inhämtas rörande allmogekulturen såsom dräktskick, seder och bruk, hantverk m. m.

Resultaten av de hittills bedrivna forskningarna föreligga dels i en mindre samling uppteckningar rörande folktro, levnadssätt, seder och bruk m. m., dels i 1920 års Byggnads- och byundersökningar med fotografier och planer samt uppteckningar rörande byväsendet, folkets levnadssätt, hantverk, folktro m. m., dels i en avbildningssamling för hantverk, dräkt, bostad m. m., vilken är inordnad i museets allmänna lappkatalog.

Dessutom äger museet en samling byarkivalier i original, omfattande byskrän, protokoll och andra byalagshandlingar, samtliga från nordvästra Skåne.

Det insamlade materialet förvaras i museets arkiv, varest det hålles tillgängligt efter anhållan hos museets föreståndare. Uppteckningarna äro tills vidare endast delvis ordnade.

Arkivet står under vård av museets föreståndare. Annan fast anställd personal — förutom skrivbiträde vid museet — finnes icke, men för undersökningar hava tillfälliga medarbetare sedan år 1920 anlåtats, samtliga studerande.

Av museets för år 1920 till kr. 48.272: 71 uppgående budget användes omkring 6.500 kr. till byggnads- och byundersökningarna, vilka då bedrevos i samarbete med Nordiska museets byundersökningar. Museets budget ingår i Helsingborgs stads allmänna drätsel.

Museet utgav år 1918 arbetet »Kulturhistoriska Helsingborgsstudier», vari även ingår en uppsats Gamla tankar och talesätt, innehållande ordspråk, anteckningar rörande märkedagar m. m.

GESTRIKLANDS KULTURHISTORISKA FÖRENING stiftades i Gävle den 9 maj 1862, bar t. o. m. år 1918 namnet Gestriklands fornminnesförening samt har sedan år 1920 upptagit aktivt arbete för hithörande forskning. Föreningen, som vid 1921 års ingång räknade 251 medlemmar, har till ändamål att upprätthålla ett kulturhistoriskt museum i Gävle samt att »insamla bilder, skildringar och arkivalier, som belysa Gestriklands historia; i mån av tillgång befordra till trycket resultaten av samlings- och forskningsarbetet; samarbeta med lika

sammanslutningar för besläktade ändamål inom landskapets socknar eller olika delar».

Då föreningen år 1920 vidgade sin verksamhet, från att denna tidigare varit blott museal och antikvarisk, skedde detta i samband med de från Nordiska museet ledda byundersökningarna, och då i den form att föreningen bekostade undersökningen mot villkor att ett exemplar av avbildningar och text införlivades med dess arkiv. För resultatet har ovan i samband med de nämnda byundersökningarna redogjorts (sid. 72). På nyåret 1921 hade materialet ännu icke hunnit inordnas i föreningens arkiv.

Arkivet som är avsett att omfatta även uppteckningar rörande folkliv och folkspråk samt genealogiska undersökningar av gestrikländska allmogesläkter skall ställas under förvaltning av föreståndaren för föreningens museum och förvaras där.

Föreningen åtnjuter för sin allmänna drift av länets landsting och Gävle stad vardera 250 kr. i årligt anslag, vilket dock icke på långt när täcker kostnaderna för museet.

Sedan 1889 utgiver föreningen årliga meddelanden, vilka dock varit av övervägande antikvariskt och historiskt innehåll.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING stiftades i Umeå den 22 febr. 1919 och ägde vid nyåret 1921 300 medlemmar. Föreningens uppgift är »att anordna en västerbottnisk fornvall, bedriva och uppmuntra hembygdsforskning samt anlägga idrottsplats och folkpark m. m.». Ett museum i Umeå hade visserligen funnits sedan år 1885 i samband med den då stiftade Västerbottens läns fornminnesförening, men den nya hembygdsföreningen hade ett vidare program än den äldre fornminnesföreningen och ett syfte mera överensstämmande med den moderna allsidigare hembygdsforskningen. I överensstämmelse härmed upptogs redan under föreningens andra verksamhetsår arbetet med grundandet av ett arkiv för uppteckningar och avbildningar rörande västerbottniskt folkliv.

Grundstommen för föreningens arkiv bildar den mellan åren 1907 och 1919 sammanförda Hjelmerus'ska urklippssamlingen. Från maj år 1920 kan föreningens egen insamlingsverksamhet på hithörande område räkna sin början. Dessa samlingar omfattade vid 1921 års ingång omkring 100 blad i 4:o innehållande uppteckningar huvudsakligast inom folktrons och folkdiktningens områden samt en samling ritningar och fotografier m. m. utgörande resultaten av under år 1920 i samarbete med Nordiska museet bedrivna bebyggelseundersökningar inom Västerbottens län.

Uppteckningarna förvaras tills vidare i fornminnesföreningens lokaler, där de efter särskild begäran hållas tillgängliga.

Uppteckningarna ordnas så, att de renskrivas på 4:o-blad med en notis på varje blad. Någon katalogisering har ännu icke verkställts.

Arkivet står under vård av föreningens intendent, vilken för detta ändamål icke åtnjuter särskild avlöning. Samlingarna ökas huvudsakligast genom intendents arbete samt i någon mån även genom intresserade personer ute i bygderna.

Kostnaderna för arkivets ökning kunde under år 1920 anslås till omkring 1.500 kr., intendents lön däri icke inräknad. Något offentligt anslag för hithörande ändamål utgår icke, då det sedan år 1919 utgående landstingsanslaget å 3.000 kr. är avsett som bidrag till den blivande museibyggnaden och det sedan samma år från stadsfullmäktige utgående anslaget å 2.500 kr. avser endast det med det blivande friluftsmuseet förenade idrottsfältet.



Föreningen utgav år 1920 och 1921 en årsbok, Västerbotten, innehållande uppsatser även av etnologiskt innehåll. Årsbok för år 1922 är under arbete.

HYLTÉN-CAVALLIUSFÖRENINGEN FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH HEMBYGDSKUNSKAP stiftades i Växjö den 11 nov. 1919 och ägde vid 1923 års ingång omkring 350 medlemmar. Föreningens uppgift är »att inom de småländska bygder, vilka sedan gammalt haft Växjö till kulturell medelpunkt, verka för hembygds-kunskap och hembygdsvård. I detta syfte vill den i mån av krafter och tillgångar, under samverkan med andra sammanslutningar genom föredrag, möten, utställningar och föreläsningar samt utgivna skrifter väcka uppmärksamhet och skapa intresse för småländsk natur, såväl som kultur, samt uppspana, beskriva, anteckna eller taga till vara, vad som kan visa kommande släkten, hur man i dessa bygder känt och tänkt, talat och levat. Den söker därför främja undersökningen och bevarandet av Smålands talrika fornlämningar av säregna eller för en viss ort typiska byggnader, av ålderdomliga eller egenartade husgeråd och inredningsföremål, redskap och verktyg. Den söker samla och taga vara på allt, som ännu kan räddas av gammal småländsk kultur i saga och sägen, språk och tro, sed och skick».

Föreningen har genom föredrag och hembygdsfester sökt intressera allmänheten för hembygdsforskning och utser bland sina medlemmar särskilda ordsombud. Någon direkt insamlingsverksamhet har dock ännu icke påbörjats.

Föreningen utger sedan år 1920 en särskild publikation under titeln Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok, för vilken alla dess tillgångar tagits i anspråk.

FÖRENINGEN SKÅNSKT FOLKMINNESARKIV stiftades i Lund i aug. 1921 i samband med då hållna sommarkurser därstädes. Föreningen har satt som sitt mål att åstadkomma ett skånskt folkminnesarkiv, som i största möjliga utsträckning skall representera hela Skåne, varje härad, socken och by. Föreningen har för vinnandet av detta syfte i juni 1922 anordnat en 10-dagars instruktionskurs i folkminnesuppteckning.

HALLANDS HEMBYGDSFÖRBUND stiftades i Varberg den 5 juni 1922. Förbundet, som har sitt säte i Halmstad, »är en sammanslutning av inom Hallands län verkande hembygds- och kulturhistoriska föreningar samt enskilda understödjande medlemmar inom eller utom länet», med uppgift att »främja hembygds-vården i länet och för sådant ändamål bl. a. utarbeta gemensamma riktlinjer för arbetets bedrivande inom verksamhetsområdet samt utgiva publikationer, vilkas innehåll faller inom ramen för förbundets verksamhet». — Till förbundet äro anslutna följande föreningar:

Hallands museiförening i Halmstad, stiftad den 24 april 1886.

Norra Hallands kulturhistoriska förening i Varberg, stiftad den 21 juni 1916, med lokalavdelningar i Tvååker och Veddige.

Nordhallands hembygdsförening i Kungsbacka, stiftad den 28 april 1917.

Årstads och Faurås' hembygdsförening, stiftad 1922.

Av dessa hava föreningarna i Kungsbacka och Varberg tagit verksam del i hithörande forskningar, särskilt har av den förra under dess korta tillvaro ett synnerligen gott arbete utförts.

*Nordhallands hembygdsförening*, som har till uppgift »att på hembygds-vårdens olika områden verka för räddande och pånyttfödande av bygdens nedärvda kultur och naturvärden», räknade vid 1921 års ingång 259 medlemmar. Föreningen kan på visst sätt sägas vara utgången ur det intresse som inom traktens studiecirklar under åren närmast före dennas tillkomst genom möten på natur- och kulturhistoriskt märkliga platser i Nordhalland uppvuxit för kannedomen om bygdens äldre odlingshistoria. Huvudintresset i föreningens

verksamhet har knutits till insamlande av fotografier av bygdens natur- och kulturminnen samt insamling av folkminnen. Föreningens verksamhet för hithörande syften har fördelats på 14 avdelningar, nämligen: naturminnen, fornminnen, lantbruk, fiske, manlig slöjd, kvinnlig slöjd, möbler och husgeråd, byggnader, tro och sed, folkdiktning, folkmusik, personhistoria och bygdehistoria. I propagandasyfte anordnade föreningen 16—27 april 1919 en s. k. hembygdsvecka med ambulerande föredrag i 10 av Nordhallands socknar över socknens fornminnen och hembygdsvärden i Nordhalland, varvid även utfördes folkmusik av bygdespelmän; veckan avslutades i Kungsbacka.

Arkivet omfattar uppteckningar och fotografier rörande folkliv och folkspråk samt fotografiska avbildningar. Till den förstnämnda kategorien höra omkring 300 blad uppteckningar av traditioner rörande tro och sed, sägner, ordspråk, bygdetraditioner m. m. jämte de betydande samlingar av liknande slag som sedan ett flertal år sammanbragts av den kände bygdeforskaren L. E. Jansson (»Edv. Ke»), vidare ett 100-tal folkmusikuppteckningar samt omkring 250 fotografier av kultur- och naturminnen, bygdens märkesmän, upptåg och fester m. m. De språkliga samlingarna utgöras av en av P. N. Pettersson i Vallda författad översikt över avvikelserna i Ölmevalla- och Frillesåsmålet från folkmålet i norra delen av Fjäre härad. De topografiska anteckningarna upptaga förteckning över natur- och kulturminnen i bygden, samt en karta över samtliga kända jättegytor i Fjäre härad. Vidare innefattar arkivet en förteckning över böcker, kartor och tidskriftsartiklar rörande Halland samt en större urklippssamling.

Arkivet förvaras i ett åt föreningen upplåtet rum i Kungsbacka rådhus och är sedan hösten 1921 tillgängligt efter tillsägelse hos föreningens intendent.

Uppteckningarna av såväl muntliga traditioner som folkmusik utskrivs å blad i visst fastställt format och formulär, fotografierna klistras på kartonger. Till denna samling föres ett kortregister, upptagna uppteckningens härkomst, rubrik, innehåll, tillkomsttid och omfattning.

Ökningen av samlingarna sker till övervägande del på frivillig väg och i stor utsträckning genom för varje socken utsedda ombud. År 1919 utrustade föreningen egen stipendiat. Utgifterna, som till en del utgöras av kostnaderna för föreningens tidskrift, uppgingo år 1920 till kr. 763: 65. Inkomsterna erhållas genom medlemsavgifter och anordnade fester. Sedan år 1920 uppbär föreningen även anslag av landstinget, till en början utgående med 300 kr., och av 1922 års landsting höjt till 400 kr. Till föreningens tillgångar hör slutligen en år 1919 bildad hembygdsfond, uppgående till kr. 2.176: 13.

Vid sitt stiftande övertog föreningen en av Nordhallands studiecirkel tidigare utgiven publikation »Vår Bygd», vilken allt sedan 1917 utkommit som föreningens årsskrift, med uppsatser av topografiskt, etnologiskt och språkligt innehåll. År 1921 utgav föreningen dessutom en mindre skrift, Fjärås Bräcka ett stycke märklig Nordhallandsbygd — av G. Ahlberg och E. Lindälv.

»Vår Bygd» blev 1922 organ även för Norra Hallands kulturhistoriska förening och ingår från 1923 som organ för Hallands hembygdsförbund.

Norra Hallands kulturhistoriska förening räknade vid 1923 års ingång 139 medlemmar.

Under år 1922 har föreningen börjat syssla med hithörande forskning och samlat inalles 226 fotografier av kulturminnen m. m. till största delen inom Viske och Himle härad. En stor del av fotografierna höra samman med de arbetslivsbeskrivningar föreningen samlat. Så finnas 45 fotografier, som illustrera linberedningens olika faser. Dessa fotografier höra tillsammans med

en av red. Albert Anderson författad beskrivning av linberedningen i äldre tid med terminologien på landsmål och med landsmålsalfabet.

Fotografierna klistras på kartong och hållas tillgängliga för allmänheten å föreningens museum å Varbergs fästning (öppet maj—oktober varje onsdag och söndag kl. 1—3 em.).

Föreningen har ett 70-tal nummer folkdiktning, tro, sed, gåtor, ordspråk, ordstäv, talesätt och folkhumor, skrivna å kort i formatet 125×200 mm. Och slutligen har föreningen såsom deposition en uppteckning av Frillesås-målet av red. Albert Anderson, innehållande ordbok och deskriptiv grammatik och upptecknad med landsmålsalfabet.

Föreningens lokalavdelningar i Tvååker och Veddige ha verksamt bidragit till utökningen av samlingen av folktro, ordspråk, ordstäv, talesätt och folkhumor.

Alla föreningens samlingar hållas tillgängliga å museet. Lokalavdelningarnas samlingar, som finnas såväl hos dessa som hos Varbergsföreningen, hållas dessutom tillgängliga hos vederbörande avdelningssekreterare efter tillsägelse.

Av de under de sista 10—15 åren tillkomna föreningarna och museerna hava ytterligare några haft sin uppmärksamhet riktad på folklivsupptecknandet, ehuru resultatet härav blivit av mera tillfällig beskaffenhet. Dessa organisationer äro:

#### FÖR DALSLAND:

*Dalslands fornminnesförening, Västra kretsen i Ödeborg*, stiftad den 10 dec. 1906. Det rätt obetydliga materialet som här upptecknats har i avskrift lämnats till Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg.

*Dalslands hembygdsförbund i Åmål*, stiftad den 13 mars 1918. Även här har uppteckningsverksamheten ännu varit helt obetydlig. Förbundet har sedan år 1918 utgivit en årsskrift delvis med etnologiskt och språkligt innehåll.

#### FÖR HELSINGLAND:

*Bollnäs hembygdsförening* stiftad 1920. Då föreningen stiftades, uppdrogs åt dess sekreterare att i den kringliggande bygden taga reda på gammaldags seder m. m., ett arbete som även samma sommar igångsattes. Vid sin död på nyåret 1921 efterlämnade han ett antal ännu icke utredigerade anteckningar på hithörande område. Senare har föreningen i samråd med Bollnäs hemslöjdsförening beslutat att upptaga verksamheten på nytt.

#### FÖR NÄRKE:

*Laxå bruks museum*. Då museet, som tillhör Laxå bruk, grundades, upplades även planen till ett uppteckningsarkiv att läggas till grund för utforskandet av Tivedens äldre natur- och kulturförhållanden. Arkivet som upptager 35 rubriker, innehar diverse anteckningar rörande jakt, samt kvinnlig hemslöjd.

#### FÖR SMÅLAND:

*Åseda sockenmuseum*, stiftad den 30 mars 1914. Ehuru i museets plan upptages även insamling av ortstraditioner, fotografier m. m., har sådan insamling icke ännu skett. Däremot äger museets föreståndare, kantor Matts M. Granström ett hundratal anteckningsböcker och ett 10-tal häften stenografiska uppteckningar av sägner, folkseder, fraser, ord m. m. vilka tills vidare äro hans enskilda egendom.

*Ålems hembygds- och naturskyddsförening*, stiftad den 26 maj 1918. Föreningens ledare äger en sedan ett flertal år tillbaka grundad samling av excerpter m. m. rörande Ålems socken, dess näringar och folkliv, vilken samling dock ännu är hans enskilda egendom.

## FÖR VÄSTERGÖTLAND:

*Ulricehamns hembygdsförening*, stiftad den 28 juli 1917. Föreningen äger ett häfte med titeln »Hembygds-kunskap, samlad och antecknad av Pauline Larsson», innehållande anteckningar om äldre västgötska seder och bruk samt sägner och ordspråk. Föreningen utgav år 1917 en skrift, betitlad *Ulricehamns hembygdsförening*.

*Vadsbo hembygds- och fornminnesförening* i Mariestad, stiftad den 26 sept. 1917. Föreningens verksamhet har i huvudsak varit museal. Den har emellertid även ägnat folktraditionen någon uppmärksamhet och har i sin sedan 1918 utkomna tidskrift *Vadsbobygden* offentliggjort intressanta bidrag till kännedomen om norra Västergötlands folkliv.

## FÖR VÄSTMANLAND:

*Köpings museum*, stiftat omkring 1890. Uppteckningsverksamhet har icke bedrivits vid museet, men i det förslag till reglemente, som av styrelsen utarbetats och insänts till stadsfullmäktige för godkännande, har även sådan verksamhet medtagits. Museet äger dessutom en samling lekrim och ramsor samt uppgifter rörande påskbruk och ett 20-tal s. k. påskbrev, samlade av en skolklass i Köping år 1919. Vidare äger museet en samling fotografier huvudsakligast från Köping.

## FÖR ÖLAND:

*Ölands kulturminnesförening* i Borgholm, stiftad 1913. Föreningen utfärdade sommaren 1922 ett upprop i ortspressen om medarbetarskap vid uppteckning av »trosföreställningar och sedvänjor, av sagor och sägner, visor och gåtor o. s. v.», varjämte av docenten C. W. v. Sydow anordnades en kurs i folkminnesuppteckning i Borgholm. Kursen varade 26 juli—2 aug., varunder höllos 26 föreläsningar och gjordes två exkursioner.

## Hemslöjdsföreningarna.

Parallellt med fornminnes- och hembygdsföreningarna har gått tillväxten av ett närsläktat intresse, intresset för den gamla svenska folkslöjden. Såsom redan påpekats kom fornminnes- och de med dem likartade föreningarnas verksamhet, ehuru från början bredare tänkt, att ända fram under 1900-talets första årtionde huvudsakligast befatta sig med det rent museala föremålssamlandet, och vid denna ståndpunkt kvarstår man i stort sett ännu.

Intresset för folkslöjden, hemslöjdsintresset, hade ett vidare syftemål, att med ingående kännedom om den gamla allmogeslöjden och på denna som grund bygga en nu nationell slöjd. Det svenska hemslöjdsintresset inledes med stiftandet år 1873 av föreningen *Handarbetets vänner* i Stockholm. Under 1880-talet omhändertages samma intresse för Skånes vidkommande av Thora och Jacob Kuller's vävskola i Lund samt av Kulturhistoriska museet därstädes. För att tillvarataga de lärdomar 1897 års generalmönstring av den svenska ortsslöjden givit, stiftades år 1899 den första stora sammanslutningen för ett medvetet tillvaratagande av den specifikt svenska slöjdens traditioner, Föreningen för svensk hemslöjd.

Vid samma tid som fornminnesintresset omhändertages av smärre bygdeföreningar inträffar detsamma med slöjden. År 1904 stiftas den första hithörande bygdeföreningen, *Leksands hemslöjdsförening*. Året därpå följer *Morahemslöjdens vänner* och samtidigt stiftas den första länsföreningen, *Malmöhus'*

läns hemslöjdsförening. Liksom bland fornminnes- och hembygdsföreningarna förgår nu knappast något år utan att även nya hemslöjdsföreningar bildas. Utvecklingen har gått med den fart att år 1916, alltså 12 år efter den första landsortsföreningens stiftande, 32 liknande föreningar kunde redovisas.

Denna de sista årtiondenas livaktighet, i vad angår föreningsbildandet, markerar i själva verket en ny linje även ifråga om principerna för den gamla slöjdens användande som grund för nutida nybildning. Vad man här framför allt syftar till är vidmakthållandet och stärkandet av de för de olika bygderna kännetecknande ortskaraktärerna. Det ligger sålunda i detta en tendens till ett nationellt fördjupande i den praktiska verksamhet som är hemslöjdsföreningarnas främsta uppgift. Då utgångspunkten måste vara de gamla slöjdalstren sammanfaller i mycket väsentligt de lokala hemslöjdsföreningarnas verksamhet med de kulturhistoriska föreningarnas och museernas. Det är också betecknande, att den äldsta av de förra föreningarna, Leksandsföreningen, tillkom för att taga vården om en samling gammal dalaslöjd, som sommaren 1904 varit utställd i Leksand i syfte att visa hur mycket av gammal handaskicklighet, som ännu fanns kvar i dessa bygder.

Det stod emellertid här mycket tidigt klart, att allt material icke kan, måhända heller icke bör, insamlas till museer. Detta förde till en början till anordnandet av läns- eller häradsutställningar.

Den första lokalutställningen var den redan nämnda Leksandsutställningen, vilken tillkom på initiativ av konstnären Gustaf Ankarcrona. Fem år senare anordnades en liknande utställning av Malmöhus läns hemslöjdsförening för Frosta härad i Hörby. Denna var avsedd för ny slöjd, men där fanns en vägg även med gamla vävnader. Detta väckte hos fröken Lilli Zickerman tanken på anordnandet av häradsutställningar för inventering och studium av den gamla slöjden, en tanke som förverkligades av Kristianstads läns hushållningssällskap genom utställningarna av textilslöjd från Gälds och Albo härad i Kristianstad 1910.

Vid dessa lokala utställningar lånades föremål ur hemmen samman under någon kortare tid, varefter de återsändes. Härigenom skapades möjligheter att grundligare studera och med varandra jämföra hithörande företeelser ur folklivet, men härigenom klarnade också insikten om nödvändigheten att grunda avbildningssamlingar av framför allt sådana föremål, som tillhörde hemmen eller en och annan enskild samlare. Detta förde i sin tur vidare till ett inventerande och avbildande av allt vad som ännu kunde vara i behåll ute i bygderna, ett utforskande av den gamla slöjdens och det därmed nära sammanhörande dräktskickets gestaltning, icke genom inköps- eller insamlingsverksamhet, utan genom uppteckningsverksamhet och avbildning, en form för utforskning, som, tills vidare endast använd för de textila föremålen, kan komma till användning och bliva av den största betydelse även för andra grenar av vårt folkliga inventarium.

Det ojämförligt största arbetet har här utträttats av fröken Lilli Zickerman med stöd av Föreningen för svensk hemslöjd samt av Malmöhus läns hemslöjdsförening, men även andra hithörande föreningar hava utfört ett icke obetydligt inventerings- och avbildningsarbete. En härmed nära sammanhängande uppteckningsverksamhet har emellertid ännu i rätt stor utsträckning blivit förbisedd. Det är upptecknandet av de folkliga namnen för olika tekniker och mönstersammanställningar, ävensom den tradition som knyter sig till slöjdalstren, deras användning, de gamla slöjdarna o. s. v., allt material av det största intresse för såväl språkforskningen som den etnologiska forskningen.

Det till dato föreliggande resultatet av hemslöjdsföreningarnas verksamhet för utforskandet av den svenska allmogekulturen framgår av nedanstående redogörelse, där de olika föreningarna anföras efter den ordning, i vilken de tillkommit.

FÖRENINGEN FÖR SVENSK HEMSLÖJD I STOCKHOLM, stiftad 1899. Allt sedan sitt stiftande har föreningen studerat allmogens nutida slöjdalster och arbetsätt och — vid sidan härav — även den äldre, huvudsakligen den textila slöjden.

En systematisk inventering av den gamla folkliga textilkonsten påbörjades på eget initiativ av föreningens expert och försäljningsföreståndarinna fröken L. Zickerman redan år 1902, utvidgades betydligt år 1910 och har sedan dess oavbrutet pågått. Begynnelsen härtill blevo de distrikts- och häradsutställningar, som med föreningens stöd under några år framåt anordnades i Kristianstads och Blekinge län. En kommitté tillsattes av Hushållningssällskapen i länen, vilka utsågo en eller flera ombud för varje socken. Ledningen omhändertog med föreningens understöd av fröken Zickerman. Tryckta cirkulär kringsändes tillika med listor, å vilka ombuden antecknade allt som hopsamlades; varje lista omfattade endast en ägare. Vid uppackningen i utställningslokalen numrerades föremålen, varvid samma nummer anbragtes på de tillhörande listorna. Sedan föremålen numrerats, utgallrades det bästa, som fotograferades, varefter plåtarna numrerades och ägarens namn och adress infördes i en katalog.

Dylika utställningar anordnades av gammal textilslöjd från Gärds och Albo härad i Kristianstad 1910, från Ingelstads och Järrestads härad i Hammenhög 1911, från Göinge härad i Hässleholm 1912, från Bjäre, Åsbo och Villands härad i Åstorp och Kristianstad 1913. Blekinge läns hushållningssällskap anordnade på samma sätt utställningar för Östra härad i Karlskrona 1911, för Medelstads härad i Ronneby och för Bräkne härad i Karlshamn 1912 samt för Listers härad i Sölvesborg 1913. Vid alla dessa utställningar omhändertog fröken Zickerman på föreningens bekostnad ledningen. Redan 1911 följdes detta exempel av Malmöhus läns hemslöjdsförening med häradsutställningar för Södra Luggude i Höganäs och för Vemmenhög i Skurup, varefter liknande utställningar de följande åren upprepades. Samtidigt började även andra hemslöjdsföreningar landet runt anordna läns- och häradsutställningar av gammal slöjd; sammanlagda antalet dylika utställningar sedan år 1910 torde kunna skattas till minst ett 50-tal. Den sista och förnämsta har varit den av föreningen anordnade hemslöjdsutställningen för Stockholms län i Norrtälje 1922.

Vid de flesta av dessa utställningar har Föreningens för svensk hemslöjd ombud, fröken Lilli Zickerman, förtecknat och avbildat äldre slöjdföremål, varjämte hon även företagit särskilda forskningsresor i så gott som alla svenska landskap. Det mera tillfälliga understöd, föreningen under samlingsarbetets första tid kunde lämna fröken Zickerman, blev redan 1914 av fastare art, i det föreningen då började inlösa färdiga planscher, och förvandlades 1920 till ett kontrakt, varigenom samtliga färdiga negativ och planscher till ett antal av 12.000 inlöstes och arbetet för framtiden ordnades och säkerställdes.

Avbildningsförfarandet har varit detta: negativen tagas å plåtar i storleken  $12 \times 16\frac{1}{2}$ , stundom två å tre negativ å vardera, beroende på den tid, som står till förfogande. Dessa negativ förstoras sedan till  $20 \times 30$  cm. och kartongen har formatet  $30 \times 40$  cm. Förstoringar hava gjorts i den mån tid och penningar funnits tillgängliga. Sedan förstoringarna äro färdiga vidfästes ett försätts-papper, å vilket antecknas föremålets nummer i katalogen, ägarens namn och

adress, föremålets noggranna härkomst, beteckning, teknik, storlek, skedens grovlek samt materialet — allt i den utsträckning sådana uppgifter kunna lämnas. Förstoringarna inläggas i portföljer och ordnas läns- och häradsvis samt efter material och teknik.

Där, i mån av tillgång på medel, så kunnat ske, hava förstoringarna färglagts, därvid även anteckning gjorts rörande vävens storlek, skedens grovlek, teknik och material samt, där detta varit möjligt, garnändar tagits som prov. — Spetsar, fransar och vitbroderier hava helt naturligt endast fotograferats.

Av vilken betydelse detta inventeringsarbete varit, har visat sig framför allt vid ett eftersökande av föremålen, sedan några år hava gått, då stundom knapast mer än hälften kunnat återfinnas.

Samlingsverket, som även upptager textilier från våra mera betydande museer, omfattade vid 1922 års utgång 13.000 negativ, 7.185 planscher i svart samt 3.289 färglagda planscher.

I den mån samlingen fortskrider överlämnas den till Nordiska museet att av museet förvaltas under namn av Föreningens för svensk hemslöjd samlingsverk av svenska allmogetextilier. Arbetet är avsett att vara ett vetenskapligt inventarium över den äldre textila hemslöjden i Sverige. För att detsamma även skall kunna tjäna till studiematerial för utövare av hemslöjden, har fröken Zickerman på egen risk utfört en del därav i två exemplar, av vilka det ena är avsett att begagnas vid studier. För inlösen av sådana dublettexemplar hava medel dock icke ännu kunnat anskaffas.

Kostnaderna för arbetet i avslutat skick beräknas till minst 200.000 kr. Till samlingsverkets utförande har föreningen år 1914 uppburit ett statsanslag å 2.500 kr.; i övrigt har arbetet bekostats av föreningens egna medel samt genom enskilda gåvor.

MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING I MALMÖ, stiftad 1905. Föreningen har som en av sina viktigaste uppgifter haft att genom undersökningar ute i bygderna lära känna sitt eget läns gamla slöjd. Genom de utställningar av gammal slöjd, som under åren 1911—1913 i härad efter härad anordnades, för Luggude norra i Höganäs och för Vemmenhøgs i Skurup 1911, för Torna och Bara i Lund, för Oxie och Skytts i Trelleborg och för Luggude södra i Helsingborg 1912 samt för Herrestads och Ljunits i Ystad och för Färs i Sjöbo 1913, lyckades föreningen också få en vid och ingående kännedom om alla de värdefulla skatter, som ännu finnas i lanthemmen inom länet. Vid dessa utställningar fotograferades allt som ansågs hava värde och dessa avbildningar finnas i föreningens samlingar. Då föreningen aldrig velat beröva den gamla slöjden sin rätta hemvist, nämligen i hemmen på landet, äger föreningen icke någon större samling av dylika föremål. Föreningen har i stället mera inriktat sin strävan på att genom avbildningar i olika former till eftervärlden bevara forna tiders idoga och skickliga handaslöjd.

Föreningen arbetar fortfarande på att öka sina samlingar och har dessutom under de senaste åren igångsatt en ingående inventering av alla kvarvarande minnen av gammal slöjd. Denna undersökning sker genom besök i socken efter socken, härad efter härad och har hittills omfattat tio av länets tretton härad. Undersökningarna hava letts av fröken Lissie Möller. Under år 1918 undersöktes Harjagers och Torna, under 1919 Vemmenhøgs, Herrestads och Ljunits, under 1920 Onsjö och Rønnebergs härad, 1921 Norra och Södra Luggude härad och 1922 Skytts härad.

De antecknade föremålens antal utgjorde vid 1922 års slut: 11.434, därav

dräktdelar 2.517, hålsömmar, fransar, knytningar och tyllspetsar 3.144, broderier 799 och vävnader 4.974, fördelade som nedanstående tabell utvisar.

*Översikt över Malmöhus läns hemslöjdsförenings  
slöjdinventering 1918—1922.*

	Skytts härad	Vemmenhög's härad	Ljunts härad	Herrstads härad	Torna härad	Rennebergs härad	Harjagers härad	Onsjo härad	Luggude härad, Södra	Luggude härad, Norra	Summa
Antal socknar	25	22	7	10	28	13	17	15	18	9	
Flamsk .....	23	95	6	—	157	5	16	4	7	1	314
Röllakan .....	234	148	46	136	78	16	41	19	51	50	819
Krabbasnär .....	3	30	37	145	38	1	18	2	29	36	339
Munkabälte .....	203	166	19	3	54	12	6	4	9	12	488
Dukagång .....	8	38	18	24	23	2	3	6	2	20	144
Opphämta .....	280	215	51	92	1.038	109	183	97	110	67	2.242
Rosengång .....	7	8	11	60	37	1	3	6	8	10	151
Tränsfloss .....	108	71	3	—	36	8	13	3	3	—	245
Korsstyng .....	165	54	3	—	297	3	32	12	7	3	576
Sydd vadmal .....	54	76	13	—	25	11	11	12	15	6	223
Dräll .....	14	6	—	—	111	27	23	8	34	9	232
Dräktplagg .....	466	116	18	95	188	252	59	200	372	178	1.944
Förkläden .....	28	24	21	37	139	78	65	83	80	18	573
Hålsöm .....	85	114	100	180	119	159	77	157	250	59	1.300
Fransar .....	67	140	106	321	119	19	33	35	32	87	959
Knytning .....	23	16	20	95	49	61	17	6	127	27	441
Tyllspetsar .....	27	39	27	111	20	20	36	28	78	58	444
Summa	1.795	1.356	499	1.299	2.528	784	636	682	1.214	641	11.434

Det bästa som kan upptäckas av olika slag lånas, fotograferas och färglägges. Vid 1922 års slut omfattade den samling färglagda avbildningar, som sålunda sammanbragts, 923 nummer.

Föreningens samlingar bestå för närvarande av:

A. Mönster, ritningar, vävnader m. m.

- 411 st. ritade och målade mönster i naturlig storlek efter gamla konstvävnader,
- 64 st. skisser, målade efter gamla förkläden och kläden,
- 196 » vävda kopior efter gamla konstvävnader,
- 142 » gamla äkta vävnader,
- 19 » gamla kiste- och gratulationsbrev,
- 22 » gamla dukar med frans och spetsar,
- 1.355 » blåkopior uppklistrade efter gamla vita arbeten i hålsöm, knytning, knyppling och tyllträdning,

902 st. fotografier av vävnader m. m. från häradsutställningar.

B. Färglagda fotografier.

923 st. förstora fotografier efter gamla konstvävnader och dräkter från hela länet.



Alla i ovanstående förteckning ingående föremål äro katalogiserade, vart inom sin grupp.

Utom dessa samlingar har föreningen för att i vidare kretsar sprida kännedom om länets äldre textilslöjd, genom en därtill utsedd redaktionskommitté, på eget förlag utgivit ett i färger tryckt samlingsverk, kallat »Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län» och tillägnat »länets slöjdande kvinnor». — De mest karakteristiska äldre hemslöjdsföremålen äro där avbildade. Av arbetet äro hittills sju häften utkomna vartdera innehållande 50 à 60 färg- och svarttrycksavbildningar i röllakan och flamska vävnader, vita arbeten i hålsöm, tyllbroderi och skånska spetsar samt tvist, korsstyng, schattérsöm och trånsfloss, jämte belysande text.

Det under utgivning varande häfte 8 omfattar de enklare konstvävnaderna och kommer att avsluta verket. 1.200 ex. tryckas av varje häfte och subskriptionen omfattar 800 subskribenter, vilka få arbetet till ett pris av 2: 50 à 3 kr. häftet, tack vare det rika understöd verket fått av hushållningssällskapet, landstinget och föreningens försäljningsmagasin i Malmö.

Kostnaderna för denna del av föreningens verksamhet uppgå till kr. 63.788: 04. Dessa fördela sig sålunda:

*Utgivning av »Gammal allmogeslöjd»:*

bekostat genom anslag av hushållningssällskapet.....	12.000: —
» » lån » » .....	5.000: —
» » anslag » landstinget .....	11.000: —
» » » » föreningens försäljningsmagasin .....	13.000: —
	Kr. 41.000: —

*Mönster och ritningar samt hemslöjdsalster i original m. m.*

bekostat genom anslag av landstinget .....	9.647: 63
» » » » försäljningsmagasinet .....	1.039: 26
	Kr. 10.686: 89

*Färglagda fotografier:*

bekostat genom anslag av landstinget .....	500: —
» » » » försäljningsmagasinet .....	11.601: 15
	Kr. 12.101: 15

FÖRENINGEN KONSTFLITEN I GÖTEBORG, stiftad 1906. Föreningen har såväl i Göteborg som ute i bygderna anordnat utställningar av äldre och nyare slöjd samt har i färg låtit avteckna en del vävnader och sömnadsarbeten varjämte blåkopior tagits av fransflätningar och spetsar — dessa senare från orter utom hemslöjdsområdet. — Avbildningarna hänföra sig, enligt vad som meddelats, till stor del till föremål från nyare tid och äro av ringa omfattning. Slutligen finnas anteckningar över resultaten av föreningens undersökning rörande bohuslänska folkdräkten.

FÖRENINGEN VÄRMLANDS HEMSLÖJD I KARLSTAD, stiftad 1907. Föreningen har anordnat ett flertal utställningar. Sådana utställningar hava anordnats i Karlstad 1910, 1911 och 1922 samt i Säffle 1915, Nysäter 1916, Likenäs 1917, N. Råda 1918 och Sillerud 1920. För att erhålla kunskap om landskapets äldre slöjd hava studieresor företagits, därvid även anteckningar gjorts om namn

på tekniker och mönster. I samband med 1922 års utställning i Karlstad har även grunden lagts till en samling avbildningar av äldre slöjdföremål, varjämte en inventering av landskapets dräktskick påbörjats. Samarbeta har planerats med den nybildade Föreningen för hembygdsvård i Värmland.

FÖRENINGEN JÄMTSLÖJD I ÖSTERSUND, stiftad 1908. För denna förenings verksamhet har redan redogjorts i samband med redogörelsen för de kulturhistoriska föreningarna (sid. 106 f.).

ÅNGERMANLANDS HEMSLÖJDSFÖRENING I SOLLEFTEÅ, stiftad 1909. Föreningen har genom talrika sockenutställningar och framför allt vid den stora utställningen i Sollefteå 1910 sökt vinna översikt över karaktärerna i landskapets gamla slöjd. Vidare har vid vävkurser och under resor i bygderna ivrigt sökts efter gamla vävnader, stickningar, broderier, möbler o. dyl. De textila föremålen hava lånats och kopierats. Dessutom äger föreningen ett antal fotografier av ryor, fälltäcken m. m. från Ångermanland. I föreningens ägo finnes vidare en samling vävprover å gamla randningar från kjoltyg och västar, möbiltyg m. m. samt delar tillhörande de gamla dräkter, som burits av landskapets allmogekvinnor under 1700- och början av 1800-talet. Föreningen samarbetar nära med Föreningen för norrländsk hembygdsvård i Härnösand.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING I UMEÅ, stiftad 1909. År 1910 företog fru E. Andelius, på vilkens initiativ föreningen stiftats, en resa genom länet lappmarker, huvudsakligen Lycksele, Stensele och Tärna socknar, varvid textilier och rotkorgar insamlades. Sedan dess hava nästan årligen resor företagits i liknande syfte inom länet. Resorna hava avsett att tillvarataga gammal slöjd, lämplig att utnyttja i det moderna hemslöjdsarbetet. Vad som möjligen funnits utefter de stora stråkvägarna är redan nu skingrat. Det är i de mer undangömda bygderna, som man ännu finner något, men ofta bevaras dessa saker med en pietet, som hindrar inköp. Föremålen hava därför i de flesta fallen blott avbildats eller lånats för kopiering.

Föreningens samlingar bestå av gamla vävnader samt ett mindre antal fotografier och teckningar (delvis färglagda).

Föreningens skrivelse till de sakkunnige innehåller även en kort redogörelse för de olika textila slöjdarterna inom länet. Med stöd av föreningen utgavs år 1920 en Mönsterbok för lappsk hemslöjd i Västerbottens län (Helsingborg 1920), vilken innehåller ett för den etnografiska forskningen värdefullt material av äldre lappska dekorativa motiv.

ÖVRE HELSINGLANDS HEMSLÖJDSFÖRENING I HUDIKSVALL, stiftad 1911. Föreningen har genom ett flertal sockenutställningar och framför allt vid den stora utställningen av gammal slöjd i Hudiksvall 1906 och vid den stora utställningen i Hudiksvall 1913, vilken omfattade profan och äldre kyrklig konst, fiske, hantverk, hemslöjd m. m. — av sistnämnda ej mindre än 19.000 nummer — sökt förvärva en uppfattning om den gamla helsingeslöjdens särpräglade kynnen. Vidare har föreningen grundat en samling avbildningar och uppteckningar rörande helsingk allmogekultur, sådan denna tagit sig uttryck framför allt i den textila slöjden.

Avbildnings- och mönstersamlingen omfattar: 209 blåkopior av näversöm, hålsöm, knyppling, pinnspetsar, flätningar m. m.; omkring 300 mönster, delvis utförda i färg, av sömnader i olika tekniker, stickningar, pinnspetsar, vantsöm m. m. samt 152 fotografier eller andra avbildningar av interiörer från tillfälliga utställningar av gammal slöjd samt huvudsakligen av enskilda slöjddalster.

Ehuru föreningen stiftades först 1911 har insamlandet dock pågått sedan första åren av 1900-talet och utförts av föreningens föreståndarinna fru Stina

Rodenstam, som under resor i bygden, iakttagelser på Helsinglands museum och genom sammanträffande med personer födda i bygden även gjort en, enligt hennes egen utsago, »ej alldeles obetydlig samling anteckningar rörande dräktkick, textilier, råvaruberedning, seder, bruk, traditioner, folkliga benämningar, folktro, vidskepelse m. m.», vilka hon dock ännu icke varit i tillfälle att, så som hon önskat, bearbeta. — En särdeles innehållsrik översikt över den helsingka hemslöjden med hänsyn till de textila teknikerna och deras förekomst har bifogats hennes skrivelse.

Avbildningarna äro efter olika tekniker ordnade i lösa pärmar, där nya blad undan för undan kunna insättas. För samlingen har Hushållningssällskapet en gång beviljat ett anslag å 300 kr. för anskaffande av mönster och modeller. För avbildningar, teckningar, fotografier och kopior torde omkring 1.000 kr. hava använts av medel, som beviljats av Hudiksvalls stads sparbank.

UPSALA LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING I UPSALA, stiftad 1914. Redan från föreningens bildande har insamlingsarbete rörande länets äldre slöjd pågått. För den stora utställningen av uppländsk hemslöjd, som ägde rum i Upsala hösten 1915, och omfattade ej mindre än 10.000 föremål, både äldre och nyare produkter, hade föreningen anmodat fröken Elisabeth Thorman att genomforska Upsala län i avseende på vad då ännu funnes att tillvarataga av gammal allmogekultur. Hennes utförliga berättelse härom finnes i föreningens arkiv. Vid utställningen fotograferades och färglades alla inkomna föremål av intresse och har detta även skett vid de mindre »häradsutställningar», vilka sedan dess ägt rum på flera ställen i länet. Föreningens samlingar uppgå för närvarande till c:a 200 fotografier av skilda vävnads- och sömnadsslag samt 300—400 prover av bomulls- och yllevävnader. I runt tal har föreningen på förökandet och vidmakthållandet av dessa samlingar nedlagt 2.500 kr. Härtill komma ytterligare 1.500 kr. för fröken Thormans resa och därmed sammanhängande arbeten.

VÄSTMANLANDS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING I VÄSTERÅS, stiftad 1916. Föreningen äger omkring 210 fotografier, utförda av fröken Lilli Zickerman i samband med den av Tekniska skolan i Västerås 1916 anordnade utställningen, samt från de av föreningen själv anordnade utställningarna på skilda delar i länet av äldre västmanlandsslöjd och omfattar äldre textilier från länet, såsom ryor, vepor vävda i korndräll i olika mönster, långborddukar vävda i munkabälte, krabbasnår, dukagång, opphemta och rosengång; förlåtar i ylle med halvkrabbasnår i mönsterpartierna, hårgarnstücken i rosengång, örngott med tambursöm, knyppling och flätning, stycken med tyllträdning och knypplade spetsar, handkläden med flätade fransar. En stor del av fotografierna äro färglagda och anteckningar gjorda vid dem om varifrån de härstamma; ävenledes hava garnprover tagits från föremålen.

Samlingen har pågått sedan januari 1916 och har för en kostnad av omkring 400 kr. utförts av föreningens egna medel.

Samtliga här nämnda föreningar äga även mer eller mindre omfattande samlingar av föremål belysande den svenska allmogekulturen. Liknande samlingar innehavas även av Örebro läns slöjdförening (stiftad 1883), Morahemslöjdens vänner (stiftad 1905) och Föreningen Härjedalsslöjd (stiftad 1913). Slutligen hava så gott som alla nu existerande hemslöjdsföreningar genom inventering av de gamla hemmens förråd och genom tillfälliga utställningar förskaffat sig en grundlig kännedom om den gamla allmogeslöjden i sina respektive orter.

## Folkhögskolorna.

Det intresse för tillvaratagandet av minnena från vår gamla odling, som under 1900-talets tvenne gångna decennier varit i ständig tillväxt, har även sträckt sig till folkhögskolorna. Dessa, som ju hava till uppgift att fostra allmogens söner och döttrar, hava tidigt sökt i sin undervisning befordra intresset för bygdens gamla kultur och som ett led häruti samlat ett åskådningsmaterial av fornsaker till belysande av gångna tiders levnadsvillkor. Vid flera av våra folkhögskolor finnas numera icke obetydliga museisamlingar, stundom, såsom vid folkhögskolan i Munka-Ljungby, inrymda i någon hitflyttad äldre allmogebyggnad. Intresset för hembygdsvården, de gamla slöjdtraditionernas tillämpande vid nutida nybildning, de gamla dräkternas bibehållande eller återupptagande, vidmakthållandet av folklekar och folkdans eller av det gamla för bygderna egendomliga byggnadsskicket, allt detta har fört skolarbetet i direkt kontakt med folklivsforskningen.

I ett flertal fall har detta intresse slutligen även fört till tillvaratagande av muntliga traditioner rörande äldre tiders levnadssätt, seder, tro och diktning. Sådana uppteckningar hava gjorts dels av skolans lärare, dels på dessas uppdrag av elever vid skolan, dels slutligen inom de vid skolorna bildade elevförbunden av eleverna, efter att de lämnat skolan. Resultaten härav hava offentliggjorts i de olika elevförbundens årsskrifter, av vilka flera, såsom de vid folkhögskolorna i Malung, Mora och Västerberg utgivna, blivit goda källskrifter för svenskt folkminnesstoff.

Den vid folkhögskolorna bedrivna verksamheten på folklivsforskningens och hembygdsvårdens olika områden var till en början av mera lokalt slag, omhändertagen vid varje skola för sig, av denna och det till henne anslutna elevförbundet. Ett uttalat »den svenska folkhögskolans intresse» blev denna verksamhet genom stiftandet vid åttonde nordiska folkhögskolemötet i Molkom 2—5 sept. 1921 av Svenska folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård och hembygdskunskap. Denna förening, som utgör en utvidgning av den folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård som bildats i Stockholm 1918, skall hava till uppgift att »samla och stödja alla dem som inom svenska folkhögskolan arbeta för hembygdsvård och hembygdskunskap». Vid sitt konstituerande möte den 5 sept. 1921 uppdrogs åt styrelsen att snarast möjligt upprätta en förteckning över de samlingar, uppteckningar och andra arbeten, som röra hembygdsvården och hembygdskunskapen, och som tillkommit vid de svenska folkhögskolorna på lärares initiativ eller under deras ledning. Denna förteckning är avsedd att tryckas och tillställas föreningens medlemmar. Även uppdrogs åt styrelsen att söka anordna utbildningskurser i hembygdsvård och hembygdskunskap för folkhögskollärare samt att söka vinna samarbete med andra institutioner för liknande syften. Vidare har styrelsen planerat trenne särskilda kurser, en för uppteckning och beskrivning av bygd och bygdetradition, en för hemslöjd samt en för byggnadsritning och uppmätning.

De samlingar och andra arbeten, som av medlemmarna eller på deras initiativ gjorts, förvaras och förvaltas av de respektive skolorna och må på därom till föreningens sekreterare gjord anmälan kunna till annan skola utlånas. Skulle föreningen upplösas, förbliva de på föreningens initiativ tillkomna samlingarna vid de respektive skolorna.

Av de vid föreningens tillkomst planerade kurserna avhölls den för uppteckning och beskrivning av bygd och bygdetradition i sept. 1922 vid Nordiska museet. Kursen, i vilken 15 lärare och lärarinnor från 7 skolor deltog, varade

i 10 dagar och upptog föreläsningar av prof. N. Lithberg, docent C. W. v. Sydow, intendent N. E. Hammarstedt och amanuensen S. Erixon samt demonstration av Nordiska museet och Skansen, Statens historiska museum, Lantmäteristyrerelsens arkiv och Kammararkivet.

Ehuru intresset för här föreliggande frågor synes bland folkhögskolans lärare vara långt allmännare spritt, hava för närvarande blott 17 skolor tagit aktiv del i ett insamlingsarbete. Graden av denna verksamhet har även inom dessa varit rätt växlande. Den belyses bäst genom följande översikt.

**ÖSTERGÖTLANDS FOLKHÖGSKOLA I LUNNEVAD:** Folkhögskolans och lantmannaskolans elever hava bland sina uppsatsämnen även haft att skildra sin hembygd, dess folkliv, seder och bruk o. s. v. Vad som presterats har dock ej ansetts vara av det värde att några samlingar därav gjorts.

**JÖNKÖPINGS LÄNS FOLKHÖGSKOLA I NÄSSJÖ:** Under åren 1916—1920 har insamling av folklivsuppteckningar bedrivits. Det mesta har insamlats julen 1920 och insänts till Folkminnesarkivets i Lund pristävlan för folkhögskolor 1921. I insamlingsarbetet hava deltagit 24 elever. År 1921 har grundats Nässjö folkhögskolas folkminnesarkiv.

Arkivet omfattar tills vidare endast 60 blad innehållande uppteckningar rörande julseder, dödsfall och begravning, skrock m. m.

**NORRA KALMAR LÄNS FOLKHÖGSKOLA I GAMLEBY:** Folkhögskolans rektor meddelar, att vid skolan »hittills beklagligtvis ej drivits någon insamling av folkminnen annat än de sista bägge åren och ha resultatet av de sista årens insamlingsarbete delgivits docent v. Sydow. Det är meningen att fortsätta detta insamlingsarbete och skaffa skolan samlingar på detta område, som den nu saknar».

**TOMELILLA FOLKHÖGSKOLA:** Vid skolan har icke bedrivits någon metodisk undersökning i av de sakkunniges skrivelse berörda slag och något arkiv för sådant ändamål finnes icke. Hembygdsskildringar hava emellertid gjorts till föremål för elevernas uppsatser och ur dessa kunde sannolikt spridda sägner m. m. framplockas. I skolans arkiv förvaras några visor, bl. a. två Staffansvisor från Maglehem. Man har emellertid uppmärksamheten riktad på saken och hoppas att så småningom erhålla en arkivalisk samling vid skolan.

**HVILANS FOLKHÖGSKOLA:** Sedan ett flertal år har vid Hvilans folkhögskola ett synnerligen intresserat arbete bedrivits för utforskande av skånsk allmogekultur. Som ett led i detta intresse kan räknas tillkomsten av Skånska föreningen för byggnadskultur, vilken stiftades i samband med den vid skolan år 1915 anordnade första s. k. lantbyggmästarekursen i Skåne. Av eleverna hava sedan år 1913 utförts uppmättningsritningar av skånska byggnader och gårdar. Sådana ritningar föreligga i skolans arkiv till ett antal av omkring 200, huvudsakligast bondgårdar, av vilka de flesta äro från Bara och Torna härad. Samlingen av ritningar ökas i regel med 30 à 40 varje år.

I anslutning härtill hava även skildringar författats av arbetslivet på den gamla bondgården. Sådana skildringar till ett antal av 15 st. hava gjorts från allmogehem i Skåne och Småland. Slutligen hava insamlats 3 volymer folkminnesanteckningar om 200 blad i varje, innehållande sägner, varsel och tydor, samt uppteckningar om folkseder vid jul och andra årshögtider. Dessa uppteckningar hava överlämnats till folkminnessamlingarna vid Lunds universitet.

**HALLANDS LÄNS FOLKHÖGSKOLA Å KATRINEBERG:** Rektor har själv gjort uppteckningar dels i Tornedalen, dels i Halland samt har låtit skolans elever göra uppteckningar i sina hemorter. Detta material har insänts till docenten

C. W. v. Sydow i Lund, varför skolan icke äger något eget arkiv. Rektor ställer i utsikt ett samarbete mellan skolans elevförbund och Nordhallands hembygdsförening i Kungsbacka.

**BILLSTRÖMSKA FOLKHÖGSKOLAN Å TJÖRN:** Vid folkhögskolan finnes intet särskilt arkiv för hithörande samlingar. Skolans elevförbund har emellertid i sin tidskrift Tyft låtit trycka en del sägner m. m., vilka insamlats av eleverna.

**FOLKHÖGSKOLAN I VENDELSBERG:** Enstaka föredrag i hembygdskunskap hava hållits vid skolan.

**ÄLVSBOGS LÄNS FOLKHÖGSKOLA I HERRLJUNGA:** Sedan år 1912 har här insamling av uppteckningar och fotografier rörande allmogekulturen bedrivits. De förra hava erhållits så, att eleverna fått skriva uppsatser rörande sägner m. m. i sin hemort. Det insamlade materialet, som förvaras i skolans arkiv, utgöres av dels 1 fascikel med titeln »Sagor och sägner», innehållande 158 blad (mest folio) anteckningar rörande sagor, sägner, seder och bruk, förteckning av fornminnen och naturminnen till största delen från Västergötland, en del även från Halland och Småland, dels 49 fotografier av byggnader, lantbruksgöromål, hushållningssysslor m. m., allt från Västergötland.

**VÄRMLANDS LÄNS FOLKHÖGSKOLA I MOLKOM:** Vid skolan hava av dennas lärare enstaka föredrag hållits rörande folkminnesforskning. Några uppsatser rörande »gamla bruk» i hemorten och »sagor från hembygden» förvaras i skolans arkiv.

**FELLINGSBRO FOLKHÖGSKOLA:** Skolan vill arbeta och söka intressera sina elever för insamlingar rörande allmogekulturen och förvarar i avskrift av eleverna författade uppsatser i hithörande ämnen.

**MORA FOLKHÖGSKOLA:** Sedan omkring 1915 hava skolans elever varje år intresserats för insamling av folkminnen och uppteckning därav. Mest ha förekommit sägner, men även om levnadssätt, seder och bruk m. m. förekomma uppteckningar. En del uppteckningar göras på landsmål. En del manuskript finnas otryckta, men det värdefullaste publiceras i elevförbundets tidskrift Skeriol, varav utkommit häften för 1915, 1916, 1917 och 1920. Rektor tillägger i sin skrivelse till de sakkunnige: »Arbetet torde närmast kunna rubriceras såsom ett 'väckelsearbete', ett led i strävandet att fästa elevernas uppmärksamhet vid hembygdens minnen. Det värdefullaste materialet får man av forna elever, som kunna förmås att insända uppteckningar rörande seder och bruk i sin hembygd (jmf. t. ex. 'Barkbrödet' i Skeriol 1917 eller 'Bliktfiske' i Skeriol 1920)».

**MALUNGS FOLKHÖGSKOLA:** Sedan omkring 1915 hava eleverna intresserats för insamling och uppteckning av folkminnen. Det värdefullaste härav har offentliggjorts i elevförbundets sedan år 1915 utgivna årsbok Från västerdalsbygder.

**GESTRIKLANDS FOLKHÖGSKOLA I VÄSTERBERG:** Inom det år 1911 vid skolan grundade elevförbundet har sedan år 1920 insamling av folkminnen jämte teckningar och fotografier pågått. I insamlingsarbetet har ett 30-tal insamlare deltagit. Det viktigaste av vad som insamlats har publicerats i elevförbundets årsbok »Från Gestrikebygder» för åren 1920 och 1921, för vilkens tryckning skolan bidragit med 300 kr.

**HOLA FOLKHÖGSKOLA:** Någon särskild förening, som ägnat sig åt insamling av bidrag till belysning av svensk allmogekultur existerar icke. Men Hola elevförbund har uppmärksamheten fäst på saken och utfärdar varje år uppmaning till såväl sina medlemmar (omkring 600) som andra intresserade att uppteckna och till redaktionen för elevförbundets årsskrift »Hembygden», av

vilken 10 årgångar utkommit, insända uppteckningar rörande det gamla folklivet. Någon egentlig samling av sådana har dock ännu ej erhållits, endast en anspråkslös början. Uppteckningarna förvaras i folkhögskolans arkiv.

**BIRKA FOLKHÖGSKOLA:** Ingen organisation för insamling av svensk allmogekultur finnes vid skolan. Under året 1920 påbörjades en insamling i detta syfte, vars resultat föreligger i »ett dussin skrivböcker och ett tjug byggnadsundersökningar», vilket material dock ännu icke ordnats.

**VÄSTERBOTTENS LÄNS FOLKHÖGSKOLA I DEGERFORS:** Någon särskild förening i föreliggande syfte finnes icke. Sedan ett flertal år hava eleverna dock brukat uppteckna sägner o. dyl. från sin hembygd, vilka uppteckningar finnas samlade och förvaras på skolan i tvenne kollegiehäften.

### Ungdomsföreningar.

Den föregående framställningen har givit vid handen, huru särskilt under det sista årtiondet intresset för hembygdsvetenskapen och icke minst den del av denna, som berör kännedomen om bygdens forna liv, seder och åskådning, gripit långt utanför de mera vetenskapligt arbetande organisationernas ramar och mer och mer visat en tendens att vilja bli en tidsrörelse efter stora mått. Än starkare framstår en sådan tendens genom att de hithörande intressena visat sig nog starka att på de sista åren även fånga ungdomsrörelsens uppmärksamhet. Den ena av dessa korporationer, Jordbrukareungdomens förbund, har en mera allmänt social och ekonomisk syftning, under det den andra, Svenska ungdomsringen för bygdekultur, bygger direkt på hembygdsvetenskapens och hembygdsvetenskapens program. — Till den sistnämndas verksamhet ansluta sig dessutom i viss mån de föreningar som haft till uppgift vården om svensk folkdanstradition.

**JORDBRUKARE-UNGDOMENS FÖRBUND** stiftades 1918 i syfte att motarbeta landsbygdens avfolkning och i överensstämmelse härmed söker förbundet hos landsbygdens ungdom väcka kärlek till och intresse för hembygden och jordbruket. Främst på dess program står därför också dess strävan att »bibringa de unga en fördjupad hembygdskunskap, förvärvad under studier och strövtåg i hembygden».

Förbundet äger för närvarande omkring 140 lokalavdelningar med omkring 6.000 medlemmar. Av senaste årsberättelsen framgår att under år 1921 inom dessa avdelningar hölls sammanlagt 1.400 möten och under dessa 254 föredrag, 162 diskussioner m. m. Utflykter ha företagits dels för naturstudier, dels till historiska platser och minnesmärken, dels till välskötta jordbruk. Inom ett 20-tal avdelningar finnas verksamma idrottsklubbar, studiecirkel förekomma i ungefär var tredje avdelning, dessutom förekomma sångföreningar, folkdanslag m. m. Årets högtider ha firats med fester, vilkas program upptagit åtskilligt av ännu traditionella, men även bortlagda sedvänjor. Jul, Valborgsmässa, Midsommar, Lucia m. fl. högtider ha allmänt firats. Åtskilliga skörde-fester ha förekommit. För sin verksamhet åtnjuter förbundet från och med år 1921 ett årligt statsanslag av 15.000 kr., detta dock under villkor, att motsvarande belopp från enskilt håll ställes till förbundets förfogande.

I en år 1920 utgiven skrift »Lantungdomens verksamhetsfält», utgörande nr 2 i förbundets småskriftsserie, lämnas en närmare redogörelse för vad man inom förbundet förstår under begreppet hembygdsvetenskap. »Kännedomen om

våra förfäders levnadssätt», skriver författaren, »deras arbete inom- och utomhus, deras trosföreställningar och tankeliv utgör ett kapitel av hembygds-kunskapen, som förvisso är ägnat att särskilt intressera ungdomen. Pietetsfullt samla vi de spridda resterna av den gamla tidens materiella kultur i hembygds-museerna. — Självva samlingsarbetet är ju något, som i hög grad lämpar sig för ungdom. Kunna våra studier såväl ute i bygderna som i hembygds-museet resultera i en socken- eller ortsbekrivning, då kan ju vår insats på hembygds-forskningens område bli av kulturhistorisk betydelse. Sådana bygdebekrivningar skola för att vara fullständiga även ge en bild av våra förfäders tro (»skrock»), seder och diktning (sagor, sägner, visor, gåtor, ordspråk m. m.), deras lekar och deras musik. Insamlingen av dessa 'folkminnen' är ett i högsta grad intressant arbete som av ingen kan utföras bättre än av lantungdomen.»

Ett led i förbundets verksamhet på hembygdsforskningens område är även åstadkommandet av ett J. U. F:s fotografiska arkiv. Detta skall som avdelning II upptaga Hembygdsstudier och dessa fördelas på naturstudier, byggnader och folkminnen. För avdelningen byggnader uppräknas: »Gamla och moderna, vackra och fula karakteristiska byggnader av olika slag, kyrkor, skolhus, boningshus, ekonomibyggnader, torp och backstugor, gamla smedjor etc., hela eller detaljer, rumsinredningar.» För avdelningen folkminnen framhålles: »Allt som kan belysa levnadssätt och sedvänjor i en bygd, husgerådssaker, kläder etc., gamla lekar och upptåg såsom 'pärk', 'varpa', 'långboll', 'tämja stut' m. m., sedvänjor i samband med årshögtider och familjefester såsom luciabrudar, påskkäringar, valborgsmässobål, midsommarstång, bröllopståg o. s. v., historiska platser, platser dit sägner äro lokaliserade, fornminnen, märkliga personers födelse-, döds- och verksamhetsorter.»

Vid sin verksamhet på hithörande områden har förbundet samarbetat med Folkminnesföreningen i Lund och Västsvenska folkminnesföreningen, bl. a. genom att såsom föredragshållare inom de olika avdelningarna anlita docenten C. W. v. Sydow i Lund och kand. D. Arill i Göteborg. Till den av Västsvenska folkminnesföreningen i april 1920 anordnade instruktionskursen i folkminnes-uppteckning i Göteborg sände förbundet 10 stipendiater.

Vid förbundets sommaren 1921 vid Stenstorps folkhögskola avhållna instruktionskurs för ledarna av förbundsavdelningarna förekommo bl. a. följande föredrag: »Om folkminnesforskning», »De gamla folkfesterna, deras ursprungliga innebörd och senare utveckling», samt »Folksagorna».

En av förbundets avdelningar, i Larv, Västergötland, har uppfört och sommaren 1921 invigt ett hembygds-museum.

Slutligen har förbundet såsom nr 3 i sin småskriftsserie utgivit en Handledning för bygdebekrivare och folkminnesinsamlare, innehållande tre uppsatser: »Folkminnesinsamling» av D. Arill, »Hembygdsarkiv» av E. Lindälv och »Om författande av sockenbekrivningar» av Pehr Johnsson.

Förbundet har icke tänkt sig något eget arkiv för uppteckningar, utan hänvisas medlemmarna att insända dessa till Nordiska museet, Folkminnesföreningen i Lund och Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg.

**FOLKDANSFÖRENINGAR.** Intresset för folkdansen väcktes ursprungligen av föreningen Philochoros i Upsala och rörelsens upphovsman är dåvarande med. stud. av Norrlands nation Gustaf August Sundström. I ursprunglig avsikt att höja nöjeskulturen i universitetsstaden bildade denne en Studenternas dansförening, vilken den 6 maj 1881 för första gången uppträdde offentligt. Ännu synes det rena dansintresset hava varit det förhärskande, men att rörelsen redan från början hade en bestämd nationell syftning framgår av att program-



met för detta första uppträdande även upptager en folkdans, »Daldans, pas de deux, svensk karaktärsdans». Snart uppträder som ledare vid sidan om Sundström, med. stud. av Östgöta nation Frans Petter Lindblom. Hade den förre mera haft nöjeskulturen i sikte, var för den senare däremot dansen som sådan huvudsaken och speciellt »den fosterländskt gymnastiska dansen, d. v. s. folkdansen». Balettuppvisning och främmande danser försvinna från programmet för dansföreningens uppträdanden och ersättas av rent svenska danser; det intresse för bygdernas ärvda liv och språk, som grundats bland studenterna genom 1870-talets landsmålsrörelse har erhållit ännu en uppgift.

Den misstro som måhända i någon mån hade mött dansföreningen vid den första framträdande avlägsnades, då prof. Frithjof Holmgren den 19 febr. 1883 antog kallelsen att vara föreningens ordförande. Den 22 febr. 1887 antog föreningen namnet Philochoros.

Det är föreningen Philochoros' förtjänst att hava väckt intresset för och åt eftervärlden bevarat de folkliga danserna, som omkring år 1880 väl ännu levde ett rikt liv här och där i svenska bygder, men som också vid denna tid på många håll börjat avläggas för modernare, från överklassen övertagna danser. Däremot är det icke så helt klart, på vilka källor återupptagandet av de gamla danserna stödde sig. Att direkta uppteckningar ur folklivet åtminstone till en viss grad använts är säkert, men primäruppteckningarna hava i regel sedan förkommit, och föreningen Philochoros eget arkiv lämnar mycket sparsamma bidrag till en vetenskapligt tillfredsställande kännedom om den gamla dansen. Såsom säkert kan anses, att åtminstone en väsentlig del av de uppteckningar, som lades till grund för föreningens utövande verksamhet, tillkommit inom landsmålsföreningarna. I dessas protokoll finnas uppgifter om livlig dans- och dansleksuppteckning i sammanhang med Sundströms företag. I vilken utsträckning föreningens egna medlemmar ute i bygderna studerat eller inlärt äldre danser är heller icke möjligt att fastställa. I något fall har man t. o. m. trots sig kunna konstatera, att rena konstruktioner, utan säker grund i folktraditionen, föreligga.

Denna oklarhet rörande källorna är så mycket mera att beklaga, som föreningen Philochoros ej blott blev nyväckaren av den sviktande folkdanstraditionen. Även den form, danserna inom föreningen erhöles, har sedan blivit den officiellt fastslagna inom alla de föreningar, som uppvuxit med föreningen Philochoros som förebild.

Den mest betydande och en av de äldsta av dessa efterbildningar är Svenska folkdansens vänner, vilken efter Arthur Hazelius' uppmaning av huvudsakligen äldre philochorister stiftades i Stockholm den 24 okt. 1893. Såsom föreningens uppgift anges i dess stadgar »att i närmaste anslutning till Nordiska museets strävanden 1. arbeta för den svenska folkdansens bevarande och upplivande samt 2. för bevarandet och odlandet av svensk folkmusik och 3. svenskt landsmål». Föreningens verksamhet har så gott som uteslutande varit utövande. De uppteckningar av folkmusik m. m. som föreningens arkiv innehåller äro helt obetydliga. I publikationen »Lekstugan» har föreningen utgivit en samling melodier och dansbeskrivningar, sådana danserna inom föreningen efter mönster av föreningen Philochoros utföras.

Även om syftet för Svenska folkdansens vänner till sin officiella formulering är vidare, har dennas verksamhet sålunda varit helt densamma som andra folkdansföreningars. Sådana existerade redan på 1890-talet på andra håll än i Stockholm, såsom exempelvis Allmogedansens vänner i Gävle. Med det nya århundradet och särskilt under dess andra årtionde har antalet folkdansför-

eningar och -klubbar varit i ständig tillväxt. Det ligger nästan i sakens natur att flera av dem kommit att föra en mera efemär tillvaro. Det finns emellertid även de, som haft förmågan av långvarigare bestånd. Till de äldsta nu existerande föreningar av detta slag kunna räknas det år 1905 stiftade folkdanssällskapet Apell i Stockholm samt Östersunds folkdanslag, stiftat 1907. Andra äldre föreningar äro Brage Gille i Stockholm (1909), S. G. U:s folkdanslag i Gävle (1913), Kulturella folkdansgillet i Stockholm (1914) m. fl. Antalet sådana föreningar uppgår till mellan 50 och 60, spridda överallt i landet och alla med likartat program, att verka för vidmakthållandet av svensk folkdans och folkmusik samt svensk dräkttradition. Någon gång kan i programmet även finnas upptaget upptecknande av låtar och beskrivning av danser, men dylika uppteckningar hava endast i något enda undantagsfall förekommit.

SVENSKA UNGDOMSRINGEN FÖR BYGDEKULTUR. För att till en stor sammanlutning samla de överallt i landet spridda intressena för folkdansen stiftades vid riksspelmansstämman och nordiska folkdansmötet på Skansen den 31 juli 1920 Svenska folkdansringen, numera kallad Svenska ungdomsringen för bygdekultur med uppgift »att sprida intresse för och kännedom om gamla svenska folkdanser och lekar, folkvisor och allmogemusik samt om våra hembygdsdräkters helgd och betydelse, härmed skapande förståelse för vår gamla bygdekultur och ett starkt vänskapsband mellan svensk ungdom». »Ringens» omfattades av de olika lokalföreningarna med stor sympati. För närvarande äro till densamma anslutna 52 föreningar med ett sammanlagt medlemsantal av omkring 2.000. Genom anordnande av danskurser har den sökt ytterligare utbreda intresset för folkdansen och folkmusiken och sedan år 1921 utger den tidningen Folkdansringen, vilken bl. a. innehållit beskrivningar av danser samt folkmelodier.

Vid Ringens årskongress i Säter den 2 juli 1922 beslöts att utbyta namnet Svenska folkdansringen mot Svenska ungdomsringen för bygdekultur samt att uppdelat arbetet i följande fem sektioner:

- I. Folkdanser och folkvisedanser (Folkdansringen).
- II. Allmogemusik (Spelmansringen).
- III. Sång, unison och blandad (Sångarringen).
- IV. Folklekar, vandringar och gymnastik (Gymnastikringen).
- V. Folkminnesforskning, socken- och häradsdräkter, hemslöjdsrörelse i allmänhet (Hembygdsringen).

Konstituerandet ägde rum i Stockholm den 9 okt. 1922.

FOLKVISEDANSLAGET. Folkdansen närstående äro folkvisedansen och dansleken. Dessas utövande har omhändertagits av Folkvisedanslaget i Stockholm, vilket bildades den 2 nov. 1905 och enligt sina den 28 april 1910 antagna stadgar »satt som sitt mål att återuppliva och åt traditionerna bevara såväl folkvisan i dess ursprungliga form såsom dansvisa som dansleken. Genom att i 'Lagboken' till text och musik uppteckna alla inom Laget utförda visor och lekar vill Laget söka bevara dessa åt framtiden».

Medan folkdansrörelsen bygger på direkt levande tradition, markerar däremot folkvisedansens upptagande återknytandet av en tradition som för länge sedan avklippts och sloknat. Det är denna omständighet som är grunden till att folkdansrörelsen bygger på ett initiativ taget inom vårt eget land, då däremot initiativet till folkvisedansens återupplivande ligger utanför vårt lands gränser.

Folkvisedansen har inom nordiskt kulturområde hållit sig fullt levande till våra dagar endast på Färöarna. Rudimentära rester av den hava i senare tid

återfunnits i Danmark. På Färöarna »upptäcktes» den på slutet av 1800-talet och härifrån infördes den av fru Hulda Garborg till Norge. På föranstalande av Norsk Folkemuseum i Kristiania kunde Skansens vårfest år 1903 såsom gäster räkna ett antal norska folkvisedansare, av vilka under fru Garborgs egen ledning folkvisedans första gången framfördes för svensk publik. Även vid de tvenne följande vårfesterna framfördes folkvisedans av norska dansare och på hösten 1905 väcktes tanken på bildandet av ett liknande lag i Stockholm. Dess stiftande ägde rum den 2 nov. 1905.

Liksom inom folkdansföreningarna har även Folkvisedanslagets verksamhet varit av övervägande utövande slag. De sång- och musikuppteckningar, som inom laget gjorts, uppgå till ett 10-tal, varjämte dess arkiv innehåller ett stjärngosspel, uppfört ända till 1900-talets början i Avesta, samt en del fotografier och äldre och nyare notiser om folkvisedans.

Av trycket hava utgivits Folkvisedans Laget i Stockholm 1905—1915 (Stockholm 1915) samt Folkvisedans Laget i Stockholm, en samling kväden och folkvisor (Stockholm 1918). — Efter Stockholmslagets mönster har folkvisedans upptagits även inom folkdansföreningar och andra sammanslutningar.

#### Den fria folkbildningsverksamheten.

I mindre grad än man kanske kunnat vänta har den fria folkbildningsverksamheten, i form av studiecirklar eller allmän föreläsningens verksamhet, tagit del i utvecklandet av intresset för bygdernas gamla odling. I någon mån får väl detta förklaras ur bristen på god och lättillgänglig översiktslitteratur och tillräckligt antal föreläsare, vilka båda omständigheter leda sin yttersta grund från den ständigt kännbarare avsaknaden av högre undervisning i hithörande ämnen. Men å andra sidan bör heller icke lämnas obeaktat att ett samarbete mellan hembygdsrörelsens och folkbildningsverksamhetens organ, även där de lokala förutsättningarna härför kunnat synas som de mest gynnsamma, i alltför liten utsträckning försökts.

STUDIECIRKLARNA. De folkbildningsorgan, där intresset för folklivsforskningen framför allt borde hava en plats att fylla, synas vara studiecirkelarna. En enstaka föreläsning i hithörande ämnen kan nog hava ett visst allmänbildande värde, men ett verkligt kulturellt utbyte skulle erhållas genom mera sammanhängande cirkelkurser, där genom ett lämpligt litteratururval med vårt eget folkliv som utgångspunkt utblickar kunde erhållas på främmande folks livsvillkor, sedvänjor och åskådning. Ty få ämnen torde vara så ägnade att skapa en kulturell vidsyn som just etnologien. Kunde dessa studier sedan förbindas med uppteckningar av vad de gamla minnas från sin barndom och från sina fäder, skulle detta otvivelaktigt bidra till en djupare människoförståelse, på samma gång som iakttagelse- och kombinationsförmåga därav skulle skärpas. Det säger sig självt, att en sådan uppteckningsverksamhet även skulle kunna tillföra den vetenskapliga forskningen flera värdefulla rön och därigenom även den komma att fylla en plats i vår strävan att rädda den gamla allmogekulturens sista spår.

Tendenser i sådan riktning hava heller icke inom studiecirkelarna saknats. Här må blott erinras om, att en av våra livaktigaste yngre kulturhistoriska föreningar, Nordhallands hembygdsförening i Kungsbacka, utgått ur intressen, som ursprungligen skapats av traktens studiecirklar och att föreningens tidskrift *Vår Bygd*, vilken från och med innevarande år övergår till att bliva organ

för Hallands hembygdsförbund, grundats av studiecirkeln i Nordhalland. Ävenså förvaras i Västmanlands fornminnesförenings arkiv en mindre samling uppteckningar verkställd inom Riddarhyttans studiecirkel år 1919 i anledning av en från Folkminnesföreningen i Lund utsänd frågelista.

Ett försök i större skala att inrikta verksamheten på hithörande frågor gjordes i studiecirkelnas tidskrift Bokstugan år 1917 av riksdagsmannen Per Edvin Sköld. I tidskriftens andra häfte påkallas studiecirkelnas intresse för folkminnesinsamling, varjämte Sköld i smärre artiklar i årgångarna 1917 och 1918 belyser hithörande spörsmål samt i frågelistor meddelar uppgifter för insamlingen. På våren 1917 igångsattes av honom inom I. O. G. T:s studieverksamhet en pristävling i folkminnesinsamling, vilken även utlystes i Bokstugan. Av det icke obetydliga material som härvid inkom avlämnades en del till lokala hembygdsföreningar och resten till Folkminnesarkivet i Lund, varest det står till forskares förfogande dock med rätt för studieledningen att utgiva samlingen eller delar av densamma.

Senare har Jalmur Furuskog i en artikel Hembygdsstudier i Bergslagen, Bokstugan 1919, framhållit vikten av att i samband med studier rörande hembygden tillvarataga de gamlas minnen. Vidare hava studieplaner för hembygdsforskning meddelats i tidskriften, för Skåne och Småland 1920 samt Halland 1921; planen för Småland och Halland upptar emellertid endast de förhistoriska minnena. — Slutligen må nämnas att i J. Elgeskogs Cirkelstudier även återfinnes en plan för folkminnesstudier i studiecirkel.

Enligt den redogörelse för studiecirkelverksamheten som i anledning av dens 20-åriga tillvaro finnes tryckt i Bokstugans aug.—sept.-häfte för år 1922 uppgår antalet till de statsunderstödda riksförbunden anslutna cirklar för närvarande till 3.300 med 50.601 medlemmar. Dessa fördela sig enligt olika organisationer sålunda: I. O. G. T. 1.283 cirklar med 20.240 medlemmar, Nationaltemplarorden 406 cirklar med 7.931 medlemmar, Sveriges Blåbandsförening 224 cirklar med 3.370 medlemmar och Arbetarnas bildningsförbund 1.387 cirklar med 19.060 medlemmar. Dessutom äro till Jordbrukarungdomens förbund anslutna ett 50-tal studiecirklar med omkring 1.000 medlemmar.

ÖREBRO LÄNS ALLMÄNNA BILDNINGSFÖRBUND. Utom studiecirkeln har ännu en folkbildningsorganisation behjärtat allmogeforskningen. På initiativ av Örebro läns allmänna nykterhetskommitté samt andra för folkbildningsarbetet intresserade personer i länet hölls i nov. 1919 ett större folkbildningsmöte i Örebro. Därvid diskuterades bl. a. frågan om folkbildningens befrämjande i länet och tillsattes en kommitté, som erhöi i uppdrag att med ledning av ett uppsatt stadgeförslag verka för centralisering och samarbete inom folkbildningsarbetet. Resultatet av kommitténs utredning blev bildandet av Örebro läns allmänna bildningsförbund, vilket »utgör en sammanslutning av studiecirklar, bibliotek, föreläsningstanstalter, folkhögskolor, aftonskoleföreningar och andra aktiva folkbildningsföretag samt enskilda för folkbildning intresserade personer och ideella föreningar anslutna antingen direkt var för sig eller genom kommunala bildningssammanslutningar eller genom länsförbund». Till de arbetsuppgifter, förbundet i främsta rummet skall inrikta sig på, räknas även »åtgärder för stärkande av intresse för hembygdsstudier, hembygdsvård och hemkultur».

Såsom ett led i denna sin verksamhet lät förbundet i oktober 1921 i länets tidningar offentliggöra ett upprop till folkminnesinsamling med anvisningar, hur sådan insamling skall utföras. Såsom föremål för insamling betecknar uppropet »allt, som rör gamla tiders liv och föreställningar, seder och bruk i var-

dag och högtid, skrock, vidskepelse, ordstäv, gåtor, sagor, sägner, ramsor visor, låtar m. m. Men även sådant som kan belysa allmogens materiella kultur: noggranna upplysningar om huru dess möbler, dräkter, husgeråd, åkerbruks- och jaktredskap, fiskedon m. m. tillverkades och användes, hur de byggde sina hus, om samfärdseln förr i världen, om vägar och marknadsplatser, om det gamla byväsendet, hur man åt och drack m. m.» I uppropet heter det vidare: »Envar kan vara med om detta arbete. Men i synnerhet borde detta samlings- och forskningsarbete i hög grad intressera studiecirkelarna och folkbildningsorganisationerna i allmänhet. En studiecirkel som under en vinter ägnar sig åt teoretiska folkminnesstudier skulle samtidigt kunna genomforska en god del av socknen. — Det är f. ö. att hoppas att skol- och folkbibliotek mera än hittills vid sina bokinköp beakta behovet av folkminneslitteratur.» Uppteckningarna skola insändas till vissa inom förbundet utsedda personer. Materialet kommer sedan att ordnas och i och för framtida forskning deponeras hos Föreningen Örebro läns museum. — Några mera betydande resultat synas ännu icke hava vunnits. Den kurs för uppteckning och beskrivning av bygd och bygdetradition, som av Svenska folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård och hembygds-kunskap var anordnad å Nordiska museet i sept. 1922 räknade även en deltagare från Örebro läns allmänna bildningsförbund.

## D. Enskildes samlingar.

I Betänkandets Del I, sid. 35 har framhållits, att en mycket väsentlig del av det material, som samlats rörande folkliv och folkmål i Sverige, finnes hos enskilde såsom deras personliga egendom. Då någon systematisk utredning rörande vad som sålunda finnes på enskilda händer ej låtit sig göra, så begränsa vi oss här till ett fåtal exempel.

Ett hela riket ompännande mångårigt arbete rörande en viktig sida av vårt språk, både riksspråket och dialekterna, äro de experimentalfonetiska undersökningar om den musikaliska accenten, som utförts av lektor E. A. Meyer i Stockholm och som i annat sammanhang berörts i Betänkandets Del I, sid. 60. Resultaten härav föreligga i stora under bearbetning varande samlingar, varutöver hos densamma finnas andra experimentalfonetiska undersökningsresultat, som ej ingått i hans omfattande skriftställarskap.

De mest omfattande samlingar, som veterligen finnas rörande folkmål och folkliv inom *en* socken i Sverige, äro de samlingar från Lau socken på Gotland, som lektor M. Klintberg i Visby vid mitten av 1870-talet påbörjade och ännu fortsätter. Till belysande av deras omfattning må nämnas att de innefatta omkring 70.000 ordlappar, en siffra som är inemot tre gånger så stor som antalet ordlappar i närmast jämförliga svenska samlingar. Utom denna lexikaliska samling innefatta lektor Klintbergs samlingar från Lau jämväl mycket omfattande samlingar om folkets arbeten, byggnader m. m. och därvid använda benämningar, illustrerade med bilder. Utom samlingarna från Lau ingår i lektor Klintbergs samlingar jämväl ett betydande material om folkmål och folkliv på Gotland i övrigt.

Ett stort handskriftmaterial rörande flera sidor av folkets levnadsförhållanden, föreställningar och minnen i flera norrländska bygder jämte samlingar till bygdernas historia finnes hos regementspastorn fil. dr E. Modin i Multrä. I dessa samlingar ingå som en av de största delarna de samlingar till »folkets zoologi», som i annat sammanhang nämnts i Betänkandets Del II, sid. 27.

Av den i slutet av denna del av Betänkandet ingående, av professor K. B. Wiklund författade framställningen rörande de samlingar, som finnas om de svenska lapparnas språk, ortnamn, folklore, religion, sång och etnografi, synes, att huvudparten av ifrågavarande samlingar finnes hos enskilda.

Personer, som inneha så stora samlingar som de ovan berörda, äro naturligtvis ett fåtal. Enskilda samlare, som fortsatt sitt arbete, tills de åstadkommit för den behandlade orten eller ämnet representativa samlingar av mycket betydande omfattning och värde, finnas dock i ej ringa antal, och de som för egen del göra mindre omfattande och mindre systematiska samlingar av uppteckningar och avbildningar rörande folkliv och folkmål är synnerligen stort. De vetenskapliga centrala institutionerna stå i förbindelse med många större och mindre enskilda samlare och mottaga från dem i form av samlade framställningar och material eller i form av tillfälliga meddelanden ett mycket viktigt upplysningsmaterial, som mycket ofta, kanske oftast är mycket mera betydande än det, som från lokala föreningar kan erhållas. På forskningsresor för studium av folkmål och folkliv påträffas flera och flera enskilda, som ha gjort eller kunna

intresseras till att göra uppteckningssamlingar av olika slag. Stundom kunna oant stora samlingar småningom uppväxa. Så kom sommaren 1922 till Under-sökningen av svenska folkmål i Upsala en lärarinna från Västergötland för att konsultera om ett av henne sedan några år tillbaka bedrivet arbete på uppteckning av ordförrådet i hennes hemort. Detta förut okända arbete visade sig vara så stort, att det med avseende på omfattningen intog andra eller tredje platsen bland alla sådana ordsamlingar från Västergötland, som representera en enda ort. Även med hänsyn till kvaliteten intog hennes ordsamling ett hedrande rum.

## E. Äldre uppteckningar m. m. i offentliga bibliotek och arkiv.

Vid sidan om de aktiva organ, för vilka nu redogjorts, och som på sitt program upptagit som huvuduppgift eller som biuppgift den svenska allmogekulturens utforskande ur en eller flera synpunkter, äga vi i våra offentliga bibliotek och arkiv dessutom forskningsorgan, som, ehuru ej aktivt verksamma för insamlingsarbeten, sedan äldre tider innehava och stundom ännu mottaga ett arkivmaterial, vilket ej blott den vetenskapliga bearbetningen utan ock fältforskningen nödvändigtvis måste taga hänsyn till och skaffa sig kännedom om.

De organ, som här avses, äro i första hand de stora biblioteken i Stockholm, Upsala, Lund och Göteborg, institutioners och lärda sällskaps samt stifts- och gymnasiebibliotek, vidare riksarkivet och landsarkiven, slutligen även lantmäterikontoren, vilka sistnämnda vid sidan av sitt kamerala material, redan detta av utomordentlig vikt för bebyggelseforskningen, stundom även äga sockenbeskrivningar och andra handlingar av värdefullt etnologiskt innehåll. Ehuru av mera begränsat innehåll måste även domkapitlens och husällningssällskapens arkiv ägnas någon uppmärksamhet.

Här nedan lämnas en redogörelse för de erfarenheter de sakkunnige vid sin utredning rörande dessa frågor vunnit.

**KUNGLIGA BIBLIOTEKET I STOCKHOLM.** Här märkas först Antikvitetskollegii samlingar, upptagande samlingar av Aschanæus, Loccenius, Verelius, Hadorph, Peringsköld m. fl., 1600-talets antikvitetsrannsakingar, Pehr Rudebecks »gåtor» m. m.; vidare större topografiska samlingsverk av G. Rålamb, Tilas, Engeström (Skåne), A. Stobæus (Skåne), Gahm-Persson (Småland och Öland), J. E. Lagergren (Småland), Brocman! (Östergötland och Helsingland), Th. L. Ljunggren (Västergötland) och S. W. Gynther (Blekinge och Norrland), jämte allmän svensk geografi, såsom Petrus Lagerlöfs Collegium geographico-politicum (1688) o. a.; slutligen även ett större antal landskaps- och ortsbeskrivningar de tidigaste från slutet av 1600-talet. Bland samlingar rörande tro, sed och diktning intaga de Arwidssonska och de Hyltén-Cavallius-Stephensska främsta rummet. De förra utgöras till övervägande del av de uppteckningar av folkvisor, lekar och folkmelodier, som av L. Fr. Rääf och E. Drake gjordes under 1800-talets första årtionden i Östergötland och norra Småland. Delar härav äro tryckta i Arvidssons 1834—1842 utgivna Svenska fornsånger, men betydande delar äro ännu opublicerade. De Hyltén-Cavallius-Stephensska samlingarna upptaga 14 folioolymer visor, delvis med melodier, sagor, sägner, folkseder, ordspråk m. m., vilka ligga till grund för de av G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens utgivna Sveriges historiska och politiska visor I (1853) jämte den förres Wärend och Wirdarne (1863—1868); även här äro betydande delar ännu icke utnyttjade för publicering. Vidare märkas J. N. Nybléns »Samling inom folkmedicin och närliggande folklore» till sin övervägande del från Skåne, Caspar Strömbäcks Ordspråkslexikon (5 folioolymer), samlingar av lekar, gjorda av kyrkoherde J. F. Carlström i Gista på 1780- och 1790-talen, av organisten Andreas Dahlgren i Tryserum 1809 m. fl., vartill ansluta sig även visböcker, ordspråks- och anekdotsamlingar m. m., huvudsakligast från 1700-



talet, mera härrörande från de högre samhällsklasserna men med mer eller mindre rikligt instrött folkligt stoff. Det folkmusikaliska materialet återfinnes huvudsakligast bland de Arwidssonska samlingarna, men därjämte finnes ett betydande antal dansböcker från 1700-talet, ingen av direkt folkligt ursprung, men de flesta dock viktiga för förståelsen av folkmusiken, framför allt polskan, enär de innehålla melodier, som, efter det de avlagts bland de högre samhällsklasserna, kvarlevat hos folket.

Samma betydelse som dessa melodier haft för tondiktningen, äga för folkets visskatter och berättelser skillingtrycken, av vilka Kungl. biblioteket vid sidan om universitetsbiblioteket i Upsala torde hava de största samlingarna.

Av manuskript i Kungl. biblioteket, vilka särskilt röra folkmålsstudiet, må först nämnas här befintliga manuskript av J. Bureus, G. Stiernhielm och S. Columbus, innehållande vid sidan av annat språkligt material ganska mycket av intresse för kännedom om dialekterna. Från 1740-talet märkes D. Herweghns *Försök till svenskt dialect lexicon* och från ungefär samma tid G. Benzeltiernas *Glossarium över gamla svenska och provincieord*, båda de sistnämnda ingående i Engeströmska samlingarna. Av ordlistor, som sammanhånga med Ihres i historiken omtalade arbete, finnas några åtminstone delvis dupletter till dem som finnas i de Ihreska samlingarna i universitetsbiblioteket i Upsala. Kungl. bibliotekets största dialektsamlingar äro de Lagergrenska och de Hyltén-Cavalliusska samlingarna från Småland. De Lagergrenska språkliga samlingarna utgöras av dels förarbeten till prosten J. J. Lagergrens i Tofteryd ordsamling, väsentligen koncept till det arbete samme författare inlämnat till Götiska förbundet och som nu finnes i Vitterhetsakademien, dels sonen komminister J. E. Lagergrens i Burseryd under 1830- till 1860-talen gjorda stora ordsamlingar. De Hyltén-Cavalliusska dialektsamlingarna, vari ingå uppteckningar även av andra personer, däribland märkes lantmätaren J. Allvin, gälla särskilt Varend och Finnveden och härröra från 1830- till 1850-talen.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I UPSALA. I de stora Palmskiöldska, Nordinska och Westinska samlingarna ingår en mängd material rörande allmogens liv och traditioner, mångsidigast i de Nordinska.

Av äldre samlingar, som särskilt inriktats på kännedom om allmogen ur en eller flera synpunkter, märkas i första rummet de Ihreska samlingarna, vari ingå Erik Benzelius den yngres samlingar till *Dialectologia suecica*. De Ihreska samlingarnas dialektologiska del innehåller bl. a. ett stort antal ordlistor från alla delar av riket, utarbetade ej blott före utgivandet av Ihres *Dialect-lexicon* 1766 i avsikt att tjäna som materialsamling därtill, utan även senare, avsedda att komplettera och korrigera ordboken. Smärre delar av de Ihreska samlingarna anträffas på andra håll, men vad som nu finns i Upsala universitetsbibliotek utgör otvivelaktigt huvudposten.

Av samtida eller något äldre dialektsamlingar märkas i övrigt C. Renmarcks västerbottniska ordbok och lektor M. Fallerstedts norrländska dialektanteckningar samt ej minst L. N:son Neogards Gautauminning, ett arbete som utom en ordlista på omkring 2.500 ord och en grammatik upptar en ortnamnslista. Större delen av Gautauminning är dock av historiskt innehåll. Från början av 1700-talet finnes ett manuskript, som kan räknas som det första åt ortnamnsforskning i och för sig ägnade arbetet i Sverige, nämligen härads hövdingen P. Dijkmans Buahaiti, innehållande förklaringar över Uplands ortnamn. Ett bekant arbete av rent etnografiskt innehåll, samtidigt med Ihre, äger universitetsbiblioteket i kyrkoherden Gaslanders sid. 8 ovan närmare omtalade *Beskrifning om Allmogens sinnelag, seder etc. i Wässbo härad*, utgiven 1774

av F. Westerdahl och år 1895 omtryckt i Svenska landsmål. Enskilda manuskript rörande folklivet och folkmålen, ofta att söka som delar vilka ingå i större samlingar av mera omfattande innehåll, nämnas i det följande endast när de äro av mera framträdande art.

Universitetsbibliotekets i Upsala största självständiga manuskriptsamling rörande folkmålen och folklivet äro P. A. Säves Gotländska samlingar i sex stora folioband och Guta-ord i 14 oktavband (1830—1880-talet), vartill som bilagor hör hans stora samling av teckningar. Detta Säves arbete torde vara det största av en enskild person utförda, som finnes i något offentligt bibliotek eller arkiv i vårt land. De gotländska samlingarna innehålla bl. a. ett mycket stort antal sägner, hämtade både ur muntlig tradition och ur äldre källor, vidare stora samlingar sagor, visor, musik, danser, lekar samt sedvänjor, gåtor, ordstäv m. m.; vidare ortnamnssamlingar, historiska anteckningar m. m. Broderns, professor Carl Säves, samlingar äro av huvudsakligen språkligt innehåll. De här-röra ej blott från Gotland, utan ock från andra landskap, mest från Dalarne och Helsingland.

Av folkloresamlingar märkas särskilt L. F. Rääfs till stor del dupletter och förarbeten till hans i Vitterhetsakademien förvarade samlingar. Även Rääfs stora brevsamling är av stort folkloristiskt intresse. Speciella grenar av folklore föreligga i de många ordspråkssamlingarna, däribland medeltida och senare ordspråkssamlingar i Palmiskiöldska samlingen, ordspråkssamlingar från 1700-talet av N. Celsius (d. 1724, son till Olof Celsius d. ä.), från 1800-talet av L. Svanberg och H. Reuterdahl; vidare i E. Cederströms Sånger från Upland (1800-talet) och framför allt i C. Zetterströms (d. 1829) samling av skillingtryck, innehållande visor och sagor m. m., den största i sitt slag i Sverige.

Av övervägande etnografiskt innehåll äro de mångsidiga samlingar från södra Lappland och angränsande landskap, som gjorts av kyrkoherden J. Nensén i Dorotea (f. 1791, d. 1881). En speciell forskningsgren av stort intresse för allmogekulturen representerar kanslirådet J. Elers' stora arbete om Sveriges vägar (omkring 1800).

De topografiska samlingarna innehålla även mycket rörande folklivet. Från 1700-talet märkes särskilt Gahm Pehrssons Archivum Smolandicum; från mitten av 1800-talet S. W. Gynthers »Blekinge historia och beskrifning» i 9 folioband, riksdagsmannen Håkan Petterssons samlingar rörande Blekinge i 10 folioband, kanslisten J. G. P. Wetterlings samling till Stockholms och Uplands beskrifning i 14 folioband samt prosten A. Ahlqvists öländska samlingar.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I LUND. Bland de topografiska samlingarna intager här den Rönbeckska, från Skåne, främsta platsen. Till språkliga samlingar äro att räkna de stora Klinghammerska rörande Skåne samt J. E. Rietz' förarbeten för hans 1862—1867 utgivna dialektordbok. Vidare märkas en del svartkonstböcker samt tvenne spelmansböcker från 1820—1830-talen, innehållande polskor, angläser m. m.

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK. Enligt härifrån ingången skrivelse lära inga samlingar av värde för de sakkunnige förvaras härstädes.

VETENSKAPSAKADEMIEN. Bland dess samlingar förvaras ett antal Ortsbeskrifningar från 1700-talet, delvis av stort etnologiskt intresse. De viktigaste torde vara E. Strobill över »Nordesta delen av Baahuus läns skärgård» (1702), H. Möller över Björke församling av Älvsborgs län (omkring 1740), A. Mörner över Värmland (1762), P. Schissler över Tuna, Rogstads och Ilsbo socknar i Helsingland (1790) och A. F. Stridsberg över Skeppsås i Östergötland (1791). Bland skrifter av mera allmänt ekonomiskt innehåll märkas Gjöran Rosenhanes

»Hushåldsundervisnings Bok» samt J. H. af Forselles' Resedagböcker (1800—1825), vilka sistnämnda även innehålla observationer angående allmogens redskap och arbeten jämte teckningar. Slutligen må bland akademiens samlingar även nämnas manuskript och förarbeten till G. O. Hyltén-Cavallius' år 1885 tryckta skrift Om draken eller lindormen.

VITTERHETSAKADEMIEN. För innehållet i dess samlingar har förut (sid. 14 f.) redogjorts i samband med från densamma vidtagna åtgärder för allmogekulturens utforskande.

LANTBRUKSAKADEMIEN. Bland dess handlingar rymmas även Ortsbeskrivningar, redogörelser rörande äldre lantbruksmetoder samt material, jämte talrika äldre vävnadsprover, till kännedomen om svensk hemslöjd och dennas utveckling.

MUSIKALISKA AKADEMIEN. För innehållet i dess samlingar har förut (sid. 15 ff.) redogjorts i samband med från densamma vidtagna åtgärder för utforskandet av svensk folkmusik.

KAROLINSKA INSTITUTET. I dess förvar finnas de samlingar rörande medicinsk historia och den folkliga läkekonsten, som gjordes av dess bibliotekarie J. V. Broberg, och av vilka en del offentliggjordes 1878 under titeln Bidrag från vår folkmedicins vidskepelse till kännedomen om våra äldsta tider.

STIFTS- OCH GYMNASIEBIBLIOTEK samt övriga läroverksbibliotek. De forna gymnasierna spelade i långt högre grad än deras efterträdare, läroverken, rollen av lärdomssäten. Håri ligger uppenbarligen orsaken till att flera av våra äldsta och mest betydande bibliotek äro knutna till läroverken i stiftsstäderna, och att efter deras mönster även vid andra läroverk kunnat grundas betydande äldre boksamlingar. I många av dessa bibliotek finnas av gammalt värdefulla manuskript, icke minst sådana av topografiskt, etnologiskt och språkligt innehåll, författade av lektorer, präster eller intresserade lekmän. Någon samlad översikt över läroverkens bokskatter föreligger icke, endast för ett par finnas tryckta kataloger.

Å den skrivelse, i vilken de sakkunnige hänvänt sig till dessa bibliotek i avsikt att erhålla en uppfattning om i vilken utsträckning handskrivna samlingar av värde för svensk folklivs- och folkmålsforskning här äro att söka, hava svar ingått från alla rikets läroverk. Av dessa svar framgår, att i ifrågavarande bibliotek förefinnes ett material, som på många sätt har stor betydelse för kännedomen om allmogekulturen. Det torde bli en kommande forskning förbehållet att åvägabrunga en mera fullständig överblick över vad dessa bibliotek innehålla av hithörande art. Vi få i detta sammanhang endast hänvisa till kap. III i Betänkandets Del I, där det väsentliga av vad som nu är känt finnes medtaget.

RIKSARKIVET. Helt naturligt finnes här ett rikt kulturhistoriskt material, speciella samlingar inom här föreliggande område finnas dock icke. De som en gång funnits — såsom Tilas', Tunelds m. fl. samlingar — hava överlämnats till Kungl. biblioteket. Den stora avdelningen Topographica omfattar jordbokshandlingar m. m. från äldsta tider, ordnade efter årtal och landskap. En annan avdelning av värde är landshövdingeämbetenas memorial alltsedan 1700-talet, vilka innehålla ett rikt etnologiskt stoff. Detsamma gäller domstolshandlingarna. Ur dessa senare utdrog en tjänsteman på 1880-talet, vad han ansåg tillhöra »kulturella» företeelser, vilket registrerades å lappkatalog omfattande I, tiden 1741—1765, och II, tiden 1766—1787. Bland dessa finnas överträdelse av överflödsförordningar, tobaksförbud, klädedräktsförbud, uppgifter om »syner», skrock, spökerier, folkupplopp, nedgrävt gods, gästgiveri,

»allmogens uppstudsighet» m. m. Slutligen finnas värdefulla brev och meddelanden dels under samlingen *Biographica* — J. Bureus, A. A. Hülphers m. fl. — dels under avdelningen »Enskilda arkivaliska samlingar» — Per Brahe, M. G. de la Gardie, Oxenstierna o. a.

**LANDSARKIVEN.** I stort sett gäller om dessa detsamma som om riksarkivet. Då materialet med ytterst få undantag utgöres av de olika civila, judiciella och ecklesiastika lokalmyndigheternas ämbetsarkiv, följer därav att detta i regel förekommer blott i samband med ärenden, rättsfall etc., som handlagts av ifrågavarande myndigheter. Men utöver detta lämna arkivhandlingarna exempelvis för ortnamns- och personnamnsforskningen genom kyrkoarkiven, häradsrättsarkivens domböcker och länsstyrelsearkivens jordeböcker rika upplysningar. Genom här förvarade byhandlingar liksom genom prästgårdarnas inventeringsinstrument erhålles värdefullt material för kändedomen om vår byggnads- och bebyggelsehistoria. Genom prästernas nit att utrota sådana folkliga bruk och sedvänjor, som ansågos stridande mot kristen sed och god ordning, kan man ofta i visitations- och sockenstämmoprotokoll finna intressanta upplysningar om folklivet, liksom dessa också lämna värdefulla bidrag till bl. a. bygdedräkternas historia sedan 1600-talet och fram till 1800-talets mitt.

Utom de mera officiella underrättelserna innehålla särskilt kyrkoarkiven uppteckningar av olika slag, gjorda av präster vid sidan om deras egentliga ämbetsgöromål. Dessa anteckningar gälla ofta »märkliga händelser» av skilda slag, såsom anteckningar om övernaturliga tilldragelser, inom församlingen begångna svårare brott, naturfenomen etc., varvid ofta det folkliga uppfattningssättet rätt väl kommer till synes.

Någon gång förekomma även ortsbeskrivningar. Av sådana hava från landsarkivet i Upsala såsom exempel anförts Lars Hallmans beskrivning över Blacksta och Vadsbro socknar (utgiven i *Arkiv för svensk konst- och kulturhistoria*); en kortfattad beskrivning över Kumla socken i Västmanlands län, upprättad av dåv. pastor på konsistorii befallning 1776; samt Gustaf Hedins »Under rättelse om Kräklinge kyrkas ålder m. m.», vari bland annat redogöres för kyrkogårdens äldre indelning i »ättehagar». — I Lunds landsarkiv finnes ett mindre antal ortsbeskrivningar, bland vilka må nämnas P. Osbecks Utkast till beskrivning över Laholms prosteri (utgiven 1922) och C. Fr. Nymans Märkvärdigheter uti Ingelstads härad. — Även landsarkiven i Vadstena och Göteborg hava uppgivit att bland deras handlingar torde finnas även ortsbeskrivningar, men hava icke kunnat närmare specificera dem.

**DOMKAPITLEN.** Enligt de underrättelser de sakkunnige inhämtat äro domkapitelsarkiven i Lund och Göteborg till sina äldre delar avlämnade till därvarande landsarkiv. Av de övriga hava endast domkapitlen i Upsala, Skara, Västerås och Växjö uppgivit sig äga handlingar innehållande material till kändedomen om det forna folklivet. Såsom allmänt omdöme om domkapitelsarkiven torde kunna sägas, att inga manuskript eller handlingar, som direkt behandla allmogekulturen, förvaras här. Däremot innehålla deras ordinarie handlingar, visitationsprotokoll, förordningar och andra akta ett rikt material till kändedomen om folkets kultur, särskilt dess sed och tro, varom ju även de delar, som då och då publicerats, bl. a. i våra Herdaminnen, bära talrika vittnesbörd.

**LANTMÄTERIKONTOREN.** Huvuddelen av lantmäterikontorens innehåll utgöres av jordebokshandlingar samt handlingar rörande storskifte, enskifte, laga skifte och avsondringsförrättningar jämte hithörande kartor. Samtliga dessa handlingar äro av den största betydelse för kändedomen om vårt lands

bosättnings- och byväsenhistoria ävensom om folkets bostads-, äganderätts- och odlingsförhållanden samt om lanthushållningen inom de olika länen. De utgöra fördenskull ett nödvändigt komplement till de undersökningar, som avse att klarlägga den äldre bebyggelsens utseende, då en klar bild av samhällets yttre formationer under tiden före de nedbrytande skiftesförrättningarna kan erhållas endast genom ett samtidigt studium av vad folktraditionen här ännu bevarar, vilka lämningar av äldre bygd som ännu finnas i behåll och vad äldre kartor och övriga handlingar härom meddela. Flera intressanta resultat av dylika studier föreligga redan såväl i vårt land som i Norge.

Då lantmäterikontoren tillhöra de av våra kamerala arkiv, som kanske oftast anlitas, äro de även synnerligen noggrant ordnade efter en för alla av staten fastställd plan. Ordningen är topografisk och kronologisk.

Vid den undersökning av lantmäterikontorens innehåll, som de sakkunnige låtit verkställa, hava i några fall närmare notiser om materialets omfattning meddelats:

*Lantmäterikontoret i Östergötlands län:* Plankartor finnas från 1600- och 1700-talen över byar och possessioner. Jämväl innehålla lantmäterihandlingarna stundom kortare Ortsbeskrivningar. Det stora flertalet sådana kartor är dock mycket illa medfaret och de antydda Ortsbeskrivningarna äro av ringa omfattning.

*Lantmäterikontoret i Kalmar län:* Plankartor finnas från slutet av 1600-, hela 1700- samt början av 1800-talet. Beskrivningar finnas i regel till alla gamla kartor, men avse endast arealuppgifter, olika ägoslag o. dyl.

*Lantmäterikontoret i Göteborgs och Bohus' län:* Utom ordinarie handlingar finnas koncept till inom länet upprättade lantmäterikartor och handlingar. De äldsta äro från 1690-talet.

*Lantmäterikontoret för Älvsborgs län:* Omfattar 15—20 tusen akter.

*Lantmäterikontoret för Skaraborgs län:* Omfattar omkring 24.000 akter och omkring 19.000 kartor rörande inom länet verkställda lantmäteriförrättningar samt omkring 10.000 akter rörande avsöndringsförrättningar. Härförutom finnas i särskilda konvolut med påskrifter: »Diverse handlingar makulatur» förvarade handlingar som upptaga 1.5 heylmeter.

*Lantmäterikontoret för Värmlands län:* Ett stort antal kartor med tillhörande protokoll och beskrivningar, upprättade vid lantmäteriförrättningar för olika ändamål. De äldsta äro från slutet av 1600-talet.

*Lantmäterikontoret för Kopparbergs län:* Omkring 20.000 förrättningsakter med tillhörande plankartor, daterande sig från tiden 1656—1920. En del akter innehålla jämväl Ortsbeskrivningar med statistiska uppgifter från skilda tider. Bl. a. finnes bland dessa akter en år 1757 upprättad geografisk karta över den väg, Gustaf Vasa färdades vid sin flykt genom Dalarne.

I lantmäterikontoren förvaras utom ordinarie handlingar monografiska Ortsbeskrivningar från 1800-talets mitt. Dessa beskrivningar upprättades i enlighet med k. brev den 12 dec. 1845 rörande formulär till sockenkartor och beskrivningar samt upptaga följande rubriker:

1) Socknens allmänna beskaffenhet, 2) Innevånare, 3) Näringar, 4) Politisk författning och 5) Fornlämningar.

Dylika sockenbeskrivningar hava uppgivits från:

*Lantmäterikontoret för Gotlands län:*

A. Källberg. Beskrivning över Sjonhems och Viklau socknar, förf. 1856, 14 bl.

A. Kyllander. Sockenbeskrivning, förf. 1860, 7 bl.

*Lantmäterikontoret för Örebro län:*

- E. E. Öman. Karta och beskrivning över Nora socken, förf. 1850—60, 223 bl.
- J. Sundström. Karta och beskrivning över Ödeby socken, förf. 1858—59, 47 bl.
- Hampus Wetterström. Karta och beskrivning över Tångeråsa socken, förf. 1854—55, 44 bl.
- Jacob Schütz. Karta och beskrivning över Ekeby socken, förf. 1857, 38 bl.
- N. F. V. Lagerström. Karta och beskrivning över Skagershults socken, förf. 1838—51, 263 bl.

Dessutom har Överlantmätaren för Jämtlands län meddelat, att liknande »Sockenkartor» med beskrivning finnas i därvarande arkiv. Beskrivningarna härröra från 1840—50-talen och finnas endast för vissa socknar.

HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPEN. I dessas handlingar finnes ett icke obetydligt material till den svenska allmogens ekonomiska historia och till kännedomen om näringarnas art och tillstånd under senare tider. I regel äro emellertid dessa handlingar tryckta. Vid den undersökning, de sakkunnige i föreliggande avseende verkställt, hava därför samtliga hushållningssällskap, utom Gävleborgs läns, meddelat att inga otryckta äldre berättelser eller arbeten, som behandla folkets odling, liksom icke heller ortsbeskrivningar, plankartor eller dylikt i deras arkiv förvaras. Gävleborgs läns hushållningssällskap meddelar, att i dess ägo »ej synes finnas andra otryckta berättelser m. m. än diverse aktstycken, som beröra hushållningssällskapets verksamhet under tiden 1814—1857. Ifrågasvarande handlingar äro emellertid ej fullständiga för sagda tidpunkt. Av det som finnes torde dock kunna erhållas vissa uppgifter om utvecklingen på jordbrukets område inom länet».

## Allmogeforskningen i Danmark, Norge och Finland.

Folklivsforskning såsom folkbeskrivning, etnografi, har funnits i alla tider, ända sedan antikens dagar och dessförinnan. Såsom vetenskap, etnologi, där man söker tränga in i ett folks själsliv och genom jämförande studier av dess bruk, sedvänjor och åskådning vill utröna olika civilisationsformers frändskheter, som danat och präglat folken, såsom sådan daterar sig folklivsforskningen till 1700-talets andra fjärdedel. Då skapas begreppet »människans historia», där tyngdpunkten skall förläggas icke vid de politiska händelserna hos ett fåtal kulturstater utan vid civilisationens utveckling hos jordens alla folk. Det första omfattande försöket till en vetenskaplig framställning av »människans historia» äga vi i Montesquieu's år 1748 utgivna *L'Ésprit des lois*.

Mycket långsamt skulle etnologien emellertid arbeta sig fram till en större självständighet och en klarare medvetenhet om sina uppgifter. Vi kunna beteckna 1860-talet som det egentliga genombrottet. 1800-talets storartade utveckling på det naturvetenskapliga området har steg för steg förberett en helt ny världsuppfattning och bland alla de olika åskådningar, som brottas vid århundradets mitt, kommer Darwins år 1859 utgivna arbete om arternas uppkomst som den på en gång förlösande och samlande signalen. Den gräns, som skilde människan från övriga organismer, är fallen, men därmed har också perspektivet på alla människoslåktens samhörighet erhållit en helt ny skärpa. Samtidigt har den sociologiska historieuppfattning, åt vilken redan Montesquieu gav uttryck och som alltsedan 1700-talets slut framför allt i Frankrike allt kraftigare uttalats, berett marken för indragandet även av naturfolken inom samhällsvetenskapens gränser. Samma år som Darwins *Origin of species* offentliggjordes, utgav Theodor Waitz sin *Anthropologie der Naturvölker*, det första arbete, där en sammanfattande historia av mänskligheten lämnades på grundvalen av etnografiskt material, och året därpå utkom Adolf Bastians etnologiska förstlingsarbete, *Der Mensch in der Geschichte, zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung*. Samtidigt offentliggör schweizaren Bachhofen sina forskningar rörande matriarkatet, den första jämförande studien av forneuropeiska sociala institutioner och nu levande naturfolks samhällsskick. Litteraturen växer hastigt och med Tylors år 1871 utgivna *Primitive Culture* är etnologien såsom vetenskap präglad.

Montesquieu's snillrika arbete blev endast i begränsad utsträckning inledningen till en ny historieuppfattning. Men i gengäld erhöi det betydelse genom att det riktade en livligare uppmärksamhet på folkbeskrivningen. Särskilt är det tillvaratagandet av folkets muntliga traditioner som nu börjar göra anspråk på ett allt större intresse, och detta intresse erhöi rik näring i de romantiska strömningar, som, upprunna vid 1700-talets mitt, omkring år 1800 flyta ut i en bred fåra över alla Europas länder. En av de viktigaste impulserna erhöi från Brittiska öarna, där skotten Macpherson år 1760 hade börjat utgiva sina på skotsk och irisk folkdiktning grundade Ossianssånger. Montesquieu's kulturhistoriska åskådningar och Rousseau's svärmerier för naturtillståndet och den

»primitiva» människan ingå en märklig förening hos tysken Herder och under inflytande av det intresse Ossianssångerna väckte hos honom utger han 1778—1779 under titeln *Volkslieder* — senare kallad *Stimmen der Völker* — en antologi över olika folks diktning. Den första, aldrig utgivna upplagan förelåg 1774 och upptog i de tre första delarna engelsk och tysk folkdiktning, den fjärde som bar titeln *Nordische Lieder* innehöll lithauiska, lettiska, estniska, lappska, grönländska och isländska dikter. Då samlingen utkom var den etnografiska uppställningen ej längre tillämpad, men i stället hade den erhållit ett stort tillskott av nya sånger däribland verkligt exotiska från både Asien, Afrika och Amerika. Under den romantiska tidsriktningens inflytande fördjupas intresset i Tyskland alltmera i riktning mot medeltid och forntid och mot den diktning från äldre tider, som ännu levde på folkets läppar. Så utkomma 1806—1808 den första stora samlingen tyska folkvisor under titeln *Des Knaben Wunderhorn*, 1812—1814 bröderna Grimms *Kinder- und Hausmärchen* och 1816—1818 samme utgivares *Deutsche Sagen*. Även i andra europeiska länder kan detta intresse för folktraditionen vid denna tid följas, men för utvecklingen i de nordiska länderna är Tyskland uppenbarligen den direkta förutsättningen. *Des Knaben Wunderhorn* följes 1811—1813 av Nyerup-Rahbecks *Danske Viser fra Middelalderen* och 1814—1817 av Afzelius-Geijers *Svenska folkvisor*. De Grimmska samlingarna erhålla sina avläggare i Thieles *Danske Folkesagn* (1818—1823) och Lorenzo Hammarskjölds *Svenska folksagor* (1819).

Dialektforskningen kan, i motsvarighet mot vad ovan angavs vara fallet med etnografien, räkna anor från antiken. Ovanliga eller föråldrade ord hos Homerus förklarade man redan tidigt genom att ur levande dialekter framdraga motsvarande ord. Glossarförfattare upptaga dialektala ord med uppgift om från vilken folkstam de härröra, och för grammatikerna i Alexandria var grekiska språkets indelning i sina huvuddialekter på grund av bestämda kännetecken redan känd.

Först under renässansen möter ett motsvarande intresse, och detta spred sig då såsom i den föregående historiken nämnts även till vårt land. Det förhärskande intresset blev härvid det antikvariska: det var rester av forntida tungomål som man framför allt sökte i dialekterna. Vid sidan av detta vetenskapliga och patriotiska intresse framträder på skilda håll ett intresse av annan art, nämligen intresset för språkets ans och vård, som föranledde iakttagelser över skillnaden mellan det dialektala och det bildade uttalet. Detta intresse, som hos våra 1600-tals- och 1700-talsförfattare yttrar sig i ur en dylik synpunkt gjorda jämförelser mellan olika uttal, har i andra länder tagit en utveckling, vartill ingen motsvarighet finnes hos oss. Bland de tidigaste franska och italienska dialektordböckerna, härrörande från 1700-talets början och mitt, finnas sådana, vilkas huvudsyfte blott var att upplysa om vad som borde bortarbetas ur det bildade uttalet. Under franska revolutionen drevs ett dylikt negativt dialektintresse till sin yttersta spets, då abbé H. Grégoire, medlem av nationalförsamlingen, efter att ha under några år genom utsända frågelistor införskaffat upplysningar om de franska dialekternas egenskaper år 1794 utgav sin bekanta skrift om nödvändigheten att utrota dialekterna och uniformera det franska språket. Revolutionen medförde dock tillika impulser i motsatt riktning. År 1790 hade den konstituerande nationalförsamlingen beslutat, att dess skrivelser skulle översättas till *dialectes vulgaires*, en åtgärd som förstavades av hänsyn till den folkliga självstyrelse i de olika landsdelarna, som skulle införas. År 1807 befallde Napoleon, att liknelsen om den förlorade sonen skulle översättas till alla Frankrikes dialekter för tjäna som material för dialektforsk-



ning, en metod som sedan fick vidsträckt efterföljd även i andra länder. Vid samma tid utarbetades i Frankrike dialektordböcker på flera håll, dialektala språkprov samlades och äldre och yngre litteraturalster av dialektal karaktär tilldrogo sig allt större intresse. Vid samma tid inleddes också i Sydfrankrike den rörelse, som vid 1800-talets mitt ånyo skulle höja provençalskan till ett litteraturspråk.

I Tyskland, som i fråga om dialektintresse liksom i fråga om annat stod Norden närmare, medförde Napoleonskrigens nationella väckelse en ökad verksamhet jämväl inom dialektforskningen, som i detta land redan tidigare bedrivits i en förhållandevis mycket stor omfattning. Bayraren J. A. Schmeller inledde den tyska dialektforskningens nyare utveckling i en mera vetenskaplig riktning under inflytande av den jämförande språkvetenskap, som grundats av hans samtida, tyskarna Jacob Grimm och Franz Bopp.

1800-talet medförde snart i flera länder mycket omfattande arbeten inom dialektforskningen, arbeten som i första hand inriktades på utförliga dialektordböcker, såsom i Italien och i Nederländerna, där den flamländska nationalitetsrörelsen gav impulsen. I våra dagar framträda resultaten av dessa arbeten framför allt i en rad stort anlagda dialektordböcker, för vilka Schweizerisches Idiotikon gått i spetsen, och nya liknande ordboks företag äro nu under arbete för så gott som hela det tyska språkområdet. Vid sidan av dylika ordboksarbeten har våra dagars dialektforskning huvudsakligen inriktat sig på ett annat slag av stora sammanfattande arbeten, nämligen dialektgeografiska beskrivningar och kartor. Här har Frankrike intagit den främsta platsen, visserligen ej med avseende på tiden, men med avseende på utförandets art genom den av J. Gilliéron grundlagda Atlas linguistique de la France, som efter mångåriga förarbeten utgivits 1902—1912.

Till Norden nådde de modernare riktningarna inom dialektforskningen förhållandevis sent. Det starka uppsving, som den nordiska språkforskningen föredde i Danmark under början av 1800-talet, riktade sig i första rummet mot det isländska språket och litteraturen. Den svenska dialektforskning, som uppväxte i anslutning till Götiska förbundets verksamhet, och likaså de fortsatta svenska dialektforskningarna framemot 1870-talet synas ha byggt huvudsakligen på inhemska förutsättningar.

Efter denna inledande orientering lämnas här nedan en översikt över folk-livs- och folkmålsforskningens utveckling och nuvarande organisationer i de olika nordiska länderna.

#### Danmark.

Utforskandet av danskt folkliv och folktradition var under hela 1800-talet så gott som uteslutande knutet vid den enskilda insamlingsverksamheten med Just Mathias Thiele, Svend Hersleb Grundtvig, Henning Frederik Feilberg och Evald Tang Kristensen som sina främsta företrädare.

FOLKEMINDESAMLING. ENSKILD INSAMLINGSVERKSAMHET. Då Thiele år 1817 framträdde för offentligheten med sin lilla skrift »Prøver af danske Folkesagn», hade han haft som grundlag dels äldre tryckta eller handskrivna arbeten, dels uppteckningar från folkmun. Det senare blev i högre grad fallet med hans följande publikationer, Danske Folkesagn I—IV, 1818—1823, och Danmarks Folkesagn I—II, 1843, samt, såsom del III, Den danske Almues overtroiske Meninger, 1860. Genom de uppteckningar, som ligga till grund för dessa arbeten, bildar Thiele inledningen till den stora insamlingsverksamhet på folkdiktningens,

folktrons och folksedens område, som alltjämt med oförtrutet nit pågår i Danmark.

Svend Grundtvigs namn är framför allt knutet vid verket Danmarks gamle Folkeviser. Såsom redan nämnts hade 1811—1813 utgivits verket Danske Viser fra Middelalderen, vilket arbete i fem band år 1821 följdes av en samling visor från senare århundraden. Redan vid 15 års ålder kom Grundtvig (1839) att intressera sig för äldre folkvisesamlingar och han fann därvid, att det tidigare Nyerup-Rahbeckska verket icke var på långt när fullständigt. Efter fortsatta studier av de äldre folkvisehandskrifter, som bevarats framför allt i Kungl. biblioteket i Köpenhamn, lät han med den förhoppningen, »at der endnu vil findes mange værdige Døtre af hine vor Folkesangs værdige Fosteremødre», i Dansk Folkeblad för den 8 dec. 1843 utfärda ett upprop om »Kæmpeviserne til danske Mænd og Kvinder». Resultatet härav blev rikt och 1853 utkom första bandet av Danmarks gamle Folkeviser, ett monumentalverk över dansk balladiktning, som ännu icke är avslutat. Vid sitt framträdande möttes det av misstro och t. o. m. spe; nu står det som det förebildligaste arbete i sitt slag i Europa. Med de visor Grundtvig från sina meddelare erhöll följde även allehanda andra uppteckningar, främst sagor och sägner. Efter utgivandet av det första folkvisebandet tar han upp denna övriga folkdiktning och gör början med att i Den danske Forenings tidning Dannebrog avtrycka, vad han härav erhållit, i det hoppet, att allmänheten härav skulle sporras till fortsatt uppteckning. Även denna beräkning visade sig riktig. Från alla delar av landet insändes nya bidrag, och samtidigt som Grundtvig härigenom sattes i tillfälle att åt sig organisera en hel stab medarbetare, påbörjade han redan 1854 utgivandet av det sålunda inkomna stoffet; detta nya arbete, Gamle danske Minder, utgavs i tre delar 1854—1861 och följdes 1876—1883 av hans Danske Folkeeventyr I—III. Hans efterlämnade samlingar kommo sedan att bilda grundstommen i den år 1905 inrättade Dansk Folkemindesamling.

H. F. Feilbergs verksamhet såsom folkminnessamlare daterar sig från omkr. år 1860. År 1863, utkom hans första skildring av jylländskt folkliv under titeln Fra Heden. Efter ännu några smärre folklivsskildringar påbörjade han på nyåret 1877 förarbetena till sitt stora verk Bidrag til en Ordbog over jyske almuesmål, ett verk, som låg färdigtryckt 1914. Feilbergs Ordbog är ej blott ett lexikon över de jutska dialekternas skiftande ordförråd; under arbetets gång vidgades planen redan vid ett tidigt stadium, så att boken blev en realencyklopedi i nordiska folkminnen, den enda som finnes. Utom de samlingar, som ligga till grund för ordboken och hans övriga publikationer, bland vilka ytterligare må nämnas hans Dansk Bondeliv, har Feilberg upplagt en omfattande excerptsamling innehållande hänvisningar till alla världsdelars och länders litteratur rörande olika företeelser i folklivet. Detta med oerhörd lärdom och flit sammanförda material har efter hans död jämte hans övriga samlingar och hans omfattande bibliotek överlämnats till Dansk Folkemindesamling.

Det fjärde stora namnet bland danska upptecknare är Evald Tang Kristensen, från början skollärare på Jylland. Tang Kristensens samlarverksamhet daterar sig från år 1871, då han utgav första bandet av sina Jyske Folkeminder, vilket sedan följts av ytterligare 12 band. Bland de övriga samlingar, som av honom utgivits, må här blott några av de mest omfattande anföras: Sagosamlingen Fra Bindestue og Kølle I—II, Danske Sagn I—VII, 1892—1901, Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv I—VI, 1891—1894, med tillägsband I—VI 1900—1902, Danske Ordsprog og Mundheld 1890, Danske Børnerim, Remser og Lege 1896, Danske Folkegaader 1913, Danske Skæmteviser 1901,

Danske Skæmtesagn I—II, Molbo og Aggerbohistorier I—II, Danske Dyrefabler og Kjæderemser 1896 m. m. Av dessa är Fra Binstue og Kølle grundad på hans egna uppteckningar, de övriga dels på uppteckningar av honom själv, dels på meddelanden såväl till honom som till Svend Grundtvig. Dessutom utgav han i 12 halvårgångar, 1884—1889, tidskriften Skattegraveren, vilken huvudsakligast är en materialsamling verkställd inom det av honom stiftade Dansk Samfund til Indsamling af folkeminder. Trots det väldiga stoff, som finnes samlat i hans publikationer, rymma dessa dock knappast hälften av allt han bragt tillhopa. En av de bästa kännarna av hans samlingar, Hans Ellekilde, arkivarie vid Dansk Folkemindesamling, skriver härom: »Om alle hans over 2.500 Æventyroptegnelser skulde trykkes, vilde dertil omtrent gaa 40 Bind Jyske Folkeminder à 375 tættrykte Sider; han fik nu kun trykt omtrent Syvendedelen af hvad han har samlet af Æventyr i de 4 større Bind Æventyr i Jyske Folkeminder V, VII, XII og XIII og de 4 mindre Fra Binstue og Kølle I—II o. s. v. Af Sagn naaede han at faa trykt godt Halvdelen af alt hvad han har samlet i Jyske Folkeminder III, IV, VI, VIII og IX og Danske Sagn I—VII. I det sidste Værk er der samlet ikke mindre end 13.894 Sagnopskrifter; det er en Sagnsamling saa rig og omfattende, at næppe noget europæisk Land har Magen.»

Utom de nu nämnda ha även en mängd andra personer deltagit i insamlingsarbetet, dels såsom medhjälpare åt Grundtvig, Feilberg och Tang Kristensen, dels såsom enskilda samlare, bland vilka sistnämnda här ytterligare må anföras Jens Kamp och Frederik Lange Grundtvig.

DANSK SAMFUND TIL INDSAMLING AF FOLKEMINDER. Det stora insamlingsarbete, som utförts i Danmark, förblev under hela 1800-talet så gott som utslutande en det enskilda initiativets angelägenhet. Vid ett tillfälle hade dock ett försök gjorts till skapande av ett samlande organ för folkeminderundersökningen. Vid slutet av år 1883, kort efter Svend Grundtvigs död, utsände Evald Tang Kristensen ett upprop till stiftande av ett Dansk Samfund til Indsamling af Folkeminder. Samfundet kom till stånd på nyåret 1884 och började omedelbart utgivandet av den redan nämnda tidskriften Skattegraveren; själen i arbetet var Tang Kristensen. I början var medlemsantalet rätt betydande, efter något år visade det emellertid nedgång, ett anslag å 400 kr. söktes och erhöles av staten år 1886, men då medlemsavgifterna uteblevo och det lilla statsanslaget var otillräckligt för uppehållande av tidskriften nedlade Samfundet med utgången av år 1889 sin verksamhet. År 1890 utkommo såsom en sista frukt av dess arbete ytterligare tvenne tilläggshäften av tidskriften.

DANSK FOLKEMINDESAMLING OCH FÖRENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER. Först år 1904 återupptogs tanken på en central organisation för dansk folkeminderforskning, nu med H. F. Feilberg och Axel Olrik i spetsen. Planen var att till ett gemensamt arkiv under statens vård sammanföra de många olika folkminnessamlingar, som redan förefunnos, att skapa »et levende Museum for uhaandgribelige Oldsager». Resultatet blev inrättandet år 1905 av Dansk Folkemindesamling, där Svend Grundtvigs, Jens Kamps och F. L. Grundtvigs samlingar kommo att bilda grundstenen. Här förvaras även Axel Olriks efterlämnade handskrifter och hans boksamling samt Feilbergs väldiga samlingar av böcker och litteraturhänvisningar, varjämte man hyser förhoppningen, att med arkivet en gång få införliva även Tang Kristensens ovärderliga originaluppteckningar. För att stödja insamlingsarbetet stiftades år 1908 även på Axel Olriks initiativ föreningen Danmarks Folkeminder. Från Dansk Folkemindesamling och föreningen Danmarks Folkeminder igångsatte Olrik en lik-

nande folklig insamlingsrörelse som Svend Grundtvig på 1850-talet för sina Gamle danske minder och Tang Kristensen på 1880-talet inom det av honom stiftade samfundet. Tyngdpunkten för denna insamling, som givit synnerligen goda resultat särskilt av sägen och tro, seder och bruk, kom att förläggas till Själland, vilket även efter Tang Kristensens omfattande och grundliga samlingar på Jylland var naturligt och mest av nöden. En del av det insamlade stoffet har publicerats i skriftserien Danmarks Folkeminder, vilken utgives sedan år 1908.

Samlingarna förvaras i för desamma särskilt upplåten lokal i Det Kongelige Bibliotek och förestås av två arkivarier med en grundlön av 2.880 kr. jämte ålderstillägg; med ålderstillägg, ortstillägg, konjunktur- och dyrtidstillägg utgår lönen för innevarande och nästkommande budgetår med 5.244 kr. pr man. För samlingarnas ökande samt för materialier och expenser uppbär folkemindesamlingen särskilt årligt anslag.

Föreningen Danmarks Folkeminder åtnjuter för sin verksamhet ett årligt anslag av staten å 1.000 kr. Dessutom begär föreningens Udvalg for folkmål av 1923 års riksdag ett anslag å 2.000 kr. för förberedande insamlingar till utgivande av en ordbok över de danska öarnas dialekter.

Vidare hava anslag av staten beviljats för enskild forsknings- eller insamlingsverksamhet. Sålunda uppbär Feilberg under sin senare livstid omkring 2.000 kr. årligen för vetenskapligt författarskap på området. Ett liknande anslag har även sedan en följd av år utgått till Tang Kristensen för hans insamlingsverksamhet; detta anslag utgår innevarande år med 2.100 kr. Av 1920 års riksdag beviljades ett liknande anslag å 1.500 kr. att utgå med detta belopp under tre år åt författaren Thorkild Gravlund för folkpsykologiska undersökningar. Slutligen utgå till Dansk Folkemindesamling och utgivandet av Danmarks gamle Folkeviser samt till enskilda forskare och samlare årliga anslag av Carlsbergfondet.

FÖRENINGEN FOLKEDANSENS FREMME. Intresset för dansk folkdans erhöi en kraftig väckelse genom ett besök i Köpenhamn år 1899 av föreningen Philochoros i Upsala. Av Andreas Otterström igångsattes en insamling av dansbeskrivningar och melodier och den 13 april 1901 stiftades på hans intitiativ Föreningen til Folkedansens Fremme i Köpenhamn. Företaget vann stor anslutning och intresset för folkdanser spriddes över hela landet.

I första hand har föreningen verkat för bibehållandet av de gamla danska folkdanserna och de med folkdansen ouplösligt förenade folkdräkterna. Men dessutom har föreningen utfört ett för kulturforskningen synnerligen betydelsefullt arbete genom uppteckning av äldre danser och melodier. År 1917 uppgick antalet upptecknade dansbeskrivningar till omkring 500. Större samlingar sådana beskrivningar hava utförts av föreningens stiftare Andreas Otterström, mag. C. V. Otterström, overretssagfører Schierbeck (1905), cand. polyt. Viggo Hertel och H. C. Michelsen (1911), stud. mag. I. Egedal (1916) och fru Bodil Bang (1916). Jämte dansbeskrivningar har även äldre dansmusik i stor utsträckning upptecknats inom föreningen. Musiksamlingen är för all framtid deponerad hos Dansk Folkemindesamling. En del av det insamlade materialet finnes tryckt i av föreningen utgivna »Dansebeskrivelser». Till stor del på inom föreningen insamlat material vila de tvenne av arkivarien H. Grüner-Nielsen vid Dansk Folkemindesamling med stöd av Carlsbergfondet utgivna Vore ældste folkedanse (1917) och Folkelig vals (1920).

DANSK FOLKEMUSEUM. För tillvaratagandet av allmogekulturens materiella minnen äger Danmark sedan år 1879 ett organ i det detta år på Bernhard Olsens

initiativ grundade Dansk Folkemuseum i Köpenhamn. Museet grundades såsom en enskild anstalt och förblev detta till år 1920, då det ingick som en särskild avdelning under Nationalmuseet.

Även om vid dess grundande planer på en mångsidigare verksamhet förefunnits, har museet dock ända till de sista åren på grund av plats-, personal- och penningbrist varit ur stånd att igångsätta mera systematiska och omfattande undersöknings- och insamlingsarbeten. Helt naturligt hava dock vissa lokala undersökningar av den ifrågavarande traktens byggnadsskick och bostadsinredning föregått de olika nyförvärven till Folkemuseet av stuginteriorer — eller sedan dess friluftsavdelning anlades 1897 — av hela byggnader och bondgårdar, undersökningar, som i äldre tider utfördes av museets direktör, Bernhard Olsen, under senare år delvis av inspektören vid Nationalmuseets II avdelning Chr. A. Jensen. Under de senaste åren har emellertid en mera systematisk undersökning från museets sida igångsatts upptagande dels allmogens byggnadsskick, dels dräktskicket och den textila folkslöjden.

Liksom folkminnesupptecknandet så var även studiet av folkets byggnadsskick under 1800-talet knutet till den enskilda forskningsverksamheten. Under 1880- och 1890-talen insamlade prof. R. Mejborg vid studier såväl i fältet som i arkiven ett mycket ansevärt material rörande byggnadsskicket i Danmark, men medhann endast bearbetningen av en jämförelsevis ringa del av detta stoff, publicerat i Nordiske Bøndergaard I, 1892. Efter hans död 1897 hannade hans stora samlingar av notiser, avskrifter, skizzer, uppmätningar m. m. i Nationalmuseets II avdelning.

År 1911 utsände museets nuvarande inspektör Jörgen Olrik tillsammans med Chr. A. Jensen genom Dansk historisk Fællesforening ett antal frågeschemata rörande byggnadsskick och folkdräkter, men då ingenting av betydelse härvid inkom uppgavs denna insamlingsväg. Sedermera upptogs byggnadsundersökningarna för museets räkning av arkitekt H. Zangenberg i Sorø, till en början utan särskilt bidrag av staten. Sedan den 1 juni 1921 är denne anställd såsom resande underinspektör, varjämte museet uppbär särskilt reseanslag av staten å 3.000 kr. varav det mesta går till byggnadsundersökningarna. Zangenberg började sina undersökningar på Själland; år 1920 utsträcktes dessa till Randers-Viborgtrakten på Jylland. 1921 års undersökningar uppehöll sig huvudsakligen vid Västsjälland och 1922 års undersökningar voro huvudsakligen förlagda till Fyen och delar av Jylland. Materialet, som utgöres av fotografier, uppmätningar, redogörelser för byggnadsskick, namn på byggnadens enskilda delar o. s. v., avlämnas efter hand som det utarbetas till museets arkiv, med undantag för sådant stoff, som erhålles vid undersökningar av de gamla prästgårdarna, vilket avlämnas till Nationalmuseets II avdelning.

En systematisk undersökning rörande folkdräkter och textil folkslöjd inleddes genom att fröken Elna Mygdal den 1 april 1919 anställdes såsom museets underinspektör; efter museets inkorporering med Nationalmuseet år 1920 är hon från och med den 1 juni 1921 anställd på fast statstjänst. Fröken Mygdal som tidigare drevit studier rörande dessa företeelser på egen hand, bereste under de två första åren i museets tjänst olika delar av Själland och kringliggande öar, därvid utom inköp avbildningar gjordes av material i museer och i enskild ägo. Senare ha hennes forskningar utsträckts till Sönderjylland samt Lolland och Falster (1921) och till Fanö i Västerhavet samt Östersjöarna Als, Lyö och Ærø (1922). Fotografier av föremål utanför museet ordnas topografiskt och sakligt i särskilda kapslar, och plåtar till sådana föremål registreras i särskild liggare. De uppgifter om lokala dräktsedvänjor, som hänföra sig till nya

eller tidigare förvärv i museets samlingar, införas i museets lappkatalog. Museet uppbär för denna inventering sedan 1 april 1920 tills vidare ett för 5 år beviljat statsanslag med 2.500 kr. pr år.

FOLKMÅLSUNDERSÖKNINGARNA I DANMARK ha ända till senaste tid saknat egen organisation, men sedan länge på flera sätt understötts av offentliga institutioner och av staten. Då under åren 1680—1719 geheimerådet M. Moth utarbetade en stor, aldrig tryckt ordbok över det danska språket, medtogs även danska och norska dialekters ordförråd, och för att insamla detta begagnade sig Moth av samma utväg, som kort därefter i Sverige försöktes av Benzelius, nämligen att från prästerna infordra ordlistor. Planen att i samma ordbok förena riksspråkets och dialekternas ordförråd återupptogs senare och följdes till en del i det ordboksverk, som åren 1793—1905 utgavs av Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab i Köpenhamn. Genom C. Molbeck utgavs år 1841 en särskild ordbok över de danska dialekterna, vars material till största delen erhållits från präster. Den danska dialektforskningen har sedan mitten av 1800-talet huvudsakligast uppmärksammat den jutländska halvöns mål, varöver ett förhållandevis stort antal monografier föreligger. Något efter 1800-talets mitt framträdde bland jutländska dialektforskare K. J. Lyngby, som införde en modernare vetenskaplig metod i den danska dialektforskningen och vilken såsom en sin efterföljare kan räkna H. F. Feilberg, vars av Universitetsjubilæets Danske Samfund utgivna ordbok över de jutska folkmålen, den danska dialektforskningens största verk, redan i det föregående (sid. 155) omtalats ur folklivsforskningens synpunkt.

En kartografisk framställning av hela Danmarks dialekter (med undantag av Bornholm, som i avseende på dialekten hör tillsammans med Skåne) har under åren 1898—1913 utgivits av V. Bennike och M. Kristensen. Materialet har till stor del erhållits genom utfrågning av folkhögskoleelever.

År 1909 bildades ett Udvalg for Folkemål, den första organisation i Danmark, som gjorde dialektstudiet till huvuduppgift. Detta Udvalg bestod från början av professorerna Dines Andersen och Verner Dahlerup samt dr phil. Marius Kristensen. Till sitt förfogande fick Udvalget ett anslag från Carlsbergfondet å i medeltal 1.000 kr. årligen. Som sitt främsta mål uppställde Udvalget att åstadkomma en ordbok över målen på de danska öarna motsvarande Feilbergs jutländska ordbok, men de begränsade tillgångarna på arbetskrafter och penningmedel ha ej möjliggjort att sätta arbetet i gång annat än i form av vissa lokala undersökningar. Udvalget har år 1922 tillökats med några nya medlemmar, nämligen doktorerna J. Brøndum-Nielsen och V. Brøndal samt cand. mag. Gunnar Knudsen; samtidigt har Udvalget börjat erhålla större ekonomiska tillgångar och har samma år för första gången kunnat utsända ett större antal studenter som upptecknare samt föranstalta renskrivning av äldre samlingar. Udvalget för Folkemål har nu lokal gemensam med Stednavneudvalget. Folkloristiska uppteckningar har Udvalget for Folkemål bedrivit som bisak, men alltid sökt medtaga vad man under det språkliga arbetet fått tillfälle att uppteckna. Ortnamnsuppteckningar ha gjorts i så stor utsträckning som förhållandena medgivit.

ORTNAMNSFORSKNINGEN har i Danmark tidigare än i de andra nordiska länderna fått en framstående enskild representant, nämligen professor N. M. Petersen, som redan 1833 offentliggjorde en avhandling, som för senare forskningar varit av stor betydelse. Inom danska generalstabens topografiska avdelning omfattades ortnamnsforskningen tidigt med intresse. N. M. Petersen tjänstgjorde som sakkunnig rådgivare vid redigeringen av namnen på de danska kar-

torna, och det danska kartverkets chef, överste Emil Madsen, deltog på 1860-talet själv verksamt i ortnamnsforskningen. Senare blev särskilt professor Johannes Steenstrup uppslagsgivande genom sin 1895 tryckta avhandling *Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie*, ett arbete som blev en utgångspunkt för de i alla de skandinaviska länderna sedermera så ivrigt bedrivna strävandena att fastställa kronologiska serier av ortnamnstyper från avlägsna tider.

År 1910 fick ortnamnsforskningen i Danmark en särskild organisation genom tillsättandet av Stednavneudvalget, bestående av 12 medlemmar med uppgift att förbereda en fast rättstavning av de danska ortnamnen samt att företaga en insamling av de danska ortnamnen med vetenskaplig utgivning till ögonmärke. Stednavneudvalget erhöll statsanslag till växlande belopp på undervisningsministeriets, statsministeriets och landbrugsministeriets budget, anslag vilkas totalsumma för hela tiden 1912—1922 uppgår till kr. 132.658:11. Därutöver har Stednavneudvalget endast åtnjutit understöd med 2.500 kr. ur fonder. Udvalget disponerar sedan 1917 ett par rum i Rigsarkivet. Arbetet skötes därstädes av två fast anställda medarbetare, en föreståndare, tillika Udvalgets sekreterare, cand. mag. Gunnar Knudsen, och en annan medarbetare, dr phil. V. Brøndal, av vilka den förre i årsarvode uppbär kr. 5.333:33 med ett tillägg av 600 kr. för utom tjänstelokalen utfört arbete, den senare 4.800 kr. Kontorstiden är 4 timmar dagligen. Båda åtnjuta två månaders ferie med bibehållande av arvudet. Utöver de båda fast anställda arbeta på kontoret ett växlande antal studenter mot timpenning av 3 à 2 kr. Vid resor, som utföras av de fast anställda, ersättas enligt räkning utgifter för järnvägsbiljetter och dylikt och betalas därutöver ett dagtraktamente å 15 kr. Udvalgets medlemmar åtnjuta ingen ersättning för sitt arbete.

Udvalget har först publicerat rättskrivningslistor över danska ortnamn. Dess vetenskapliga publikationsserie Danmarks Stednavne har år 1922 börjat utkomma. Medel till tryckning sökas särskilt.

Genomgång av hela landet med fältundersökningar är slutförd i det omfång rättstavningslistorna kräva. Nu fortsattes detta arbete på så sätt, att ett och annat område utväljes till grundligare genomgång, därvid alla förekommande namn upptecknas och kartläggas. Arkivet innehåller utom ortsnamnsmaterial stora samlingar av topografiska anteckningar.

#### Norge.

I stort sett företer den norska forskningen samma drag som den danska. Även i Norge har huvudvikten varit lagd vid folkets diktning, tro, sed och språk och liksom i Danmark har insamlingen under hela 1800-talet varit en det enskilda initiativets angelägenhet; då fastare organisationer efter det nya århundradets början erhöles, skedde detta efter danskt mönster, delvis t. o. m. på danskt initiativ.

Var det i Danmark kring folkvisorna som intresset först samlade sig, blev det i Norge kring prosaberättelsen — sängen och sagan. Det är också denna, som i P. Chr. Asbjørnsens och Jörgen Moes numera klassiska Eventyr-samlingar burit kändedom om norsk folktradition långt utom landets gränser.

De första tecknen till ett intresse för allmogekulturen efter Norges återvunna självständighet kunna vi skönja under 1820-talet. I tonkonst och diktning — hos Waldemar Thrane och Henrik Wergeland — förnimmer man klangen

av norsk folksång och folksägen och 1827 börjar G. C. Prah i Bergen utgivandet av Norske National-Drægter. 1830 är Wergeland inne på tanken att åstadkomma en samling av norska folkvisor och i Almindeligt Norsk Maanedsskrift för 1831 finnes en anonym uppfordring till insamling av norsk folkmusik. Så utkom 1833 Anders Fayes Norske Sagn och därmed är hela det rika intresse för norsk folktradition inlett, som ännu i dag lever med oförminskad kraft.

FOLKEMINNESAMLING, ENSKILD INSAMLINGSVERKSAMHET. Fayes Norske Sagn byggde dels på äldre skrifter, dels på uppteckningar från folkmun. Av den inledning och kommentar, han gjorde till sägnerna och som är att räkna som det tidigaste genomförda försöket till en vetenskaplig behandling av nordisk folkdiktning och folkstro, framgår, att han haft bröderna Grimm till läromästare. De Grimmska samlingarna skulle snart avsätta en mognare frukt. Vid mitten av 1830-talet hade Jörgen Moe börjat göra uppteckningar efter folkmun i sin hembygd Ringerike, och då han på senhösten 1836 gjorde bekantskap med Grimms Kinder- und Hausmärchen slog det honom, att något liknande borde han göra åt Norge. Ett år senare träffade han och Asbjørnsen överenskommelse ått tillsammans uppteckna och utgiva de norska »folkeeventyrene», och efter några svårigheter beträffande förläggare utkom i december 1841 första häftet Norske folkeeventyr, fortalte av Asbjørnsen og Jörgen Moe; 1845 följdes dessa av Asbjørnsens Norske Huldreeventyr og Folkesagn. Samtidigt är folkviserintresset i framväxt. 1835 hade Wergeland sänt ut en uppmaning till insamling av norska folkvisor, 1840 utkom på P. T. Mallings förlag en liten samling av Sange, Folkeviser og Stev i norske Almuedialekter, för vilken såsom redaktör hade förvärvat Jörgen Moe, och i Telemarken hade Landstad redan påbörjat sina vissamlingar. Och vid samma tid finna vi Ivar Aasen i fullt arbete med sina samlingar.

Så är det vid tiden omkring 1850 som om dammarna sprängas för allt vad norsk folklig odling äger egenartat i språk, diktning, färg och toner. Ivar Aasen, till vilkens gärning vi i det följande återkomma, började kring denna tid utgiva sina epokgörande skrifter om och på inhemskt norskt folkspråk och i hans spår följa snart andra författare, som frigöra sig från det traditionella dansk-norska litteraturspråket; 1852—1853 utkom Landstads Norske Folkeviser och 1853 Lindemans första häfte av Norske Fjeldmelodier. Samtidigt utger Prah i Bergen en samling avbildningar av norska folkdräkter (1848), en liknande samling utges av norska målare i Kristiania 1848—1852. Ole Bull hämtar Myllarguten till Kristiania för att spela »slåtter» 1849 och samma år uppföras norska folkdanser på Tivoli.

Med hela denna nationella livaktighet som bakgrund är det knappast överraskande, att vi nu även i Kristiania erhålla den första universitetsbefattningen på hithörande område i Europa, genom att Jörgen Moe 1849 utnämnes till universitetsstipendiat i norske folketraditioner. Hans universitetsverksamhet blev av kort varaktighet, 1852 avlade han teologisk examen och följande året utnämndes han till residerande kapellan i Sigdal. De stora namnen från 1840-talet träda nu tillbaka, men en ny generation tar vid, i vilkens led vi främst finna Sophus Bugge. Hans insamlingsverksamhet infaller under senare hälften av 1850-talet samt 1860-talet. I raden av dem, som under sistnämnda årtionde fullfölja samlartraditionerna, må här blott nämnas Knut Loupedalen i Telemarken, Joh. Th. Storaker på Vest-Agder och Hans Ross. Den tidigare insamlingsverksamheten hade till väsentlig del varit inriktad på folkdiktningen. I Storakers samlingar möter oss den första mera betydande insatsen på folktrons och folksedens område. Samlingarna inlöstes efter hans död (1872) till



universitetsbiblioteket för en summa av 300 spd. Med 1870-talet möta oss två nya betydande namn, Johannes Skar och Moltke Moe. Den förre slog sig år 1874 ned i Setesdalen, där han tillbragte sitt återstående liv till sin död 1913 och där han som kanske ingen annan levde sig in i och återgav befolkningens tänkesätt, tro och seder. Den senare erhöll sin största betydelse som grundläggare av en vetenskaplig forskning på folkdiktningens och folktrons område såväl i Norge som genom de impulser, Axel Olrik emottog från honom även i Danmark. Slutet av 1870-talet samt 1880-talet markera en nedgång i den tidigare livaktigheten; från sistnämnda årtionde kunna dock antecknas namn sådana som Th. S. Haukenes i Hardanger, Olav Sande i Sogn och Halvor Tvedten i Telemarken. 1890-talet markerar en ny uppgång och bland samlare från denna tid märka vi främst Ivar Kleiven, vilken nu i Gudbrandsdalen upptar och genomför samma grundliga insamlingsarbete, som det Skar utförde i Setesdalen. Under 1900-talets första årtionden har denna av enskilda personer bedrivna insamlingsverksamhet oförtrutet fortsatts, och till den tidigare uppteckningen av muntliga traditioner har numera lagts även ett målmedvetet upptagande av folkmusiken; såsom företrädare för denna kunna nämnas Catharinus Elling, Olav Sande, O. M. Sandvik och Arne Bjørndal.

Liksom i Danmark så har även i Norge denna enskilda insamlingsverksamhet understötts genom årliga anslag av staten. Sålunda erhöll Moltke Moe redan 1882 ett årsanslag å 2.400 kr. för insamling av folktraditioner, vilket anslag utgick till år 1886, då han blev professor i ämnet. Sedan år 1897 och till sin död uppbar Johannes Skar för samma ändamål ett årligt anslag av staten å 1.200 kr. Sedan år 1908 utgår ett liknande anslag till Ivar Kleiven till en början med 800 kr., numera med 2.000 kr. pr år. Andra anslag av denna art, som under sistlidna budgetår utgått, äro till Edvard Langset för folkminnesinsamling på Nordmør 700 kr., Tov Flatin för liknande insamling i Numedal 1.000 kr., rektor Qvigstad för hans undersökningar och bearbetning av lappskt språk och av folkminnen i Finnmarken 5.000 kr., vidare utgå för folkminnesinsamling följande anslag till K. Ødegaard 700 kr., till Albert Joleik 1.000 kr., till Lorens Berg 4.000 samt till Vestlandske historielag 1.000 kr. samt för insamling och bearbetning av norsk folkmusik 6.900 fördelat mellan sju personer. Slutligen uppbära Knut Liestøl och Rikard Berge för vetenskaplig utgivning av folkvisorna årligt anslag av staten, den förre med 1.800 kr., den senare med 3.000 kr.

**NORSK FOLKEMINNESAMLING.** Ett centralt organ för folkminnesundersökningen erhöll Norge först år 1914 genom grundandet av Norsk Folkeminnesamling. Frågan om ett dylikt organ hade egentligen rätt länge stått på dagordningen och var uppe första gången genom stiftandet av en Forening for norske Dialekter og Folketraditioner år 1881. Denna förenings verksamhet avstannade fullständigt redan år 1884, då största delen av professor Johan Storms till publicering i föreningens tidskrift *Norvegia* avsedda norska dialektalfabet förelåg färdigtryckt, men ej utgavs under väntan på en till samtidig publicering avsedd folkloristisk avhandling. Först år 1902 började *Norvegia* utgivas, nu med det år 1901 stiftade Samfundet for norske mål og traditioner som utgivare. Efter ett nytt avbrott nedlade även detta samfund sin verksamhet år 1908, då tvenne band av *Norvegia* utgivits, innehållande, utom tvenne stora och betydande språkliga avhandlingar, en del folkloristiska material-samlingar.

Initiativet till stiftandet av Norsk Folkeminnesamling togs av Axel Olrik i ett föredrag i Kristiania 1907. Omedelbart efter föredraget framträdde Moltke Moe och utlovade att såsom grundsten till Folkeminnesamlingen överlämna

de stora samlingar han personligen hade i förvar. Efter hans död 1913 övergingo dessa samlingar genom testamente till staten och år 1914 trädde den nya institutionen i verksamhet. Grundstommen utgöres som nämnt av Moltke Moes samlingar, dels hans egna, dels äldre uppteckningar av andra samlare. I en mängd fall hade de ursprungliga uppteckningarna gått förlorade efter att de publicerats. Moe hade emellertid försökt att insamla och bevara även sådana originaluppteckningar från äldre tider och i hans testamente ingingo fördenskull utom uppteckningar av hans fader Jörgen Moe samt P. Chr. Asbjörnsen även sådana av Ivar Aasen, Sophus Bugge, Hans Ross, Johannes Skar, A. Seippel och många andra. Med de Moeska förenades vidare de andra samlingar av liknande slag, som universitetsbiblioteket ägde, till ett centralarkiv för norska folktraditioner. Lokal för samlingarna bereddes i universitetsbiblioteket.

Norsk Folkeminnnesamling är en till universitetet knuten institution med professorn i folkeminneskunskap som självskriven föreståndare. Vid institutionen är anställd en arkivarie med en grundlön av 6.000 kr. samt ålderstillägg upp till sammanlagt 9.000 kr. Institutionens årsanslag utgår sedan 1922 med 8.200 kr. varav 1.700 kr. utgöra s. k. annuum (för samlingarnas skötsel, renskrivning m. m.), 6.000 kr. äro avsedda för insamling och 500 kr. för personalens resor. Samlingarna ökas dels genom anslag till stipendiater efter till institutionen ingiven ansökan, dels genom inköp av äldre och nyare samlingar, dels slutligen genom gåvor. För utbekommande av stipendium äro inga särskilda villkor med avseende på tid (antal veckor, månader eller dylikt) eller det insamlade materialets omfång fästade. Skulle samlingen icke anses motsvara de av stipendiets storlek betingade kraven erhålles intet nytt stipendium, Stipendiaten har frihet att göra uppteckningen på riksmål, »landsmål» eller bygdemål. I detta avseende har emellertid den traditionen alltmera utbildat sig, att uppteckningen sker på bygdens mål, då det blivit en allt allmännare uppfattning, att det icke endast är uppteckningens innehåll utan även dennas form, sådan den gestaltar sig i det muntliga meddelandet, som är av vikt för forskningen. Den som här varit det stora mönstret är Sophus Bugge; han icke blott skrev upp varje sak fullständigt så som han erhöill den utan han lämnade också noggranna uppgifter om källan. Och den som sedan inpräntade dessa Bugges grundsatser var Moe vid de personliga instruktioner han lämnade varje enskild upptecknare.

Förutom genom institutionens egna medel ökas samlingarna genom det arbete, som utföres för de ovan anförda personliga anslagen till särskilda bygdesamlare. Rörande dessa har Det akademiske Kollegium den 8 april 1916 utfärdat följande:

Forskrifter om avleveringspligt m. v. for folkemindeforskere, som faar offentlige stipendier.

#### § 1.

Straks efter at stipendiet er benyttet, skal samleren sende en kort meddelelse til kollegiet om naar og hvor han har benyttet det.

#### § 2.

Alt det materiale, som er indsamlet med stipendiehjælp, skal indsendes til kollegiet inden 6 maaneder efter at stipendiet er benyttet.

Materialet kan indsendes i original eller i avskrift. Avleveres originalen, kan

samlaren beholde en avskrift, som han selv tar. Ønsker samleren at beholde originalen, avleverer han en fuldstændig avskrift som han selv tar. Kollegiet kan efter ansøgning forlænge fristen for indleveringen.

### § 3.

Det indleverte materiale skal straks indlemmes i Norsk Folkemindesamling. Men samleren eller hans arvinger har første brugsret og utgivelsesret til samlingen i 10 aar efter avleveringen. Om samleren straks eller paa et senere tidspunkt inden utløpet av de 10 aar ønsker at gjøre samlingen offentlig tilgjengelig, har han fuld frihet hertil. Saafremt han bestemmer at samlingen ikke før om 10 aar skal være offentlig tilgjengelig, bør der dog være adgang for forskere enkeltvis til at benytte samlingen forsaavidt samleren selv tillater det. Samlerens samtykke maa erhverves gjennem Norsk Folkemindesamling.

Hvis ikke samleren inden nævnte tid har utgit eller paa anden maate utnyttet sin samling, gaar samlingen ind under de almindelige bestemmelser som gjelder for benyttelsen av Norsk Folkemindesamlings øvrige materiale.

### § 4.

Samleren maa godkjende alle disse bestemmelser om han skal kunne gjøre bruk av stipendiet.

Slutligen må næmnes, att även sådana bygdeföreningar, som för hithörande ändamål erhålla anslag av staten, hava skyldighet att i original eller avskrift avlämna sina samlingar till Norsk Folkemindesamling samt att lokalhistoriska föreningar och kommittéer, som arbeta på beskrivningar av var sin bygd och som år 1920 bildat en gemensam landsorganisation under professor Oscar Albert Johnsens ordförandeskap, i stor utsträckning ha överlåtit till Norsk Folkemindesamling att insamla material till samt att utarbeta folkloristiska delar av bygdebeskrivningarna. Ansökningar om anslag för folkminnesuppteckning, som förut ställts till universitetet, ha från år 1920 ställts till Norsk Folkemindesamling.

NORSK FOLKEMINNELAG. Vid det tredje norska historikermötet i Kristiania i juli 1914 väckte Norsk Folkemindesamlings föreståndare, professor Knut Liestøl, i ett föredrag Um innsamling av norske folketraditioner förslag om stiftande av en förening, Norsk Folkeminnelag, vilken skulle till den då nyinrättade Folkemindesamlingen intaga samma ställning som föreningen Danmarks Folkeminder till Dansk Folkemindesamling. Folkeminnelaget konstituerades den 24 febr. 1919 och har enligt första paragrafen i sina stadgar »til formål at gi ut norske folkeminner og fremme kjendskapet til dem».

Det första synliga resultatet av Folkeminnelagets verksamhet var det påbörjade utgivandet år 1921 av Joh. Th. Storaker, Tiden i den norske folketro. Avsikten är, att, vid sidan om främjandet av Norsk Folkemindesamlings verksamhet, publicera alla de viktigaste ännu utgivna norska uppteckningssamlingarna från äldre tid.

Folkeminnelagets tillgångar utgöras dels av medlemsavgifter dels av årligt anslag av staten. De förra uppgå pr år till omkring 3.000 kr., det senare har från och med 1920 utgått med 5.000 kr.

LANDSLAGET FOR FOLKEMINNESAMLARAR. Bland norska folkminnessamlare hade i flera år dryftats planer på att stifta ett »landslag» av aktiva, intresserade

personer på detta område, ett lag, vars uppgift skulle vara att giva hjälp och handledning vid arbetet, ekonomiskt stöd för insamling och utgivning, därvid var och en stode fri och obunden och endast den naturliga hågen hos samlaren skulle vara arbetets förutsättning.

Efter inbjudning från aktiva samlare från hela landet stiftades i Lillehammer den 27—28 juni 1919 Landslaget for Folkemannesamlarar. Lagets syfte är att skapa bättre villkor för de aktiva samlarna, så att de hava full dispositionsrätt över sina samlingar under sin livstid, även om de för sitt arbete åtnjutit offentligt understöd, och att de själva få hedern av sin strävan. Laget har medlemmar över hela landet och en av medlemmarna, Tov Flatin har utgivit »Innsamling av folkeminne, Ei rettledning», vilken erhållit en vidsträckt efterfrågan och användning av samlare.

Insamlingen omfattar allt, som kan hänföras under begreppet folkminne samt därutöver folkkonsten, äldre bosättning, ortnamn m. m. Så länge samlaren lever, skall vad han insamlar vara hans egendom; sedermera skall materialet helst tillfalla lokala arkiv och samlingar inom landets olika områden för att där vara lättast tillgängligt för dem som hava störst intresse för det insamlade stoffet.

Laget har utgivit Rikard Berge, Decentralisation, O. K. Ødegaard, Gamalt fraa Valdres, Tov Flatin, Noka æventy aa gamle truir, varjämte förberedas Andreas Tveit, Segner fraa Nissedal og Treungen samt Hallvard Bergh, Segn og soge fraa Hallingdal og Valdres. Lagets organ är tidskriften Norsk Folkekultur, utgiven av Rikard Berge.

Under ett par år har laget erhållit understöd av Per Væringsaasens Nationalfond, sammanlagt 3.000 kr., till insamling och utgivning. Anslag av statsmedel har emellertid icke erhållits, då man på vissa håll ansett lagets verksamhet hindrande för de centrala organisationerna.

**NORSK FOLKEMUSEUM.** I jämförelse med allt det arbete, som nedlagts på tillvaratagandet av den muntliga traditionen, är det intresse, som i äldre tider ägnades studiet av allmogekulturens materiella minnen nästan en obetydlighet. Och dock äger Norge även på detta område en av den europeiska folklivsforskningens mest betydande iakttagare och författare i prästen Eilert Sundt. Under 1850- och 1860-talen belyste han i en rad arbeten olika sidor av det norska folklivet och 1862 utkom hans för den europeiska husforskningen i flera avseenden grundläggande skrift om Bygningsskikke paa landet i Norge. Sundt blev emellertid blott en episod i det övriga forskningsarbetet; då insamlandet av folkkonst och bohagsting började i Norge fördes dessa föremål under hela 1870- och 1880-talen till Nordiska museet i Stockholm.

Först året 1895 erhöi Norge en egen institution för tillvaratagandet av allmogelivets hithörande företeelser genom grundandet detta år av Norsk Folke-museum.

Under sin första tillvaro var detta helt och hållet upptaget av lösandet av de museala uppgifterna. Så småningom vidgas emellertid ramen och år 1909 utfärdades ett uppprop till penninginsamling för att möjliggöra en undersökning av norsk folkkultur med uppmätningar, fotograferingar och uppteckningar av folktraditioner rörande föremål, arbetsmetoder o. s. v. Under de senare åren har denna strävan att vidga museets verksamhet utöver det museala insamlingsarbetets gränser tagit fastare form och på initiativ av museets grundläggare, direktör Hans Aall, har en undersökning igångsatts, som går ut på ett systematiskt, allsidigt utforskande av de olika bygdernas kulturhistoria. Resultaten av dessa undersökningar offentliggöras i en serie arbeten med den gemen-

samma titeln Norske Bygder, varav Setesdalen är färdigt och Vest-Agder i det närmaste avslutats. För publikationen står en redaktionskommitté av fem personer bestående av Bestyreren av Norsk Folkemnesamling, prof. Knut Liestøl, Bestyreren av Universitetets Oldsaksamling, professor A. W. Brægger, prof. i historia Edv. Bull, direktör Aall och konservator Gisle Midttun.

Utgivningen sker distriktsvis efter i huvudsak denna plan:

- I. Inledning, Topografisk beskrivning,
- II. Folkkaraktär, Antropologi,
- III. Språk,
- IV. Folkdiktning,
- V. Religiöst liv,
- VI. Gamla vägar,
- VII. Historia samt
- VIII. Den folkliga kulturen, omfattande
  - a) gårdsanläggning och byggnadsskick; de olika byggnadernas yttre och inre, eld och lyse, möbler och husgeråd,
  - b. dräkten,
  - c. liv och levnadssätt; årets fester och andra högtider; sed och tro; det dagliga arbetet,
  - d. kvinnligt arbete (hemslöjd); konst och hantverk; ortsindustri.

I första hand måste för den etnografiska delen av detta arbete materialet hämtas direkt från bygderna. Härvid omhänderhaves insamlingsarbetet rörande folkdiktningen av Norsk Folkemnesamling, under det att museet endast tar hänsyn till sådan folklore, som faller under avdelning VIII, varjämte detta utför uppmättnings-, fotograferings- och inventeringsarbetet.

Undersökningarna i fältet föregås av arkivforskningar, som utföras av ett fast anställt kvinnligt biträde under en historikers kontroll. För de topografiska undersökningarna måste dessutom skifteskartorna anlitas. Skiftena ha i Norge som annorstädes förstört de gamla gårdsanläggningarna, men vid rekonstruerandet av dessa äro de gamla kartorna otillräckliga, då de sällan förklara vad slags hus, som blivit utsatta; kompletteringar i detta avseende kunna då endast erhållas genom efterforskningar på platsen.

För fältundersökningarna anlitas endast fackfolk i expeditioner, som ledas av Midttun; expeditionen består förutom av ledaren av två personer för uppmätning, en fotograf samt en folklorist, utsänd av Folkemnesamlingen, varjämte undersökningen av folkdiktningen haft särskilt bidrag i kontanter.

Det genom museets undersökningar inkomna materialet förvaras i dess arkiv. Avbildningsmaterialet — uppmätningar, fotografier o. s. v. — med därtill hörande anteckningar går in i det allmänna avbildningsarkivet, som omfattar även tidigare samlingar och är ordnat topografiskt för sådant stoff, som räknas till prospekter, gårdsanläggningar, uppmätningar av enstaka byggnader etc., medan resten är ordnad systematiskt efter kronologiska och topografiska synpunkter med städer och landsbygd för sig. Alla övriga anteckningar, vilka skrivas på lappar, uppklistras och ordnas topografiskt efter amerikanskt kortsystem, så att materialet även framdeles skall kunna ordnas efter olika tidens vetenskapliga krav.

Norske Bygder har för vartdera av budgetåren 1921—1922 och 1922—1923 av staten uppburit 5.000 kr. utgörande vederlag för inlösen till staten av 1.000 ex. av delen Vest-Agder.

DIALEKTFORSKNINGEN I NORGE har utvecklats under helt andra förhållanden än i Sverige och Danmark. I Norge hade mot slutet av medeltiden det

inhemska, fornnorska skriftspråket småningom undanträngts av danskan, som från och med reformationen var i stort sett enarådande som kyrkans, förvaltningens, litteraturens och över huvud den högre bildningens språk. Visserligen kunde den sålunda i Norge inträngande danskan ej på längden förbliva ren danska, utan anpassade sig mer och mer efter norska uttalsvanor och uppblandades med norska ord, varigenom slutligen uppkom en särskild dansk-norsk språkart, som dock först under 1800-talets senare hälft blev medvetet och genomfört självständig gent emot danskan. Asbjörnsens och Moes ovan nämnda samlingar av sagor och sägner beteckna ett begynnande genombrott av medveten norsk självständighet i fråga om litteraturspråkets behandling. I de norska dialekterna fortlevde emellertid allttjämt, fast under delvis mycket starkt förändrade former, det inhemska fornnorska språket. En känsla av den nationella betydelse de norska dialekterna ägde kan skönjas redan i företalet till den första tryckta norska dialektordboken, prästen Christen Jensøns i Askvoll i Sunnfjord väsentligen åt hans hemorts dialekt ägnade Norske Dictionarium eller Glosebog, som trycktes första gången år 1646 och således är betydligt äldre än något motsvarande danskt eller svenskt arbete. Under 1600- och 1700-talen utarbetades några andra, enstaka ordsamlingar över vissa norska bygders mål och år 1802 fick Norge sin första hela landet omfattande dialektordbok i läkaren L. Hallagers Norsk Ordsamling, vari direkt anbefalles att upptaga norska dialektord i litteraturspråket.

Dessa äldre arbeten blevo dock blott begynnelse och ansatser. Innan det norska folkspråket blev föremål för en djupare trängande uppmärksamhet, dröjde det till omkring år 1840, då Ivar Aasen började det arbete, genom vilket han blev på samma gång den egentlige grundläggaren av den norska dialektforskningen och upphovsmannen till det nya norska skriftspråk, som är bekant under namnet landsmålet. Med detta ord förstås nämligen i Norge ej detsamma som i Sverige. Hos oss användes ordet i samma betydelse som ordet dialekt, en användning som blivit allmänt gängse sedan tiden för de svenska landsmålsföreningarnas stiftande i början av 1870-talet, men som redan förut, om än mindre vanligt, förekom i svenskt språkbruk, vadan ordet landsmål icke är vad det ofta tagits för nämligen ett från Norge i svenskan inlånat ord. I Norge menar man med landsmål icke de särskilda dialekterna, för vilka här företrädesvis ordet bygdemål (målføre) användes, utan det nynorska litteraturspråk, som på grundval av dialekterna framväxt i våra dagar under strävan efter giltighet för hela landet vid sidan av eller i stället för dansk-norskan eller riksmålet, som denna språkart numera brukar kallas. Tanken att skapa ett nynorskt landsmål synes redan på 1830-talet ha funnits hos Aasen men började förverkligas först på 1850-talet. Han hade förut av Det Kgl. norske Videnskabers Selskab i Trondhjem mottagit uppdraget att utarbeta en grammatisk och lexikalisk översikt över dialekterna och under åren 1841—1847 med understöd av sällskapet genomrest landet samt år 1848 utgivit Det norske Folkesprogs Grammatik, som sammanfattar dialekternas ljudlära, ordböjning, ordbildning och syntax, samt år 1850 Ordbog over det norske Folkesprog och år 1851 en monografi över sitt eget modersmål Søndmørsk Grammatik. Från och med år 1851 till sin död 1896 uppbar Aasen ett personligt anslag från stortinget, som satte honom i stånd att fortfarande odelat ägna sig åt arbetet att tillvarataga norska dialekter, varmed arbetet på landsmålets utformning och beskrivning blev hos honom oskiljaktigt förknippat. Hans Norsk Grammatik 1864 och Norsk Ordbog med dansk Forklaring 1873 äro ej blott utvidgade omarbetningar av ovan nämnda dialektbeskrivande arbeten från åren 1848 och

1850, utan tillika den grundläggande, normgivande framställningen av landsmålet.

Aasens arbete var, ehuru understött av staten, helt och hållet personligt. Någon organisation bildades ej för åstadkommandet av Norsk Ordbog eller för norsk dialekt- och folkminnesforskning över huvud. På samma sätt har intill närvarande tid allt det huvudsakliga arbetet på de norska dialekternas fortsatta utforskande bedrivits av enskilda forskare, som emellertid alltjämt understötts dels av fonder och institutioner, dels av staten direkt genom personliga stortingsanslag. Som Aasens medhjälpare arbetade från år 1866 Hans Ross, till en början med understöd från universitetet, från 1877 till hans död 1914 med ett personligt stortingsanslag, som tillät honom att uteslutande ägna sig åt sin vetenskapliga uppgift. Resultatet härav föreligger i Ross' Norsk Ordbog 1895 med fem senare tillägg, allt utarbetat i anslutning till Aasens ordbok och innehållande tillsammans omkring 40.000 nya ordboksartiklar utöver tilläggen till de omkring 30.000 artiklar, som finnas hos Aasen. Dessutom har som resultat av Ross' arbete framgått hans under åren 1905—1909 utgivna Norske Bygdemaal, en serie grammatiska upplysningar om landets alla huvuddialekter.

För närvarande arbetar med personliga stortingsanslag två vetenskapsmän uteslutande som dialektforskare, nämligen fil. dr Amund B. Larsen, till vilken personligt stortingsanslag utgår från år 1900, under budgetåret 1922—23 uppgående till 7.500 kr., samt stipendiat O. Skulerud, till vilken ett motsvarande anslag utgått från år 1918, under budgetåret 1922—23 uppgående till 4.000 kr. Sedan år 1917 utgår också ett mindre motsvarande anslag till fylkesskolebestyrer Jørgen Reitan, under sista budgetår uppgående till 3.000 kr. För undersökning av västnorska dialekter finnes sedan år 1918 en huvudsakligen för detta ändamål inrättad professur vid Bergens museum, som innehaves av Torleiv Hannaas. Då Skuleruds anslag är avsett för undersökning av östlandska mål och Reitans för undersökning av tröndska mål, har sålunda en geografisk uppdelning av landet i olika undersökningsområden blivit åtminstone i viss mån genomförd under senare år. Över alla delar av landet ha dr Larsens alltifrån början av 1880-talet bedrivna undersökningar sträckt sig; under de senaste åren ha de ägnats åt västnorska mål. Ett specialarbete, som stortinget understött med ett flerårigt personligt anslag, är cand. med. Idar Handagards undersökning av norska växtnamn i landets alla delar, ett arbete som är avsett att tjäna som grundval för utarbetande av listor upptagande normalnamn för Norges växter både på landsmål och på riksmål.

År 1868 bildades i Kristiania av personer som intresserade sig för det norska landsmålet och vad därmed sammanhänger den ännu bestående föreningen Det norske Samlaget. Denna förening spelade i viss mån rollen av föregångare, när i Upsala år 1872 de första landsmålsföreningarna stiftades, men hade från början en annan karaktär och fick en annan utveckling än de svenska föreningarna. Det norske Samlaget hade i propaganda för landsmålet och i spridandet av skrifter på landsmål och på bygdemål uppgifter, som kommo att taga dess huvudsakliga verksamhet i anspråk. Någon centralorganisation för upptecknings- eller forskningsarbetet framgick aldrig ur föreningens verksamhet. Bland av föreningen utgivna skrifter märkas tidskriften Syn og Segn, ordböcker, läroböcker, översättningar, en serie Segner fraa Bygdom m. m. Sedan år 1893 åtnjuter föreningen statsanslag, under senaste budgetår utgående med 22.000 kr., varav 5.000 kr. använts till en sedan år 1919 igångvarande, av A. Aure utförd registrering av allt, som är tryckt på landsmål och bygdemål i böcker och tidningar. Sedan år 1902 räknar Det norske Samlaget två självständiga

underavdelningar, nämligen landsmålslaget och bymålslaget. Det sistnämnda har till särskilt föremål för sin uppmärksamhet tagit de norska stadsdialekterna och i sammanhang därmed det dansk-norska riksmålet. Liksom landsmålslaget har bymålslaget låtit sin verksamhet väsentligen bestå i publicering, ej i direkt undersökning och materialsamling. Bland Bymålslagets skrifter märkas tidskriften *Maal og Minne*, som började utgivas år 1909 och då trädde i stället för den år 1908 nedlagda tidskriften *Norvegia*, samt monografier över norska stadsdialekter samt skrifter om uttal och rättskrivning. Bymålslaget disponerar över Overlærer Knud Knudsens stiftelse til fræmme av det dansk-norske *Maalstræv*. Bymålslaget har också förutom ett till 2.000 kr. uppgående statsanslag till tidskriften *Maal og Minne* ett särskilt statsanslag för sin verksamhet i övrigt, under senaste budgetår 1.500 kr. Dessa anslag äro ej inräknade i ovan nämnda statsanslag till Det norske Samlaget.

De snart upplösta organisationerna Foreningen for norske Dialekter og Folketraditioner, stiftad år 1881, och Samfundet for norske maal og traditioner, stiftat år 1901, ha i det föregående omtalats.

Genom Aasens och Ross' arbeten hade de norska dialekternas ordförråd blivit mera likformigt insamlat för *hela* landet än som skett vare sig i Sverige eller i Danmark, och genom deras ordböcker blev det insamlade materialet förhållandevis mycket snart tillgängliggjort i tryck. Genom ovannämnda senare forskares och andras verksamhet, varibland också märkes ett starkt inslag av hembygdsintresserade lekmän, har också behovet av mera ingående samlingar och undersökningar rörande enskilda mål börjat bli bättre tillgodosett. Men för de sammanfattande uppgifter, som förestå för den norska dialektforskningen, har behovet av en ny organisation gjort sig alltmer kännbart. Först under de allra sista åren ha dock planerna härför börjat ta fastare form. Vad man nu i Norge närmast söker få till stånd, är ett centralarkiv för dialektforskning i ordets vidaste mening samt ett sammanfattande ordboksarbete. Dessa planer ha visserligen ej ännu hunnit över de enskilda förberedelsernas stadium, men det finnes hopp om, att de snart skola börja förverkligas.

Med den ovannämnda registrering av tryckta skrifter rörande landsmål och bygdemål, som med stortingsanslag bedrivs av Det norske Samlaget sedan år 1919, bliva emellertid viktiga förarbeten undångjorda. Detta gäller än mera om den stora Ordbok over det norske bokrike, som nu igångsatts med anslag av Det videnskapelige Forskningsfond av år 1919 och som skall omfatta ordförrådet i den *tryckta* norska litteraturen, såväl riksmåls- som landsmåls- och bygdemåls litteraturen.

Vid universitetet i Kristiania har landsmål och bygdemål sedan år 1899 varit representerade genom en särskild professor, till vars förste innehavare kallades M. Hægstad. Visserligen hade, när Moltke Moë, såsom i det föregående omtalats, år 1886 blev professor i folktraditionsforskning, hans professor nominellt innefattat jämväl folkspråksforskning, men hans arbete hade väsentligen fallit inom traditionsforskningens område och 1899 ändrades professurens titel i överensstämmelse därmed. År 1916 tillkom en ny professor i nordisk språkvetenskap med särskild skyldighet att undervisa i riksmålet. Då ändrades titeln på den år 1899 inrättade professuren i motsvarighet härmed till nordisk språkvetenskap med särskild skyldighet att undervisa i landsmålet och i dialektforskning.

ORTSNAMNFORSKNINGEN I NORGE har blivit förebildlig för ortnamnsforskningarna i Sverige genom det bekanta verket *Norske Gaardnavne*, som efter tjugonåriga förarbeten började utgivas 1897 och varav år 1919 förelågo nitton



band, innehållande utom ett inledningsband till hela verket redogörelser för Norges alla amt utom Finnmarken. Redogörelsen för detta amt föreligger nu tryckfärdig och för dess utgivning begäres av stortinget ett anslag å 13.500 kr. varav 6.500 kr. för budgetåret 1923—1924. Detta ortnamnsverk tillkom på följande sätt. Genom lag den 6 juni 1863 hade föreskrivits revision av den norska »matrikeln» (riksjordeboken). Under fortgången av detta revisionsarbete gjorde sig behovet av en särskild undersökning av ortnamnen, som kunde tjäna som grundval för revision av deras vacklande, ofta oriktiga och obrukliga namnformer, alltmera kännbart. För utförande av en sådan ortnamnsundersökning tillsattes den 11 april 1878 en kommitté bestående av professorerna Oluf Rygh och Sophus Bugge samt ordboksförfattaren prosten Johan Fritzner, av vilka Rygh blev den, som utförde huvudparten av arbetet. Därvid genomgingos så fullständigt som möjligt källorna för kändedomen om namnen från tiden före den stora, ovan berörda förändring, som landets språk undergick mot slutet av medeltiden; i ganska begränsad utsträckning genomgingos jordeböcker och andra skrivna källor från senare tid; slutligen upptecknades namnens uttalsformer i levande dialekt, dock utan att tillfälle fanns till att på resor i detalj studera förhållandena överallt; reseundersökningarna begränsades ofta till att uppsöka lägerplatser, skolor och andra orter, där folk från ett större område fanns samlat, som kunde vid utfrågning lämna upplysningar om namnens uttal i var sina hemorter. Insamlandet av upplysningar var enligt planen slutfört år 1886. År 1887 började tryckningen av matrikeln, som blev färdigtryckt år 1892. Sedan upplysningsmaterialet sålunda var insamlat och begagnat för namnrevisionen, utskrev professor Rygh redogörelser för namnen i ett band för varje amt och överlämnade detta ursprungligen ej för tryckning beräknade material till norska riksarkivet, där det hölls för forskare tillgängligt och mycket anlitades. År 1896 beviljade stortinget på grund av enskild motion anslag till tryckning av hela verket Norske Gaardnavne. Redigeringen åtog sig professor Rygh, som därvid under medverkan av professor Sophus Bugge och andra tillfogade förklaringar över namnens ursprung. Vidare tillfogades i stor utsträckning historiska upplysningar, särskilt om försvunna namn, ödekyrkor, äldre indelningar o. s. v.. Efter Ryghs död 1899, då utom inledningsbandet två amsredogörelser förelågo färdigtryckta och den tredje i tryckfärdigt skick, har utgivningen fortsatt genom andra forskare, av vilka var och en övertagit en eller flera amsredogörelser.

Den norska ortnamnsundersökningen har givit första impulsen till, att vetenskapsmän i de andra nordiska länderna började upplägga planer till motsvarande arbeten, planer som i Sverige ledde till tillsättandet av den svenska ortnamnskommittén år 1902 med ett program, som emellertid var lagt på en mycket bredare basis än den norska ortnamnsundersökningens, bl. a. därigenom att i den svenska undersökningen medtogos även naturnamn.

Då den norska ortnamnsundersökningen anslöt sig till den åren 1887—1892 tryckta matrikeln, medtogos väsentligen endast de i matrikeln upptagna namnen på gårdar och socknar, men ej namn på mindre bebyggelse delar, liksom ej heller naturnamn. Endast en större avdelning av naturnamn har Rygh i sammanhang med gårdnamnen på offentligt föranstaltande behandlat, nämligen i sin bok Norske Elvenavne, tryckt postumt 1904. I särskilda publikationer har Rygh dessutom behandlat andra grupper av ortnamn, varibland särskilt märkes en avhandling om sådana norska ortnamn, vilka innehålla minnen om forntidens hedniska gudsdyrkan, tryckt år 1880 som bihang till andra upplagan av Nordiske Gude- og Heltesagn av P. A. Munch, Ryghs främste

föregångare som ortnamnsforskare i Norge. Enskilda forskare, främst professor Magnus Olsen, ha senare genom specialarbeten fört den norska ortnamnsforskningen framåt, i det de begagnat sig av och på åtskilliga punkter kompletterat Ryghs material. Ett gemensamt organ för fortsatt systematisk insamling och undersökning av sådant norskt material, som ej behandlats i Norske Gaardnavne, har emellertid saknats ända till år 1921, då styrelsen för Det vetenskapelige Forskningsfond af år 1919 anslog 6.000 kr. för halvåret 1/7—31/12 1921 åt professorerna Magnus Olsen och Edvard Bull till inrättande av ett norskt ortnamnsarkiv och till bedrivande av undersökningar, som skulle anknytas till arkivets verksamhet och utföras av dess föreståndare, till vilken post kallats docenten Gustav Indrebö. Som mål för det nya institutets verksamhet uppställdes »planmessig historisk-sproglig optegnelse og bearbeidelse av norske stedsnavne og studium av vor historiske topografi». I sistnämnda avseende har särskilt framhållits den betydelse, som fortsatta ortnamnsundersökningar ha för den territoriella indelningens historia samt såsom bl. a. tjänande som förarbeten till en ny utgivning av P. A. Munchs Historisk-geografisk Beskrivelse over Kongeriget Norge i Middelalderen. Den komplettering av Ryghs arbete, som det nya institutets verksamhet åsyftar, är emellertid ej beräknad på insamling av så vitt möjligt *alla* norska ortnamn, då en dylik uppgift uppenbarligen skulle bli alltför omfattande och det vetenskapliga utbytet av dylikt samlande ej skulle motsvara mödan. Man har därför inriktat arbetet så, att man för riket i dess helhet avstår från att medtaga mera än ett urval av namn, men söker att inom vissa begränsade, mindre områden, valda så att de på ett karakteristiskt sätt representera var sin större del av landet, driva ortnamnsundersökningen så ingående som möjligt. Dessutom planerar man att för vissa slag av ortnamn, t. ex. älvars namn och namn som ha intresse för forskningen rörande minnen om hednisk kult, driva mera fullständiga insamlingsarbeten över hela riket. Vid insamlingsarbetet har man börjat försöka anlita intresserade bygdesamlares medverkan, för vilket ändamål redan vid åren 1918 och 1919 hållna kurser för folkminnesforskning och lokalhistorisk forskning professor Magnus Olsen hållit till vägledning avsedda föredrag Om optegnelse av stedsnavne og andre sprog-minder, sedermera publicerade bland från Norsk Folkeminnesamling spridda broschyrer. Vilken betydelse lekmännens medverkan vid den norska ortnamnsundersökningen kan få, därom har ännu ej tillräcklig erfarenhet vunnits.

Det norska ortnamnsarkivet har fått lokal i Norsk Historisk Museum hos »Kildeskiftregistreringen», det historiska centralinstitut, vars styresman professor O. Kolsrud är och som för närvarande innefattar Diplomatarium Norvegicum, den rättshistoriska kommissionen och Kildeskiftfondet.

#### Finland.

Den finska allmogeforskningen står vid 1800-talets början helt inom folkdiktsforskningens idékrets. Intresset för folkdiktningen hade också i Finland grundlagts tidigare än i något av de övriga nordiska länderna, genom professorn i Åbo Henrik Gabriel Porthan under slutet av 1700-talet. Efter Finlands lös-slitande från det svenska väldet erhöll detta intresse en nationell aktualitet, som kanske i intet annat land i Europa. Det politiska läge, som inträdde i Finland efter freden i Fredrikshamn, illustreras bäst med dåvarande docenten i Åbo, sedermera kungl. bibliotekarien i Stockholm A. I. Arwidssons bekanta

yttrande omkring ett årtionde efter fredsslutet: »Svenskar kunna icke vi vara, ryssar vilja vi icke bliva, alltså måste vi vara finnar.» Och denna nationalism erhöi näring från de allt rikare skatter, som nu började inhöstas ur finskt folkminne.

Utom Porthan hade även Chr. Ganander under 1700-talets slut varit verksam på området och under 1800-talets första årtionden börja uppteckningar göras av Z. Topelius — skaldens fader — och K. A. Gottlund, vilken sistnämnde även besökte och, i viss mån kan sägas, upptäckte de svenska finnbygderna i Helsingland, Dalarne och Värmland.

På 1820-talet började Elias Lönnrot sin gärning, varur småningom framgick nationalverket Kalevala. Det finska litteraturspråkets enande och stadgande är också i väsentlig mån Lönnrots verk. När den 16 febr. 1831 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Finska litteratursällskapet) i Helsingfors stiftades, var den finska litteratur som fanns ännu mycket outvecklad. Redan under reformationstiden hade visserligen skrifter på finska språket börjat tryckas, men vad som trycktes på finska inskränkte sig länge till väsentligen blott religiösa skrifter, smärre folkskrifter, dikter över historiska händelser m. m. Därför kom den nyupptäckta finska folkdiktningen att inom den finska litteraturen intaga en förhärskande ställning. En av Finska litteratursällskapets första och angelägnaste uppgifter blev också att bereda möjligheter till fullföljande av Lönnrots arbeten. Sålunda erhöi redan vid början av 1830-talet i Finska litteratursällskapet ett centralorgan för forskningen rörande den finska folkdiktningen och detta centralorgan innefattade inom sin verksamhetskrets tillika befrämjandet av finsk nationell forskning i vidare mening samt av finsk litteratur och kultur i det hela.

Den folkdiktning och övriga folktraditioner, för vilken Finska litteratursällskapet blev målsman, var endast den finsk-språkiga. Åt folktraditionerna bland Finlands svenska allmoge ägnade man under 1800-talets förra hälft ej en motsvarande uppmärksamhet. När A. I. Arwidsson, som i sin ungdom deltagit i uppteckandet av finska »runor», d. v. s. i så kallad runometrer avfattade folksånger, efter sin överflyttning till Sverige utgav Svenska fornsånger, saknas visserligen däri ej uppteckningar från Finland, i det särskilt bland sånglekar, barnvisor m. m. i det år 1842 tryckta tredje bandet ett ej ringa antal uppteckningar från Finland intagits. Detta synes emellertid vara det enda avsevärda av folktraditioner, som gjorts bland svenskar i Finland under samma tid, då den finska folklivsforskningen så rikt uppblomstrade. Den finska folkdiktningen och i all synnerhet Kalevala, som tillvann sig allmänt intresse ej blott inom landet, utan internationellt, ställde den blygsamma svenska folkdiktningen alldeles i skuggan. Under 1840-talet påbörjade lektorn J. O. I. Rancken i Vasa sin sedan mycket omfattande verksamhet som samlare av svenska folktraditioner i Österbotten; när han började, möttes han emellertid med oförstående. Ännu år 1860, då Fredrik Cygnæus utsände en broschyr under titeln »Ett vågadt projekt», vari han yrkade på, att den »finskt-svenska skärgårds-poesin» skulle upptecknas och de svenska dialekterna i Finland undersökas, betecknade han situationen såsom i stort sett karakteriserad av »likgiltighet för undersökningar, som speciellt skulle röra den svenska talande befolkningen i Finland förhållanden».

Vid denna tid hade likgiltigheten dock börjat ge rum för ett på en gång vetenskapligt och nationellt intresse, som sökte nya källor hos landets svenska allmoge. Såsom ovan antydde, hade efter skilsmässan från Sverige ledande svenskar i Finland börjat söka ett nytt rotfäste i vad som var nationellt finskt.

Den av J. V. Snellman på 1840-talet proklamerade ståndpunkten, enligt vilken det ej endast gällde att höja finska språket till ett kulturspråk, utan att med tiden det svenska språket och den svenska kulturen såsom främmande i landet borde fullständigt vika för en ny generations inhemska, d. v. s. finska, språk och kultur, vann hastigt anklang inom vida kretsar av det bildade, svensktalande befolkningselementet i Finland. Förfinskning till språk och nationalitet framstod för många som det enda möjliga och eftersträvansvärda framtidsmålet. Häremot framträdde en reaktion, som på ett håll blev av grundläggande betydelse för ej blott ett svenskt nationellt strävande, utan jämväl för ett vetenskapligt studium av svenskt allmogespråk och allmogeliv. Det var när inom den nyländska studentavdelningen vid Helsingfors universitet A. O. Freudenthal mot slutet av 1850-talet i opposition mot ett inom föreningen hållet föredrag över ämnet »Hvad kunna vi göra för förfinskningen af vårt lands svenska befolkning?» började förfäktas den uppfattningen, att svenskarna i Finland aldrig borde uppgiva sitt svenska språk och sin svenska nationalitet, utan tvärtom för all framtid söka bevara detta arv, en uppfattning, varom Freudenthal, när han först framträdde, stod alldeles ensam inom denna till största delen av svenskspråkiga studenter bestående förening. Från denna tid daterar sig en sedan dess nästan oavbrutet pågående verksamhet bland studenterna i Helsingfors för tillvaratagandet av även den svenskspråkiga allmogens dialekter och traditioner. Ledare av denna verksamhet blev under omkring ett halvt århundrade Freudenthal, som från år 1878 beklädde den första i Finland upprättade professuren i svenska språket och litteraturen. Nyländska studentavdelningen blev länge en huvudhård för hithörande intressen. Forskningsfärder inom hemlandskapet började företagas av föreningens medlemmar, delvis med understöd av särskilt för detta ändamål genom föreningen utdelade stipendier. Resultaten av arbetena publicerades i av föreningen utgivna skrifter, slutligen i samlingsverket Nyland, varav de sex första banden (1884—1900) uteslutande upptagas av nyländskt folkmål och nyländsk folklore.

Någon särskild organisation för bedrivande av svenska dialekt- och folkloreforskningar i Finland bildades ej förrän år 1874, då efter mönster av landsmålsföreningarna i Upsala, som två år tidigare börjat uppstå, Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors stiftades, med Freudenthal som ordförande. Denna förening blev ett gemensamt, livligt arbetande organ för undersökningar och samlingar bland den svenska befolkningen i hela Finland; i viss mån utsträcktes dess verksamhet även till svenskarna i Estland. År 1876 bildades på förslag av professorn i finska språket A. Ahlqvist en motsvarande finsk studentförening Kotikielen seura (föreningen för hemspråket). Slutligen erhöll Finland i och genom stiftandet av Svenska litteratursällskapet i Helsingfors år 1885 en stark gemensam organisation för svenska bildningsintressen i vidsträckt mening och inom dess verksamhetsområde innefattades även dialektforskningen och traditionsforskningen. Det inom detta sällskap sedan år 1900 verksamma utskott, som kallas Folkloristiska kommissionen, utgör numera centralorgan för folkloristiska och etnografiska undersökningar och samlingar rörande svenskarna i Finland, och på motsvarande sätt utgör numera Svenska litteratursällskapet sedan år 1910 verksamma språkvetenskapliga kommission centralorgan för den svenska dialektforskningen i Finland och i samband därmed bedrivna ortnamnsforskningar. I fråga om ortnamnsforskningen har kommissionen samarbetat med en på dess initiativ tillkommen gemensam finsk ortnamnskommitté, som avser att genomforska ortnamnen även inom hela det finskspråkiga Finland.

I den år 1906 stiftade föreningen Brage har den finländska forskningen erhållit ännu en central sammanslutning för insamling rörande vissa sidor av folklivet. Däremot synes det år 1908 bildade Centralutskottet för hembidgsforskningen i Finland, vilket skall vara ett sammanhållande organ för de många bygdeföreningarna i landets olika delar, åtminstone icke ännu hava kunnat fylla de stora förhoppningar, som knötos vid dess tillkomst. Tillvaratagandet av allmogekulturens materiella minnen omhändertogs inom de olika studentavdelningarna på 1870-talet. De museisamlingar och annat hithörande stoff, som därvid sammanfördes, äro nu förenade i den etnografiska avdelningen av Statens historiska museum i Helsingfors.

Såsom framgår av denna översikt har den finska insamlingsverksamheten i långt högre grad, än vad fallet varit i Danmark och Norge, varit knuten vid större organisationer. En redogörelse för denna sammanfaller därför med redogörelsen för dessa organisationers utveckling och arbetsresultat.

**FINSKA LITTERATURSÄLLSKAPET.** Sällskapet stiftades den 16 febr. 1831 med uppgift att befordra kunskapen om fäderneslandet och finska språkets odling genom att insamla ej allenast arbeten (vare sig tryckta eller i handskrift, på finska eller andra språk) rörande Finlands historia, poesi, mytologi, geografi, statistik, språk och andra fosterländska ämnen, utan även finska sånger, traditioner, fornsaker och böcker i vad ämne som helst, blott de äro på finska språket avfattade, samt att låta trycka arbeten, som äro av gagn för landets historia och litteratur och ombesörja en särskild tidskrift för dessa ämnen, slutligen också att genom pris eller hedersomnämmanden uppmuntra till litterär verksamhet på finska språket. Sällskapets förste sekreterare blev Elias Lönnrot.

Av sällskapets omfattande program har under nästan hela dess verksamhetstid insamling och utgivning av material till kännedomen om de västfinska folkens diktning och tro, seder och bruk varit i främsta rummet eller åtminstone i ett av de främsta rummen föremål för sällskapets verksamhet. Denna har icke begränsats enbart till Finland utan har utsträckts även till de finska stammarna i de ryska guvernementen Archangelsk och Olonets samt i de baltiska provinserna.

Redan under första året av sin tillvaro beviljade sällskapet ett anslag till Lönnrot å 100 pappersrubel för företagande av en undersökningsresa till guvernementet Archangelsk, men den pågående koleraepidemien band honom vid hans tjänstgöring som läkare i Kajana. År 1836 kunde resan emellertid företagas, nu med ett anslag å 1.000 rubel. Samma år utsändes ett cirkulär till allmänheten med uppmaning till deltagande i insamlingsarbetet. År 1838 erhöll språkforskaren M. A. Castrén ett anslag av sällskapet för en forskningsresa till Archangelsk m. m. för att insamla nya runor samt mytiska och språkliga upplysningar, som användes när han år 1841 utgav den första svenska översättningen av Kalevala. Under 1840-talet utsändes ett flertal vetenskapliga expeditioner. Under den hårda tid, som drabbade det finska kulturarbetet under de politiska reaktionsåren efter 1848, förbjöds genom censurförordning av år 1850 användningen av finska språket i tryckta arbeten utom sådana, som voro av religiöst eller ekonomiskt innehåll. Den enda gren av föreningens verksamhet, som då lämnades fri, var folkloreforskningen. Genom insamling bland studenterna och anordnande av studentkonserter anskaffades medel att hålla åtminstone denna verksamhet vid makt. Efter Alexander II:s tronbestigning ljusnade tiderna och 1858 erhöll sällskapet av kejsaren ett årligt subsidium på 1.200 mk.; året förut hade dessutom erhållits en donation å 106.000

mk. Under de följande åren är sällskapet emellertid huvudsakligen upptaget av allmän publikationsverksamhet: skönlitteratur, översättningar, lexika. År 1871 upptagas på nytt Kalevalaforskningarna och 1878 antas ett av E. Aspelin framlagt program, som avsåg att göra alla sidor av det folkliga traditionsstoffet till föremål för sällskapets insamlingsverksamhet. År 1884 tillsattes slutligen inom sällskapet en särskild kommission för befordrande av dess folkminnesundersökningar.

Enligt en till den folkloristiska kongressen i London 1891 ingiven berättelse uppgingo sällskapets samlingar vid denna tid till omkring 110.000 nummer uppteckningar, fördelade på följande grupper: 1. Episka, lyriska och magiska runor, 2. Nyare enstrofig lyrik, 3. Skrock och vidskepelser, 4. Lekar och folkseder, 5. Sagor, 6. Ordspråk, 7. Gåtor, 8. Melodier. Av dessa intog från början gruppen episka, lyriska och magiska runor främsta platsen, under det att man ägnade gruppen Skrock och vidskepelser jämförelsevis ringa uppmärksamhet. Med de nya grundlinjer för insamlingsarbetet, som började tillämpas år 1878, växte emellertid den senare gruppen raskt i omfång. Ännu vid sällskapets 50-årsjubileum 1881 utgjordes ungefär halva samlingarna av runor, 10 år senare uppgå de blott till 20%, och till samma omfattning har då redan gruppen Skrock och vidskepelser stigit. För närvarande omfattar gruppen 50.000 nummer, varjämte gruppen Nyare enstrofig lyrik uppgår till 40.000.

Bland runorna intaga de episka det största utrymmet, av mindre omfattning äro de lyriska runorna och trollrunorna. De största samlingarna äro utförda av Lönnrot och Daniel Europæus. Den förre började redan som student sina uppteckningar i Tavastland, Savolaks och Karelen och som läkare i Kajana fortsatte han dessa uppteckningar i guvernementet Archangelsk; hela antalet av honom utförda uppteckningar uppgår till inemot 2.100. Europæus' samlingar äro till omfattningen ännu större — omkring 2.800 nummer — och härstamma från Archangelsk, Olonets, Karelen, Ingermanland och guvernementet Tver. Andra betydande samlingar äro sådana av F. A. Saxbäck, O. Grundström, V. Porkka och V. Forsberg från Ingermanland, av A. Ahlqvist, Hj. Basilier och Ad. Neovius från Karelen samt av A. A. Borenus från Archangelsk och Olonets.

Imsamling rörande skrock och vidskepelser tog, såsom nyss antydtes, först efter år 1880 någon egentlig fart, men redan vid denna tid erhöles en av de förnämsta samlingarna sällskapet på detta område äger, de av smeden Heikki Meriiläinen under 1880-talet påbörjade uppteckningarna från norra Finland, som även utsträckts till finnbygderna i Norrbotten och till de ryska gränsbygderna. Samlingen uppgår för närvarande till 75.000 nummer. Av lekar är den förnämsta samlingen den, som vid 1800-talets mitt gjordes av August Reinholm; bland folksederna hava särskilt för bröllopsbruken betydande samlingar gjorts. Gruppen lekar omfattar för närvarande 5.000 nummer.

Sagosamlingen uppgick redan år 1891 till omkring 11.000 nummer, för närvarande uppgår den till 30.000. Smärre uppteckningar hade gjorts redan av Lönnrot och Castrén i tanke att därigenom erhålla vissa komplement till Kalevaladikterna och även under 1840-talet hade man vid sidan om sångerna haft någon uppmärksamhet riktad även på sagorna. Den första insamlingsresan med sagorna som huvudsyfte gjordes dock först 1850 av E. Rudbäck och A. Rothman. Ett synnerligen viktigt uppteckningsarbete på detta område har senare utförts icke minst i samband med studiet av de finska dialekterna av forskare sådana som T. Aminoff, A. Genetz och E. N. Setälä. År 1880 kom stentografering första gången till användning vid folksagouppteckning av J.

Sjöros. Färdighet i stenografering är numera ett av de första villkoren för erhållande av undersökningsanslag.

Bland ordspråken intaga särskilt A. Kinnunens samlingar från Savolaks en framskjuten plats; andra betydande samlingar hava utförts av El. Aspelin och W. Forsman. Samlingen uppgår för närvarande till 150.000 nummer. Gåtor upptecknades och publicerades redan av Lönnrot, senare har även denna avdelning mottagit betydande tillökningar och uppgår för närvarande till 40.000 nummer. Melodisamlingen uppgår till 15.000 nummer.

Utom de folkloristiska arbetena har Finska litteratursällskapet även föranstaltat stora dialektundersökningar, vilka särskilt inriktats på dels en stor finsk ordbok, dels en särskild karelsk ordbok. Genom sällskapet och ett ord-samlingsbolag gemensamt ha åstadkommits samlingar, som uppgå till omkring en million ordlappar.

Sedan år 1878 uppbär sällskapet för sin verksamhet ett årligt anslag av finska staten, till en början å 10.000 mk. År 1898 höjdes anslaget till 15.000 mark och år 1908 till 18.000 mk. Efter vissa sänkningar under åren 1915—1917 höjdes det ånyo till 20.000 mk., 1919 till 54.000 mk. och 1922 till 75.000 mk. I övrigt uppbäres sällskapets ekonomi av genom donationer erhållna fonder samt av medlemsavgifter.

Någon bestämd summa har ej anvisats för insamling, men sedan 1884, då bok- och penningepremier utlovades, ha årligen flera tusen mark använts; år 1922 utgick en summa av 5.200 mk. i pengar.

Antalet samlare har ej heller varit bestämt, utan berott huvudsakligen på meddelarnes intresse. Under de senare åren ha emellertid svårigheter för utsändande av stipendiater yppat sig. Samlarna få handledning genom broschyrer, av vilka den som berör de vidskepliga bruken är den viktigaste och även varit till stor nytta vid arbetet. Däremot misslyckades insamling av ordspråk med hjälp av en tryckt stor samling; — på frågan huruvida ett ordspråk var känt gavs endast ett tanklöst, jakande svar.

Sällskapet har en arkivarie, som även sköter biblioteket och har en lön av 4.000 mk. om året samt dessutom ersättning pr timme för överarbete.

Samlingarna registreras alfabetiskt efter samlarens namn, likväl i perioder: 1831—1880, 1881—1900, 1901—1907, 1908— . Skilt numreras a. sagor; b. runor, sånger, bruk, lekar; c. ordspråk; d. gåtor; e. melodier.

År 1890 förvärvade sällskapet egen byggnad, i vilken lokaler för samlingarna äro upplåtna.

KALEVALASÄLLSKAPET I HELSINGFORS stiftades år 1919. Dess ordförande är professor E. N. Setälä, sekreterare är professor U. T. Sirelius. Sällskapet har särskilt upptagit tanken på åstadkommande av en stor finsk dialektordbok, en tanke för vilken Finska litteratursällskapet förut arbetet. Kalevalasällskapet, som vid stiftandet byggde sin ekonomi på enskilda donatorers understöd, förfogar över ett kapital, som vid början av år 1923 uppgår till 650.000 mark.

STATENS HISTORISKA MUSEUMS ETNOGRAFISKA AVDELNING. Upphovet till de finska etnografiska samlingarna i Statens historiska museum i Helsingfors är Studentavdelningarnas etnografiska museum, grundat 1876. Sommaren 1874 hade Otto Donner intresserats för de av Hazelius året förut öppnade Skandinavisk-etnografiska samlingarna i Stockholm och vid sammanträde på hösten inom Viborgska studentavdelningen, vilkens kurator han var, hade han tagit upp frågan om studenternas medverkan för åstadkommande av något liknande i Finland. Förslaget fick ett enhälligt och entusiastiskt understöd. Redan efter närmast följande julferie inkommo de första föremålen. En ny impuls

fick företaget, då kommittén för den första allmänna finska konst- och industriexpositionen i jan. 1876 anhöll hos avdelningen, att den skulle utställa sin samling. På det att hela landet därvid måtte bliva representerat utsände viborgarna en inbjudan till de övriga avdelningarna att taga del i utställningen med likadana samlingar. Förslaget behjärtades och i utställningen deltog var och en av de sex studentavdelningarna med egna samlingar. Vid det arbete för museets förkovrande, som därefter av studenterna fortsattes, inhöstades även uppteckningar jämte utbildningar rörande folkets seder och levnadssätt i landets olika bygder. Ej minst viktig var den betydelse museiverksamheten erhöi för dialektforskningen. Vid katalogiseringen av de till samlingarna förvärfvade förenålen iakttogs, att folket för de olika sakernas benämningar förfogade över ett oant rikt ordförråd, som borde tillvaratagas likaväl som andra upplysningar om folkets liv. Frågan upptogs till behandling av museets styrelse och man beslöt att låta genomgå de etnografiska berättelser, som funnos i museets och Finska litteratursällskapets vård. För detta syfte grundades år 1886 ett samfund benämnt Muurahaiset, som sedan ställde sig i litteratursällskapets tjänst och 1887—1900 uppjorde tio olika program för avfattande av etnografiska ordförteckningar och berättelser.

Emellertid hade svårigheter allt mera yppat sig att med studentavdelningarna som målsman förvalta och förkovra samlingarna. I skrivelse av den 10 maj 1887 erbjödos dessa därför åt staten och den 1 jan. 1894 skedde det officiella överlämnandet av museet till Arkeologiska kommissionen, där det förenades med universitetets historisk-etnografiska museum och Finska fornminnesföreningens samlingar till det nuvarande Historiska muset.

Någon systematisk utforskning av folkets materiella kulturminnen och vid dem knutna traditioner — annat än sådan av museal art — eller av andra sidor av folklivet har icke bedrivits av Studentavdelningarnas etnografiska museum, ej heller av Statens historiska museum. Genom material erhållet under inköpsresor eller andra resor utförda av tjänstemän vid samlingarna har dock ett betydande arkiv för utbildningar och uppteckningar grundats, vilket arkiv står under den etnografiska avdelningens vård. I detta arkiv ingår material från såväl finsk- som svenskspråkiga delar av landet.

SVENSKA LANDSMÅLSFÖRENINGEN I HELSINGFORS var, såsom ovan nämnts, den första organisation, som bildats i Finland med särskild uppgift att tillvarataga vad som rörde den svenska befolkningens i detta land språk och traditioner. Föreningen, vars officiella namn var Svenska landsmålsföreningen i Finland, stiftades den 19 april 1874 bland studenter vid Helsingfors universitet på inbjudan av dåvarande docenten A. O. Freudenthal, som blev dess ordförande. Dess uppgifter och arbetsformer voro från början väsentligen lika med landsmålsföreningarnas i Upsala, som ett par år tidigare trätt i verksamhet. På sammanträdena gjordes orduppteckningar under ledning av tre s. k. referenter, en för vardera av landskapen Nyland, Österbotten och Egentliga Finland med Åland, varjämte föredrag över språkliga och folkloristiska ämnen höllos samt folktraditionsuppteckningar gjordes. Senare övergavs arbetsfördelningen efter landskap vid på sammanträden gjorda uppteckningar. Huvudparten av uppteckningsarbetet förlades med tiden till vistelser i bygderna, och härvid synas föreningens medlemmar ha åtnjutit ett betydligt kraftigare ekonomiskt stöd från olika håll — universitetet, Nyländska avdelningen, Svenska litteratursällskapet och Svenska folkskolans vänner — än som kom de upsaliensiska och de lundensiska landsmålsföreningarnas medlemmar till del. År 1892 upptogs på föreningens program två nya uppgifter, för vilka dialekt-



uppteckningsarbetet i de gamla formerna synes ha fått stå tillbaka. Detta år beslöts nämligen på förslag av ordföranden Freudenthal, att föreningen i samband med andra för saken intresserade personer skulle under den närmaste framtiden ägna sig åt upptecknande av sådana i den finländska skriftsvenskan begagnade ord och uttryck, som icke återfinnas i skriftspråket i Sverige. Uppslaget fullföljdes inom föreningen under åren 1893—1899 och på grundval av det sålunda samlade materialet utgav Freudenthal en avhandling, *Skiljaktigheterna mellan finländska svenskan och rikssvenskan* (1902). Utom föreningen fullföljdes samma uppslag ytterligare av flera enskilda, särskilt professor K. H. Bergroth. Det andra nya uppslag, som år 1892 förelades landsmålsföreningen, var Ernst Lagus förslag, att föreningen skulle i motsvarighet mot vad som gjordes inom den i det föregående omtalade finska föreningen Muurahaiset, delta i insamlandet av »etnografiska ord och uttryck». För detta ändamål bildades en filialförening, kallad Landsmålsföreningens kommitté för samlande av bidrag till en svensk etnografisk ordbok. Såsom en begynnelse utsändes ett tryckt program för uppteckningar om fisket och därvid använda benämningar på redskap och arbeten. Företaget avstannade emellertid snart. Filialbildning i landsorten har någon gång förekommit. Så har en tid bland eleverna vid Nykarleby svenska folkskoleseminarium en svensk landsmålsförening funnits, men om resultaten av denna filialbildning är föga känt. Omkring år 1900 synes landsmålsföreningens i Helsingfors verksamhet i det hela ha börjat mattas, och år 1908 upplöste sig föreningen, därvid donerande sina samlingar till Svenska litteratursällskapet, med vars folkloristiska arkiv de införlivades.

Året innan Svenska landsmålsföreningen i Finland upplöstes avslutades tryckningen av Herman Vendells ordbok över de östsvenska dialekterna, d. v. s. dialekterna öster om Östersjön och Bottniska viken. I detta arbete, som trycktes i Svenska litteratursällskapets skriftserie, ingick det väsentliga av landsmålsföreningens ordsamlingar. Antalet av de dialektord, som inlöt till föreningens samlingar under den period, då upptecknandet av landsmålsord bedrevs som huvudsak, har beräknats till omkring 22.000. I ordboken ingår emellertid därjämte det material, som inkommit till Svenska litteratursällskapet samt enskilda samlingar. Hela det i Vendells ordbok föreliggande ordförrådet beräknas till omkring 47.000 dialektord under omkring 32.000 uppslagsord. Den östsvenska dialektgruppen är den enda svenska dialektgrupp, för vilken någon stor ordbok hittills blivit publicerad.

Även ur grammatisk synpunkt ha de östsvenska dialekterna långt tidigare än någon annan svensk dialektgrupp blivit föremål för en sammanfattande framställning och även i detta fall har arbetet i väsentlig mån byggt på landsmålsföreningens materialsamlingar. År 1894 utgav nämligen föreningen en skrift under titel *Finländska bidrag till svensk språk- och folklivsforskning* och däri ingår, utom redogörelser för föreningens dittillsvarande verksamhet samt smärre uppsatser av föreningsmedlemmar, O. F. Hultmans stora avhandling *De östsvenska dialekterna*, ett arbete, som ger en, så vitt det då befintliga materialet möjliggjort det, fullständig utredning av varje grammatisk företeelses geografiska utbredning och historiska utveckling, inom de östsvenska dialekternas *hela* område.

Ehuru ingen större del av detta område är i landsmålsföreningarnas samlingar fullständigt orepresenterad, tarvade dock dessa samlingar komplettering och fortsatt bearbetning såväl i fråga om det språkliga som även och kanske än mer i fråga om det folkloristiska materialet, och därvid erfordrades nya ar-

betsformer. Den gamla föreningens uppgifter härutinnan ha nu överflyttats på en större organisation, det Svenska litteratursällskapet.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET i Finland stiftades den 5 febr. 1885, på Johan Ludvig Runebergs födelsedag, till hans åminnelse. Som sällskapets uppgift angavs i dess stadgar i första rummet att »samla vittnesbörderna om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland, sådana som icke offentliggjorda eller sällsyntare litterära alster, svensk folksång och saga, upplysningar om äldre litterära föreningar och företag, historiska handlingar, särskilt rörande undervisningsväsendet, biografiska underrättelser, brev av litterärt eller kulturhistoriskt intresse, samt att bearbeta och offentliggöra det sålunda samlade materialet». Som sällskapets uppgift nämnes därefter i andra rummet »att främja svenska språkets studium och rätta begagnande», vilket skulle ske bl. a. genom undersökning av landets svenska dialekter. Slutligen nämnes i tredje rummet bland sällskapets uppgifter att »främja litterär verksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd».

Sällskapets förste ordförande blev C. G. Estlander och i dess styrelse ingingo flera av landets mest framstående män. Bland allmänheten vann upppropet om föreningens bildande stor tillslutning. Donationer började snart tillfalla sällskapet, som till en början uteslutande fick bygga sin ekonomi på medlemsavgifter, vilka redan år 1886 beräknades till 8.200 mark från årligen betalade ledamöter samt dessutom omkring 13.000 mark i en gång för alla betalade avgifter. Det första offentliga understöd, som kom sällskapet till del, var när 1891 års ständer beviljade sällskapet ett bidrag av 10.000 mark ur Längmanska testamentsfonden. Inclusive detta bidrag beräknades sällskapets inkomster 1892 till omkring 170.000 mark.

Sällskapets folkloristiska verksamhet började 1887, då på förslag av magister Ernst Lagus ett detaljerat program för bedrivande av folkloristiska insamlingar utarbetades och kringsändes till särskilda sällskap, läroverk m. m. för att genom deras försorg distribueras till för saken intresserade personer. Ehuru sällskapet förband sig att för inlämnade samlingar utgiva mindre belöningar i böcker eller pennningar, så var det långa tider framåt ganska få, som lystrade till upppropet. År 1888 utsände sällskapet första gången en stipendiat, fil. kand. I. Smeds, för att »idka dialektforskning och insamla alster av folkdiktning» i Vittisbofjärd. Följande år utsändes tre stipendiat med motsvarande uppgifter. Sedan dess ha reseunderstöd för dylik verksamhet år för år utgjort en stående post i sällskapets budget. Redan i den reseberättelse den förste stipendiaten insände väcktes frågan om ortnamnsundersökningar. I berättelsen framkastades nämligen den tanken, att litteratursällskapet borde övertaga uppgiften att insamla och tolka Finlands svenska ortnamn. Bestyrelsen ansåg dock denna uppgift för omfattande för att kunna då övertagas av sällskapet och beslöt, med hänsyn även därtill, att betydliga förarbeten redan på annat sätt gjorts, att förslaget ej skulle föranleda annan åtgärd, än att insamlandet av ortnamn främdeles skulle ingå i de uppgifter, som skulle föreläggas sällskapets stipendiat. Programmet för varje års stipendieresor uppgjordes först av för varje särskilt år tillfälligtvis anmodade kommitterade, men från år 1900 av ett kontinuerligt arbetsutskott, benämnt Folkloristiska kommissionen, som handlade ärenden rörande även lingvistiska och ortnamnsundersökningar. Denna kommissions ordförande var åren 1900—1908 Freudenthal, 1908—1918 E. Lagus, från 1918 är dess ordförande K. Rob. V. Wikman.

Mot slutet av 1900-talets första årtionde vidtogos flera viktiga förändringar i de grenar av Svenska litteratursällskapets verksamhet, som gälla folklore-,

dialekt- och ortnamnsforskning. År 1908 inrättades sällskapet folkloristiska arkiv, i det de samlingar av folklore, dialektuppteckningar och ortnamn, som förut ingingo i sällskapet allmänna arkiv, nu frånskildes därifrån och förenades till ett särskilt arkiv under föreståndareskap av Folkloristiska kommissionens ordförande rektor E. Lagus. Med det sålunda grundade Folkloristiska arkivet införlivades Svenska landsmålsföreningens alla samlingar. Såsom ovan nämnts upplöste sig nämligen landsmålsföreningen samma år och donerade därvid till Folkloristiska arkivet allt, som föreningen samlat, J. O. I. Ranckens i det föregående berörda stora folkloresamlingar, vilka tillhöra Vasa lyceum, deponerades strax efter Folkloristiska arkivets tillkomst hos detta, och även senare ha stora depositioner tillkommit. Redan från första början blev sålunda Svenska litteratursällskapet Folkloristiska arkiv ett centralarkiv för samlingar rörande ej blott folklore, utan även dialekter och ortnamn inom alla svenska bygder i Finland. Nästan samtidigt med denna centralisering tillkom inom Svenska litteratursällskapet vid sidan av Folkloristiska kommissionen ett nytt organ för insamling och bearbetning, nämligen Språkvetenskapliga kommissionen, som fungerar sedan år 1900 och som leder ej blott dialektforskningsarbetet, utan även därmed förbundna ortnamnsundersökningar i bygderna. Tidigare hade Folkloristiska kommissionen lett arbeten inom alla tre forskningsgrenarna.

Nu uppställdes också nya sammanfattande mål för arbetet, nämligen å ena sidan utgivningen av Finlands svenska folkdiktning, å andra sidan ett stort ortnamnsverk, och dessa mål blevo bestämmande för arbetet under den följande tiden.

Utgivningen av Finlands svenska folkdiktning beslöts år 1909 på förslag av E. Lagus, och kring detta verk, i vars titel ordet folkdiktning är använt som ett kort, samlande uttryck för det hela, ehuru det innefattar även andra sidor av folklivet, har sedan dess litteratursällskapet folkloristiska och etnografiska verksamhet koncentrerat sig. All insamlingsverksamhet är nu i första hand inriktad på att komplettera utgivningsmaterialet, särskilt för de delar av verket, som befinna sig under arbete. Utgivningsarbetet påbörjades år 1917. Uppgiften att vara huvudutgivare har förenats i samma hand som ordförandeskapet i Folkloristiska kommissionen och föreståndareskapet för Folkloristiska arkivet; alltså har från år 1918 K. Rob. V. Wikman beklätt alla dessa tre uppdrag. I Folkloristiska kommissionen ha också som ledamöter inträtt de av litteratursällskapet styrelse utsedda medarbetarna i verket. För närvarande äro följande delar belagda med arbete: del II Sagner och traditioner under redaktion av lektor V. B. V. Wessman i Mariehamn, del III Folkvisor under redaktion av musikern fil. mag. Otto Andersson, Helsingfors, del IV Ordstäv under redaktion av lektor Väinö Solstrand, Mariehamn, del VII Folktro och trolldom under redaktion av docent Gunnar Landtman, Helsingfors, samt för avdelningen Magisk folkmedicin, avsedd att ingå i denna del, fil. mag. W. Forsblom, Tavastehus, del VIII Seder och bruk, avdelningen Årets fester, redigerad av professor G. Nikander, Åbo, samt avdelningen Livets högtider, redigerad av fil. mag. K. Rob. V. Wikman, Helsingfors. Utkommit har t. v.: fullständigt del I Sagor, A. Referatsamling, utgiven av Oscar Hackman, 1 och 2 (XX + 523 och VIII + 324 sidor), B. Urval, utgivet av Anders Allardt, 1 och 2, (VII + 523 och VI + 387 sidor), 4 band, samt delvis VII Folktro och trolldom 1. Övernaturliga väsen, utgiven av G. Landtman (LVII + 860 sidor), 1 band. Några fullt säkra beräkningar beträffande omfattningen av verket torde ännu icke kunna göras; det har uppskattats till omkring 20 volymer à 500 sidor, men uppskattningen är snarare för låg än för hög.

Samlingsarbetet bedrevs tidigare huvudsakligen genom stipendiater. Men sedan Folkloristiska kommissionen organiserats i sin nuvarande form har huvuddelen av insamlingsverksamheten skett genom anslag åt medarbetarna i Finlands svenska folkdiktning. Utöver det insamlingsarbete, som står i direkt samband med utgivningen av Finlands svenska folkdiktning, har (1915) påbegynts en etnografisk undersökning av de svenska bygderna. För detta ändamål ha utsänts en etnograf och en arkitekt, vilka undersökt två å tre socknar åt gången, och på detta sätt ha under åren 1914, 1915 och 1916 följande kommuner blivit föremål för dylika bygdeforskningar: Kristinestads landsförsamling, Lappfjärd, Sideby, Närpes, Korsnäs, Pörtom, Övermark, Malax, Petalax, Solv i Österbotten samt Borgå, Liljendal och Lappträsk i (östra) Nyland. Delvis utom planen för Finlands svenska folkdiktning ha även fallit de undersökningar rörande allmogens kost, som av en för detta ändamål utskickad person verkställdes 1906 och följande år i Pargas, Kimito, Västanfjärd och Iniö socknar i Egentliga Finland. Enskilda samlare ha utöver detta bidragit med ett rätt värdefullt material. Dylika samlingar inlöses då vanligen till arkivet. Slutligen förtjänar nämnas, att folkhögskolorna, särskilt under de senare åren, lämnat bidrag till arkivet.

För folkloristiska och etnografiska ändamål ha under 1920 och 1921 varit anslagna följande belopp:

	1920	1921
Anslag för kompletteringsarbeten för Finlands svenska folkdiktning samt för etnografiska ändamål ...	4.000 mk	4.000 mk
Stipendier och gratifikationer .....	500 »	500 »
Inlösen av samlingar .....	1.000 »	1.000 »
Folkloristiska kommissionen (arkivvården m. m.) ...	1.300 »	1.300 »
Arvode för arkivets föreståndare .....	3.600 »	3.600 »
Publikationer .....	90.000 »	35.000 »
	<hr/>	<hr/>
	Summa 100.400 mk	45.400 mk

Enligt skattemästarens årsredogörelse för 1920 samt f. ö. lämnade uppgifter har under årets lopp använts följande summor:

Anslag, stipendier, gratifikationer .....	1.500: — mk
Inköp av samlingar .....	50: — »
Folkloristiska kommissionen .....	2.018: 95 »
Arvode för arkivets föreståndare .....	3.600: — »
Publikationer, jämte honorar .....	98.919: 38 »
	<hr/>
	Summa 105.088: 33 mk

Språkvetenskapliga kommissionens verksamhet berör dels ortnamn, dels dialektforskningen. Under senare år har ortnamnsforskningen intagit den främsta platsen på kommissionens arbetsprogram. Fältforskningen har alltmer överlämnats åt språkligt skolade stipendiater, och huvudvikten har fästs vid att få till stånd så fullständiga samlingar av ortnamn, som varit möjligt inom ett bestämt område. Under 1920 har Språkvetenskapliga kommissionen tagit initiativ till en undersökning av landsmålen på fasta Åland.

Utöver den av kommissionen omhändertagna insamlingsverksamheten har sällskapet utövat en betydande publiceringsverksamhet på lingvistikens och filologiens område. Under 1920 ha sålunda av litteratursällskapet utgivits följande arbeten på ortnamnsforskningens fält: T. E. Karsten, Svensk bygd i Österbotten nu och fordom. En namnundersökning I (XII + 691 sidor) och

Greta Hausen, Nylands ortnamn deras former och förekomst till år 1600 I (IX + 319 sidor). Sistnämnda arbete utgör resultatet av en på Sällskapetets initiativ igångsatt undersökning av ortnamnen i äldre handlingar (1908), ett arbete, som omfattat landskapet Nyland och förts fram till året 1600. För uppgörandet av förteckningar över ortnamnen i äldre urkunder har sällskapet samarbetat med en ortnamnskommitté, sammansatt av representanter för Finska litteratursällskapet, Finska vetenskaps societeten, Finska fornminnesföreningen, Finsk-ugriska sällskapet och Sällskapet för Finlands geografi. Denna kommitté har under 1919 och 1920 åtnjutit statsanslag av 10.000 mark årligen. Av dessa medel ha 15.000 mk anslagits till täckande av Svenska litteratursällskapets utgifter för ovan nämnda publikation.

Under år 1920 har påbegynts tryckningen av lektor V. E. V. Wessmans supplement till H. Vendells Ordbok över de östsvenska dialekterna. Lektor Wessmans arbete, som påbegyntes 1915 på uppdrag av sällskapetets styrelse, har ungefär samma omfattning som den ursprungliga ordboken.

Sällskapet utger härförutom den filologiska publikationsserien Studier i nordisk filologi, redigerad av professor Hugo Pipping, som även innehåller uppsatser rörande dialektologi och ortnamnsforskning. »Studierna» utkomma årligen i ett häfte om minst 10 tryckark. I litteratursällskapetets äldre skrifter ingå dessutom ett antal dialektologiska och lingvistiska arbeten, vilka höra till denna kategori, varjämte sällskapetets årsbok (Förhandlingar och uppsatser) tidigare innehållit en icke ringa del folkloristiska och språkvetenskapliga uppsatser, berörande svenskarna i Finland.

För språkvetenskapliga ändamål har litteratursällskapet under åren 1920 och 1921 anslagit följande belopp:

	1920	1921
Resestipendier, gratifikationers .....	4.500 mk	2.500 mk
Inköp av samlingar .....	500 »	500 »
Publikationer .....	74.000 »	85.000 »
	<hr/>	<hr/>
	Summa 79.000 mk	88.000 mk

Utgifterna för språkvetenskapliga arbeten ha under år 1920 stigit till:

Resestipendier, gratifikationers .....	4.250: — mk
Inköp av samlingar .....	— —
Publikationer, jämte honorars.....	87.258: 49 »
	<hr/>
	Summa 91.508: 49 mk

Svenska litteratursällskapet åtnjuter ett årligt statsbidrag av 20.000 mark, men av detta faller endast en del, vid pass hälften eller så, de folkloristiska och språkvetenskapliga arbetena till godo, då ju sällskapet härförutom bedriver en rätt betydande historisk och litteraturhistorisk verksamhet. För 1920 har dock beviljats ett tilläggsanslag om 26.000 mark.

Sällskapet disponerar även över en särskild donationsfond om 8.000 mark, varav räntemedlen (sedan 1917) årligen utgivits såsom pris för folkloristiska publikationer och samlingar. Detta pris är icke inräknat i ovan uppgivna utgiftssummor. Folkloristiska arkivet omfattade vid utgången av 1920 316 samlingar. Samlingarna äro i katalogen ordnade i ackvisionsföljd, vilken även kommer till användning vid deras uppställning i arkivet. Härvid ha dock de olika formaten, folio och oktav, åtskilts (andra format förekomma icke i katalogerna). Originalmanuskripten ha bibehållits i sin ursprungliga form (varken styckats eller avskrivits) i arkivet. Till de olika samlingarna fogas

dessutom reseberättelser, brev m. m., som kunna ge upplysningar rörande deras uppkomst o. dyl. Samtliga samlingar pagineras med pagineringsstämpel, så att varje skriven sida får sitt nummer. Detta system har visat sig förmånligast och mest tillfredsställande från arkivalisk synpunkt. Samlingarna förvaras i kvart- och folioomslag av mjuk brun papp med ryggar av brun klot (ryggbredden 2—5 cm.), sammanhållna av gummikupongband. Den eller de i omslaget ingående samlingarna anges genom nummern på omslagets ryggetikett. I vissa fall (t. ex. ortnamns- och notmanuskript i liten oktav) ha dock de ursprungliga omslagen t. v. kommit till användning. Tecknings- och fotografi-samlingarna äro ordnade i liggande foliokapslar, vilka ha en höjd av c:a 8 cm. och äro försedda med utdragbar låda. Arkivets samling av fotografiplåtar är ännu icke slutligt ordnad.

Såsom av den i Folkloristiska och etnografiska studier II, sid. 198—223 offentliggjorda katalogen framgår, har arkivet dels en ackvisitionskatalog, dels en lappkatalog (tidigare dessutom en s. k. landskapskatalog). Ackvisitionskatalogen är uppgjord i bredfolioformat och uppftar följande rubriker: samlarens (insändarens) namn, handskriftens antal skrivna sidor, stipendiatår, stipendiebeloppets storlek, gratifikation, inköpssumma, inlämningsdatum, hänvisningar till utlåtanden till styrelsen, materialets hemort; varjämte materialet fördelas på följande huvudavdelningar: a. sagor, b. sägner och traditioner, c. anekdoter, d. gåtor, e. ordstäv, talesätt, f. folkvisor, g. barnvisor, ramsor, räkningar, h. »minnesverser», i. sånglekar, j. dansmelodier, k. lekar, l. folktro och trolldom, m. seder och bruk, n. ortnamn, o. ord (dialektord), p. växt- och djurnamn, r. språkläror (grammatikaliska iakttagelser och dylikt rörande landsmålen), s. bomärken, t. teckningar och fotografier (jämte beskrivningar). I kortregistret fördelas materialet enligt de nämnda huvudrubrikerna på orter. I detta kortregister, som utgör grundvalen för katalogiseringen, har endast delvis upptagits närmare uppgifter beträffande realinnehållet, men självfallet föreligger det möjligheter att i framtiden utveckla kortregistret i denna riktning, varigenom det blir en generalindex över samlingarna. Behovet av ett dylikt detaljerat realregister har dock icke ansetts så stort, att det skulle uppväga de dryga kostnader, som vore förenade därmed. Onekligt är dock, att detta behov växer i förhållande till utnyttjandet av samlingarna för mera speciella forskningsändamål. Att en dylik index måste komma till stånd, om ock i begränsad omfattning, d. v. s. för de etnografiska samlingarna ävensom för det material, som inflyter efter avslutad redigering av det i Finlands svenska folkdiktning publicerade materialet, är dock sannolikt.

Förutom det arkivaliska arbetet med samlingarnas ordnande och katalogisering har under de senast gångna åren upptagits en direkt insamlingsverksamhet genom arkivet. Avsikten har varit att utveckla detta till en korresponderande institution, som skulle stå i omedelbar kontakt med intresserade personer i landsorten. För detta ändamål har arkivet utsänt meddelanden och frågellistor. Arkivet har dock i detta hänseende arbetat under högst ogynnsamma förhållanden, och resultatet av arbetet ha icke alltid varit så stora, som på förhand kunnat väntas.

Med arkivet är sedan 1913 förbundet ett referensbibliotek upptagande främst (svensk-) finländsk litteratur på det folkloristiska och etnografiska området, topografiska, lingvistiska och arkeologiska arbeten samt handböcker och tidskrifter. Biblioteket är närmast att betrakta såsom ett annex till samlingarna.

Folkloristiska arkivet finnes förvarat i Vetenskapliga föreningarnas hus.

FÖRENINGEN BRAGE, förening för vård och främjande av svensk folkdiktning, folkmusik och folkdans i Finland, stiftades den 14 mars 1906. Föreningen har i främsta rummet vinnlagt sig om återupplivandet av de gamla folkminnena i dikt, sång, dans och dräkt. I detta syfte har föreningens verksamhet uppdelats på tre sektioner:

A. för folkdiktning,

B. för folkmusik och

C. för folkdanser.

*Sektionen A. för folkdiktning* var avsedd att bliva en fri sammanslutning av folklivsforskare och för folklivsforskningen i Svenskfinland intresserade personer, som vid sektionens möten kunde referera och diskutera hithörande frågor, insamlat material o. dyl. Trots vissa svårigheter, som mött vid förverkligandet av denna plan, har sektionen dock utfört ett betydande arbete dels i form av insamlingsverksamhet, dels genom publicering av material och uppsatser i föreningens sedan år 1907 utgina årsskrift.

Till sektionen A. äro dessutom anslutna ett fonogramarkiv och en urklippsavdelning, som omhänderhaver föreningens Urklippswerk över Finlands svenska tidningslitteratur.

Fonogramarkivet. I januari 1908 godkändes i princip påbörjandet av arbetet med upptagande av musik- och språkprov i fonograf. I februari 1909 höll föreningens ordförande herr Otto Andersson i Svenska litteratursällskapet ett föredrag om fonografen i musik- och språkvetenskapens tjänst (tryckt i Brages årsskrift III för år 1908), och sedan Svenska litteratursällskapet beviljat Brage 500 mark inköptes fonograf och rullar. Ett år senare hade å 100 rullar av Otto Andersson upptagits sånger, dansmelodier och dialektprov. I mars 1916 lovade en Bragevän bekosta ett systematiskt utforskande av de finlandssvenska dialekterna med tillhjälp av fonograf. Början gjordes med Nyland. Sommaren 1916 utsände Brage en stipendiat filologie stud. A. Brenner, som i 7 nyländska socknar upptog 77 dialektprov efter 27 personer. Resultatet blev dock icke så rikt, som man väntat dels på grund av brist på rullar, dels på grund av de ryska myndigheternas förbud för resor i vissa skärgårdssocknar. Arbetet avstannade sedan på grund av svårigheten att få rullar till skapligt pris. Arbetets fortsättande kommer att fullföljas i Åboland, på Åland och i Österbotten. Som stipendiater komma språkligt utbildade fackmän så vitt möjligt att anlitas.

Urklippswerket utgör på visst sätt en fortsättning för Svenskfinlands vidkommande av det i Betänkandets del I, sid. 51 f. berörda stora uppslagsverket över Finlands tidningar, som deponerats i universitetsbiblioteket, och föreningen Brages urklippssamling är avsedd att vara ett uppslagsverk eller rättare en koncentrerad upplaga av Finlands hela svenska tidningspress däri allt, som sedan år 1910 skrivits om svenskt kulturarbete, ingår ordnat och sammanfört efter vissa principer. Förprickningen och ordnandet av urklippen, som till en början omhänderhades av fru G. Klingstedt, skötes sedan år 1915 av herr M. Heikel, som i sitt hem emottager 2 friexemplar av alla svenska tidningar. Urklippningen, som tidigare utfördes av frivilliga krafter, vilket dock visade sig mindre lämpligt för ernående av kontinuerligt arbete, verkställes nu, sedan Brages kanslist under ett års tid för en tillskottsavgift ombestyrts densamma, av särskilt vidtalade personer i föreståndarens hem och under hans överinseende. De urklippta notiserna klippas och hopklistras envar till en enspaltig remsa. Remsorna ordnas senare enligt ett särskilt utarbetat schema, vilket uppgjorts av en år 1911 tillsatt kommission för vården om verket. Allmänna artiklar,

som icke hänföra sig till någon viss ort eller person, ordnas i den allmänna avdelningen enligt detta schema i skilda kuvert för varje grupp, motsvarande de understrukna rubrikerna. Artiklar, som gälla en viss ort, ordnas topografiskt i ortens (stadens eller socknens) kuvert, däri således till en början samlas alla urklipp under året, vilka röra respektive orter. Alla artiklar, som hänföra sig till en viss person, ordnas i den biografiska avdelningen, en av verkets viktigaste avdelningar, i respektive personers kuvert, oberoende av till vilket år urklippet hör. Denna avdelning innehåller bl. a. dödsannonser och notiser om alla under frihetskriget stupade, sårade eller mördade Finlandssvenskar. I den allmänna avdelningen och lokalavdelningen ordnas klippen skilt för varje år. Dock ha klippen för åren 1910—11 liksom för åren 1912—13 sinsemellan sammanförts. Om under året urklippen för en ort icke rymmas i ett kuvert, användas två eller flera. Orterna äro ordnade i alfabetisk ordning. Om en artikel berör två eller flera personer eller två eller flera orter eller personer och orter samtidigt, insätts i respektive kuvert hänvisningar till det kuvert där artikeln inordnats. Dessa hänvisningar hava dock tills vidare endast i den biografiska avdelningen medhunnits i större utsträckning, men skola dylika helt genomföras innan klippen uppklistras. Tills vidare har blott en ringa del av klippen från de tidigare åren uppklistrats. Dessa klistrades å papper i kvartformat, som förvaras i mappar. Arbetet härmed skall snarast möjligt återupptagas. Vid uppklistringen komma måhända klippen för några år, t. ex. 5 år, att samordnas för varje ort enligt det sakliga schemat och inom varje grupp i kronologisk ordning. Nu förvaras kuverten i c. 45 cm. långa pappaskar, i vilka 600—800 urklipp stående på kant i kuverten inpackats. Antalet askar uppgick år 1921 till över 200.

Till sektionen A. hör slutligen även den Dramatiska avdelningen med ändamål att framföra alster hänförande sig till sektionens verksamhetsområde, folklivsbilder, bygdehistorier o. s. v. I samband härmed hava även sedan 1908 anordnats dramatiska pristävlingar.

*Sektionen B. för folkmusik*, har till uppgift att jämte utgivandet av visor, dansmelodier och marscher i praktiska arrangemang uppföra dem såsom körer, sångsoli med ackompanjemang, soli eller ensemble för pianoforte, violin och eventuellt andra instrument. För detta ändamål uppehåller sektionen en stående blandad kör, varjämte en stråkorkester under ett par kortare perioder varit i verksamhet. Vidare har sektionen utgivit ett flertal publikationer av folkdanser och folkvisor samt även åren 1918 och 1919 anordnat pristävlingar av komposition i folkvisestil och av arrangemang av folkvisor.

Sektionen har slutligen anordnat spelmans- och folkvisesångartävlingar i Helsingfors åren 1907, 1908, 1911 och 1920 med respektive 56, omkring 30, omkring 50 och 39 deltagare. Som pris ha utdelats penningbelopp, silverbägare och medaljer samt åt samtliga deltagare diplom.

*Sektionen C. för folkdans* har till uppgift att återuppliva och sprida kännedom om folkdanser och lekar och upprätthåller för detta ändamål ett eller flera danslag, vilka inöva och framföra sådana alster av bygdekulturen. Vidare ombesörjer sektionen insamlandet av dansbeskrivningar och melodier, redigerandet av hithörande publikationer samt anordnandet av kurser i folkdanser och lekar. Till denna sektion hänföres föreningens verksamhet för återupplivandet av folkdräkterna.

Sektionen har av trycket utgivit sånglekar och folkdanser jämte beskrivningar.

Materialet till de av föreningen utgivna folkvisorna och dansmelodierna har till stor del erhållits ur Otto Anderssons stora samlingar, vilka till större delen



överlämnats till Svenska litteratursällskapets folkloristiska arkiv. Ur dess rika skatter har Brage beviljats tillstånd att disponera över även en del andra visor, ringlekar och dansmelodier. Sålunda har sektion C. tillåtits avskryva en mängd sånglekar för inövning vid lekturerna och lagets egna övningar. Publicerandet av sånglekarna har tillsvidare uppskjutits delvis på grund av ordförandens bristande tid att utvälja de vackraste varianterna.

Materialet till publikationen »12 folkdanser» utgör dels O. Anderssons uppteckningar på Åland, i Österbotten och på Ormsö, Estland, dels av sektionens arbetsutskott gjorda uppteckningar efter en allmogeförening, som år 1907 gav en uppvisning vid en fiskarsoiré i Helsingfors. Beskrivningarna till publikationen »36 folkdanser» erhöles dels genom Brage-medlemmar från Österbotten, där danserna dansas av allmogen ännu denna dag, dels genom uppteckningar, som Y. Heikel ensam eller i sällskap med andra danslagsmedlemmar företagit i olika delar av Nyland, där allmogen själv utfört danserna. Då melodierna i de flesta fall förut funnos upptecknade i Svenska litteratursällskapets arkiv och således icke antecknades samtidigt som dansen, vållade det senare svårigheter att kombinera dans och melodi, ja detta föranledde extra resor till ort och ställe.

Den till sektionen anslutna avdelningen för återupplivandet av hembygdsdräkterna har nedlagt ett synnerligen värdefullt och i flera avseenden förebildligt arbete för insamling av beskrivningar och uppgifter rörande dräktskicket, varjämte även en del dräkter av sektionen förvärvats i original.

Fullföljandet av detta arbete utgör ett av föreningens livligaste önskemål. Under kulturveckan i Vasa sommaren 1920 ävensom på resor i Österbotten och Östra Nyland sattes Y. Heikel i tillfälle att göra anteckningar om ett 20-tal dräkter, som Brage ännu icke anskaffat, varjämte en hel del tygprov insamlades, olika dräktplagg inköptes m. m.

För kompletterande av sina samlingar och forskningar på olika områden, planerar Brage f. n. ett vidlyftigt forskningsarbete genom utsändande av frågeformulär till Svenskfinlands alla svenska socknar, till antalet c:a 70 stycken. För detta ändamål upprättas ett personregister dels över personer, som äro intresserade och lämpliga att som Brages ombud hjälpa till med forskningen, dels över personer, som böra utfrågas i olika ämnen. Över ombuden upplägges ett särskilt kortregister med korten ordnade inom varje socken i alfabetisk följd och socknarna ordnade alfabetiskt inom varje landskap. I registret komma även att upptagas ordförande för ungdomsföreningar, dirigenter för sångkörer och allmogestråkorkestrar, svenska folkskollärare i svenska trakter, samtliga allmogespelmän, ledande personer i hemslöjdsorganisationer, ävensom andra personer, som enligt uppgifter, samlade från olika håll, anses lämpliga som medarbetare eller som böra utfrågas, däribland även ett flertal till städerna inflyttade f. d. landsortsbor. Å personkortens baksida antecknas korrespondens med personen i fråga. Å ledarkortet för varje socken antecknas de inregistrerade personernas namn i löpande nummerföljd jämte persongruppbeteckning, så att man utan tidsutdräkt kan utplocka alla personer hörande till viss persongrupp.

Till samtliga svenska allmogespelmän och medlemmar i allmogestråkorkestrar utsändas spelmansformulär jämte cirkulär för insamlande av biografiska uppgifter. För bevarandet av minnena om den äldsta, redan ur tiden gångna spelmansgenerationen användes ett skilt formulär. En del tidigare samlade uppgifter på detta område ha publicerats i Brages årsskrifter.

Till spelmännen och en del andra personer komma att sändas frågeformulär angående allmogedanserna, dessas förekomst och ålder m. m. Samtidigt önskas uppgifter om personer, som kunna giva närmare upplysningar om danserna.

Framst till dirigenter, ungdomsledare och folkskollärare komma att utsändas formulär för insamlande av uppgifter om folkvisesångare och -sångerskor samt om vilka slags visor de kunna sjunga. Det insamlade materialet torde framdeles bliva av stor nytta för folkdans- och folkviseforskare.

Vidare skola utsändas dräktfrågeformulär och tygprovblanketter. Avsikten är att insamla så många prov på bygdedräkttyger som möjligt och att varje tygprov skall fästas vid en blankett med uppgift om provets hemort, namn, användning, ålder och ursprung. Dräktformulären ha gjorts så detaljerade som möjligt och stiliserade så, att även den ovane forskaren kan besvara frågorna endast genom antecknande av ett fåtal ord och genom överstrykande av överflödiga ord. Då dräktplagg, som kunna påträffas i samma stuga, kunna höra till dräkter av olika ålder, eller användas vid olika tillfällen o. s. v., ha skilda formulär uppgjorts för varje plagg, vilket även torde bliva till nytta vid den jämförande kritiken och bearbetningen av det insamlade materialet. Dräktformulären hava uppgjorts av Y. Heikel.

För sin verksamhet har föreningen Brage beviljats följande anslag, av vilka en del medel, som icke givits för särskilda ändamål, bl. a. använts till underhåll av urklippsverket:

Av Svenska folkpartiet, år 1908 1.000 mk, 1914 1.000 mk, 1917 500 mk samt 1920 av folkpartiets lokalstyrelse i Helsingfors 700 mk; summa 3.200 mk.

Av Svenska litteratursällskapet, år 1909 500 mk och år 1915 500 mk; summa 1.000 mk.

Av Centralutskottet för hembygdsforskningen, år 1910 100 mk; summa 100 mk

Av Svenska Kulturfonden år 1915 1.000 mk, 1917 500 mk, 1918 1.000 mk och 1921 5.000 mk; summa 7.500 mk.

Av Centralutskottet för Helsingfors svenska kulturförening år 1910 500 mk och år 1914 1.000 mk; summa 1.500 mk.

Av Svenska folkskolans vänner år 1915 300 mk; summa 300 mk.

Av staten år 1909 2.000 mk; summa 2.000 mk.

## Översikt över forskningar rörande den svensktalande befolkningen i Östersjöprovinserna och Gammalsvenskby.

Den svenska befolkningen söder om Finska viken har under äldre tider varit utbredd över ett större område än nu. Den karta över dess utbredning, som finns i det stora, på mångåriga forskningar grundade arbete, som av den tyske skolinspektören Carl Russwurm i Hapsal ägnades åt »Eine historisch-ethnographische . . . Untersuchung» av denna svenska befolkning: »Eibofolke (= öbofolket) oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö», tryckt i Reval 1855, och likaså den karta, som beledsagar litteratören Aug. Sohlmans lilla, men innehållsrika studie »Om lemmingarne af svensk nationalitet uti Estland och Liffland» (Nordisk tidskrift, Stockholm 1852) visa en tidigare oavbruten utbredning mellan Baltischport och Hapsal och över betydliga områden på Dagö och Ösel ävensom flera smärre öar. Redan på denna tid hade stora delar av det område, som på kartorna betecknades som tidigare bebott av svenskar, blivit helt eller delvis estniskt, och Russwurm framställer det svenska språket och det svenska befolkningselementet såsom statt i ett sådant tillbakavikande gent emot de estniska inflytelserna, att han väntar sig att efter 100 år vandraren blott skall finna gravarna efter de sista ösvenskarna. Denna förutsägelse synes i våra dagar vara på väg att gå i uppfyllelse i vissa av de gamla svenskbygderna i Estland. Inom andra åter har den svenska befolkningen visat en starkare livskraft än väntat, så att till och med en ganska stor folkökning kan konstateras från Russwurms tid till vår hos estlandssvenskarna på det hela taget. Russwurm uppger den sammanlagda befolkningssiffran i Estland och på Runö till 5.519 personer. Svenske riksdagsmannen i Estland H. Pöhl har för år 1920 beräknat motsvarande befolkningssiffra till omkring 7.500. Det torde dock vara svårt att exakt beräkna svenskarnas antal i de bygder, där svenskar och ester bo om varandra. Till den baltisk-svenska folkstammen höra dessutom svenskarna i Gammalsvenskby i Chersonska distriktet i södra Ryssland, vid Dnjepr, ej långt från Svarta havet, vilkas antal av Russwurm angavs vara 304, men nu beräknas uppgå till omkring 800. Den svenska kolonien i Gammalsvenskby har nämligen uppstått genom en år 1781 skedd utvandring av omkring 1.200 svenskar från Dagö, där en godsägare C. M. v. Stenbock, trots »de fria svenska böndernas» privilegier hade börjat behandla dem som livegna.

Svenskarna i Östersjöprovinserna ha sedan urminnes tider åtnjutit privilegier, tidigast omtalade i Hapsals stadslag, bekräftad av biskop Jacob på Ösel år 1294, som i arvsavseende jämställer hela den svenska bondebefolkningen i Ösels stift, då omfattande även kretsen Wiek i Estland (d. v. s. hela västra Estland) med borgerskapet i Hapsal (då bestående av svenskar och tyskar). På de mindre öarna, Rågöarna, Odensholm och Runö, ha dessa gamla privilegier i huvudsak kunnat göras gällande hela den ryska tiden igenom. Folket på dessa öar visar en förenig av självständighetsanda och urgamla levnadsvanor, som ej på samma sätt återfunnits i Nuckö och på Ormsö, där de svenska bönderna länge lytt under stora gods. Öborna ha också under senare tider visat

starkare motståndskraft än fastlandsborna mot den moderniseringstendens, som så ofta åtföljt en av de starkaste folkrörelserna, den frireligiösa väckelsen. Särskilt den missionsverksamhet, som i slutet av 1870- och början av 1880-talen bedrevs inom samtliga de svenska orterna i Estland, med utgångspunkt i Evangeliska fosterlandsstiftelsen i Stockholm, en verksamhet som i många avseenden höjde befolkningen, har dock utrotat mycket gammalsvenskt i skick och sed, i språk och i föreställningssätt. Så predikades, att det var synd och flärd att bära de gamla folkdräkterna. De försvunno i Nuckö, men behöllos åtminstone delvis på öarna.

Svenskbygderna i Estland äro f. n. följande:

1. NARGÖ. Denna norr om Reval belägna ö av ungefär 20 kvadratkilometers storlek beräknas nu ha omkring 200 svenska invånare. Vid ett besök som Estlandsforskaren, rektor G. Danell i Upsala, år 1908 gjorde på ön, beräknades invånarnas antal till omkring 350, varav omkring hälften svenskar, den andra hälften utgjordes av ester. Gudstjänst hölls i kapellet (annex under S:t Michael i Reval) varannan gång på svenska, varannan gång på estniska. I skolundervisningen användes endast svenska och ryska, men ej estniska. Barnen i estniska familjer försvenskades och svenska språket utbredde sig här, i motsats mot vad annars var vanligt, på estniskans bekostnad. Det var dock ej så mycket den gamla svenska Nargödialekten som sålunda utbredde sig, utan fastmer högsvenska med finländsk brytning. Dialekten visade redan då en mycket långt fortskriden upplösning. Som exempel på dialektens upplösning kan nämnas, att känslan för grammatiskt genus var borttappad. Härutinnan hade estniskan påverkat svenskan. Liksom språket var också levnadssättet starkt moderniserat, i motsats mot förhållandet i de andra svenskbygderna. Nargökarlarna hade ofta tjänstgjort som sjömän på finländska och svenska fartyg och foro ofta med sin fisk till finska hamnar. Nargökvinnorna hade ofta varit anställda som tjänarinnor i städer i Finland eller som arbeterskor på finländsk-svenska herrgårdar, innan de gift sig på hemön. Man visade med stolthet sina efter mönster från Finland uppförda, nya stugor. Frireligiösa rörelser hade stor utbredning.

Kort före krigets utbrott utrymdes Nargö, då hela ön skulle upptagas av militära anläggningar. Nu har dock som nämnt en betydlig del av den gamla svenska befolkningen återvänt. Under mellantiden ha Nargösvenskarna uppehållit sig i Sverige och i Finland eller på andra orter i Estland. Trots all den upplösning, som den svenska allmogekulturen och den gamla inhemska dialekten varit underkastade, torde ännu ej obetydligt kunna räddas från glömskan.

Vad som hittills samlats på Nargö är huvudsakligen följande. Docenten H. Vendell från Helsingfors har år 1881 studerat Nargödialekten, och på grundval av sina primäranteckningar, vilka förvaras i Folkloristiska arkivet i Helsingfors, utarbetat en ordlista med inledning, ett manuskript å något över 100 kvartsidor, som tillhör Undersökningen av svenska folkmål i Upsala. Dialektforskningens behov av upplysningar rörande Nargöområdet är dock endast begynnelsevis fyllt med detta arbete. Någon vetenskaplig specialframställning rörande Nargös vare sig språk, folklore eller kultur i övrigt har ej utgivits.

2. RÅGÖARNA SAMT WICHTERPAL-KORKIS. Lilla och Stora Rågön (båda äro liksom Nargö kapell under S:t Michael i Reval) bilda tillsammans med tvenne gent emot dessa öar på fastlandet belägna orter Wichterpal (på svenska Vippal) och Korkis (båda hörande till Kreutz eller som svenskarna säga Kors socken) ett i avseende på svenskarnas dialekt tämligen enhetligt område. På båda öarna är denna befolkning så gott som rent svenskt, för närvarande 360 per-

soner. Svenskarna i Wichterpal och Korkis utgöra tillsammans omkring 340 personer. På dessa fastlandsorter är svenska språket i överhängande fara att alldeles försvinna. År 1908 fanns i Wichterpal ej mer än en enda gård med uteslutande svenskt gårdsfolk. I Mathias socken öster om Kreutz har svenska talats inemot vår tid. Svensk gudstjänst hölls i Kreutz kyrka för första gången på flera årtionden något av de senaste åren men förekommer alltjämt endast tillfälligtvis. Svensk skola finnes i Wichterpal sedan några år tillbaka. Ett skolhus har uppförts även åt svenskarna i Korkis, men står nu oanvänt på grund av för ringa barnantal. Den enda åt Rågösvenskarna särskilt ägnade vetenskapliga framställning, som efter Russwurms bok utkommit, utgöres av en uppsats på 40 sidor av A. O. Freudenthal; »Några upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet», tryckt i Finska vetenskaps societetens förhandlingar 1875. Denna studie grundar sig dock ej på besök på ort och ställe, utan på vad som inhämtats av bönder från de nämnda orterna under några dagar, då de med sina båtar legat i Helsingfors' hamn. Danell har åren 1908 och 1922 besökt dessa orter. Hans besök i Kreutz var det första besök från »Svenskland», som de där boende svenskarna fått mottaga i mannaminne. Danells anteckningar från detta område utgöra huvudsakligen en orientering i dialekten; notiser av folkloristiskt intresse förekomma, fast i ringa omfattning, i hans anteckningar härifrån. Ett tidigare besök på Rågöarna har gjorts år 1895 av fil. mag. S. Perklén från Helsingfors, vilken även besökt andra svenskbygder i Estland. Hans omfattande folkloristiska uppteckningar, i stor utsträckning avfattade på dialekt, finnas i Folkloristiska arkivet i Helsingfors. Docenten H. Vendell har besökt Wichterpal något år i slutet av 1870-talet. Även hans anteckningar härifrån finnas i Folkloristiska arkivet i Helsingfors. Utan besök i orten har professor Carl Säve i Upsala på 1850-talet efter i Stockholm sig uppehållande svenskar från Wichterpal antecknat ej mindre än omkring 2.300 dialektord, vilken samling använts i Freudenthals och Vendells »Ordbok över estlandsvenska dialekterna» 1887.

3. NUCKÖ-ORMSÖ utgör svenskarnas nuvarande huvudbygd i Estland. Nuckö socken omfattar ej blott den gamla ö, numera halvö, vilken namnet Nuckö ursprungligen tillkommit, utan dessutom också tvenne »kommuner» på det gamla fastlandet, Rickholtz (på svenska Rikull) och Suttlep (varje kommun omfattande flera byar) och slutligen ön Odensholm. År 1920 utgjorde svenskarnas antal inom Nuckö socken sammanlagt omkring 3.000, därav på (halv)ön Nuckö omkring 850 (på halvön bo ungefär lika många eller flera ester), i Rickholtz omkring 1.650 (en så gott som oblandat svensk befolkning), i Suttlep omkring 400 (kommunen Suttlep är övervägande estnisk), på Odensholm omkring 100 (på ön funnos inga ester). Nuckö sockens fastlandsområde har en utsträckning av omkring 28 kilometers längd och 15 kilometers bredd. Ön Ormsö, skild från Nuckö av ett 3 kilometer brett sund, bildar en egen socken som år 1920 hade omkring 2.650 svenska invånare samt mellan 300 och 400 ester (de sistnämnda företrädesvis bosatta i byn Svibe, äldre Sviby, svearnas by). I Nuckö finnes sedan år 1920 en svensk folkhögskola.

Nuckö har gjorts till föremål för mera ingående undersökningar än någon av de andra svenskbygderna i Estland. Redan på 1850-talet gjorde P. A. Säve, efter uppgifter av några till Gotland överresta bönder från Nuckö, en ordsamling på omkring 2.500 ord, som tillika med Carl Säves ovannämnda samling ord ur Wichterpalmålet överlämnades till professor A. O. Freudenthal i Helsingfors och användes i den estsvenska ordboken 1887. H. Vendell gjorde Nuckö-

dialekten, tillsammans med den närstående Ormsödialekten, till föremål för en akademisk avhandling i Helsingfors 1881. Nucköspråk jämte traditioner behandlas för övrigt av Vendell i några mer populärt hållna uppsatser. Det visade sig emellertid, att en ny undersökning av dessa i språkhistoriskt avseende mycket viktiga mål var nödvändigt, och Nuckömålet blev också huvudämnet för Danells första forskningar bland svenskarna i Estland. Danells år 1905 utgivna avhandling »Nuckömålet» innehåller dock endast början, nämligen inledning och ljudlära. I till största delen tryckfärdigt manuskript finnas hos författaren formlära samt ordbok å omkring 6.000 artiklar (bokstäverna a—r tryckfärdiga). Dessutom finnes hos författaren en omfattande samling texter på Nuckömål, innehållande folktraditioner av olika slag i färdigredigerat skick. För Ormsömålet finnes hos Danell stora, ännu ej färdigredigerade samlingar, utförda samtidigt med hans Nucköundersökningar, nämligen åren 1900, 1901 och 1922. I sammanhang med Danells undersökningar av Nuckömålet ha experimentalfonetiska undersökningar utförts i Upsala av lektor E. A. Meyer rörande en Nuckötalande persons språk samt fonogram av Nuckömål upptagits av H. W. Pollak för Vetenskapsakademiens i Wien fonogramarkiv.

Den tid, som Danell använt inom Nuckö för folkmåls- och folkminnesuppteckningar är så kort, föga mer än två månader sammanlagt, fördelade huvudsakligen på åren 1900 och 1901, att väl knappast inom något svenskspråkigt område gjorts motsvarande samlingar utan att därtill åtgått väsentligt längre tid. Förklaringen till detta förhållande ligger till en del däri, att Danell redan innan han kom till Estland hade haft tillfälle att i Upsala under mer än ett år studera Nuckömålet hos en i Upsala vistande student, som hade denna dialekt till sitt modersmål. Till en väsentlig del ligger emellertid förklaringen till samlingsarbetets ovanligt snabba framgång också däri, att det i Nuckö var ovanligt lätt att erhålla säkra och intresserade sagesmän, vilkas förhållanden till upptecknaren i flera fall utvecklades till verkligt medarbetareskap. Utom av Danell och Vendell har Nuckö-Ormsöområdet särskilt besökts av Otto Andersson från Helsingfors, som redan åren 1903 och 1904 började samla folkmelodier i de estsvenska bygderna och år 1921 återupptog detta samlingsarbete i Nuckö. År 1922 har slutligen G. Jacobsson i samarbete med Danell gjort teckningar och fotografier av hus, gårds- och byplaner, inventarier m. m. inom Nuckö-Ormsöområdet samt fört anteckning därom. Hans undersökningar ha utförts för Nordiska museet, med understöd av Kulturhistoriska föreningen i Stockholm. Till en del har hans bildmaterial också beräknats att kunna framdeles tjäna till illustrationer i den ordbok Danell förbereder. Nuckö-Ormsö besöktes även hösten 1922 av amanuensen E. Klein, som här utförde insamlingsarbete för Nordiska museet.

4. RUNÖ. Denna numera till Estland hörande ö beräknades år 1920 ha en befolkning av 283 svenskar. Öns befolkning är så gott som oblandat svensk. Runösvenskarnas dialekt, »runskan», skiljer sig så mycket från närmaste svenska dialekt, Nuckömålet, att Runöbor och Nucköbor, enligt vad som uppgives, ej förstå varandra utan att ta högsvenskan till hjälp. Runö har tidigare än någon av de andra svensksbygderna i Östersjöprovinserna utförligt skildrats ur folklivssynpunkt, nämligen av F. J. Ekman (en finländsk präst, som under ett års tid, 1841—1842, tjänstgjorde på ön). Hans år 1847 i Tavastehus tryckta, stora Beskrivning om Runö, innehåller mycket om näringar och seder och är särskilt värdefull genom rikhaltiga utdrag ur de gamla kyrkoböckerna, vilka sedan dess förkommit. Mindre skildringar ha sedermera av flera författare publicerats, mest i form av tidningsartiklar. Runödialekten har på grundval

av några veckors studier på ön i juli 1879 skildrats av H. Vendell i en i Svenska landsmål 1887 tryckt avhandling. Öns dialekt har senare, år 1908, gjorts till föremål för förnyad undersökning av G. Danell under en månads tid. De senaste forskningsbesöken på Runö gjordes 1921 av dr K. Hildén, professor vid Handelshögskolan i Helsingfors, som då utförde antropologiska mätningar, och 1922 av amanuensen vid Nordiska museet E. Klein. Både Vendell och Danell ha jämte folkmålsuppteckningarna gjort folkminnesuppteckningar.

5. DAGÖ. Ännu år 1850 funnos nära 300 svenskar på Dagö, dels i Kertell, dels i Röicks. I Kertell var redan i början av 1900-talet så gott som varje spår av den svenska kolonien utplånat. I Röicks funnos mellan 40 och 50 personer, som nödtorftligen kunde sitt gamla språk, men endast i en enda gård, Mikkasgården, användes den gamla svenska Dagödialekten som dagligt språk. När år 1922 Danell besökte Dagö, hade användningen av och kunskapen i svenska gått mycket tillbaka. På hela ön finns nu endast en 73-årig man, som verkligen tycktes kunna den gamla Dagödialekten. Denna dialekt är ännu oundersökt. Ett dotterspråk till Dagö-dialekten kvarlever på annat håll, i Gammalsvenskby i södra Ryssland. Denna svenska koloni har nämligen, såsom i det föregående nämnts, uppstått genom utvandring från Dagö 1781—82. Från denna svenska koloni i södra Ryssland ha sedan utgått ett par dotterkolonier i Amerika (Vernon och Wetaskiwin i västra Kanada, i början på 1900-talet utgörande tillsammans omkring 90 personer, vilka bevarat sitt gamla språk).

Gammalsvenskby har under inbördeskriget i Ryssland år 1917 och följande år lidit mycket. Fronten har ett par gånger gått fram över byn, som därvid blivit till stor del aldeles förstörd. Ännu mera har Gammalsvenskby lidit efter kriget. Den gamla svenska kolonien finns dock fortfarande kvar och dess befolkning synes på sista tiden ha ökats.

Gammalsvenskby har tidigast besökts i studiesyfte av docenten W. Lagus från Helsingfors omkring år 1850, vilkens reseberättelse finnes i utdrag tryckt i Sohmans ovan citerade uppsats i Nordisk tidskrift 1852. År 1881 har H. Vendell besökt Gammalsvenskby i sammanhang med sina ovan omtalade forskningsresor i Estland. Slutligen har under åren 1905—1906 en grundlig undersökning gjorts i Gammalsvenskby av professor Anton Karlgren, som på grundval av sina studier i orten utarbetat en ordbok jämte en kortare grammatik och en allmän inledning innehållande koloniens historia, beskrivning av byn och av gårdar i byn, skildringar av folket och dess seder. Arbetet, som är under tryckning i Svenska landsmål, beräknas bliva över 300 sidor.

Ovan angivna arbeten utgöra det väsentligaste som blivit gjort för vetenskapligt tillvaratagande av folktradition, folkliv och folkspråk hos de baltiska svenskarna, vare sig resultaten till större eller mindre del publicerats eller ännu blott finnas i handskrift. Av den ovan lämnade redogörelsen framgår emellertid, att de baltiska svenskarnas språk och kultur alltifrån 1840-talet varit föremål för forskares uppmärksamhet och att mycket arbete ägnats däråt, mera än åt de flesta svenska bygder med motsvarande invånarantal. Men det framgår också, att detta arbete varit mycket ojämnt fördelat och att viktiga sidor av forskningsuppgifterna fått stå aldeles tillbaka. Det har också av ovanstående redogörelse framgått, att just sådana orter, där den svenska dialektens och den svenska kulturens fortbestånd är mest hotat, blivit minst tillfredsställande undersökta. Detta gäller särskilt Nargö, Kreutzsocken och framför allt Dagö.

Även där den svenska dialekten och det gamla levnadssättet ej hotar att med denna generation aldeles försvinna, befinner sig dock den gamla traditio-

nen i liv och dikt och språk i en upplösning, som gör forskningsuppgiften brådskande. Moderna förhållanden bryta nu på allvar in hos dessa så länge isolerade svenskar. Den gammalsvenska prägel, som legat över livet därute, främst på de små öarna Runö, Odensholm och Rågöarna, är väl snart nog grundligt omvandlad. Mycket av det arbete, som är utfört såväl i fråga om språk som i fråga om folklore, har visat sig lämna inga upplysningar alls eller missvisande eller osäkra upplysningar om förhållanden, som ha grundläggande betydelse. I väsentlig mån beror detta på missuppfattning av de dialektala uttrycken, vilka ofta erbjuda främligen betydliga svårigheter för ett *fullständigt* förstående. Tillfredsställande undersökta, nämligen så att den väsentliga karaktären otvivelaktigt och allsidigt framträder, äro endast dialekterna på Nuckö och i Gammalsvenskby. Därnäst är Runömålet bäst känt. Dock äro betydliga kompletterande undersökningar även här absolut erforderliga. Nargö, Rågöarna och Kreutz socken ha ännu aldrig blivit föremål för en grundlig undersökning. Dagö har ej alls undersökts. Särskilt måste som en återstående uppgift framhållas en i sammanhang med dialektundersökningen utförbar ortnamnsundersökning, som ej blott kompletterar det värdefulla hithörande material, som redan samlats från vissa av de nuvarande svenskbygderna, utan också framgår genom sådana delar av den forna svenskbygden, där ortnamnen är det enda, som kvarlever av det svenska språket. Vidare må framhållas en arbetsuppgift, för vars lösande samverkan mellan språklig, etnografisk och folkloristisk forskning är av synnerlig vikt, nämligen ett ordsamlingsarbete, som tar till ögonmärke att i ordförrådet och speciellt i ett noggrant och ej för knapphändigt angivande av ordens betydelser få fram de upplysningar orden innehålla om folkets yttre och inre levnadsförhållanden, i överensstämmelse med eller i motsättning mot andra bygders svenska och icke svenska folk.

De största forskningsarbeten, som sedan början av 1900-talet bedrivits bland dessa svenska folkrester, ha utgått från Sverige, nämligen Danells, Karlgrens, Meyers och Nordiska museets arbeten och ha till största delen utförts på undersökarnas egen bekostnad. Av de finlandssvenska undersökarna äro Vendell och Perklén döda; Andersson har begränsat sin verksamhet till att väsentligen blott omfatta folkmusiken, Hildén till naturvetenskaplig antropologi. Av landets egna invånare har i äldre tider Russwurm utfört ett storslaget arbete, i senare tid har där ingenting motsvarande försökts, men ett livligt hembygdsintresse har på senare tid mer och mer vaknat och tagit sig uttryck även i museiverksamhet och i uppmärksamhet för bygdeminnen. Ett utslag av detta intresse är den ovan framhållna, värdefulla medverkan, som Danell haft för månen möta på sina forskningsresor. På denna grund torde kunna byggas vidare, men ett nödvändigt villkor för att detta skall leda till vetenskapligt tillfredsställande resultat är, att vetenskapsmän, på vilkas kapacitet måste ställas ganska höga anspråk, personligen deltaga i arbetet. Från Dorpats universitet ledes ingen verksamhet, som har utforskningen av svenskarnas kultur och språk till föremål. Mera kan man möjligen hoppas av folkhögskolan i Nuckö.

Vad det mest kommer an på torde dock vara fullföljandet av de i det föregående berörda från rikssvensk sida påbegynta undersökningarna, vilka efter ett längre avbrott, år 1922 återupptogs genom de nämnda besöken av Danell, Jacobsson och Klein. Den förstnämndes resa gällde även bibliotek och arkiv i Reval, Dorpat m. fl. orter, varigenom en vidgad kännedom vunnits om vilka tryckta och otryckta källor, som finnas rörande de baltiska svenskarna. Ett led i detta återupptagna rikssvenska intresse äro även de arkivundersökningar, som anordnades i Estland år 1922 av krigsarkivet i Stockholm.



# Samlingar och desiderata rörande de svenska lapparnas språk, ortnamn, folklore, religion, sång och etnografi

av

K. B. WIKLUND.

Vid en vetenskaplig behandling av lapparnas språk, folklore, religion, sång och etnografi är det omöjligt att taga hänsyn till nutidens politiska gränser och strängt skilja de svenska lapparna från de norska och finska. Alla de nämnda momenten äro nämligen helt eller åtminstone väsentligen identiska på bägge sidor om den svensk-norska gränsen i väster och den svensk-finska gränsen i norr, vilket naturligtvis beror därpå, att de politiska gränserna först i sen tid dragits tvärt över de språkliga och etnografiska. Endast de lappska ortnamnen kunna geografiskt avgränsas från grannlandens, men för sin förklaring fordra ofta nog även de ett hänsynstagande till ortnamn på andra sidan riksgränsen och äro beroende av forskningar rörande dem. I det följande kan jag således icke helt inskränka mig till de egentligen svenska lapparnas utforskande i språkligt och etnografiskt hänseende m. m., utan måste på vissa punkter också beröra, vad som gjorts för de utanför Sveriges gränser boende lapparnas vidkommande. En internationell karaktär ha givetvis också de samlingsverk m. m., som avse hela det lappska folk- och språkområdet. Jag behöver blott nämna J. Qvigstads »Nordische Lehnwörter im Lappischen», Kristiania 1893, i vilket arbete en mängd av förf. själv upptecknade ord från svensklappska dialekter anföras, och J. Qvigstads och G. Sandbergs »Lappische Sprachproben» i Journal de la Soc. Finnc-Ougrienne III, Helsingfors 1888, i vilket verk förekomma texter från både Finland, Norge och Sverige. I den allmänna lappska språkvetenskapliga litteraturen finner man också massor av svensklappska ord anförda, liksom man finner svensklappska folkloristiska och etnografiska data i motsvarande litteratur om lapparna i allmänhet.

I nu följande översikt kan och måste jag tydligen inskränka mig till att omnämna de mer eller mindre systematiskt gjorda samlingar angående de svenska lapparnas språk och etnografi m. m., som jag känner till, och mot bakgrunden därav redogöra för de luckor i vårt vetande om lapparna, som böra fyllas. Jag vill då redan nu påpeka, att alla dessa samlingar, även de största, naturligtvis äro långt ifrån fullständiga och kunna och böra ökas. Vid de språkliga samlingarna är detta särskilt fallet i fråga om ordförrådet och framför allt fraseologin, vilken naturligt nog kommit i efterhand under det hittillsvarande arbetet. Att bristen på vederhäftiga texter är stor, kan ej heller förvåna; för att erhålla sådana måste man antingen ha infödda skribenter eller också använda fonograf el. dyl., och detta har endast i mycket ringa utsträckning kunnat ske.

Alla otryckta samlingar äro, där ej annat säges, privat egendom och befinna sig hos vederbörande upptecknare.

## A) Språk.

Jag avser här endast de nu talade dialekterna, ej förgångna tiders språkformer, vilka endast kunna studeras ur den tryckta litteraturen eller arkivalier. Indelningen är geografisk; en indelning efter viktigare dialektgränser skulle ge en annan bild.

### 1) Torne lappmark.

De enda i tryck tillgängliga texterna från *Karesuando* äro förutom de i Qvigstads »Lappische Sprachproben» förekommande de som publicerats av ungern I. Halász i »Ugor Füzetek» 9, Budapest 1887, s. 169 ff.; ingen av dessa texter fyller emellertid nutida fordringar på noggrannhet. Detsamma gäller om Halász' lilla ordlista i »Svéd-lapp nyelv» VI, Budapest 1896, s. 178 ff. J. Qvigstad, rektor i Tromsö, har dessutom gjort vidlyftiga, i manuskript föreliggande ordsamlingar och förmodligen även textuppteckningar bland Karesuandolapparna; om hans transkription gäller både här och i fråga om andra trakter, vad jag nyss sagt. Själv har jag år 1914 haft tillfälle till ett par veckors förberedande arbete inom den nordliga dialekten i socknen (*Könkämävuoma*) och därvid ernått en översikt över de viktigaste grammatiska och ljudhistoriska företeelserna; även från den sydligare dialekten (*Lainiovuoma*) har jag en del systematiskt insamlade notiser. Finnen, fil. mag. Eliel Lagercrantz har sedermera under ett av de senaste åren gjort en systematisk experimentalfonetisk undersökning av, så vitt jag vet, den nordliga dialekten, vilken undersökning grundats på föregående auskultativt grammatiskt arbete. Några större lexikaliska samlingar torde han icke ha hunnit åstadkomma. Av särskilt vikt äro hans liknande undersökningar av dialekten hos *skogslapparna* i sydöstra delen av socknen; det var förut obekant, att dessa lappars språk avviker från fjälllapparnas.

Av *Jukkasjärvi* sockens dialekter har jag underkastat den norr om Torneträsk i *Talma* lappby talade en närmare undersökning, omfattande de väsentliga grammatiska och ljudhistoriska företeelserna samt en ordbok på inemot 4.000 ord. Språket i *Saarivuoma* lappby torde vara detsamma som i *Talma*. I *Rautasvuoma* lappby söder om Torneträsk avviker språket från Talmadialekten. I *Kaalasvuoma* lappby utefter Kalixälven äro avvikelserna betydligt större; från denna dialekt har jag en del uppteckningar rörande de viktigaste företeelserna. Huruvida det ännu finnes kvar något av de forna *skogslapparnas* språk inom socknen, är obekant och väl föga troligt. En mycket spridd, men mindre intressant språkform är den, som förekommer hos de för några decennier sedan från *Kautokeino* inflyttade lapparnas avkomlingar och som utgör en blandning av *Kautokeino*- och *Jukkasjärvispråk*; omfångsrika, i lexikaliskt-fraseologiskt avseende värdefulla texter i denna språkform ha nedskrivits av lappen Johan Turi och utgivits av Emilie Demant-Hatt i »Lappish Texts», Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 7. Række, Hist. og filos. Afd. IV, 2. Köpenhamn 1920. En värdefull samling av förnämligast finska »Huutonimiä och öknamn bland finnar och lappar i Norrbotten», framför allt *Jukkasjärvi*, har utgivits av komminister Georg Bergfors i Vittangi i »Arkiv för norrländsk hembygdsforskning» 1921 och 1922, Härnösand.

## 2) Lule lappmark.

Ett första försök till undersökning av Lulelappska gjordes av I. Halász, vars »Svéd-lapp nyelv» I, Budapest 1885 (= Ugor Füzetek 7) innehåller en stor mängd texter och en ganska omfattande ordlista. Hans material kan emellertid med fördel begagnas endast av den, som är fullt hemma i de senare undersökningarna, detta dels därför, att man på 1880-talet ännu ej kommit till en klar uppfattning av språkets invecklade fonetik, dels också därför, att en mycket stor del av Halász' texter erhållits genom uppläsning av vissa tryckta böcker med synnerligen blandat och krent språk. Betydligt bättre, när senare upptecknat, är det lexikaliska material från Folden i Norge och den sydligaste delen av Jokkmokk, som Halász inarbetat i sin pitelappska ordbok i »Svéd-lapp nyelv» VI, 1896, ävensom hans paradigm och texter från samma trakter i Nyelvtudományi Közlemények XXII, 1890—92, s. 229 ff. På ett åtskilligt högre plan, särskilt i fråga om dialektens renhet, stå mina ungdomsarbeten »Lule-lappisches Wörterbuch», Helsingfors 1890 (= Mémoires de la Soc. Fénno-Ougr. I) och »Laut-und Formenlehre der Lule-lappischen Dialekte», Stockholm 1891 (= Vet. och Vitterh.-Samh. i Göteborgs Handl., ny följd 25), men deras tillförlitlighet störes dock, fränsett mera tillfälliga fel, därav, att vissa viktiga kvantitetsföreteelser ännu ej upptäckts och blivit föremål för säker beteckning. De följande årens forskningar rådde dock väsentlig bot på dessa brister, och jag är nu i besittning av ett mycket stort, handskriftligt, grammatiskt och lexikaliskt material av tillförlitlig art från dessa trakter, bl. a. en ordbok på åtminstone 8.000 ord med ganska rik fraseologi. På detta material har så min »Lärobok i lapska språket», Upsala 1901, 2 uppl. 1915, grundats; den innehåller praktisk grammatik, texter och ordlistor i enkel, men dock även för de flesta vetenskapliga behov tillräckligt noggrann transkription.

Mitt material härstammar huvudsakligen från de föga divergerande dialekterna i *södra Gällivare* och *norra* och *södra Jokkmokk*. Från *norra Gällivare*, vars språk utgör en övergångsform till den ovannämnda Kaalasvuomadialekten, har jag tyvärr alltför litet och gammalt material. Från skogslappsdiaklekterna i *östra Gällivare* och *östra Jokkmokk* (samt Rödningsträsk i Edefors socken) har jag dessutom åtskilligt material, till någon del upptecknat av komminister Otto Lindgren i Boden.

Under en lång följd av år har slutligen även komminister H. H. Granström i Jokkmokk med största flit gjort omfattande språkliga och folkloristiska uppteckningar bland denna sockens lappar. (Avskrifter av dem ha i början av år 1923 skänkts till Upsala universitetsbibliotek.)

## 3) Pite lappmark.

Från fjällapparnas dialekter i *norra* och *mellersta Arjeplog* finnes intet annat material än det som publicerats av Halász i »Svéd-lapp nyelv» V, 1893 (mycket omfattande texter) och VI, 1896 (notiser ur ljudläran, utförlig formlära, ordlista på ca 3.000 ord). Den fonetiska beteckningen är mycket ojämn, men materialet är dock, under förutsättning av vederbörlig kritik, pålitligt och nyttigt och står högt över samme forskares övriga, tidigare uppteckningar. Från någon av dessa dialekter har under senare år fil. mag. Eliel Lagercrantz (på norsk sida) gjort uppteckningar, åtföljda av experimentalfonetisk undersökning; lexikaliska uppteckningar torde han emellertid icke ha gjort. Från

*södra Arjeplog* (Semisjaur lappby) har jag en systematiskt gjord, förberedande undersökning av dialektens väsentligare egendomligheter, men jag har icke haft tillfälle att genomgå ordförrådet i önskvärd utsträckning. Från skogslapparnas dialekter i *östra Arjeplog* har jag spridda anteckningar. Om dialekterna i *Arvidsjaur* är, så när som på spridda anteckningar av mig själv, tyvärr ingenting känt; det material härifrån, som Halász utgivit i »Svéd-lapp nyelv» I, 1885 (= Ugor Füzetek 7) är fullständigt odugligt. Från Pite lappmarks dialekter, särskilt de östligare, har vidare komminister Axel Calleberg i Arjeplog under senare år gjort vidlyftiga uppteckningar, vilka jag emellertid ej haft tillfälle att se.

#### 4) Lycksele lappmark.

Till dialekterna i Arvidsjaur ansluter sig omedelbart dialekten hos skogslapparna i *Malå* socken, vilken socken först i mitten av 1800-talet avskiljdes från Arvidsjaur. Denna dialekt har rätt noggrant undersökts av mig, som därifrån förutom grammatik har en ordbok på c:a 7.000 ord. I den ungerska tidskriften Nyelvtudományi Közlemények XII, 1876, har dessutom J. Budenz publicerat några texter härifrån, med bifogad ordlista, men detta material är alldeles odugligt och rent vilseledande.

Språket hos *skogslapparna* i östra *Sorsele* synes vara identiskt med Malå-dialekten, enligt uppteckningar, gjorda av fil. kand. Nils Moosberg i Upsala. Dialekten hos *fjällapparna* i samma socken har gjorts till föremål för en förberedande, men dock rätt omfattande undersökning av samme man och har även undersökts av komminister Axel Calleberg. Även jag har en del anteckningar rörande huvudpunkterna i denna dialekts ljudlära.

Från *norra* delen av *Tärna* socken har kand. Moosberg en stor mängd systematiskt gjorda uppteckningar av grammatisk och lexikalisk art, vilka torde möjliggöra en rätt fullständig översikt av dialekten.

Med *södra* delen av *Tärna* socken beträder man det »sydlappska» området, som härifrån sträcker sig mot söder, så långt lappar finnas, och inom vilket de grammatiska skiljaktigheterna mellan de olika trakterna äro rätt små, men — såsom överallt eljest på lappska språkområde — de lexikaliska olikheterna större. En mängd texter härifrån äro utgivna av Halász i »Svéd-lapp nyelv» III, 1887, (= Ugor Füzetek 9), varjämte det av honom upptecknade ordförrådet inarbetats i hans sydlappska ordbok ibidem IV, 1891 (= Ugor Füzetek 10), och paradigmerna meddelats i Nyelvtudományi Közlemények XXXI, 1901; allt detta material är emellertid synnerligen dåligt upptecknat och oanvändbart, även om det måste betecknas som något bättre än hans jämtlandslappska uppteckningar. Samma dialekt har, på norsk sida, för ett år sedan ingående undersökts av fil. mag. Eliel Lagercrantz, vilken jämte experimentalfonetisk och grammatisk undersökning även gjort ganska vidlyftiga lexikaliska uppteckningar, som nu äro under utskrivning och skola tryckas i Kristiania Etnografiske museums Skrifter. Liknande uppteckningar ha även till ganska stor omfattning gjorts av kand. Moosberg.

De f. d. *skogslapparna* i *Stensele* socken torde tala en härmed nära besläktad dialekt, om vilken emellertid inga som helst underrättelser föreligga.

#### 5) Åsele lappmark.

De forna *skogslapparna* i *Åsele* och *Anundsjö* (i Ångermanland) äro nu för länge sedan försvunna och därmed även deras dialekt. Möjligen kunde dock

ännu några spillror av densamma tänkas finnas kvar och kunna räddas, om man spårar upp dessa skogslappars avkomlingar.

Fjällapparnas i *Vilhelmina* dialekt har jag själv rätt ingående undersökt och har därifrån ett rikligt grammatiskt material och en ordbok på c:a 7.000 ord. Huruvida här finnes mera än en dialekt, är mig obekant, men förefaller otroligt; åtminstone förnekas det av lapparna själva, som eljest pläga vara mycket lyhörda för dialektskiftningar.

På denna plats böra även nämnas de omfångsrika Nensénska manuskripten på Upsala universitetsbibliotek (sign. R 649, 650), vilka bl. a. även innehålla mycket rikhaltiga ordsamlingar, förnämligast från Åsele och Lycksele lappmarker. Dessa ordsamlingar äro visserligen icke på något sätt systematiskt åstadkomna, och deras ortografi är mycket otillfredsställande, men de ha dock ganska stor betydelse, enär de omfatta en del svårtillgängligt och från andra källor obekant material. Språkligt värdelösa äro däremot så gott som alltid de lappska texter, som i stort antal förekomma i samma papper.

#### 6) Jämtland och Härjedalen.

De olika lappska dialekterna i Jämtlands län (inklusive Idre socken i Dalarne) kunna enligt min uppfattning sammanfattas under fyra geografiska namn: *Frostviken* (med någon skiftning i norr och söder), *Offerdal* (fjällen i Hotagen, Offerdal och Kall), *Undersåker* (d. v. s. de ursprungliga lapparna i Jämtlandsfjällen söder om järnvägen Östersund—Storlien) och *Härjedalen*. Genom en mängd flyttningar från norr till söder ha dessa förhållanden numera blivit ganska bortblandade; särskilt är det att märka, att de ursprungliga Undersåkerslapparna till största delen flyttat till Härjedalen eller lämnat fjällen och sedan flera decennier tillbaka ersatts av lappar från Offerdalsdialektens, på sista tiden också Frostviksdialektens område. Jag innehar omfattande grammatiska och andra anteckningar från alla dessa fyra områden, mest dock från Offerdal, ävensom ordböcker på c:a 7.000 ord från vart och ett av dem. Från Jämtland och Härjedalen finnas därjämte en hop texter utgivna av Halász i »Svéd-lapp nyelv» II, 1886, (= Ugor Füzetek 8; med några små tillägg i Nyelvtudományi Közlemények XXVI, s. 198 ff.), varjämte deras ordförråd är inarbetat i hans ovannämnda sydlappska ordbok i »Svéd-lapp nyelv» IV; detta material är emellertid ytterst dåligt upptecknat och alldeles oanvändbart. Någon liten nytta har man endast av hans från samma trakter stammande paradigm i Nyelvtudományi Közlemények XXXI, 1901. Här må även nämnas, att de av O. Donner efter den i Härjedalen av lappska föräldrar födde kyrkoherden i Sorsele Anders Fjellner upptecknade och utgivna lappska texterna (Suomi II, 11, Helsingfors, 1876; även i tysk upplaga »Lieder der Lappen» s. å.) äro i språkligt avseende alldeles fantastiska och värdelösa; den enda vederhäftiga bland dem är en liten prosaberättelse s. 11 f., vars ortografi dock är mycket ogenomskinlig. Fjellners eget manuskript till sången om solens söner föreligger i noggrann avskrift av J. A. Linders hand i J. E. Rietz' papper, kapseln II, 12 Norrland, å Lunds universitetsbibliotek.

Även i Härjedalen har Eliel Lagercrantz företagit en experimentalfonetisk undersökning av den lappska dialekten, till för mig obekant omfattning, vilken undersökning självfallet grundar sig på en förutgående auskultativ undersökning av densamma.

## B) Ortnamn.

De lappska ortnamnen på svenskt område ha i så stor omfattning, som varit mig möjlig, upptecknats och genomgått i hela Norrbottens län (där likväl Karesuando socken blivit väl flyktigt behandlad), i Malå socken i Västerbottens län och i hela Jämtlands län. Från Västerbottens län i övrigt har jag tyvärr blott fåtaliga uppteckningar. I de Nensénska papperen finner man visserligen ett par långa ortnamnslistor just från dessa trakter, men dessa äro dock av mindre värde, enär en stor del av namnen knapp kan identifieras och dessutom ortografin är bristfällig.

Under sommaren 1922 har dessutom komminister Axel Calleberg noggrant genomgått och upptecknat ortnamnen utefter Stor-Lule-vattendraget från Porjus upp till Vaisatrakten. Hans uppteckningar befinna sig nu i ett exemplar hos mig för utskrivning till tryck. I övrigt ha blott ortnamnen omkring Kiruna och Torneträsk ännu blivit bearbetade och tryckta (i *Le Monde Oriental* IV—V, 1910—11 och särtryck K. B. Wiklund, »De lappska och finska ortnamnen vid Kiruna och Torneträsk», Upsala 1910), varjämte mina handskriftliga anteckningar legat till grund för revidering av namnen på en del kartor, i resehandböcker o. s. v.

## C) Folklore och religion.

Det har i fråga om lapparnas språk och ortnamn varit nödvändigt att efter ett geografiskt schema uppräknat icke blott de i handskrift förefintliga samlingarna, utan också den tryckta deskriptiva litteraturen för att få en bakgrund för de desiderata, som längre fram komma att nämnas. Något liknande är knappast möjligt i fråga om lapparnas folklore och religion, vilka områden icke kunna i liknande utsträckning inordnas under geografiska synpunkter och där uppteckningar och notiser äro spridda i ett så stort antal tryckta böcker, att det vore meningslöst att här lämna någon bibliografi över dem. Det får vara specialforskarens egen sak att hålla reda på dem. Det folkloristiska och religionshistoriska materialet växlar dessutom oerhört från person till person inom en och samma trakt, det är svårt och ibland omöjligt att systematiskt utifråga, och bland lapparna har det, undantagande vissa ämnen, som nu torde vara ganska nöjaktigt bekanta, i så stor utsträckning råkat i förgätenhet, att det ofta nog beror på tillfälligheter, om man vid forskning i en viss riktning får något resultat eller icke. Därmed skall ju icke förnekas, att ännu mycket återstår att rätta, men erfarenheten tycks mig ha visat, att särskilt för detta ändamål utsända räddningsexpeditioner knappast löna sig,<sup>1</sup> utan att man får nöjja sig med vad språkmännen vid upptagande av text eller eljest och etnograferna vid sidan av sina egentliga uppgifter inhösta. Särskilt får man här hoppas på språkmännen, vilka vanligen komma folket närmare inpå livet än de speciella etnograferna, få bättre tag om dess psyke och ha lättare att leta fram undangömda och halvt bortglömda andliga ting. Det allra bästa handtaget kunna dock männen av folket själva giva denna gren av forskningen genom att under årens lopp uppteckna vad de erfara eller av gammalt själva känna till. Såsom goda typer för dylika samlingar må nämnas Johan Turis bekkanta »Muittalus samid birra» och »Lappmannen Jon Johanssons signerier och besvärjelser». Det vore en mycket tacknämlig sak, om många sådana sam-

<sup>1</sup> Betydligt lättare och mera givande är ett systematiskt utforskande och utfrågande av dem hit eller under rubriken etnografi hörande kategorin seder och bruk.

lingar kunde åstadkommas, medan ännu tider är, men det är tyvärr svårt att få dylika arbeten i gång. Lapparna äro sällan något vidare litterata och ha icke ihärdighet nog för att på detta område ernå värdefullare resultat; dessutom se de gärna detta arbete ur ekonomisk synpunkt och få lätteligen högst överdrivna tankar om vad deras skrifter äro »värda» i penningar. De yngre generationerna kunna nog vara mera skrivkunniga och skrivlystna, men de äro då i stället också mindre sagokunniga och skriva gärna ned rena skräpet, vilket på sin höjd kan här och där innehålla någon detalj av intresse för språkmannen. Det kan i detta sammanhang nämnas, att det även finnes en del utgivna manuskript av Johan Turis hand av detta sistnämnda slag; jag har avskrifter av det mesta, som kan ha något språkligt värde.

I mina samlingar ligger det en del egna uppteckningar av hithörande art, gjorda i olika trakter, jämte en mängd avskrifter av äldre manuskript och arkivalier, vilka det vore meningen att publicera i Svenska landsmälen XVII. Även må framhållas det mycket stora och förmodligen fullständiga arkivmaterial om lapptrumorna, som ligger hos prof. Edgar Reuterskiöld i Upsala och mig under långvarig väntan på bearbetning och utgivning. Från Torne lappmark, särskilt Karesuando, torde rektor J. Qvigstad i Tromsö ha en mängd folkloristiska uppteckningar. Han har lyckligtvis under de senare åren åter fått tillfälle att arbeta med sina rika samlingar av detta slag i och för utgivning. Samlingar från Torne lappmark finnas förmodligen också i Finska litteratursällskapets arkiv i Helsingfors, åstadkomna framför allt av de mycket energiska och skickliga samlarna fil. mag. Väinö Salminen och dövstumskoleläraren Samuli Paulaharju; den senare har nämligen hopbragt ytterst rika samlingar från bl. a. alla de nordliga finntrakterna, även de i Sverige belägna, och då säkerligen även från de finskkunniga Tornelapparna; den förre har under sitt samlande av joikningar naturligtvis också tagit med allt vad han kunnat få av annan folklore. Åtskilligt material rörande lapparnas folklore och forna religion finnes i O. P. Petterssons omfångsrika anteckningar efter Tärnalappen Kristoffer Sjulsson i Nordiska museets arkiv; likaså finnes mycket lappskt från Åsele lappmark och Jämtland i Levi Johanssons bekanta samlingar där sammastädes. Även må nämnas en liten, men värdefull samling av Torkel Tomasson från Åsele lappmark, nyligen utförd och tillhörande Norrländska studenters hembygdsförenings deposition i landsmålsarkivet i Upsala.

#### D) Sång.

Lapparna sakna egen instrumentalmusik, även om någon enda av dem, såsom den ryktbare Lapp-Nils i Jämtland, blivit spelman. Så mycket intressantare är, i musikaliskt, ej språkligt avseende, deras sång eller s. k. joikning, vilken redan blivit i stor omfattning undersökt, framför allt av finnen, fil. dr Armas Launis. På svensk botten ha i Torne lappmark joikningsmelodier samlats av den ovannämnda Väinö Salminen och sedermera i alla våra lappmarker av stationsinspektör Karl Tirén i Bergvik, delvis med hjälp av författaren Karl-Erik Forsslund, vilken även själv upptecknat många joikningar. Dessa av Tirén gjorda samlingar äro ytterst rika och kanske nästan uttömmande. De föreligga dels i uppteckning i notskrift, dels på fonografrullar. Förr ha de till en del förvarats hos Tirén, till en del på Riksmuseets etnografiska avdelning i Stockholm, där också ett antal rullar torde ha blivit på mekanisk väg kopierade. Nu befinna sig dessa rullar till största delen hos Tirén. Synnerligen

önskvärt vore, att dessa melodier snart bleve fixerade i notskrift och på något sätt mångfaldigade, så att de kunna anses säkert bevarade för framtiden. Den ende svensk, som fackmässigt studerat naturfolkens musik och metoderna för upptagning av densamma, torde vara amanuensen vid Riksmuseets etnografiska avdelning, Yngve Laurell, för närvarande på etnografisk forskningsresa i Kina, och jag tror mig veta, att han gärna skulle åtaga sig arbetet, om han blott finge skälig betalning därför. Som bekant är även kompositören Petersson-Berger synnerligen intresserad av lapparnas musik, men man kan ju ej från hans sida begära något större aktivt deltagande i det tidskrävande och troligen rätt mekaniska arbetet med fonografrullarnas bearbetning.

### E) Etnografi.

Ännu mindre än i fråga om folklore och religion är det i fråga om lapparnas etnografi möjligt eller nödigt att här uppräknat den tryckta litteraturen i ämnet eller närmare redogöra för de redan gjorda samlingarna av etnografiska föremål. Jag får blott erinra om de rika samlingarna i museerna i Stockholm, Härnösand, Umeå och Luleå samt hos allehanda privatpersoner (särskilt ingenjör Thisell i Vittangi, lappfogden Holm i Svappavaara och komminister O. Lindgren i Boden) och om det arbete, som utförts av konstnären Ossian Elgström i Torne lappmark och komminister Axel Calleberg bland skogslapparna i Pite lappmark, delvis även Västerbottens fjällappar. Resultaten av den förres arbete, en ytterst rikhaltig samling teckningar, målningar och fotografier, ha redan till största delen avlämnats till Nordiska museet; resultaten av den senares resor och forskningar föreligga till en del i lappbyn vid Härnösands fri-luftsmuseum, till en del i hans reseanteckningar. Bland skogslapparna i Lule lappmark har lappfogden, fil. lic. Claes Österberg i Luleå gjort etnografiska anteckningar, vilka lagts till grund för hans licentiatavhandling; denna torde böra förvärfvas för något offentligt arkiv. Även fru Emilie Demant-Hatt och hennes man, fil. dr Gudmund Hatt i Köpenhamn, torde inneha en del ännu ej publicerade etnografiska anteckningar från olika delar av de svenska lappmarkerna. Från sina färder bland lapparna i Frostviken och de egentliga lappmarkerna har amanuensen G. Hallström hemfört en mängd anteckningar, vilka befinna sig i Vitterhetsakademiens arkiv. Intendenten Nils Keyland har även gjort en mängd ännu opublicerade anteckningar efter lapparna på Skansen; de torde alltjämt befinna sig hos honom själv. Bland arkivmaterialet bör särskilt framhållas O. P. Petterssons ovannämnda, huvudsakligen etnografiska anteckningar i Nordiska museets arkiv; deras värde nedsättes dock i någon mån därav, att upptecknaren ej kan lappska. Avskrifter efter och anvisningar på äldre arkivmaterial äger jag själv i stor mängd.

### F) Desiderata.

Såsom redan i inledningsorden antytts, kunna och böra naturligtvis även de största föreliggande samlingar rörande lapparnas språk, folklore och etnografi m. m. utan svårighet ökas både på bredden och djupet, men inför mängden av önsknings och möjligheter i detta avseende stannar man dock vid några såsom särskilt viktiga och värda att här nämnas.

I fråga om lapparnas *språk* vore det framför allt önskvärt att få dialekterna



i Torne lappmark (inklusive nordligaste delen av Gällivare), Pite lappmark (särskilt Arvidsjaur), Sorsele och norra delen av Tärna studerade i samma eller ännu hellre större omfattning än vad som redan skett med dialekterna i Lule lappmark och Malå samt sydlappskan. Särskilt vore det av högsta betydelse att få den s. k. stadieväxlingens utveckling systematiskt följd i alla dialekter från och med Karesuando till och med Tärna; betydliga förarbeten ha visserligen här gjorts framför allt av mig och Lagercrantz, men stora luckor finnas ännu och kunna ej helt fyllas utan direkt därpå inriktad systematisk forskning.

I fråga om *ortnamnen* äro Västerbottens läns lappmarker (utom Malå) ännu utforskade; Karesuando sockens lappska ortnamn äro likaså för litet kända.

Vår kännedom om lapparnas *folklore* och forna *religion* bör alltjämt riktas och utvidgas, men detta kan enligt min mening endast i ganska liten utsträckning ske genom särskilt härpå inriktade forskningsfärder.

I fråga om lapparnas *sång* vore det en angelägen första uppgift att få det redan insamlade rika materialet grovbearbetat och kopierat, så att samlingarna ej må förfaras. Detta är, såsom redan antytts, uteslutande en penningefråga.

Frågan om den fortsatta utforskningen av lapparnas *etnografi* är likaledes i det hela taget en penningefråga, och läget är här så till vida särskilt gynnsamt, som riksdagen redan år 1920 på extra stat anslagit ett årligt arvode av 5.000 kr. för en amanuens i lappska etnografi vid Härnösands museum (Kungl. Maj:ts prop. nr 1. Åttonde huvudtiteln, p. 35). Olyckligt nog uttalade emellertid Statsutskottet i sitt utlåtande över ärendet (6 Saml., 1 Band, nr 8 A, sid. 21) den meningen, att amanuensen ej skulle åtnjuta dyrtidstillägg på sitt arvode, och detta blev också riksdagens beslut (Riksd. skriv. nr 8 A, sid. 21). Följden därav har blivit, att anslaget ej fullt medfört den därmed avsedda nyttan. För att med verklig framgång kunna arbeta på det ifrågavarande området måste amanuensen, jämte den nödiga praktiska läggningen och förmågan att färdas i obygd, tydligen ha en grundlig utbildning och god erfarenhet i facket, och den ende för platsen fullt skickade personen, komminister Axel Calleberg i Arjeplog, innehade redan fast statstjänst med betydligt högre lön än 5.000 kr., vilken tjänst han både för sin egen och sin familjs skull ej rimligtvis kunde lämna. Han har därför hittills endast tidvis och under mycket osäkra formella förhållanden kunnat sköta amanuensbefattningen och företaga därmed förbundna forskningsfärder. Jag är emellertid övertygad om, att på samma gång som han blir satt i tillfälle att odelat och fullt ägna sig åt denna vetenskapliga verksamhet, en stor del av de här omnämnda önskningsmålen så småningom komma att bli tillgodosedda. Tillfogas bör, att riksdagen i sin skrivelse om beslutet upptagit Statsutskottets påpekande, att det föreslagna amanuensarvodet till beloppet överstiger vad som utgår till amanuenser vid motsvarande statens institutioner. Av den utförliga propositionen torde emellertid framgå, att här icke är fråga om en vanlig biträdande amanuensbefattning, utan först och främst om ett anslag för självständig vetenskaplig forskning ute i fältet och snar räddning av ett material, som befinner sig i snabbt försvinnande. Befattningshavarens titel är därvid likgiltig.

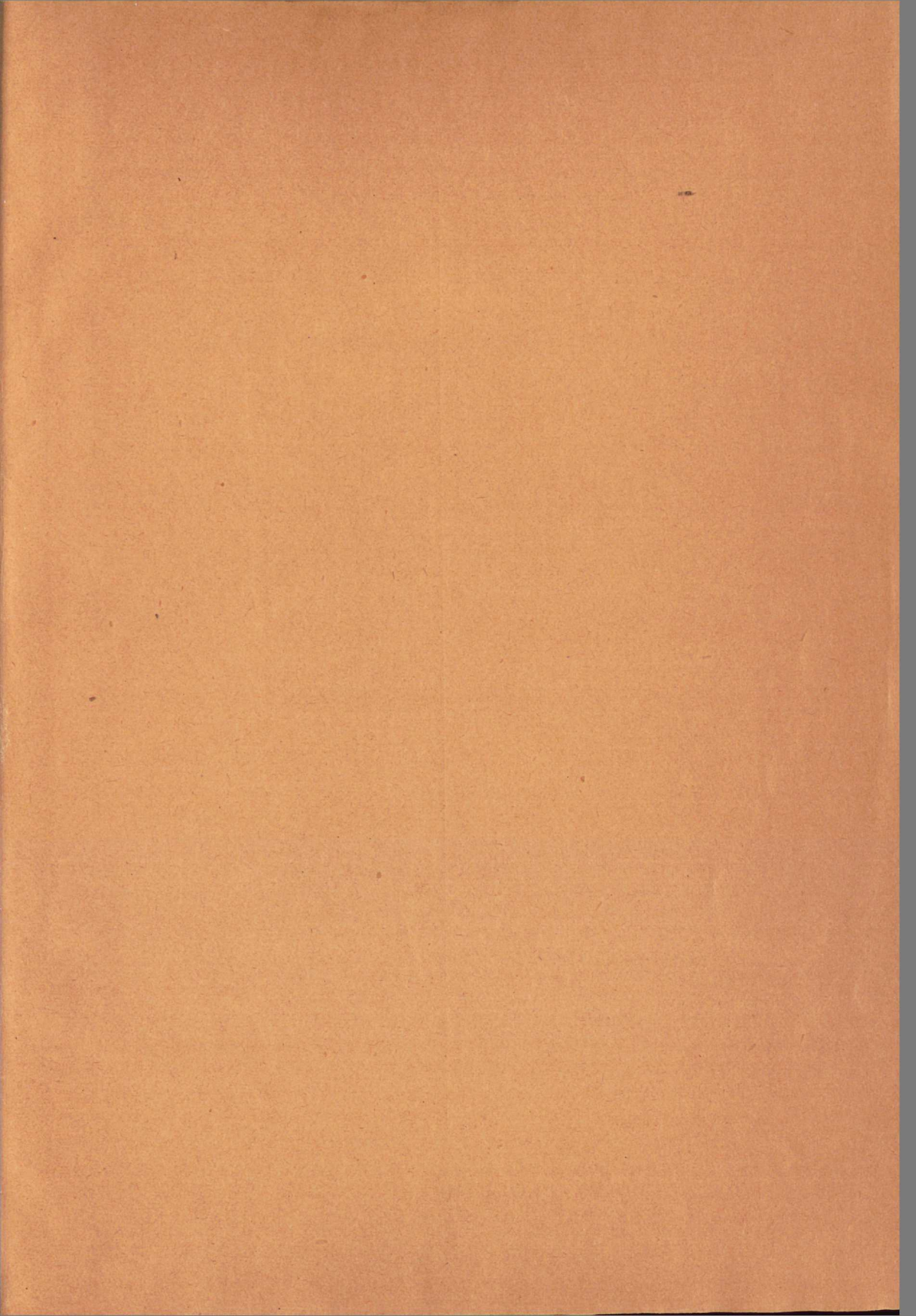
I jämförelse med denna post har konstnären Ossian Elgströms ovannämnda arbete bland Tornelapparna blivit nästan över hövan gynnat av staten, enligt hans egen uppgift med inalles c:a 12.000 kr., vartill kommer 1922 års anslag på 4.500 kr. På grund av sin läggning och bristande språkkunskap har Elgström egentligen endast kunnat ägna sig åt det som kan skildras i bild, alltså den materiella etnografien, och han har också i detta avseende utfört ett gott

och intensivt arbete i Torne lappmark. Då han i sina tryckta böcker kommer utanför detta materiella område, misslyckas han ofta. I de närmast följande lappmarkerna, alltså Lule och Pite, kan han redan till följd av sitt i dessa böcker nogsam dokumenterade beroende av skjuts och civiliserad mat rätt litet uträdda bland dem det närmast gäller, d. v. s. fjällapparna, och hans förmåga som tecknare och målare kan därför här icke få all den användning den borde.

Samtidigt som dessa belopp gått och gå till Elgström, har det icke funnits någon möjlighet att från svenskt håll bispringa den ovan många gånger nämnde finske forskaren Eliel Lagercrantz, vilken under långliga tider med hjälp av modernaste metoder arbetat på det speciellt svensklappska gebietet och fått göra detta under mycket stora svårigheter, ja t. o. m. direkt nöd och svält. Med blott hälften av det anslag, som Elgström erhållit år 1922 hade minst ett par lappska dialekter kunnat bli föremål för en grundlig undersökning genom Lagercrantz, och man hade då också haft tillfälle att lägga hans arbete efter en för språkvetenskapen omedelbart mera givande och angelägen linje än den han valt.

Detta torde rätt väl belysa nödvändigheten av att hithörande anslagsfrågor bli föremål för sakkunnig prövning från alla synpunkter, på det att statsmakternas livliga och kraftigt manifesterade intresse för vetenskapen om lapparna måtte lönas med rikliga och nyttiga forskningsresultat. Enligt min tanke vore det förmånligt, om dels den nyssnämnda, företrädesvis etnografiska amanuensbefattningen vid Härnösands museum bleve så doterad, att dess innehavare kunde helt ägna sig åt det med densamma förbundna arbetet — det härför erforderliga beloppet kan jag icke nu uppgiva —, och dels ett förslagsanslag på 10.000 kr. eller gärna tills vidare ett mindre belopp funnes att tillgå, ur vilket efter ansökan och vederbörlig prövning därtill kompetent forskare kunde erhålla ett för varje särskild gång bestämt belopp för utforskning av lappska dialekter och vid sidan därav folkloristiska uppteckningar; samtidigt torde skyldighet böra stadgas att efter viss tid till exempelvis Undersökningen av svenska folkmål i Upsala avlämna vederbörande uppteckningar. För arbete med de lappska dialekterna fordras en särskild utbildning, vilken endast kan påräknas hos ett fåtal personer, och man kan ej här som vid utforskandet av de svenska landsmålen vänta sig biträde av ett rätt stort antal därför intresserade studenter, utan har blott ett par tre personer av svensk nationalitet att tillgå. Det vore då högeligen önskvärt, om även fullt kompetent utlänning vid tillfälle kunde erhålla dylikt svenskt anslag. Personliga förhållanden göra det nämligen högst tveivelaktigt, om hela det önskade dialektforskningsarbetet alls kan komma att utföras av svenskar, och det är då tydligtvis bättre, att det delvis utträttas av utlänningar, än att forskningsmöjligheterna gå om intet och materialet oåterkalleligen förspilles. För övrigt kan härvid blott någon enda finne tänkas ifrågakomma. Vad slutligen det ovan omnämnda arbetet med de lappska joikningarna beträffar, kan jag före amanuensen Laurells återkomst icke yttra mig om de kostnader och övriga anstalter det kan komma att medföra.





# Statens offentliga utredningar 1924

## Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

### Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

### Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

### Kommunalförvaltning.

### Statens och kommunernas finansväsen.

### Politi.

Handledning vid utarbetandet av brandordningar för landskommuner. [23]

### Socialpolitik.

Iakttagelser rörande socialiseringen i Österrike. [14]  
Det svenska tobaksmonopolet. [15]  
Statens järnvägar. [22]

### Hälsa och sjukvård.

### Allmänt näringsväsen.

Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 9. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Hallands län. [18] 11. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Blekinge län. [10] 12. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. [3] 13. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Västmanlands län. [8] 14. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Värmlands län. [9] 15. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Jämtlands län. [11] 18. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Gotlands län. [12] 19. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Västernorrlands län. [17]

### Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. [2]  
Fastighetsregisterkommissionens meddelanden. 13. [21]

### Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till gruvlag. [16]

### Industri.

Cement- och betongbestämmelser. [25]

### Handel och sjöfart.

Skeppstjänstkommitterades betänkande. 3. [20]

### Kommunikationsväsen.

Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Vänern jämte bihang. [6]  
Anvisningar rörande vägväsendet och automobiltrafiken. [19]

### Bank, kredit och penningväsen.

### Försäkringsväsen.

### Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

### Andlig odling i övrigt.

Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. [4]  
Betänkande angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. [5]  
Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. [7]  
Förslag till löneroglering för befattningshavare vid allmänna läroverk m. fl. läroanstalter. [13]  
K. skolöverstyrelsens utlåtande över skolkommissionens betänkanden 1—5. [24]  
Systematiskt utforskande av allmogekulturen. 1. [26]  
2. [27]

### Försvarsväsen.

### Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. [1]